DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13712

Brichany Memorial Book

Briṭshan

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Britshan : Brits'ani ha-Yehudit be-mahatsit ha-me'ah ha-aharonah / 'arukh bi-yede Ya'akov Amitsur (Shtainhoiz), Mikha'el Amits (Ts'erkis), Shelomoh Vaisberg.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Irgun yots'e Brits'ani, 724 [1963 or 1964]
DESCRIPT	296 p. : ill., facsims., fold. map, ports. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Moldova -- Brichany.
	Brichany (Moldova) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Moldova -- Brichany.
ADD'L NAME	Amitsur, Ya'akov.
	Amits, Mikha'el.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING

PRINTED IN THE U.S.A.

בריטשאן

בריצ׳אני היהודית
במחצית המאה האחרונה

ערוך בידי
יעקב עמיצור (שטינהויז)
מיכאל אמיץ (צ׳רקיס)
שלמה ווייסברג

הוצאת ארגון יוצאי בריצ׳אני
תל־אביב תשכ״ד

דפוס הפוהמ״ז, תל־אביב

*
* *

אחרי רוב עמל ולבטים אין קץ, אנו מגישים את הספר לבני עירנו. איננו מתימרים שהוצאנו מתחת ידינו עבודה משוכללת, כי יש להביא בחשבון שני דברים:

א. אין אנו אנשי עט מקצועיים. ברם, רצינו שהספר יכתב בידי בני־עירנו ולא בידי אנשים סתם שמלאכתם בכך.

ב. לא היו בידינו שום תעודות ומסמכים, פרוטוקולים ורשימות, אשר ישמשו לנו חומר עובדתי־היסטורי; נאלצנו לסמוך בעיקר על דברים שסופרו או נכתבו על־פי הזכרון. עלינו היה לעמול הרבה כדי לבדוק את העובדות ולהעמידן ככל האפשר על דיוקן. אין אנו מתעלמים מכך שהספר לקוי, ודאי, בחסר, אך לא בנו האשם, כי אם במיעוט החומר שהוגש לנו עד כה ולהשהות את הופעת הספר לא יכולנו עוד.

עם זאת נתברך שהבאנו את הספר לידי גמר ונקווה כי ישמש מצבה חיה לעירנו שחרבה, לאנשיה ולמוסדותיה, שהיו ואינם עוד.

בסידור החומר ובעריכה הסגנונית סייע בידנו הסופר ק. א. ברתיני — ואנו מודים לו על כך.

אחדים מן האישים שרשימותיהם פורסמו בספר או שמותיהם הוזכרו בו, נפטרו בינתיים.

יהא זכרם ברוך!

ה מ ע ר כ ת

תוכן העניינים

תיקוני טעויות

בעמוד 6 אחרי השורה השניה צריך לקרוא: מלבד בית הכנסת הגדול, שכמעט כל מתפלליו היו מקרב בעלי המלאכה, היו

״ 6 בשורה 13 צריך לקרוא ורושמו היה ניכר

״	11	מתחת לתמונה	במקום	1138	צ״ל	1938
״	14	מתחת לתמונה	״	מיסדות	״	מוסדות
״	17	מתחת לתמונה	״	דאמען	״	דער
״	23	שורה 5	״	וכתמורה	״	והתמורה
״	78	מתחת לתמונה	״	הת״ת הישן	״	מאפית המצות
״	94	שורה שניה למטה	״	שהו	״	ששהו
״	96	שורה 6	״	טילימפן	״	טיליפמן
״	115	שורה שניה למטה	״	מאמצים	״	מאמציס
״	130	שורה 12	״	גרופנמאר	״	גרופנמאכר
״	138	שורה 14	״	לוקח	״	לוקחת
״	241	חתימת הרישמה	״	קיזשענער	״	קיזשנער
״	253	מתחת לתמונה	״	קעלער	״	קעסלער
״	273	שורה 12	״	עלות	״	לעלות

א.

חיי הציבור -
חברות ומוסדות

החיים הציבוריים

דומה שלא רבות הן העיירות שבבסיראביה שיכלו להתברך במוסדותיהן הציבוריים כמו בריצ׳אני. מאליו מובן שאנו, ובייחוד הצעירים שבקרבנו, לא תמיד היינו מרוצים מפעולותיהם של המוסדות; דעתנו, על-פי רוב, לא היתה נוחה מהעומדים בראשם, ולא חסכנו מהם דברי ביקורת חריפים, ובכול מצאנו אך חסרונות... ברם, לאמיתו של דבר, אם נביא בחשבון את התנאים המדיניים, החמריים והחברתיים, שבהם חיו תושבי העיירות בתחום המושב בימי הצאר ואת ההגבלות למיניהן בימי הרומנים, את אורח החיים ודרך המחשבה הציבורית בימים ההם, הרי רק נתפלא על אנשי בריצ׳אני כיצד עלה בידיהם להקים מוסדות ציבור וגם לקיימם שנים על שנים — והמוסדות, לפי ראות עינינו כיום, לא היו רעים כל כך, כפי שדימינו אז... והעיקר: אין אנו פטורים מלהעריך את מסירותם הגדולה ואת פעילותם של העסקנים-המתנדבים, שעשו רבות ללא ליאות למען הקמת המוסדות, החזקתם והרחבתם.

עם זאת אין להתעלם מהפגמים שהיו בהם. הביקורת, שנמתחה בשעתה על המוסדות ועל דרכי פעולתם, היתה לרוב כנה ולעתים קרובות גם צודקת. היא לא נשאה אופי אישי, אלא נבעה מתוך הבדלים של גישה ציבורית ומתוך שוני שבהערכת הדברים.

נמנה את המוסדות אחד-אחד.

חשיבות יתירה נודעה לה ל,,חברה לתמיכה בעניי היהודים״, שבפי ההמונים היתה קרויה במלה הרוסית ,,פרבלניה״ (הנהלה). ודאי שהשם הרשמי לא היה הולם אותה. כי לפיו הרי הכוונה לחברה פילנטרופית גרידא, שכל מטרתה מתן צדקה, תמיכה בנצרכים, ותו לא. במקרה דנן שימש השם שלט בלבד והסוואה בפני השלטונות הצאריים, שהצרו את רגלי היהודים ושללו מהם את הזכות לארגן את חיי הקהילות היהודיות ולייסד חברות למטרות ציבוריות נרחבות. לאמיתו של דבר עסקה החברה האמורה בדברים רבים ושונים החורגים ממסגרת צרה זו של מתן צדקה. פעולותיה נסתעפו והקיפו יחסית את חיי הציבור. במידת-מה היתה, איפוא, מעין תחליף לקהילה יהודית מאורגנת, שכאמור לעיל, לא יכלה להיות בתנאים הנתונים.

ה,,חברה״ היתה לה יד כמעט בכל המוסדות שבעיר, מהם שהיו כפופים להנהלתה במישרין, כגון: בית-החולים היהודי, המאפיה למצות, ה,,תלמוד-תורה״ הישן; ומהם שנתמכו על-ידה, כמו: מושב-זקנים, ספריה ועוד.

מה היו מקורות ההכנסה של החברה?

דמי החבר, שחבריה משלמים מדי שנה, לא היו מספיקים כלל, מאחר שמספר החברים המשלמים לא היה גדול ביותר. היו לה אמנם גם הכנסות מתרומות או מעזבונות וכדומה — אך הכנסותיה העיקריות של החברה באו מה„טאקסה" (חכירת הבשר).

ממשלת רוסיה הצארית סירבה, כידוע, לתמוך במוסדות היהודיים ולא כללה בתקציבה שום סכומים לצרכיה הדתיים והתרבותיים של האוכלוסיה היהודית. היא רק ידעה להטיל עליהם מיסים כבדים. עול הצרכים הדתיים והתרבותיים רבץ על צוואר היהודים עצמם. בכספם הם היה עליהם לקיים בתי-כנסת, בתי „תלמוד-תורה" להחזיק את „כלי-הקודש" (רבנים, שוחטים מנקרים וכו'). לתכלית זו נוצרה הטאקסה הידועה לשמצה, שהטילה מס מיוחד על בשר כשר. תשלום מיוחד נגבה מאת כל יהודי בעד שחיטת עוף ומאת כל קונה בשר-בקר. בכל עיירה נמצאו אנשים שהיו חוכרים את הטאקסה מאת הממשלה למשך שלוש שנים, ועליהם היה להחזיק את „כלי הקודש" שבעיר ולתמוך במוסדות הדת היהודיים. המעוניינים בחכירת הטאקסה היו צריכים להציע את הצעותיהם ואת תנאיהם לשלטונות המחוז: א. כמה ישלמו לקופת הממשלה; ב. אילו סכומים הם מתחייבים להקציב לצרכי-ציבור, עם פירוט המשכורות של כל אחד מבעלי המשרות הדתיות, וכן סכום התמיכה שיינתן לכל מוסד דתי או פילנטרופי. כדי לקבוע את אלה תבע החוק להזמין נציגי ציבור (אחד או שנים מכל בית-כנסת...). החוכרים אף היו מעוניינים באישור ההצעה ע"י נציגי הציבור — בכדי למנוע התחרות בלתי-רצוייה. הפחד מפני מסיגי-גבול הרך את לבם של החוכרים, שהיו נאלצים להיענות במדת-מה לתביעות הציבור ולהגדיל את סכומי ההקצבה למען המוסדות.

משך שנים רבות החזיקו בטאקסה האחים נחמן, בריש ונפתלי-צבי טראכטנבּ-רויט. המלחמה שבין נציגי הציבור ובין בעלי-הטאקסה היתה קשה ומרה. הללו מעוניינים היו שמס-השחיטה יהיה גבוה ככל האפשר, ואילו ההקצבות לצרכי-ציבור — זעומות ביותר. גם בין נציגי-הציבור לא שררה אחדות-דיעות שלימה. כל מוסד היה מגייס מבין הנציגים את אוהדיו כדי לזכות בנתח יותר שמן, וקשה היה לפשר בין הצדדים ולהגיע לעמק השווה. חיכוכים אלה נוצלו על פי רוב ע"י החוכרים לטובתם. אלה לא חסכו עמל ללבות את הניגודים עד השעות המאוחרות שבלילה האחרון, ואז מן ההכרח היה איך-שהוא, ומתוך חיפזון, להביא את העניין לידי גמר, והדברים ידועים.

בדיונים היתה ה„הנהלה" בין ראשי המשתתפים ומתוך הסכמה כללית היתה ה„חברה" נוטלת את חלק-הארי מתקציב הטאקסה.

מקור שני להכנסותיה של ה„חברה היתה אפיית המצות.

בתרומותיהם של יוסף זילבר (יוסי פיניס) ורעיתו שרה. נבנתה מאפיה מודרנית למצות, שנמסרה לרשות החברה. נדבנים אלה בנו בכספיהם גם את בית-המרחץ הציבורי ונתנוהו מתנה לחברה. ואם זכרוני אינו מטעני — נתנו במתנה גם את

המגרש לבניין בית-החולים היהודי. משום כך קשה להבין מה ראתה חברת „נושאים" לעכב את קבורתו של ר' יוסף זילבר ולתבוע מיורשיו סכום כסף גדול..). המאפייה היתה מספקת מצות לפסח לכל בני העיר וליהודים שבכפרי הסביבה. הרווח שנשאר ממכירת המצות — כולו ל„חברה"! מלבד זה הוסדר מאליו עניין „מעות-חיטין". החברה מינתה ועדה מיוחדת, שהיתה גובה מעות-חיטין בשעת מכירת המצות. כיוון שכך, לא היה עוד צורך לחזור על פתחי נדיבים כדי לאסוף את הקמחא דפסחא וכל שהשיגה ידו היה נאלץ להשתתף בכך, כפי שהושת עליו ע"י הוועדה האמורה.

ברם, נמצאו לא מעטים בקרב אנשי הציבור, אשר דרכי פעולתה של החברה היו למורת רוחם, והם ניסו לעורר את דעת הקהל לשינויים מרחיקי לכת. לדעתם של אלה היתה ה„חברה" צריכה, וגם יכולה, ליהפך למוסד ציבורי-דימוקראטי, המייצג את הציבור כולו על כל שכבותיו ושדרותיו, ולדאוג לצרכי הציבור על כל מעמדיו. דבר זה היה מחזק את עמדתה ומגדיל את אמצעיה, היה מאפשר לה להרחיב את פעולותיה בשטחים רבים ושונים, לפתוח מוסדות חדשים, לבצר את הישנים, להרחיבם, לשפרם, לשכללם, לתקן את הטעון תיקון במקום הדרוש ובזמן הרצוי. קיצורו של דבר: היא היתה צריכה להיות מוסד מרכזי, המארגן את חיי הקהילה במלוא היקפם, ואפילו לא תיקרא בשם „קהילה". לתביעות אלו היתה אחיזה במציאות: הבסיס הציבורי של ה„חברה" היה דל. שערי „החברה" לא היו פתוחים אלא למתי מעט. נמנו עליה רק אלה ששילמו סכום קבוע של דמי-חבר. ועד החברה היה נבחר באסיפה כללית ע"י קומץ אנשים. משך שנים רבות לא חלו שינויים כלשהם בהרכב הוועד, וכך הפכה החברה למעין מונופלין של יחידים, כאילו רק הם קרואים לעמוד בראשה. הללו, שראו את עצמם כ„פני" העיר, הסתפקו בשמירה על הקיים, ללא שאיפות של הרחבה, ללא יומרה של חידושים והתחדשות. הם ראו את עיקר מטרתה של החברה במתן תמיכה לעניים, לאמר, הם שמרו על אופיה הפילנטרופי של החברה, שהוא לבדו הקובע את דמותה.

משום כך עברו שנים רבות ולא נוסדו מוסדות חדשים, ואלה שנוסדו — כגון מושב-הזקנים, הת"ת החדש — לא ע"י החברה קמו ולא בעזרתה, כי ביזמת אחרים. אך המוסדות הישנים נשארו כבראשיתם; משך שנים רבות לא חלה בהם כל התפתחות נוספת, לא בצורה ולא בהיקף. מצב זה לא הניח, כאמור, דעתם של רבים, רבים מהציבור. והוא ששימש גורם (על כל-פנים אחד הגורמים החשובים) ליסודו של ארגון בעלי-המלאכה — „פאריין".

ה„**פאריין**".

מספרם של בעלי-המלאכה בעירנו היה גדול למדי. לפי אומדנות זהירות ביותר הגיעו לכדי שליש מכלל התושבים היהודיים במקום. אכן, בחיי הכלכלה תפסו בעלי-המלאכה מקום ניכר. מסגרת ארגונית, לא היתה להם, אמנם,

ובכל זאת היוו שכבה מלוכדת, שכן התרכזו ברובם הגדול ברחובות מיוחדים(רחוב החייטים, רחוב הסנדלרים, רחוב הנפחים, רח׳ שואבי המים) ובבתי-תפלה משלהם. גם בתי-תפלה מיוחדים לחייטים, לסנדלרים, לפרוונים, לשואבי-מים ועוד. אף-על-פי-כן היה משקלם בחיי הציבור המאורגנים קטן ביותר. לא, משום שפרשו מהציבור מרצונם או מחוסר ענין; להיפך, ערים היו לכל המתרחש בעיר. היו משמיעים קולם באסיפות, שונות, נוקטים עמדה בכל הבעיות מנקודת ראותם הם, מתריעים על קפוחים שונים שנתקפחו ותובעים בתקיפות לתקן כל מה שנראה בעיניהם כעוול, ולא אחת ניסו לתבוע את מקומם וייצוגם בחברות השונות, וביחוד בחברת „תומכי עניים" ובהנהלתה. אך שומע לא היה להם, וכל מאמציהם עלו בתוהו. בשום חברה, מחוץ לקופת מלוה וחסכון, לא ניתנה להם דריסת רגל . . . לימים נתעוררה קבוצת עסקנים ובראשם דוד-יוסל קיז׳נר בריל שניידר (בריל שמחה"ס), מוטי קרמר, יוסף שניידר (יוסל חיים׳ס) ואחרים, והקימו ארגון משלהם, ארגון בעלי-המלאכה — ה„פאריין".

ארגון זה נתקיים מספר שנים, ורושמו היה בחיי המקום. נתגבשה בו קבוצת עסקנים נאמנים ומסורים, שגילו יכולת ארגונית לא מעטה. הם ידעו להתגבר על אדישותם של רבים מחבריהם וללכדם לגוש מאורגן היודע את אשר לפניו. הם נתברכו ביזמה רבת תנופה, ומלבד העזרה הכלכלית והסעד הרפואי שהגישו לחברי ארגונים, הקימו מוסדות כלכליים ותרבותיים, ולא נרתעו מפני קשיים ומכשולים. לכתחילה לא נועד ה„פאריין" אלא לענות על צרכיהם של בעלי-המלאכה בלבד, אך עד מהרה חרג ממסגרת זו ובפעולותיו הענפות שימש גם את חלקי הציבור הרחב עד שנהפך למעין חברה מקבילה ל„תומכי עניים".

יצויינו כאן שתים מפעולות ה„פאריין".

א. מאפיית המצות השניה, שלא זו בלבד ששימשה לו לארגון מקור הכנסה הגון, אלא שנתנה לו את האפשרות לרכז בידיו חלק לא מבוטל של „מעות חיטין", על ידי זה נעשו אנשי ה„פאריין", בלתי-תלויים בוועד של „תומכי עניים" וחילקו את הכספים לפי ראות עיניהם.

ב. בית-הספר העברי, שהוקם על ידי ה„פאריין". היה זה בית-ספר העברי הציבורי הראשון במקום. מה שלא העזו לעשות עד אז — ושנים רבות אחר כך — חוגים שונים, ואף לא הציונים, נעשה עתה על ידי אנשים, שלכאורה היו רחוקים מענייני חינוך ושלא היו ביניהם אינטלקטואלים.

בגלל ההגבלות החוקיות של המשטר הצארי קשה היה להקים בית-ספר עברי ציבורי. הילכך נפתח המוסד בתור בית-ספר פרטי על שמו של זוסיא לרנר, שבידו היה רשיון לכך, והוא גם שנתמנה למנהלו. מקום נכבד תפסו בו לימודי היהדות והלשון העברית. כ-150 בנים ובנות, בעיקר מבני חברי ה„פאריין", היו לומדים שם. זולק נהנה מהנחה גדולה, וחלק שוחרר לגמרי מתשלומי שכר-לימוד. אך היו גם הורים משכבות אחרות, ששלחו את ילדיהם לבית-ספר זה. שנים אחדות

נתקיים בית-הספר ונסגר לבסוף בשל קשיים תקציביים, בעיקר בשל החיכוכים המתמידים שבין ה„פאריין" לבין זוסיא לרנר.

אחרי שנים של פעולה מבורכת ורבת היקף החלה להסתמן ירידה בעבודתו של ה„פאריין" ועם פרץ מלחמת העולם הראשונה נפסק קיומו.

יעקב עמיצור (שטיינהויז)

הקהילה היהודות

ארגון חיי הקהילה בעירנו היה מאז ומתמיד משאת נפשם של טובי העסקנים הציבוריים, וביחוד של הציונים הכלליים ו„צעירי ציון". אלו כן אלו ראו בזה אחד היסודות החשובים של פעולתם הציונית. ואחת הבעיות הבוערות של חיי הציבור במקום. הם חתרו כל הימים לקראת הקמת קהילה דימוקרטית מאורגנת. ברם, כל הנסיונות שנעשו בכיוון זה לא נשאו פרי, תמיד נערמו קשיים ומכשולים שלא ניתן להתגבר עליהם, והענין נדחה מפעם לפעם.

מצד אחד נתקלו בהתנגדותם הגלויה והסמויה של השלטונות הרומניים, שעל אף החוק המחייב, — לא זו בלבד שלא עודדו את הקמת הקהילות הדימוקרטיות וארגונן, אלא להיפך, עשו הכל כדי למנוע את הדבר והחניקו כל יזמה ציבורית בשטח זה. מצד שני — והוא העיקר — לא גילו התושבים היהודים עירנות מספקת לחיי ציבור מאורגנים, בחלקם מתוך אדישות והרגל, ובחלקם מתוך אי רצון ליטול על עצמם עול של חובות ומסים חדשים.

היו גם חוגים שהתנגדו בחריפות להקמת הקהילה וחתרו תחת כל ניסיון שכזה וחיבלו בכל שיכולו. אלה באו בעיקר מקרב העוסקים בצרכי ציבור, קרואים ובלתי קרואים, גבאים של חברות צדקה וראשי מוסדות. אחדים חששו בכנות לגורל המוסד או החברה שלהם, שלא יבולע להם עם הקמת הקהילה, ואחרים חרדו למעמדם שלהם עצמם, שמא ידחקו רגליהם מהתעסקות בצרכי ציבור. צר היה להם להיפרד מכסאותיהם, כי בכך ייגרע מכבודם האישי. מסתבר שהיו גם כאלה אשר חרדו־ולא בלי יסוד־לטובת ההנאה שלהם ולהכנסותיהם, כגון בעלי־טאקסה, הקצבים וכיוצא באלה. למתנגדים אלה נתנו ידם גם חוגי השמאל, אשר ניהלו תעמולה בלתי מרוסנת נגד הציונים החורשים מזימות להשתלט על הציבור ועל כל המוסדות, ושהקהילה תהיה להם מכשיר לסחוט מאת התושבים מסים חדשים בצורות שונות"...

ברם, עם החמרת המצב הכלכלי והתגברות המצוקה, הגיע חלק ניכר של התושבים לידי התרוששות גמורה, ולא זו בלבד שרבו הקשיים להחזקתם של המוסדות והחברות הקיימים, אלא שמשנה לשנה גברו והלכו ההצטרכויות והחריף הצורך להקים חברות צדקה חדשות, כדי לבצע פעולות חשובות בשטח העזרה הסוציאלית, כגון חברת „לינת הצדק" למתן עזרה רפואית לנצרכים בתרופות, במזון טוב יותר וכו', בית-החולים היהודי נועד לאישפוז; חב' „מלביש ערומים"

אמבולטוריה — ביקור חולים — הרופאים
מימין לשמאל: ד"ר א. טרכטנברויט, ד"ר פלייגר, ד"ר יונה גלייזר, ד"ר חסיק שווארץ

לשם סיפוק הלבשה והנעלה לעניים, ובמיוחד לילדים; קאנטינה (מסעדה) לילדי העניים (זו האחרונה הוקמה ביזמת ה„רליף" באמריקה ובעזרתו — ראה רשימתו של קסלר) ועוד. חברות אלה וכן הוותיקות עמדו תחת לחץ המחסור הגובר והולך, והדרישה לעזרה ולתמיכה מוגדלת אילצו אותן להרחיב פעולתן. והכסף מאין יוקח? — סובבות הולכות נשים כבודות זוגות־זוגות, מחזרות על פתחי התושבים במקום ואוספות תרומות — על פי רוב בצורת התחיבויות חדשיות. יהודים נתבעים ובעל-כרחם נותנים ויחד עם זה רוטנים גלויות על ריבוי התובעים.

כלל הוא: קנאת עסקנים אינה מרבה שלום. מדרך הטבע יראה כל עסקן את מוסדו עיקר, ואת שאר המוסדות טפל מובן, איפוא, ששררה התחרות בין העסקנים והעסקניות, הקנאים כל אחד למוסדו ומעדיפים אותו על פני האחרים. ומתוך שטרחו להרים את קרן מוסדם בעיני התושבים התורמים, באו לדבר בגנות המוסדות האחריב ;להטיל דופי בהם ובעומדים בראשם. ויש שהגיעו גם לחילופי דברים קשים, להאשמות ולהשמצות הדדיות.

,,מכאן כנראה, חידוש ההתעוררות בקרב אנשי ציבור רבים, שניגשו במרץ לארגן את הקהילה, והפעם הצליחו. פעולת המתנגדים היתה חלשה יותר ותעמולתם נגד הקהילה לא מצאה עוד הד נרחב. גם מצד השלטונות לא נעשו הפעם קשיים רבים. ייתכן שבמידת מה צדקו דוקא מתנגדי הקהילה, שתלו את ההצלחה בכך שד"ר טרכטנברויט נתן את ידו לכך — הם גם רמזו שבזכות זו הועמד כיושב-ראש ועד הקהילה... אם כה ואם כה — בשנת 1934 קמה סוף-סוף בעירנו הקהילה הראשונה שנבחרה.

ועד הקהילה הראשון מנה 17 נבחרים מקרב כל חוגי הצבור והיה מורכב מ-5 ציונים כלליים, 4 מצעירי-ציון, 2 מ"מזרחי" ו-6 אחרים. מבין מתנגדי הציונות לא נבחר אף נציג. ואלה שמות הנציגים שנבחרו: ד"ר טראכטנברויט — יו"ר הקהילה, אייזיק בר"ג ומ. טיליפמן — סגניו, הרב אפרתי, ישעיהו אפלבוים, זלמן ברוידא, בנימין ביצ'וץ, נוח דזקצר, שרה ורטיקובסקי, זוסיא זילבר, משה ליקרמן,

אמבולטוריה — ביקור חולים
מימין לשמאל: שרה ליוואק, אלטע שרה לאהס, רוזה דימיטמן

המחלקה לילדים

פייבל מלכזון, משה ניסנבוים, פישל פרנקל, שלום צ׳רקיס, אברהם רויטר ויוסף ליב שילר.

בפעם השניה נבחרו לוועה הקהלה 25 חברים:

ד״ר טראכטנברויט — יו״ר הקהילה; אייזיק בר״ג וחיים אנוצקי — סגניו; ישעיהו אפלבוים, זלמן ברוידא, בנימין ביצ׳וץ, אברהם גרצון, נוח דזקצר, שרה ורטיקובסקי, זוסיא זילבר, מ. טיליפמן, אהרן-ליב טפרמן, משה ליקרמן, זלמן לרנר, פייבל מלכזון זוסיא ניסנבוים, ברוך פוקס, חיים פורמן, פישל פרנקל, שלום צ׳רקיס, לולה קופמן, שמואל קאז׳דן, יוסף-ליב שילר, ד״ר מ. שכטר, חיים ליב שניידר.

בהרכב זה (וכן גם בועד הקהילה השלישי) לא היה כמעט שום שינוי מבחינה ציבורית, פרט, לנציגות מוגדלת של בעלי-המלאכה.

ועד הקהלה השלישי היה מורכב מ-27 חברים:

ד״ר טראכטנברויט — יו״ר, אייזיק בר״ג וד״ר פלייגר — סגנים; הרב אפרתי, חיים אנוצקי, ישעיהו אפלבוים, מ. בראנדס, יעקב (בן פנחס) ברשטיין, יוסף דורפמן, נוח דוקצר, זוסיא זילבר, מ. טיליפמן, משה ליקרמן, זלמן לרנר, פ. מלכזון זוסיא ניסבוים, מאיר סניטיבקר, חיים פורמן, פישל פרנקל, שלום צ׳רקיס, ברוך פוקס, יוסף רויטבארד, אברהם רויטר, חיים שווארץ, חיים-לייב שניידר, ופסח שניידר.

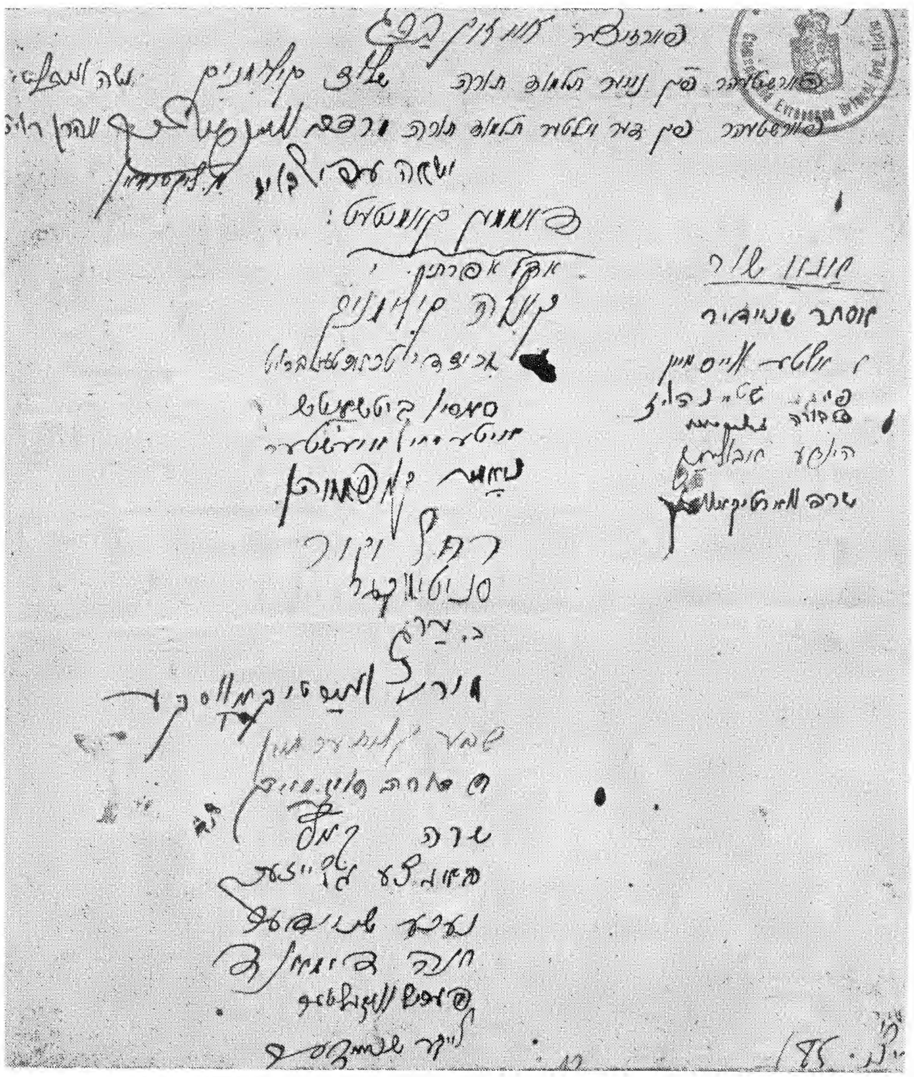
גם בהרכב זה לא נשתנה צביונה הציבורי של הקהילה.

כבר בראשית צעדיו ניגש ועד הקהילה להכניס סדר ומשטר בחיי הציבור. לתכ-לית זו הוקמו על ידו ועדות ומחלקות שונות — כל אחת בראשותו של חבר הועד, כגון: מחלקה פיננסית-יורידית, מחלקה לעזרה סוציאלית, למכס-הבשר, לענייני חינוך ותרבות לבריאות, למושב-זקנים, לחברה קדישא, לצרכי-דת, וכן ועדת-בקורת. כדי לייעל במידת-האפשר את השירותים וכדי למנוע כפילות במתן-עזרה לנזקקים, שאף ועד הקהילה לרכז בידיו את כל המוסדות הציבוריים הקיימים ואת חברות הצדקה למיניהן.

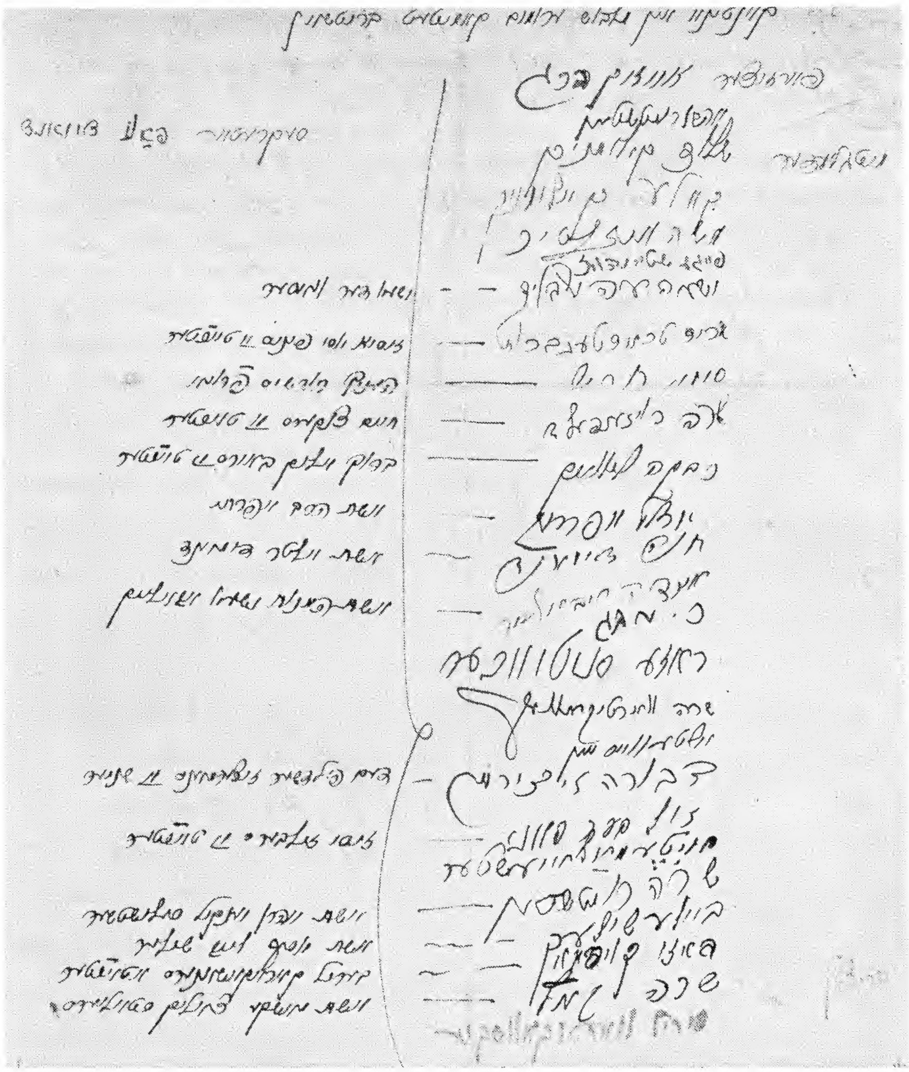
שאיפתו זו לא נתגשמה אלא בחלקה. ,,החברה לתמיכת עניים״ נתפרקה, ומוסדותיה (בית-החולים, המאפיה למצות, בית המרחץ ועוד) עברו ללא עוררין

ועד הקנטינה משנת 1138

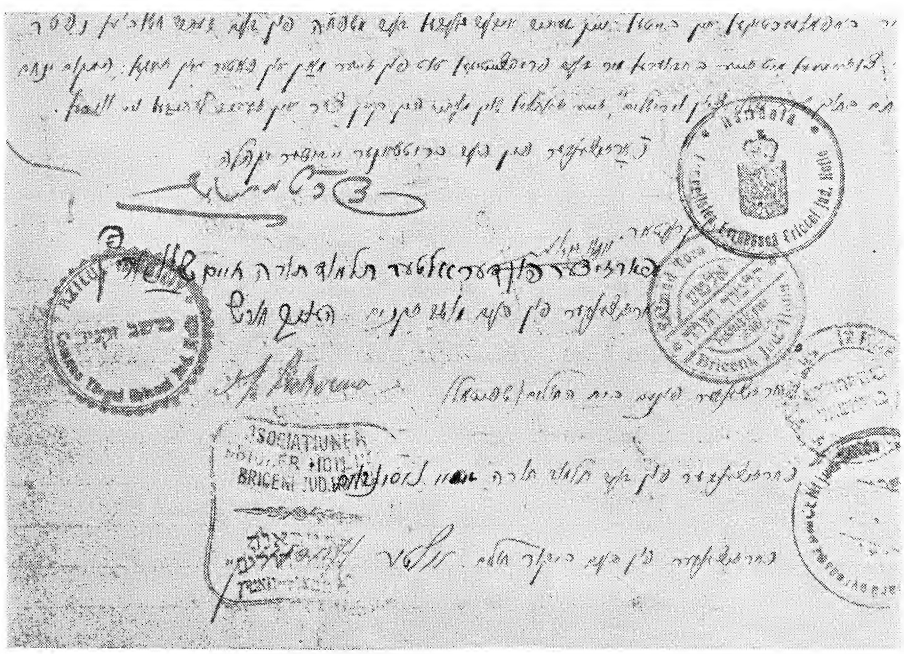
חתימותיהן של הגבירות בוועדה של הקהילה היהודית מיום 1 ביוני 1938

חתימות יעד הקנטינה וחברת מלביש ערומים — 28.11.1938

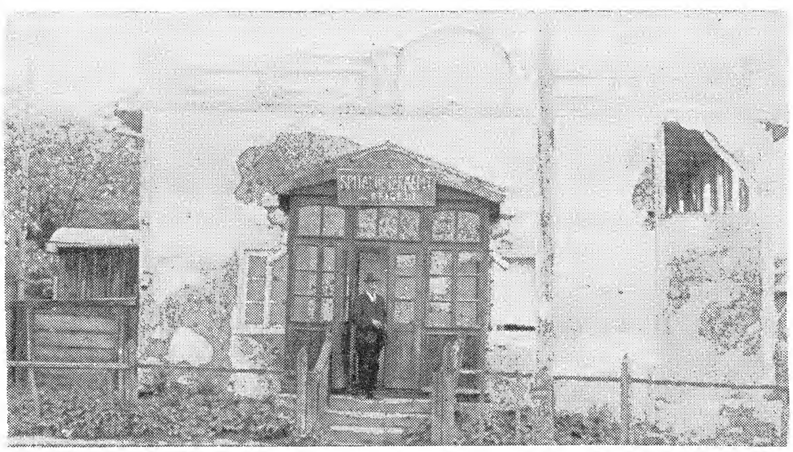
לרשותה של הקהילה מייד עם קומה. כן היה גורלם של התלמוד-תורה החדש", והקאנטינה. לא כן ועדי המוסדות והחברות העצמאיים. אלה לא הסכימו למסור את ניהול ענייניהם לוועד הקהילה. לדידם חייבת, אמנם, הקהילה להפריש מתקציבה סכומים ניכרים למוסדות ולהבטיח את קיומם, אך ללא זכות להתערב בענייניהם הפנימיים ובלי שתנסה להשפיע על שטחי פעולתם ועל היקפן. בעיקר עמדו על כך ההנהלות של חברת ביקור־חולים, של מושב זקנים ושל „התלמוד־תורה הישן". זה האחרון נחשב אמנם למוסד של „החברה לתמיכת עניים", אך חיים שווארץ, שעמד בראשו משך שנים רבות ועשה בו כבתוך שלו, התנגד בחריפות ובקנאות לתביעת ועד הקהילה ולא הסכים להוציא מידיו את הת"ת (אכן עלוב היה קיומו של „מוסד-חינוכי" זה, שתקציבו השנתי, בתרצ"ד, וכן גם בשנים שלפניה ושלאחריה — הגיע ל-300 דולר, בערך).

המצב הכספי של הקהילה גם הוא לא היה טוב, וקשה היה לה להיענות לכל הצרכים. בשנת 1936 הסתכם תקציבה בסכום של 1,129,000 ל"י, שמהם רק 200,000 ל"י באו ממיסים ישירים, 67,000 — מענק ממוסדות השלטון, ויתר ההכנסות: ממכס הבשר 540,000 ל"י, ממאפיית המצות 90,000 ל"י ועוד.

חותמות של מיסדות שונים וחתימות מנהליהם. מצד ימין:
1. הקהילה היהודית, 2. הת"ח הישן, 3. בית החולים היהודי, 4. התלמוד תורה החדש.
מצד שמאל: מושב זקנים, 6. חברת ביקור חולים — 26.12.1937

ההצטרכויות לעומת זה היו רבות מאד, והן הלכו וגדלו משנה לשנה. מספר הנזקקים לסיוע נתרבה וכל מוסד תבע הגדלת תקציבו. התרחבו הפעולות של „מלביש-ערומים" ושל הקאנטינה. היה גם הכרח לפתוח מוסדות חדשים להושטת עזרה לנצרכים. עם מתן הפקודה הזידונית של שלטונות רומניה על חידוש אזרחותם של יהודי ביסראביה עלולות היו משפחות למאות למצוא את עצמן יום אחד משוללות אזרחות. הקהילה נאלצה להירתם גם בעול זה והגישה עזרה יורידית לכל התושבים ועזרה כספית למחוסרי היכולת שבהם, שכן היה הדבר כרוך בהוצאות כספיות לא מעטות. מובן מאליו שהקהילה נתלבטה קשות כדי לעמוד בכל אלה, וקשייה היו גדולים ורבים.

בית החולים היהודי
בכניסה המנהל הטכני יוסף גרויסברג

ה„רליף" שבאמריקה לא עמד מנגד, ומפעם לפעם שלח עזרה לוועד הקהילה, ובאמצעותו גם למוסדות האחרים העצמאיים. זה אמנם הקל על הקהילה במידה ניכרת ועמד לה בשעת דחקה, אך מאידך גיסא, גם גרם להחרפת מאבקם של מוסדות אלה על קיומם הנפרד, שכן מצאו להם עתה כתובת להשמעת תלונותיהם וערעוריהם.

התחילה הרצת מכתבים לעשרות ולמאות מצד שלושת המוסדות העצמאיים — מושב זקנים, ביקור-חולים והת"ת הישן, ובהם תלונות רבות על הקהילה והאשמות חמורות נגדה — תלונות על קיפוחים והאשמות על ניהול כושל ושרירותי בכל השטחים. ולא די בכך, אלא שלא נרתעו גם מהחשדות ומהשמצות אישיות. גם ועד הקהילה נסחף בזרם עכור זה בחלקו, ודאי, בעל-כרחו, שהרי אי אפשר

לעבור בשתיקה ולא להשיב על שאלות ולהשאר תמיד נאשם, ובחלקו-גם מתוך חולשה ציבורית.

אכן, ה„רליף" באמריקה כתב לשני הצדדים שאין בדעתו להכניס ראשו בסבך הסיכסוכים האלה ולהעמיד עצמו שופט עליהם, מבחינה מעשית קשה לו לברר את הדברים ממרחקים ולהתמצא בסבך זה. אך גם הוא מבחינה עקרונית אינו רואה את עצמו זכאי לחוות דעה בתוקף התמיכה הכספית הנשלחת על ידיו. אך הצדדים לא הרפו מ„הרליף" ותבעו בכל תוקף להיות המכריע ביניהם. כדי למצוא מוצא מהסבך ניצל ה„רליף" את ביקורו של בן-עירנו שמואל חורש וייפה את כוחו להיכנס בשמו בעבי הקורה ולנסות לתיוך ולפשר בין הצדדים. בשובו מאמריקה הזמין ש. ח. ישיבה משותפת של כל הגורמים ודומה שהצליח במשימתו והשפיע על שניים המוסדות — מושב-הזקנים ו„ביקור-חולים" — שיקבלו עליהם את מרות הקהילה. הת"ת הישן לא נעתר לכך והמשיך גם להלן בקיומו הנפרד.

בינתיים הלך המצב והחמיר גם מבחינה מדינית. השלטון הפאשיסטי של גוגה-קוזה, שפתח בגזירות חדשות לבקרים על היהודים ברומניה ואמר לעקור את הכול, העמיד את הישוב היהודי בביסרביה בפני בעיות קשות וחמורות שבהן היה תלוי גורלם בעתיד. החרדה ליום מחר המעורפל מורגשת בין השיטין במכתבים, שכתב אז ועד הקהילה ל„רליף" שבאמריקה, שבו ראה ודאי משען בבאות.

אכן, ניבא הלב שחורות וידע מה שניבא.

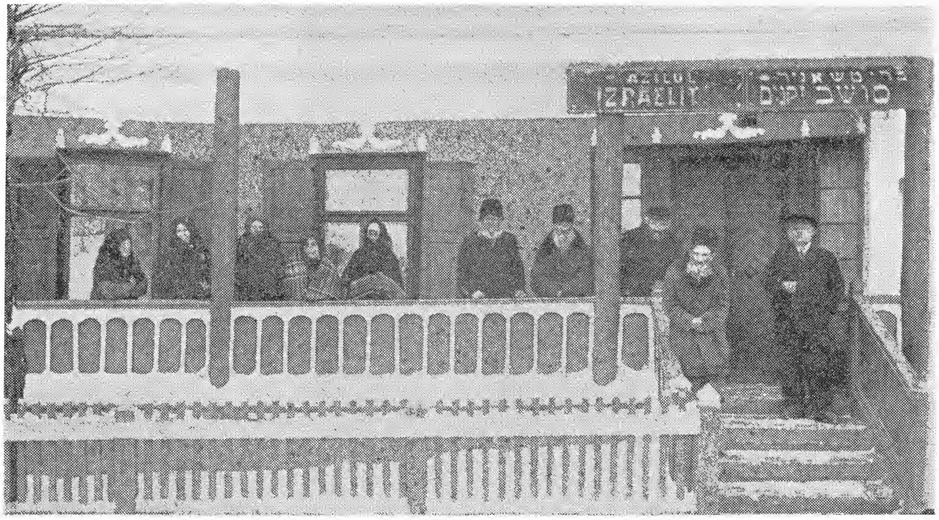
י. עמיצור

מושב־הזקנים

כבמקומות אחרים כן גם בבריצ'אני נמצאו אנשים, שלעת זקנה נשארו גלמודים וחסרי אמצעי־קיום מינימליים, אם מפני שלא היו להם קרובי משפחה בכלל או משום שבניהם או בנותיהם לא קיימו בהם מצוות כיבוד אב ואם. הם היו נאלצים לפשוט ידם יומם ולמצוא מקום לעצמם על אחד הספסלים בבית כנסת או, להבדיל, בבית המרחץ ללינת-לילה. לא נמצא איש או מוסד שיטול על עצמו את הדאגה להם. נקל להבין מה רע היה מצבם, וביחוד בשעת מחלה.

מצב זה עורר את הניה ברשטיין ז"ל, אשתו של יעקב ברשטיין, לכנס בביתה, בשנת 1917, בערך, אסיפה של כמה אנשים וביניהם; יוסף קויפמן, יוסף־ליב שילר, גיטל ושמואל זולוטוסקי, משה גיוולדר משה נולמן, אנגל, פייבש שניידר ואחרים. לאחר דיון קצר הוחלט לייסד מושב־זקנים, ובו במקום הרמו המשתתפים, כל אחד את תרומתו ונבחר ועד זמני בראשותה של הניה ברשטיין ז"ל.

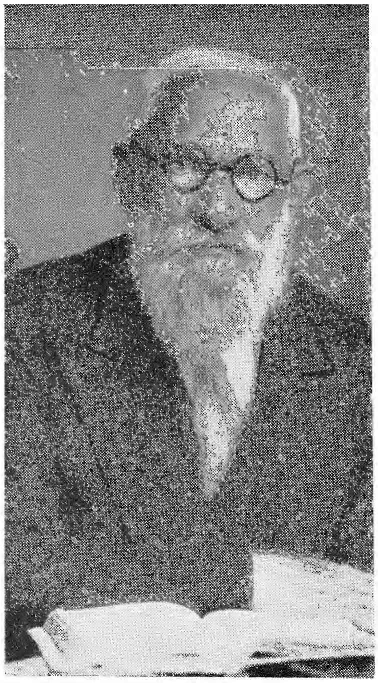
עבודות ההכנה התנהלו לאיטן ונמשכו כשנה. בעיקר בשל הקושי

המושב זקנים — בחזית, **על** המדרגות — משה צם

מושב זקנים — **דאמען** קאמיטעט — (1936)

חורש העניך
ממיסדי המושב זקנים, יו"ר שלה
במשך שנים ואחד הפעילים בו

להשיג בית הראוי לכך. בשנת 1918 מת הרופא ד"ר" שברץ, שהיה חשוך־בנים. יורשו היחיד היה אביו הזקן. מהיותו זקן גלמוד מסר האב את הבית במתנה על מנת שייפתח בו מושב־זקנים, עתה התחילה פעילות מוגברת: הבית שופץ והותאם למטרתו, נקנו רהיטים, נאספו כלי־מטה וחפצים חיוניים אחרים. נתגלו גם עסקנים חדשים, שהקדישו מזמנם וממרצם, למען מושב־הזקנים, כגון: זוסיא זילבר, יצחק שוסטר, יצחק רוטברד, משה צאם, משה קורנבלום, חיים־לייב שניידר, זליג קומבר, אלקנה הישברג ואבי, העניך חורש ז"ל. עד מהרה חגגו את פתיחת המוסד במעמד קהל רב של מוזמנים מכל שכבות הציבור. הראשון שנתקבל למושב־הזקנים היה ר' ישראל פרוסקורובר, שכל שנותיו היה מלמד־תינוקות. תוך זמן קצר נוספו עוד כשלושים ישישים וישישות, שמצאו להם עתה קורת־גג לראשם. הנהלת המוסד דאגה לספק להם את כל צרכיהם, הקפידה על טיב המזון ועל רמתם הנאותה של השירותים הכלליים והאישיים כאחד.

חבל שהניה ברשטיין, אשה צדקנית זו שיזמה את הקמת המוסד לא זכתה לעמוד בראשו זמן רב, שכן מתה, כעבור שנתיים בערך. אבל את שמה היו מעלים תמיד לטובה וזכרה ברוך.

אחרי מותה נבחר אבי העניך חורש ע"ה, כיושב־ראש ההנהלה. הוא התמסר למוסד בלב ונפש. כדי לבססו ולהבטיח את קיומו התקשר עם יוצאי עירנו באמריקה, ארגנטינה, צ׳ילי וגוטמלה. ורבים מהם נענו ברצון ותמכו במושב־הזקנים. חשובה ביותר היתה התמיכה שניתנה על־ידי ה„רלייף" הבריצ׳אני בניו־יורק בראשותו של ה׳ יוסף קסלר (בנו של איצי השוחט) ושל הרי וורטן (בנו של יצחק ורטיקובסקי), שפעל יד ביד עם קסלר.

דעתה של ההנהלה היתה תמיד נתונה לסדרי המוסד ולרווחתם של

מושב זקנים — הועד המנהל 1936
יושבים (מימין לשמאל): 1. חתנו של בן־ציון זיצרמן, 2. שילר י.ל., 3. חוריש ה. 4. הוריש ס., 5. פייוויש שניידער ס שנור, 6. זילבר ז., 7. שטיינהוז א.,
עומדים: 1. 2. רויטברד, 3. פייפמן מ., 4. טיליפמן מ., 5. לייב, 6. רבינוביץ׳ מ.

הזקנים. ואכן, מדי בואי לבריצ׳אני הייתי סר למושב־הזקנים, ותמיד יצאתי משם מלא התפעלות והנאה על הסדרים הקיימים בו.

לאחר שנים פרצה מחלוקת בין הנהלת מושב־הזקנים לבין ועד־הקהילה. כשנוסדה הקהילה נבחרו לועד עסקנים צעירים, ששאפו לרכז בידם את כל המוסדות הצבוריים, לרבות מושב הזקנים. העסקנים בני הדור הקודם, שכה רבות עשו למען מושב־הזקנים, לא ניאותו למסור את מוסדם, כיוון שחששו שועד הקהילה לא יקדיש לו את תשומת־הלב הראויה. משום כך הקפיאה הקהילה את מענקה השנתי למושב־הזקנים. נמצאו גם אנשים מסויימים שכתבו מכתבים ל„רלייף" באמריקה והשמיצו אישית כמה עסקנים, והכל כדי למנוע את תמיכתו של ה„רלייף" במושב־הזקנים.

בשנת 1937, כשהייתי באמריקה, שותפתי בישיבה של ועד ה„רלייף". בהתמרמרות רבה ובדאגה לגורלם של המוסדות דובר שם על המריבות בבריצ׳אני. אף־על־פי שבקופת ה„רלייף" היו אז כמה אלפי דולרים, עמדו חברי ההנהלה להפסיק את תמיכתו של ה„רלייף" בכל המוסדות, אלא אם כן אסכים אני להיות נציגם בבריצ׳אני ואף לחלק את הכספים על דעתי, ובעיקר לעשות הכל כדי

הועדה של המושב זקנים — 1936
מימין לשמאל: יושבים בשורה ראשונה: קויפמן יוסף, שילר יוסף לייב, חוריש העניך, נולמן משה.
עומדים בשורה שניה — מורגנשטרן מיכאל, קאמבור.

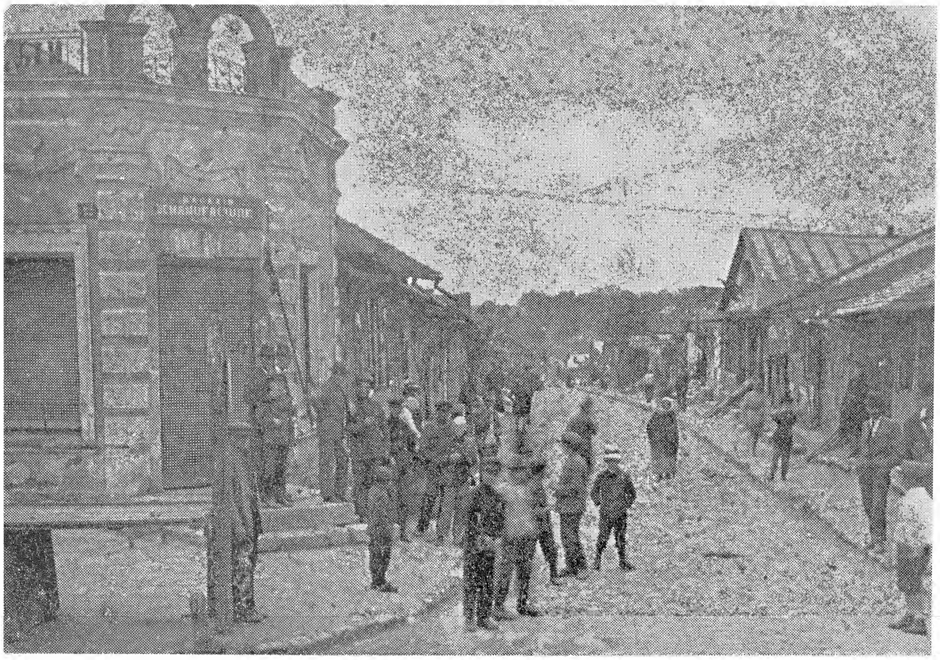
מושב זקנים — דאמען קאמיטעט — (1936)

ליישב את הסכסוכים במקום ולהשלים בין היריבים.הסכמתי לכך, ומפני שחג הפסח מישמש ובא, קיבלתי מייד לפי תביעתי, אלף דולר בשביל המוסדות. הודעתי על כך טלגרפית לאשתי פאניה ז"ל, והיא טרחה והעבירה אישית את הכסף לבריצ'אני.

כשחזרתי לרומניה נסעתי מיד לבריצ'אני (גרתי אז בצ'רנוביץ) והזמנתי ישיבה משותפת של מועצת הקהילה יחד עם נציגים של כל המוסדות. נבחרתי להיות יו"ר הישיבה. הויכוחים היו סוערים ביותר, אך לשמחתי ולשביעת רצון כל המשתתפים נגמר הכל בכי טוב, והושג שלום אמת בין היריבים.

בפעם האחרונה ראיתי את מושב הזקנים בט"ז אדר ת"ש (1940), הוא יום פטירתו של אבי. ארונו הובא למושב־הזקנים. כל הישישים והישישות הקיפו את הארון וחלקו לנפטר את הכבוד האחרון.

שמואל הורש

צענטר פון שטאדט מיט דער בוקאווינער גאס

כיצד חיו היהודים בעירנו.

מה היה המבנה הסוציאלי של יהודי בריצ׳אני ?

באין אתנו מספרים מדוייקים לא נשאר לנו אלא לסמוך על השערות ואומדנות בלבד. דומני שלא נהיה רחוקים מהמציאות אם נקבע, ש־40% מיהודי בריצ׳אני עסקו במסחר, כשליש ולמעלה מזה — במלאכה, והיתר — כ־25% — היו המתווכים למיניהם, „כלי־הקודש״ (רבנים, שוחטים, מלמדים, חזנים, שמשים, „נאמנים״ ועוד), בעלי מקצועות חופשיים, יהודים ללא משלח־יד קבוע וללא מקורות פרנסה בטוחים, ויהודים חסרי פרנסה, שעיניהם לתמיכת הציבור או לחסדיהם של קרובי משפחה.

מקובל היה, שבריצ׳אני היא עיר שהפרנסה מצוייה בה בשפע. היה בכך מן ההפרזה, ובדיקה יסודית, אילו נעשתה, היתה ודאי מביאה להערכות אחרות : מכל מקום לעומת עיירות אחרות היה מצבה הכלכלי של בריצ׳אני טוב.

היתה לה לבריצ׳אני סביבה של קרוב ל-20 כפרים גדולים, ומהם ינקה את עיקר פרנסתה. איכרי הכפרים היו מביאים העירה את יבולם מתבואת השדה ומפרי הגן, מתוצרת הלול ומתנובת הרפת והדיר; נשי האיכרים הביאו תוצרים שונים מעבודת-כפיהן בערבי החורף הארוכים, כגון מגבות, שטיחים, בדים גסים וכיוצא באלה. כל זה היה נמכר ליהודים, וכתמורה היתה נופלת לידי החנוונים שבעיר ולבעלי-המלאכה, שסיפקו לכפריים את תצרכתם במזון, בהלבשה ובהנעלה. בתוצרי מלאכה שונים, בכלי-עבודה, בתיקונים מכל המינים ועוד. נמצא, שכל קיומם הכלכלי של יהודי בריצ׳אני היה קשור קשר אמיץ במצבם של האיכרים מכפרי הסביבה, והרכבם הסוציאלי מושפע מקשר זה.

בשל כך נתהוותה שכבה מיוחדת של יהודים, שכל עיסוקם היה קניית התבואה מאת האיכרים, ועל-כן קרויים היו „סוחרי תבואה״. לרוב היו אלה סוחרים זעירים ומעוטי אמצעים, שקנו את התבואה על מנת לחזור ולמכור אותה עוד באותו יום או למחרתו, לסוחרים הגדולים, בהפרשי-רווחים קטנים ביותר. „סוחרי-תבואה״ זעירים אלה היו דרים לרוב בקצווי העיר ומבואותיה; היו מקימים להם שם מחסני עץ, איש-איש על-יד ביתו, כדי שיוכלו לקדם את פני האיכרים בהביאם את יבולם למכירה. כל אחד היה יוצא אל מעבר לגשר בתקווה, שההצלחה תאיר לו פנים והוא יזכה ב„גוי״ ובתבואתו... נראה מרחוק איכר נוסע, מייד עטו הסוחרים עליו ועל עגלתו; כל אחד מושך אותו לצידו, כל אחד מציע לו פיתוי אחר, ובלבד שימכור לו את תבואתו.

ההתחרות בין הסוחרים היתה גדולה, והיא הלכה וגברה משנה לשנה; כבר הוקמו מחסנים בדרכים שמחוץ לעיר; בימי האביב נקנו כבר היבולים של הסתיו הבא, והאיכרים קבלו מקדמות על החשבון. היו איכרים שידעו לנצל את הדבר לטובתם: קיבלו מקדמה מראובן ומקדמה משמעון, ואילו בבוא הזמן מכרו את תבואתם ללוי... ולא מעט כסף יהודי ירד לטמיון בדרך זו.

בתקופה שלפני מלחמת-העולם הראשונה היו גם כמה יהודים, שמצאו פרנסתם במסחר העופות והביצים. אף אלה היו מוגבלים מאד באמצעים וכל שקנו בימי היריד בבריצ׳אני ובסביבה היה בשביל היצואנים שלא מבני המקום — לרוב מאנשי נובוסליצה השכנה, עיר הגבול שבין רוסיה לאוסטריה.

מעטים במספר היו סוחרי הבקר — בעיקר סוחרי שוורים. אלה היו אנשים אמידים, שכן דרש מסחר זה מחזור-כספים גדול גם במזומנים וגם באשראי. הסיכונים במסחר זה היו גדולים, אלא שהרווחים גם הם היו גדולים. הבהמות שנקנו היו מיועדות גם הן ליצוא, בעיקר לאוסטריה ולגרמניה, אך היה להם גם שוק פנימי לתצרוכת הבשר ולבהמות עבודה.

מקום חשוב תפס המסחר בעורות הכבשים. עוד זמן רב לפני בוא האביב היו סוחרי העורות יוצאים לכפרי הסביבה הקרובה והרחוקה וקונים מאת בעלי-

האחוזות, אדוני הכפרים (הפריצים), ומאת האיכרים האמידים, המשופעים בעדרי צאן גדולים, את השיות העתידים להיוולד. ובהגיע עונת ההמלטה היו יוצאים ומקבלים אותם. הבשר נמכר לקצבים, ואת העורות — בעיקר את המשובחים שבהם — היו מייצאים לחוץ-לארץ. מסחר זה פרץ דווקא בין שתי מלחמות העולם, בימי שלטונם של הרומנים שבבסאראביה. רבים אחזו בו, שכן נתן רווחים הגונים לסוחרים.

גדול ביותר היה מספר החנויות שבעיר; מהן חנויות למכולת, לאריגים ובדים, חנויות להלבשה ולהנעלה, לכובעים ולמיני סדקית, ברובן הגדול היו החנויות מיועדות, כאמור, להספקת הצרכים של איכרי הסביבה, ובמיעוטן לאלה של האוכלוסיה היהודית. יש להוסיף לכאן בתי-אוכל ובתי-מזיגה, שאף הם עיקר הכנסתם מן האיכרים הכפריים.

גם בעלי המלאכה עבדו ברובם למען איכרי הסביבה. החייטים שתפרו בגדים ליהודי העיר לפי הזמנה, מעטים היו במספר, וקניית בגדים מוכנים לא היתה מקובלת למען הסביבה — „טאנדייטניקים" אלה היו מספקים בגדים לחנויות המיועדות לכך וגם מוציאים אותם למכירה בשוק בימי יריד. היו גם חייטים שנסעו למכור סחורתם בירידים שבכפרים הגדולים הסמוכים: יאנואוצי לנקאוצי, קלמנצי ועוד, וכן גם לירידים שבעיירות המחוז: ליפקאני, סקוראני, ידינצי ואחרות בשנים שלפני מלחמת-העולם הראשונה היו מעטים שהגיעו בסחורתם גם לעיירות שמעבר לדניסטר, לפודוליה. ולא רק החייטים, אלא גם הסנדלרים, הפרוונים והכובענים, נהגו כך. היתה זו מין מזיגה של מלאכה ומסחר. התחומים שבין מסחר ומלאכה טושטשו גם בקרב רבים משאר בעלי-המלאכה, שהכינו תוצרים שלא לפי הזמנה, כגון: נגרים, פחחים, עגלנים, חבתנים ועוד. לא מעטים היו גם סוגי בעלי-המלאכה האחרים: נפחים, צבעי-צמר, תפרים, רצענים, שענים, שואבי-מים, קצבים, „כלי-זמר" (מנגנים), עגלונים, סבלים ועוד.

היו גם יהודים (לא רבים!) שעסקו בחכירת קרקעות מאת בעלי-האחוזות ובעיבודם („פוססורים"). הם עצמם לא היו מעבדים את השדות, אלא פועלים שכירים מבין האיכרים מחוסרי-הקרקע. יהודים אלה ראו על-פי-רוב ברכה במעשי ידיהם וחיו ברווחה יחסית, ומשקיהם החכורים השתרעו על פני שטחים נרחבים למדי. בימי שלטון הרומנים, כשפג תקפו של החוק הצארי האוסר על יהודים לרכוש קרקעות, נמצאו מבין החוכרים — ולא רק מביניהם — שרכשו להם קרקעות לצמיתות.

אך היתה בבריצ'אני משפחה אחת, שזכויות מיוחדות עמדו לה ועוד בימי הצארים ניתן לה לרכוש קרקעות, אחוזות, ואפילו כפר פרטי משלה, סנקאוצי — הלא היא משפחת ברשטיין, המופלגה בעשירות ועתירה בנכסים. בסנקאוצי הקימה משפחה זו טחנת קמח גדולה. טחנת קמח שניה הוקמה בכפר צ'פלאוצי הסמוך,

על-ידי יוסף באבאנצ׳יק. שתי הטחנות האלה היו מהגדולות בביסראביה וסיפקו קמח לא רק לבריצ׳אני ולסביבתה, אלא גם לכמה וכמה ערים גדולות וקטנות אחרות בביסראביה ובאוקראינה. לכאן נוסיף את שני בתי-החרושת לשמן — לא גדולים! — ואת בית-משרפות-היין, שמשפחות אחדות מצאו בו את מקור מחייתן.

מובן מאליו, שבתוך כל אחד מהמעמדות המנויים לעיל היו הבדלים סוציאליים ניכרים מאד. בקרב הסוחרים והחנוונים היו כאלה שמצבם היה איתן למדי, ואף לאמידות הגיעו. ולעומתם היו — והמה הרבים — שהתפרנסו בדוחק רב ושחיו כל ימיהם במצוקה והגיעו ללחם צר ומים לחץ. אלה היו מייבשים את לשד עצמותיהם בדאגות ליום המחרת ובהתרוצצות ימים ולילות, טרודים בחיפושים אחר „גמילות-חסד״, כדי שיוכלו להכין מעט סחורה לקראת יום השוק...

בדומה לכך היה המצב בקרב בעלי-המלאכה: היו שראו ברכה בעמלם והגיעו למעמד מבוסס למדי, אך ברובם היו בעלי-המלאכה צריכים לעמול קשה למען פת לחם לעצמם ולביתם. וחלקם — עניים מרודים כל ימיהם, וחייהם דלות מרה ומנוונת.

כן היו יהודים במספר לא קטן אשר לא ידעו בעצמם על מה הם חיים, שכן לא היתה להם פרנסת-קבע, ורק לעיתים היתה מזדמנת להם הכנסה כלשהי: דמי-תיווך, שדכנות, קניית „מציאה״, הידחפות לעסקי אחרים, כדי לקבל מזה טובת-הנאה וכדומה... יהודים אלה — כל פרנסתם היתה בגדר נס, ולא כל יום מתרחש הנס... ורבים, רבים נזדקקו לתמיכתם של קרובים ופעמים גם של הציבור — וזאת לבד מפושטי-היד המחזרים על הפתחים.

אין פלא, איפוא, שרבים נאלצו לקחת בידם מקל נדודים ולבקש מחיה במדינות הים — באמריקה הצפונית והדרומית. תחילה יצאו לאמריקה בחורים צעירים בלבד, אם מחמת חוסר סיכויים למצוא להם מעמד בחיים בבריצ׳אני ואם בשל חוסר רצון ועניין לשרת בצבא הצארי. כן יצאו מעטים שהסתכסכו עם החוק וראו צורך לעזוב את גבולות רוסיה (משום כך היה רווח הביטוי „נמלט״ לאמריקה).

במרוצת השנים החלו להגיע מכתבים משם, בהם סיפרו על רוב הטובה שמצאה אותם, שהם „עושים חיים״, על העושר הרב שרבים באו אליו — ממש גורפים זהב ברחובות, — יש שלמכתבים היו מצורפים תצלומים, בהם נראו אותם הבחורים כשהם לבושים הדר, ואפילו צילינדר בראשם. מתקבלות היו ברכות ל„שנה טובה״ מהודרות — עין לא ראתה כמותן... ויש שהגיעו משם גם המחאות-כסף בדולארים וכרטיסי אניה לכל המשפחה — הדבר עורר קנאה נסתרת. איני יודע משום מה התביישו רבים בכך להגר, אך עובדה היא, שהללו היו עושים את ההכנות לעזיבת המקום בחשאי ואינם מגלים את סודם עד היום האחרון — אולי משום שהיציאה נעשתה באמצעות מבריחים ויש לחשוש להלשנה?...

תחילה נסעו בודדים, אך לאט-לאט גבר זרם ההגירה והגיע לממדים ניכרים.

איש מישראל שירד מנכסיו, או שמלכתחילה לא האירה לו ההצלחה פנים ונלאה כבר מרוב התרוצצויות וחיפושים אחר פרנסה; או מי שבנותיו הגיעו לפרקן ואין בידיו להשיאן, וכן רבים מאלה אשר קצו בחיי בטלה וניוון — כל אלה היגרו ברבות הימים. בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה היגרו בעיקר לארצות-הברית ולבראזיל, ואילו בשנים שלאחריה, עת נסגרו שערי ארצות-הברית ועם התפתחותה של הציונות, — החלה גם עלייה לארץ-ישראל, בעיקר מתוך שורות הנוער.

מזמן לזמן היו שנות שפל פוקדות את החבל, ובתוכן גם את בריצ׳אני. פעם היתה זו שנה שחונה: התבואה לא עלתה יפה, ולאיכרים לא היה מה למכור ובמה לקנות; פעם היתה זו דווקא שנת שפע רב, אך המחירים ירדו פלאים. פעם בא השפל בעקבות החורף העז מדי, ופעם בשל הקיץ הגשום יתר על המידה. שפל שכזה שכזה היה קרוי בפי הסוחרים בשם „משבר״. משברים אלה היו תכופים למדי ונמשכים, לפעמים, שנים אחדות בזו אחר זו ומשפיעים על חייה הכלכליים של העיירה כולה.

בדומה לעירות אחרות בביסראביה הורע גם מצבה הכלכלי של בריצ׳אני בימי שלטון הרומנים. ביסראביה היא, כידוע חבל-ארץ עשיר בתבואות ובפירות. בחלקו היה יבולה מיוצא לגרמניה ולאוסטריה, ובחלקו היה נמכר לפלכי רוסיה הנרחבת, העניים בתוצרת חקלאית. אך עם סיפוחה של ביסראביה לרומניה, שהיא ארץ חקלאית מובהקת, ירד ערכה הכלכלי של ביסראביה וניטלה ממנה חשיבותה כספק תבואה. דבר זה כשלעצמו עשוי היה לפגוע בחייה הכלכליים של ביסראביה ללא תקנה.

אך נוסף לזה ניהלה רומניה מדיניות של דיכוי אכזרי כלפי האוכלסיה בביסראביה בכלל וכלפי האזרחים היהודים בפרט, והתעלמה לחלוטין מצרכיה הכלכליים החיוניים ביותר. וכך החלה ירידה מתמדת במעמדם של יהודי בריצ׳אני. מספר ה„יורדים״ גדל והלך, ותהליך ההתרוששות, שרק מעטים, ניצלו ממנו, היה די מהיר. משנה לשנה גברה המצוקה והלכה בקרב כל השכבות, אך פגעה במיוחד בשכבות העוני, כמובן. הגיעו הדברים לידי כך שהיה הכרח לייסד חברות-צדקה חדשות.

וכך הוקמה חברת „ביקור חולים״, שהיתה תומכת בעניי העיר וסועדת אותם בחוליים, דואגת להמציא להם תרופות ותזונה טובה יותר (לאשפוז, במקרה הצורך, דאג בית-החולים היהודי). כן נוסדה ה„קאנטינה״ — היא המסעדה לילדי שני ה„תלמוד-תורות״, בה קיבלו 100 ילדים ויותר את ארוחת יומם חינם אין כסף. אין ספק שמספר הילדים הזקוקים לארוחה היה גדול מזה בהרבה, שהרי לא כל ילדי העניים — ובייחוד הבנות — למדו בת״ת: וכן היו לא מעטים מתוך אלה שלמדו, שהוריהם הניאום, מתוך „בושה״ לאכול לחם-חסד.

לפי רשימה שמית, שנשלחה ע״י חברות לאמריקה, חילק ועד הקהילה בשנת 1937 הלבשה והנהלה (מעילים, נעליים, סודרים וכ״ו) ל-128 ילדים (!), ומי ימנה את מספר הילדים שהתהלכו עירומים ויחפים — ולא קיבלו?

ברור שהאוכלוסיה היהודית בבריצ׳אני לא יכלה לשאת לבדה את עול ההוצאות של עשרות אלפי ל״י לחודש (יש לזכור גם את המוסדות שהיו קיימים מקודם כגון: מושב הזקנים, בית-החולים, הת״ת החדש והישן וכו׳) והיתה נאלצת לפנות ולבקש עזרה מה,,רליף״ של אנשי בריצ׳אני באמריקה. גם לאחר שנתארגן ועד הקהילה בשנת 1943 לא יכול זה לרכז את האמצעים הדרושים לכלכלתם של כל המוסדות ונזקק לעזרתו של ה,,רליף״ האמור לעיל.

לעזרת השכבות של המעמד הבינוני ואנשי-העמל באו המוסדות הכלכליים שהיו קיימים בעירנו במשך שנים, הלא הם הבאנקים וקופת מלווה-וחסכון הקואופראטיבית. הראשונים עמדו לימין הסוחרים, והאחרונה דאגה לסוחר הזעיר ולאיש העמל. מוסדות כאלה נתקיימו בעיר עוד לפני מלחמת-העולם הראשונה. הבאנק לאשראי הדדי נוסד ע״י הסוחרים עצמם והגיע לאפשרות של חלוקת אשראי עד 2000 רובל — סכום עצום בימים ההם בממדי המסחר של בריצ׳אני. עם פרוץ המלחמה הראשונה נפסק קיומו של באנק זה. בשנים שאחרי המלחמה נוסדו באנקים אחרים, מהם מקומיים ומהם סניפים של באנקים גדולים ברומניה. פעולותיהם הכספיות של המוסדות סייעו בידי הסוחרים ומילאו תפקיד רב־ערך בחיי המסחר של העיר.

קופת מלווה־וחסכון הקואופרטיבית נוסדה אף היא שנים מספר לפני מלחמת־העולם הראשונה, בעזרת חברת „יקא״, וריכזה מאות אחדות של חברים. מנהלה הראשון היה יצחק ורטיקובסקי, והאשראי שניתן אז הגיע עד 300 רובל. אחרי מלחמת העולם הראשונה נתחדש קיומה של הקופה בעזרת מרכז הקואופרציה לאשראי שבקישינוב ובסיועו של הג׳וינט. הקופה הקיפה את מרבית האוכלוסיה היהודית, ואין ערוך לתפקיד שמילאה במתן עזרה ליהודי העיר על כל השכבות: לסוחר הזעיר, לחנווני הקטן ולאיש העמל שנזקקו להלוואות בכל ימות השנה, ובייחוד לפני כל עונה או ערב יום השוק: סוחרי התבואה — לקניית תבואה מאת האיכרים; החנווני — להכנת מלאי של מצרכים בחנות; ובעל-המלאכה — להכנת תוצרים מוכנים בשביל האיכרים בהלבשה, הנעלה ושאר מצרכים.

קופה זו היתה מוסד עממי בעל ערך חיוני ביותר, וחבריה ראו בה את מוסדם שלהם. האסיפות השנתיות של הקופה היו עוברות תמיד מתוך עירנות רבה. מאות רבות של חברים היו באים לאסיפות כדי לשמוע את הדו״ח של ההנהלה וכדי לבחור בהנהלה חדשה במקום זו היוצאת. האסיפות הללו היו נמשכות לרוב 2־3 לילות רצופים והיו סוערות מאד. על־פי־רוב היה נטוש הריב בין מעמד ,,בעלי-בתים״ לבין בעלי-המלאכה, שכל צד שאף לקבל רוב בהנהלת הקופה ולשלוט עליה. כן באו לאסיפה רבים שראו את עצמם מקופחים (בצדק או שלא בצדק) מצד ההנהלה. וכאן מצאו מקום לגבות ממנה את חובם. ובאו סתם יהודים צעקנים, בוחשי־קדירה ואנשי־ריב — לשפוך את כעסם על הכל. כל אלה חברו יחד להרבות רעש ומהומה, ולרוב אי־אפשר היה לשמוע דבר מהוויכוחים המתנהלים בסמוך לשלחן הנשיאות... בדרך כלל נסתיימה אסיפה כזאת רק לאחר שהצעקנים

נצטרדו, והעסקנים וראשי המדברים הגיעו לידי אפיסת-כוחות — או אז הגיעו בשעה מאוחרת של הלילה השלישי לפשרה נחפזת, שלא הניחה דעתם של כל הצדדים כאחד והתפזרו בהחלטה נחושה לצבור כוחות כדי להמשיך במלחמה באסיפה השנתית הבאה...

כך עברו עליהם, על יהודי העיר, חיי יום־יום האפורים, כשהם מושכים בכובד עולם של החיים, מתרוצצים ותרים תמיד אחר מקורות של „פרנסה" — מרוצים משעת חסד וישועה ושרויים בדאגות ובדיכאון בעתות של שפל, אך תמיד מלאי תקוה וחדורי ביטחון שהימים הטובים עוד יבואו...

י. עמיצור (שטיינהויז)

ב.

הציונות
ותנועות הנוער

ההסתדרות הציונית

אימתי נוסדה ההסתדרות הציונית בעירנו? בני אותו הדור והדור שלאחריו אינם עוד בחיים, ושום רשימות וספרי פרוטוקולים לא נותרו. אך נראה הדבר כי פעילות ציונית היתה בעירנו כבר בימי „חיבת ציון" הראשונים. מפי השמועה אנו יודעים כי ראשוני המשכילים בעירנו נתנו ידם לתנועת „חיבת ציון". עם הופעתו של ד"ר הרצל ז"ל כבר נמצאה בעירנו אגודה ציונית פעילה, שגדלה והרחיבה פעולותיה אחרי הקונגרס הציוני הראשון. הופצו „שקלים", נמכרו הרבה מניות של ה„קולוניאל־באנק", נתקיימו אסיפות להסברה ולתעמולה ציונית. בראש הציונים עמדו אז: אברהם קליינמן, משה רוזנבלאט משה לרנר, שלמה ויינשטיין, הרשל שטיינברג, משה קיז'נר (רייצס), הרב מטעם יהודה ברשצ'בסקי ועוד. באותה תקופה נוסד גם בית־הכנסת הציוני „שערי־ציון", ששימש בית־ועד לציונים בשבתות ובחגים, בשעות התפילה ולאחריה. ליד בית־כנסת זה נפתח גם אולם קריאה, ובו כל העתונות שהופיעה אז בעברית ובאידיש: השלוח, הפרדס, המליץ, הצפירה, דער פריינד, דער יוד ועוד. נעשתה גם התחלה לייסוד ספריה ציונית, שנתקיימה שנים מספר בלבד. באסיפות, שנתקיימו ברובן ב„שערי־ציון", נדונו כל השאלות שהיו מנסרות אז בעולמה של הציונות, תוך כדי ויכוחים סוערים: היו, כמובן, ציונים, שהלכו אחרי הרצל, והיו שנטו אחר אחד־העם.

פולמוס אוגנדה ופטירתו של ד"ר הרצל גרמו להפסקה מוחלטת של הפעולה הציונית בעירנו. הרוב הגדול של ציוני בריצ'אני קיבלו דעתו של ד"ר הרצל בשאלת אוגנדה, ו„ציוני־ציון" — כך נקראו המתנגדים לאוגנדה — כמעט שלא היו ביניהם. אחר הקונגרס הציוני השביעי פרשו אלה מעבודה ציונית.

רושם מותו של ד"ר הרצל ז"ל היה גדול מאד והאבל הקיף את כל העיר. ביום קבורתו נסגרו כמעט כל החנויות ואנשי העיר נהרו אל בית־הכנסת הגדול לעצרת אבל. ב„חדרים" לא התקיימו לימודים אותו יום, והילדים ומלמדיהם באו גם הם לבית־הכנסת. לפי מיטב זכרוני הספידו את ד"ר הרצל הרב־מטעם יהודה ברשצ'בסקי ואברהם קליינמן. בעת דברי ההספד נשמעו קולות בכייה רבים ושררה הרגשה עמוקה כי הדור נתייתם.

עצרת זו היתה, דומני, האחרונה בשורת הפעולות הציוניות למשך זמן

רב. מכאן ואילך נפסק קיומה של האגודה הציונית. המעטים שנשארו נאמנים לציונות — ידיהם רפו וכוחם נחלש. ההתלהבות פגה, ולא היה איש שיפיח רוח חיים בעצמות היבשות. אם בתנועה הציונית כולה התחולל אז משבר, הרי תוצאותיו במקומות אחרים לא היו הרסניות כבעירנו. הנוער המשכיל בעירנו פנה עורף לציונות. בולמוס של לימודים והשכלה אחז את הנוער העברי, והוא נהר לערים הגדולות, בעיקר לאודיסה, אם לשם לימודים בגימנסיה או לשם לימודים אכסטרניים. הכל למדו, הכל היו נתונים בקדחת של בחינות או הכנות להן; תעודת בגרות, דיפלומה — אלו היו עתה שאיפה נעלה לכל בן ובת ואף להוריהם מבני המעמד הבינוני. היו שהצליחו וקיבלו את התעודה הנכספת, ומעטים גם הגיעו לאוניברסיטה.

ויחד עם זה התגבר תהליך ההתרחקות ממקורות התרבות היהודית. הנוער דבק בספרות הרוסים ובלשונה. זו דחקה את רגלי האידיש והפכה להיות לשון הדיבור של הנוער האינטליגנטי והאינטליגנטי־למחצה. עצם הדיבור הרוסי שימש בעיני רבים סימן מובהק ל„אינטלגנטיות"...

הנוער היהודי הלומד נמשך בחלקו, ובחלקו הטוב דווקא, אחרי תנועת המהפיכה שהתחוללה אז ברוסיה, והתכחש לחלוטין לערכי עמו ולצרכיו. יש לציין את העובדה, שכל הסוציאליסטים היהודיים שבעירנו השתייכו למפלגה הרוסית „איסקרה", ושום מפלגה סוצאליסטית יהודית לא הצליחה לרכוש לה חברים ואוהדים — לא „פועלי־ציון", לא ה„סיימיסטים" ולא ה„בונד". משמע, קרוב היה ללבו של הנוער הסוציאליסטי שלנו העם הרוסי, הפועל הרוסי, המוז'יק הרוסי — ואילו מכל דבר יהודי התרחק מדעת ושלא מדעת.

בשנת 1911—1912 חל מפנה בפעולה הציונית שבעירנו. אותה שנה נוסדה אגודה ציונית חדשה בשם „עבריה". יוזמיה והעומדים בראשה היו יהושע קהת ואהרן שטיינהויז ואליהם נצטרפו המורים דוד מיליסמן ואברהם פרנקל. מדי שבת, ולעיתים גם בימות החול, היו חברי האגודה מתאספים לשיחות בענייני הציונות, לשמיעת הרצאה וללימוד פרק בהיסטוריה עברית. אותו חורף נערכה — זו הפעם הראשונה — חגיגת חנוכה ברוב פאר, שרושמה על הנוער היה גדול. גם „מטיף" ציוני, משה שוחט, הגיע לעיירתנו מטעם ועד „חובבי־ציון" באודיסה. הוא ישב בעירנו קרוב לשבועיים ומדי ערב „נשא מדברותיו" בבית־כנסת אחר. אז נתגלה כי המונים נמשכים דווקא אחרי נאומים ציוניים,שכן באו בכל ערב מאות אנשים להאזין לדבריו של משה שוחט. רוחם של קומץ הציונים שבעיר נתרוממה, והם ניגשו לפעולה מחודשת. כתוצאה מזה נרשמו למעלה ממאתיים איש כחברים באגודת „חובבי־ציון". כמורשה של ועד חו"צ נתמנה אהרן שטיינהויז. שוב החלה פעולה ציונית לפי המתכונת של הימים ההם: אסיפות הסברה, אוסף כספים בחתונות ובכל שמחה משפחתית, בקערות של ערב יום־הכיפורים וכדומה.

לא עבר זמן רב וביזמתו של יעקב שטיינהויז (עמיצור) הוקמה אגודה

עסקני קרן היסוד בבריטשאן עם משלחת קרן היסוד משנת 1924

ציונית שניה בשם „התחיה". זו ריכזה בתוכה בחלקה הגדול את אלה שדרכה של „עבריה" ופעולותיה לא הניחו את דעתם. שלא כ„עבריה" מנתה אגודה זו חברים במספר לא רב. אבל כולם היו מלוכדים, בעלי להט ציוני, פעילים ומתמידים יותר בעבודה למען הציונות. היא גם האריכה ימים יותר ולא הפסיקה את קיומה אף בימי החירום של מלחמת־העולם הראשונה. היא שימשה מקום גידול לעסקנים ציוניים מסורים, ובבוא השעה היוותה את הגרעין הראשון ל„צעירי ציון" במקום.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ניטלה האפשרות לעבודה ציונית מאורגנת. אך הגרעין של „התחיה" הוסיף להיות מלוכד כמקודם והמשיך בעבודתו בתנאי מחתרת קשים. לא רבים, בוודאי, יודעים היום שבאותן השנים, שנות אופל ואימים, היה פתוח בביתו של שמואל פלדשר אולם־קריאה, ובו נמצאה ספרות ציונית בעברית, אידיש ורוסית, וכן העיתונות הרוסית־יהודית שהופיעה אז: „ראזסווייט", „ייברייסקאיה מיסל", „נובי ווסחוד" (עיתונים בעברית ובאידיש לא הופיעו אז מחמת איסור השלטונות). גם אסיפותיה של „התחיה" נמשכו אז בחשאי, ואפילו נשפים ספרותיים נערכו, אם כי לא בפומביות יתירה.

בפברואר 1917 פרצה המהפיכה הרוסית הגדולה. הצאר הורד מכסאו. התהלכנו בימים ההם שיכורי־שמחה ומבוסמי־חירות. מיד ניגשנו לארגון העבודה הציונית בתנופה רבה. אז הוקמה מפלגת „צעירי ציון", ע"י גרעין „התחיה". היו אלה החברים הוותיקים, ונוסף עליהם הרשל קרמר, שאמנם לא היה מבני עירנו, אך ישב בה בימי המלחמה כ„משתמט". היו לו להרשל קרמר מהלכים בחוגי האינטליגנציה שבבריצ'אני. הוא ניחן בכשרון דיבור יפה, והוא שעמד לו בהיבחרו לראש „צעירי־ציון" במקום באותם חדשים סוערים. אח"כ התרחק מצ"צ והתחבר ל„פועלי־ציון", ועד מהרה גלש משם, ועם מהפיכת אוקטובר היה לקומוניסט נלהב. „צעירי־ציון" פתחו בעבודה ענפה: אסיפות־חברים ואסיפות־עם, הרצאות ונשפים, הפצת השקל ועבודה למען הקק"ל; כן שלחו נציגים לכל המוסדות שבעיר, ובזמן הראשון גם ל„סובייט" („מועצת הפועלים, החיילים והאינטליגנציה"), שנוסד ע"י חוגי הסוציאליסטים במקום ושהלש במרוצת הזמן על כל שטחי החיים בבריצ'אני.

גם הציונים הכלליים היו פעילים בשטחי ציבור שונים ובעבודה הציונית היומיומית. בין צ"צ והצה"כ שרר שיתוף־פעולה הדוק ביותר, והפעולה בשטח הציוני נעשתה ע"י ועד נבחר משתי המפלגות. הפעילים ביותר מבין הציונים הכלליים היו: משה גיוולדר, משה ויזלטיר, אהרן שטיינהויז, שלום קילימניק, יחיאל צ'רקיס, אברהם בר"ג, זוסיא זילבר, אברהם פרנקל ואחרים.

הפעילים בצ"צ היו: יוסף פלדשר, בן־ציון מלכזון, מרדכי שניידר, אריה בריא, הרשל קרמר, יעקב שטיינהויז (עמיצור) ואחרים.

תכונה רבה ניכרה לקראת הוועידה הציונית הכל־רוסית שנתכנסה אז בפטרוגאד ב־24 במאי 1917. ועידה זו היתה צריכה ללכד את המחנה הציוני

ולבטא את שאיפותיהם ומאווייהם של יהודי רוסיה. תחילה רצי צ״צ שהציר מבריצ׳אני לוועידה ייבחר מתוכם, אלא שהם היו אז בראשית התפתחותם וטרם הספיקו לבסס לעצמם עמדה ציבורית איתנה, על־כן ויתרו על תביעתם זו. וכציר לוועידה נשלח אברהם פרנקל. עם שובו נקראה אסיפה כדי לשמוע דו״ח על מהלך הוועידה. האסיפה היתה רבת משתתפים ועברה תוך התרוממות־רוח

מיום ליום רבו המצטרפים לצ״צ. המועדון שלהם, שנפתח באחד הרחובות הראשיים, היה מלא בכל שעות היום והערב והמה מרוב מבקרים, ביניהם חיילים יהודיים מן המחנות שחנו בקרבת העיירה, וכן יהודים מבין האוסטרים השבויים הפצת השקל (שהוצא ע״י מרכז הציונים ברוסיה) עברה בהצלחה רבה. מאות רבות של שקלים נמכרו כמעט ללא מאמץ. כל פעולה שנעשתה, אם בשטח ההסברה והתעמולה, ואם בקרב הנוער או במגביות, הוכתרה בהצלחה.

וכאן המקום לעמוד על מערכת היחסים בינינו לבין ה„סובייט״.

סמוך לפרוץ המהפיכה, לאחר שבערי רוסיה הגדולות הוקמו הסובייטים, הוקם ע״י הסוציאליסטים גם בבריצ׳אני ה„סובייט״ המקומי שתפקידו: להגן ולשמור על הישגי המהפכה. אלא שבעירנו נוספה על שמו המלה „אינטליגנציה״, והיה נקרא „מועצת הצירים של הפועלים, איכרים, הצבא והאינטליגנציה״. וכל כך למה? מפני שלאמיתו של דבר חסר היה בבריצ׳אני הבסיס העיקרי: פרוליטריון מהפכני כמעט שלא היה במקום; האיכרים מלכתחילה לא נתנו ידם להקמת ה„סובייט״, וצבא לא חנה אז לא בבריצ׳אני ולא בקרבתה (רק לאחר 2—3 חודשים הוקמו בקרבת מקום מחנות־צבא ארעיים). לא נשאר לו ל„סובייט״ אלא להתבסס על האינטליגנציה.

בראש ה„סובייט״ עמדו: קאטיה גינצבורג, יאשה זילבר, משה זילברמן, וולף קיז׳נר, ד״ר רחל גולדשטיין, מוטל ברייטמן ואחרים — כולם, כמובן, מבני־ברית.

עם קום ה„סובייט״ הוזמנו גם צ״צ, בתורת מפלגת־העבודה הדוגלת בסוציא־ליזם, לשתף עמו פעולה. נשלחו מאתנו שלושה נציגים: הרשל קרמר, יוסף פלדשר ויעקב שטיינהויז (עמיצור). כבר מהימים הראשונים גילו ראשי ה„סובייט״ יחס לא אוהד לנציגינו: לא ניתנה להם דריסת־רגל בשום ועדה שעל־יד ה„סובייט״; התעלמו מתביעותיהם; הצעותיהם כמעט שלא הובאו לדיון, כי הורדו מסדר־היום בהרמת ידיים בלבד. משרבו חילוקי־דעות ותכפו החיכוכים, עזבו חברינו את ה„סובייט״, לאחר שיעקב שטיינהויז (עמיצור) מסר הצהרה על כך, שהוכנה ונוסחה מראש.

היחס העויין לכל הפעולה הציונית בא לידי ביטוי גם בעלון היומי „איזבסטיה״, שהוצא על־ידי הסובייט המקומי. לא שנתפרסמו בו דברי ביקורת גלויים על הציונות, על הציונים ופעולתם אלא כל רשימה כרוניקלית אינפורמא־טיבית, כביכול, היתה כתובה בלשון של לגלוג ומתוך סילוף העובדות. עורך

העיתון היה מוטל ברייטמן, שנמנה אז על „צעירי־ציון״. הוא נקרא לבירור, וסופו שהוצא מבין שורות צ״צ.

אם בראשיתו הציב לו ה„סובייט״ מטרה צנועה בלבד: לעמוד על משמר המהפכה לבל יבולע לה — הרי בתוקף האירועים שאירעו ברוסיה ובהתאם להתפתחותה של המהפכה, נטל ה„סובייט״ מעט־מעט לידו את השלטון ברוב שטחי החיים המקומיים.

על חיי הציבור היהודיים לא פרשו עדיין את כנפיהם ולא התערבו בהם — אם מתוך שנשארו אדישים אליהם בשל תלישותם הלאומית ובשל זרותם לכל דבר יהודי, ואם משום שרצו להימנע לפי שעה מבוא בהתנגשות גלויה עם הציונים — אך ברור היה שזה לא לאורך ימים. ובינתיים היחסים שבין הציונים ובין ה„סובייט״ מתחדדים והולכים.

הנה החליט ה„סובייט״ על מיפגן גדול ליום מלאות חצי שנה למהפיכה, שבו ישתתפו מחנות הצבא הסמוכים לעיר וכן שתי תזמורות צבאיות. אכן, היה זה דבר בעיתו. ימי הזוהר של המהפכה עברו. המלחמה עדיין לא נסתיימה,

ציוני העיר ליד ה„שערי־ציון״

והחיילים, הכמהים להשתחררות החלו לגלות סימנים של קוצר רוח, עד לידי פריקת עול והתפרעויות. פה ושם פרצו גם פרעות ביהודים. „הממשלה הזמנית" של קרנסקי התלבטה ברשת של קשיים שלא יכלה להיחלץ מהם. התעמולה מימין ומשמאל גברה והלכה וזרעה חוסר־בטחון ואי־שקט בלבבות. נסיונו של הגנראל הצארי קורנילוב להתקוממות אנטי־מהפכנית דוכא אמנם, אך שימש אות מבשר רעות. נראה היה בעליל כי המהפיכה מתחילה להתגלגל במדרון, ועתידה מי ישורנו.

המיפגן נועד, איפוא, לעודד וללכד את ההמונים סביב דגל המהפיכה, דגל החירות. אין פלא, שההחלטה נתקבלה בברכה ע"י כל החוגים. התכונה היתה רבה: ועדות ישבו לילות כימים ותיכננו כל פרט מסדרי המיפגן; נתפרו דגלים; אומנו סדרנים הוכנו במות וכדומה. ככל שהתקרב יום המיפגן כן הלכה ורבתה הציפיה, שכן שקדו אנשי ה„סובייט" לשוות למיפגן אופי גראנדיוזי, אשר כמוהו לא היה עוד בבריצ'אני.

והנה יום אחד נודע שכבר הוזמנו כל הארגונים והאגודות למיניהם, מחוץ לציונים. שמא נשכחו מלב? אולי סתם נתאחרה ההזמנה? לא: בפירוש הוחלט ב„סובייט", שאת האגודות הציוניות אין להזמין, שהרי אלה הן „מפלגות קונטר־רבולוציוניות". יכול, כמובן, כל אחד מהציונים להצטרף לארגון איזה שהוא או להשתתף בתהלוכה כאחד העם, שהרי מלבד הארגונים נקראה האוכלוסיה למצעד. נמסר, כי ההחלטה על כך נתקבלה במליאת ה„סובייט", שבה השתתפו גם נציגי החיילים הרוסיים. אלה דווקא חייבו את השתתפותם של הציונים במצעד, ואילו הסוציאליסטים היהודיים עמדו בכל תוקף על כך, שאין להזמין את הריאקציונרים להשתתף בחגה של המהפיכה — והם שהכריעו.

ידיעה זו ירדה עלינו כמהלומה. איש מאתנו לא פילל שגם הסוציאליסטים שלנו יעיזו לתת תוקף רשמי לדברים אשר — כך חשבנו אז לתומנו — אינם נאמרים אלא לצרכי תעמולה בלבד, ואשר המשמיעים אותם, הם עצמם אינם מאמינים בהם. והנה קמו והכריזו על הציונות שהיא תנועה ריאקציונית וקונטר־רבולוציונית והעמידו את הציונים מחוץ למחנה ומנעו מהם את השתתפותם במיפגן.

עמדו לפנינו כמה דרכי תגובה: א. לגנות את ההחלטה וגם להגיש ערעור נגדה; ב. לנהל מו"מ עם ראשי ה„סובייט" על שינוי עמדתם; ג. לפנות לציבור הרחב לבל ישתתף במיפגן.

לאחר דיון ממושך ושיקול כל האפשרויות החליטו הציונים — „צעירי ציון" והציונים הכלליים — לא להגיב כלל: אין מערערים ואין מנהלים מו"מ. יחד עם זה מודיעים לכל הציונים שאיש מהם לא ישתתף בתהלוכה, כפרט או כחבר לארגון כלשהו. גם בחוגי הציבור הרחב שררה התמרמרות על ההחלטה, והיה לנו יסוד חזק להאמין, שההמונים יעמדו על צידנו ויעשו את אשר נחליט. גם אנשי ה„סובייט" הרגישו, כנראה, שהרחיקו לכת, ובקרב שורותיהם שררה

מבוכה. לא היה זה סוד, שעל אף ההחלטה המפורשת מתנהלים ביניהם ויכוחים סוערים בשאלה זו. מפעם לפעם היו באים אלינו אנשים מהקרובים אליהם ומציעים לנו, כאילו על דעת עצמם, לתווך בינינו ובין ה„סובייט". אנחנו דחינו כל נסיון שכזה. הבינונו שיש שם נכונות לנסיגה. ואמנם, שלושה ימים לפני מועד המפגן בא משה זילברמן והציע ל„צעירי־ציון" שיסכימו לקבל את הזמנת ה„סובייט" בלי שהציונים הכלליים יוזמנו. תשובתנו היתה שלילית בהחלט: „לא ניאות להשתתף בתהלוכה בלי הציונים הכלליים. אם הציונות היא בעיניכם תנועה ריאקציונית, אל תזמינו גם אותנו!"

ייאמר כאן, שבקרב הציונים הכלליים היו שיעצו לצ"צ לקבל את הזמנת ה„סובייט", כדי לתת אפשרות לחלק גדול של האוכלוסיה היהודית להפגין את אהדתם לציונות. לבסוף נרתע ה„סובייט", ויום אחד לפני המיפגן (בשבת בבוקר) נשלחה הזמנה רשמית לשתי המפלגות הציוניות להשתתף בו.

אנו ידענו כבר על ההחלטה בליל שבת. מייד לקבלתה ניגשנו להכנות הדרושות שנעשו בחפזון ובקדחתנות: נתפרו דגלים, הוכנו כרזות. וביום ראשון, הושענא־רבא תרע"ח, ניצבנו מוכנים לשתף עצמנו בתהלוכה.

היתה זו תהלוכה מרהיבת־עין ומרנינת לב. העמל הרב שהשקיע ה„סובייט" בהכנות נתן פרי, ואנו, גם אנו באנו על שכרנו, וגדולה היתה שמחתנו שיהודי בריצ'אני, ציונים ושאינם ציונים, אמידים ואנשי־עמל, אדוקים בדת ושאינם דתיים — כולם (להוציא את האנטי־ציוניים) התרכזו מסביב לדגל הציוני והצטרפו במצעד אל הציונים. לאוכלוסיה היהודית היתה זו בעצם הפגנה ציונית גדולה, שעברה תוך התרוממות־רוח בלתי מצוייה.

מייד לאחר זה החלה ההיאבקות עם ה„סובייט" בעניין הספירה. הפעם היתה ההתנגשות גלויה וחמורה יותר, וזה העניין:

ה„סובייט" החליט לערוך ספירה כללית של האוכלוסיה בבריצ'אני ומינה ועדה מיוחדת לעבודת־ההכנה. הוועדה עשתה את עבודתה בחשאי־חשאין, עיבדה שאלון מקיף, הדפיסה אותו ואפילו קבעה את יום הספירה, הכל בלי להיוועץ בציבור. בין היתר היו בשאלון גם שתי שאלות חסרות פנייה, לכאורה, ותמימות בניסוחן, אך טמונה היתה בהן כוונה רבת־משמעות־וסכנות. הנשאל נתבקש להשיב: „מה היא שפת הדיבור שלך בבית וברחוב?" — מובן שרק שתי תשובות באו בחשבון: אידיש ורוסית.

הדבר נודע לנו דרך מקרה, כשעותק אחד של השאלון נפל לידינו ימים ספורים לפני יום־הספירה המיועד. מייד עמדנו על הסכנה. שכן בבוא השעה והשלטונות — במקרה זה ה„סובייט" המקומי — יאמרו לפתוח במקום מוסדות חינוך בשביל ילדי היהודים, יוכלו להסתמך על תוצאות הספירה ולקבוע את שפת הלימוד בהם אידיש או רוסית. אגב, היו שאמרו כי ידם של הרשל קרמר ומוטל ברייטמן — חברים לשעבר ב„צעירי ציון" — במעל הזה. שהרי הסוציא־

הועידה הציונית המחוזית הראשונה בבריטשאני
ב־ג׳ דחול המועד סוכות, תרפ״א

ליסטים שלנו היו שקועים כל כך במ"ט שערי התבוללות, עד שהתנכרו גם לאידיש, וריב הלשונות בין ה„הבראיסטים" ל„אידישיסטים" לא היה ריבם.

משעמדנו על המזימה פנינו מייד אל ה„סובייט" והודענו לו שלא נשלים בשום פנים עם השאלה האמורה כפי שנוסחה. תבענו נמרצות לבטלה; ואם אינם רוצים בכך — עליהם להוסיף שאלה נוספת: „מהי שפתך הלאומית?" כך או אחרת יש לדחות בינתיים את יום עריכת הספירה. ה„סובייט" סירב להיענות לתביעתנו ולא ראה גם צורך לנמק את עמדתו. אז התגייסנו במלוא כוחנו להכשלת מזימה זו. קראנו מייד לאסיפות חברים ולעצרת־עם גדולה והסברנו לציבור את תוכן מלחמתנו וקראנו לעמוד על משמר הלשון העברית ובית־הספר העברי. בשבת השמענו נאומים בעניין זה לפני המתפללים בבתי־הכנסת שבעיר. כשנוכחנו שאהדת הציבור נתונה לנו, לא נשאר לנו אלא להודיע ל„סובייט", שאם לא ייענה לתביעתנו, ניאלץ להחרים את הספירה.

להילופי המכתבים נתלוו, כמובן, שיחות בעל־פה, ויכוחים, צעקות, התרג־זויות והתרגשויות, לאו־דווקא בישיבות, כי אם בכל קרן רחוב. והעיר בריצ'אני סוערת ונרגשת. בסופו של דבר נאלץ הסובייט לדחות את מועד הספירה „מטעמים טכניים" — ולא נתקיימה כלל.

התקופה שאנו עומדים בה היתה סוערת ורבת תמורות פוליטיות: בחירות לאסיפה המכוננת ברוסיה, מהפיכת אוקטובר, כיבוש ביסראביה ע"י הרומנים, הצהרת בלפור ועוד. אין ספק, שעברו על הציונות בבריצ'אני גלים שונים של אירועים והתרחשויות, אך אין אני רואה עצמי רשאי לכתוב על כל אלה לרגל עזבי את עיר־מולדתי לזמן מה.

שלוש שנים וחצי שהיתי באוקראינה, מנותק לגמרי מהעיר. כשחזרתי אליה באביב של 1920 מצאתיה, כשהיא נתונה בשלטון הדיכוי של הרומנים הילופי השלטון השפיעו לרעה על החיים הכלכליים והציבוריים של היהודים בכלל, והעבודה הציונית נפסקה כמעט לגמרי. חסר היה גם מרכז ציוני שיכוון את הפעולות הציוניות, שיקשר את הסניפים למקומותיהם, שתהיה לו סמכות להורות הלכה בבעיות ציוניות וכו'.

הציונים הכלליים שבעירנו עוד המשיכו איך־שהוא בקיומם העלוב, תודות ל„שערי ציון", שבו היו מתכנסים מדי שבת לתפילה (בביתו של ד"ר פלייגר) ושם היו לעיתים — בשעת התפילה — דנים גם בעניינים ציוניים.

מ„צעירי־ציון" לא נשארו אלא החברים שהיוו את הגרעין הראשון, וגם אלה נתפסו במקצת להשפעת השמאל (אם כי הם לא הודו בכך), ועמדתם הציונית נתערערה במידת־מה. מצאתי אותם מסוכסכים עם הציונים הכלליים בדבר רכישת בנייני הדואר. וזה המעשה:

שלושת הבניינים הגדולים, בתי המידות, שבהם היה משוכן הדואר, היו קניינו הפרטי של אחד מבני משפחת ברשטיין, שמקום מגוריו, אם איני טועה, היה באודיסה, במותו ציווה למסור את הבניינים לצרכי ציבור, בלי לפרש מה

הם הצרכים ומי המוסד אשר יקבלם לידיו. דבר זה היה נתון לשיקול דעתם של היורשים, ובשל כך נדחה ביצוע הצוואה משך שנים.

כיוון שבידי הציונים הכלליים היה סכום כסף ניכר לבניין בית־הכנסת „שערי־־ציון", באו לידי הסכם עם היורשים לקבל לידיהם את הבניינים, בתנאי שבאחד מהם ישוכן בית־הכנסת, ובשניים הנותרים יפתחו בית־ספר עברי ציבורי.

אך נודע הדבר ברבים ומייד נפתחה תעמולת־זוועה נגד הציונים, האומרים „לרשת" את הציבור. מאליו מובן שבראש מערכה זו התייצבו אנשי השמאל; אליהם נצטרפה הנהלת „החברה לתמיכה בעניים", ולמרבה התמיהה — גם „צעירי ציון". ואכן, נצחונם היה „מזהיר": העיסקה בוטלה, והבניינים, שנועדו לצרכי ציבור, נשארו עולמית בידי היורשים.

מייד לאחר הפסח של אותה שנה שוב החלה פעילות בקרב „צעירי ציון". מפעם לפעם נתקיימו אסיפות־־חברים, בהן נדונו שאלות ארגוניות ובעיות ציוניות ופוליטיות. החלו לארגן את פעולות הקרן־הקיימת־לישראל — פעולה שנוהלה להלכה יחד עם הציונים הכלליים, ולמעשה ע"י צ"צ בלבד. בראש פעולה זו הועמד תחילה מרדכי שניידר, ואחר־כך אריה בריא, שהתמיד בכך במשך שנים עד עלותו לארץ־ישראל. באנו בקשרים עם הסתדרויות ציוניות מחוץ לעירנו. אך הכוחות העיקריים של הציונים בעירנו — הכלליים וצעירי־ציון — היו נתונים ל„ועד למען פליטי אוקראינה".

בוקר אחד הגיעו לעירנו כמה עשרות יהודים פליטים מאוקראינה שנשארו עומדים ברחוב אובדי עצות, בלי לדעת מה לעשות ולמי לפנות. בין הראשונים שהבחינו בהם היה חברנו מרדכי שניידר, שאירגן מייד חלוקתם בבתים, מחשש עינא־בישא של השלטונות... כבר למחרת, עם הגיעם של פליטים נוספים, היה הכרח לפתוח בשבילם מטבח בביתו של יעקב שניידר, ומייד נתארגן ביוזמת הציונים ועד למען פליטי אוקראינה, בהרכב של: שלמה שנקר, שלמה וייסברג אהרן שטיינהויז, משה גיוולדר, מרדכי שניידר, יוסף פלדשר, ב. צ. מלכזון, י. שטיינהויז, א. בריא ואחרים.

זרם הבריחה מאוקראינה גדל מיום ליום, ועד מהרה הוצפה העיר פליטים למאות ולאלפים; מהם שקיוו למצוא להם מקלט בביסראביה ומהם שקיוו להגר לאמריקה בעזרת קרוביהם הנמצאים שם; רובם ככולם באו חסרי־כל והיו זקוקים לתמיכה ולסעד.

מקום בראש תפסה הדאגה להקנות לפליטים היתר ישיבה וחופש תנועה בביסראביה. השאלה לא היתה מקומית בלבד ומצאה, כביכול, את פתרונה החיובי בבוקרשט הבירה. בעניין זה פעל גם בן־עירנו נתן לרנר, שהיה אז ציר בפא־לאמנט הרומני. אולם הביצוע היה בידי השלטונות המקומיים, ואלה ידעו לנצל את המצב ולשלשל לכיסם כסף רב. היו מפרסמים מפעם לפעם גזירות רעות, כגון: בדיקת התעודות של הפליטים, גירושים חלקיים וכדומה,

ציוני העיר נפרדים מהמשפחות לנקובסקי וגולדגעל, שיצאו למושבה „מסילה חדשה" ליד קושטא, לפני עליתם ארצה. (1910)

וכל זה כדי לקבל שלמונים עוד ועוד, בשטח הליגאליזציה של הפליטים פעל רבות ובמסירות הראויה לשבח משה גיוולדר, שכיהן אז כרב־מטעם. הודות לעמלו קיבלו כל הפליטים תעודות זמניות או גם תעודות־אזרחות. לכל זה היה דרוש הון תועפות, והנטל הכספי שרבץ על הוועד למען הפליטים היה כבד מאד. יהודי בריצ'אני נתבעו ונתנו בעין יפה ובלב חם. ובכל זאת לא הספיקו האמצעים, והיה צורך לגייס כספים גם מהעיירות הסמוכות, שבשל ריחוקן מהדניסטר לא הגיעו פליטים שמה. לתכלית זו יצא יעקב שטיינהויז (עמיצור) לליפקאני ולנובוסליצה, ושלמה וייסברג יצא לחוטין, וגם שם מצאו אצל היהודים לב פתוח. רק „החברה לתמיכת עניים" עמדה מנגד — בהשראת מזכירה — ולא נקפה אצבע, על אף התביעות שהופנו אליה.

בקרב הנוער של הפליטים היו לא מעטים שבחרו לעלות לא"י. מטעם „צעירי־ציון" מונתה ועדה שטיפלה בנוער זה, וכך הורכבו כמה קבוצות שנשלחו לארץ־ישראל.

יעקב עמיצור

עלית משפחת קופרמן ארצה
יולי — 1920

הסתדרות ה„מכבי"

ה„מכבי" טרם נוסד בעיירתנו, ומשחק הכדורגל כבר תפס מקום בחיי הנוער שלנו, הודות לשני הסטודנטים ויינר ושולמן, ששהו אצלנו ובאו בקשרים עם הנוער הלומד במקום. אולם סניף „המכבי" נוסד אצלנו ביזמת האחים שפירא, שהגיעו לעירנו מאומן עם פליטי אוקראינה (1920).

באסיפת היסוד, שנתקיימה בעזרת־הנשים של ביה"כ הסאדיגורי, נבחר ועד, ובראשו ש. וייסברג, חתנו של י. ל. שילר, שזה מקרוב השתקע בעירנו. במשך זמן קצר ביותר נרכש ציוד משרדי, מכשירי ספורט, ומגרש המשחקים הוקם והוכשר באחו של מכבי אש. החברים החלו להתאמן במשחקים ובתרגילי־סדר, בהדרכתם של האחים שפירא. יצויין, שכבר אז ניתנו הפקודות בתרגילי־סדר בעברית.

פעולות ההסתדרות החלו קימעה־קימעה לקבל צורה מאורגנת, ובמרוצת הזמן נתבלטו חברים אחדים במשחקם. כתוצאה מכך באה חלוקה לקבוצות, בהתאם לרמת המשחק והיכולת של כל אחת מהן. ההתמודדויות התכופות בין החברים והקבוצות סייעו לא מעט להתקדמות באימונים ולרכישת נסיון במשחק. לאחר מכן, בשנת 1922 בערך, השתקע בעירנו טכנאי־שיניים־מר סמוך, שהצטיין ככדורגלן, והוא שנתמנה כראש קבוצה א׳ וכמאמן. הוא הצליח לרכז צוות שחקנים, שהגיעו לרמה גבוהה. בין המאמנים נמנו גם זמל והירש — טכנאי־שיניים אף הם.

ההסתדרות גדלה והתפתחה משנה לשנה כי רבים היו הצעירים שמשחק־הכדורגל קסם להם ושהצטרפו לשורותינו; כן היו חברים, לרבות חברות, שלא נטלו כל חלק במשחקים ובאימונים, ואעפ״כ נרשמו כחברים ב„מכבי" מתוך אהדה.

ועד „המכבי" 1924

יושבים (מימין לשמאל): 1. חוריש ראובן, 2. גרוזמן יצחק, 3. וייסברג שלמה — היו״ר, 4. בוקשפון שבתי, 5. טשאק פנחס.

עומדים: 1. סוחוטין לייב, 2. טשערקיס שלום, 3. סרברניק שלמה, 4. טשערקיס מיכאל.

קבוצת הכדורגל — א.
שוכבים: 1. י. גרוזמן, 2. בוקשפון, 3. גרינאוצקי
כורעים: 1. סוחוטין, 2. אבוליאק, 3. וולשטיין
עומדים: 1. מ. חוריש, 2. חזין, 3. סמוק (ראש הקבוצה והמאמן),
4. ויינר — עוזר למאמן, 5. סרברניק

זמן קצר לאחר היווסד ההסתדרות נשכרה לשכה בביקתתו של טוביה צ׳אבאן (הרועה), בסמוך למגרש המשחקים; החדר קושט בתמונות, בסיסמאות ובדגל תכול־לבן; בשעות שלאחר־הצהרים תססו שם החיים. המשחקים שנערכו בשבתות ובימי חג משכו קהל צופים מבין הנוער והמטיילים.

סניפי „מכבי" נוסדו באותה תקופה גם ביתר העיירות שבשכונתנו. עמדנו עמהם בקשרי ידידות וקיימנו תחרויות בינעירוניות; מפעם לפעם הזמנו קבוצת כדורגל מעיר אחרת לתחרויות אצלנו, או שאנו נסענו לתחרות במקום אחר. כל זה היה קשור בחוויות ובבילויים; וכך נוצר בעירנו הווי ספורטיבי, שליכד את הנוער על כל שכבותיו.

משחק הכדורגל עמד, אמנם, במרכז הפעולות של ה„מכבי", אבל לא היה עיקר תוכנה. האגודה דאגה גם לחינוך השכבות הצעירות יותר, מבין

הילדים מהכיתות הבינוניות של ביה"ס; ילדים אלה אורגנו אף הם לקבוצות שבראשן הועמדו חברם בוגרים (חזן, סוחוטין, צ'רקיס), שהעסיקום בענפי ספורט שונים: תחרויות בריצה, התעמלות חופשית ועוד; היו מקיימים אתם שיחות קלות בספרות, בשאלות תרבות שונות, עורכים טיולים ומלמדים אותם משירי הארץ וכו', ברבות הימים עלו רבים מהם לקבוצות הספורט של המבוגרים, והיו גם שהצטיינו ותפסו בהן מקום נכבד, כגון נטע גלמן, שנעשה שחקן ראשי בנבחרת ואח"כ גם מרכזה.

קבוצה א' שלנו התבלטה במשחקה, ושמה הלך לפניה גם בעיירות השונות. לא פעם הוזמנו אליהן שחקנינו לעזרה בהתמודדות נגד קבוצות אחרות. נזכיר את שבתאי בוקשפון ז"ל (מת בארץ), שוער מצטיין, משה חוריש ז"ל — מגן שמאלי, שלמה סרברניק (חי בבראזיל) — רץ, ונטע גלמן — רץ מרכזי.

בשנים 1924 — 1926 חנה בעירנו גדוד מהצבא הרומני, וקבוצת הכדורגל ערכה אתם לעיתים קרובות משחקי ידידות, למדה מהם הרבה תכסיסי המשחק, בזריזות וכדומה. זה קירב אותנו לקציני הגדוד, שעמדו לנו רבות בעבודתנו גם בשטח הציונות. כן ערכנו אתם הצגות ספורט וחגיגות, שעברו בהצלחה רבה מבחינת הביצוע היפה והמדוייק.

אחת החגיגות האלה נחרתה בזכרוני עד היום הזה: היה זה באחת השבתות בשעות שלאחר הצהרים. אנו, כל חברי „מכבי", התרכזנו בככר שלפני הכנסיה הנוצרית, לבושים בתכלת־לבן. משם צעדנו בסך — עם הדגל הלאומי בראש — לצלילי התזמורת הצבאית, לאורך כל הרחוב הראשי ומלווים קבוצות ספורט של הצבא, גם הם בתלבשתם הספורטיבית; קהל רב נהר לחגיגה זו, שתכניתה הספורטיבית והמגוונת הרהיבה עין כל.

בימות החורף היינו עורכים נשפים ספרותיים בשילוב „מספרים" בספורט על הבמה, וכן הצגות, משפטים ספרותיים, הרצאות פומביות ונשפי ריקודים.

גם תזמורת כלי־מיתר אירגנו בהדרכתו של לייזר־פייבל, הכנר וראש־הכליזמרים בעירנו; עד מהרה הוכשר צוות הנגנים להופעות פומביות. גם בעיירות הסמוכות הופענו בקונצרטים. התזמורת מנתה כ־25 מנגנים, ובראשם הח' פיני צ'אק, בנו של המורה אפרים צ'אק.

מובן שחברי „מכבי" היו פעילים ביותר בכל הפעולות הציוניות: במגביות השונות של הקרנות הלאומיות, בשעת בחירות לקונגרסים ולמוסדות היהודיים, בהופעות תרבותיות ועוד. משום כך זכתה להערכה רבה מצד כל המוסדות הציוניים הורים רבים עודדו את בניהם להצטרף לשורותינו, ומספר החברים הגיע ל־200, רובם נוער לומד וחלקם נוער עובד.

היו אמנם ל„מכבי" גם תקופות של שפל וירידת המתח, בעיקר בשנים

תזמורת ה„מכבי״ — 1924

מימין לשמאל יושבים: גרוזמן יצחק, לרנר בערל, הירש, טשאק פנחס, סרברניק אברהם.
עומדים: סוחוטין לייב, סרברניק שלמה, המנצח לייזער פיוועל, בוכמאן שלמה, ווייסמן.

1929—1926: חברים התבגרו ונאלצים היו לעזוב את המקום אם בשל דאגות פרנסה, אם להשלמת לימודיהם, אם לשירות בצבא ואם משום שנעשו בעלי משפחה. אולם מקרב המתבגרים צמחו כוחות צעירים ורעננים, שנחלצו לפעולות, ובעזרת הוותיקים חידשו את העבודה באגודה. בראש „מכבי״ עמדו אז ד״ר גרופנמאכר ז״ל, עו״ד שלום צ׳רקיס ואחרים. אז הוקמו גם קבוצות לכדור־עף ולפינג־פונג.

רושמו של המכבי היה ניכר בעירנו שנים מספר, ועם הפסקת קיומו, נשארו חבריו נאמנים ברובם לדרך בה הלכו, אם כי מצאו להם מסגרות אחרות לפעולה הציונית.

מיכאל צ׳רקים אמיץ

זכרונותי משנות „המכבי"

ההסתדרות הציונית הקצתה לנו בבניין התלמוד־תורה החדש את אחד החדרים. השלמנו את בניינו ושיפצנוהו, וכך היה ברשותנו אולם נהדר, ששימש לפגישות חברים ותיקים וגם צעירים; כאן היינו מבלים ערבים בצוותא בשיחות, במשחקים שונים, בתחרויות פינג־פונג ועוד.

אחת האפיזודות הזכורות לי היטב, ראוי שאספר אותה כאן. באחד הימים בא אלי שוטר והזמינני אל מושל־העיר. כשבאתי אליו, אמר לי הקצין שברצונו שאגודת „המכבי" תשתתף באופן פעיל בחגיגות 10 במאי (חג העצמאות הרומני) של אותה שנה. הבעתי את הסכמתי לכך, אולם התניתי, שיינתן לנו לצעוד ברחובות העיר בלבוש תכלת־לבן ושדגלנו הכחול־לבן יתנוסס בראש התהלוכה. אין לתאר את גל השמחה ואת גודל ההתרגשות של האוכלוסיה היהודית, כשצעדנו בסך, בראש מורם, ובשיר עברי על שפתינו. ככה עברנו את הרחובות עד שבאנו למקום החגיגה, כשכל הקהל פגשנו בתשואות. היה זה כבוד ויקר לכל יהודי עירנו.

המאורעות הטרגיים שבאו כמה שנים לאחר מכן הביאו גם לחיסולה של אגודת „מכבי", בשנת 1940, כשהסוביטים כבשו את ביסראביה, השמדתי במו ידי את כל ארכיון האגודה. את התמונות ואת הדגל שרפתי באש, כשעיני זולגות דמעות לרוב.

ראובן חורש

בימי תמורות וזעזועים

ראשית שנת 1917 הביאה גם לעיירה הקטנה והנידחת את הדי המהפיכה הרוסית (מהפיכת פברואר) ועמהם גם פוגרום זוטא על יהודי המקום. הפלתו של הצאר ניקולאי הוחגה ע"י הפגנה המונית, בה השתתפו גם חיילים צ'רקסים ותורכמנים, שחנו בעיר כגדוד פרשים, וכן השתתפו בה כל הארגונים הציבוריים שהיו בעיר: ה„פעראיין" של בעלי־המלאכה, הציונים על אגודותיהם („פרחי ציון", „דוברי שפת עבר") כשדגל תכלת־לבן בראשם, ה„פריקאזצ'יקים" (עובדי החנויות), אנשי ה„בונד" והסוציאל־דמוקראטים, ובראשם המהפכנית הוותיקה היהודיה קאטיה אברמובנה גינצבורג, מיילדת לפי מקצועה (עזרה גם לי להגיע לעולם הזה), שעוד במהפיכת 1905 נשפטה ונאסרה, וכן וולף קיז'נר, מנהל הספריה העירונית, ה„טובארישץ' בעקער" (כינוי של אחד מאנשי־השמאל המקומיים) ואחרים. בהגיעם אל בית הדואר הוציאו המפגינים את תמונתו הגדולה, הצבעונית, של הקיסר ולקולות המארסילייזה וצעקות „דאלוי ניקולאי!" (הלאה ניקולאי) ניפצו את זכוכית התמונה וקרועה לגזרים. זאטוטים בני 7—8, חגגנו אף אנו את חג־המהפיכה: חברי משה ברויטמן, בן שכנתנו האלמנה,

הוציא מביתם את תמונת ניקולאי, שהיתה תלויה בהדרת־כבוד על הקיר המרכזי שבחדר־האוכל, עמד על הגזוזטרה שלצד החצר, כשאנחנו, חבריו, עומדים תחתיה, ולקול קריאותינו „דאלוי ניקולאי!" ניפץ את התמונה רבת־החשיבות. סבתו, ששמעה את נפץ הזכוכית, חשה לגזוזטרה וזיכתה את המהפכן הקטן בצביטות ובמכות נאמנות, בעוד אנחנו, שהיינו לרגלי הגזוזטרה, מספיקים להתנדף כהרף עין...

אחר־כך באו ימי הרת־עולם. חיילים, שהיו משוכנים בבית־הורי, החלו להתאונן על ה„קאשה" (דייסה) שמקבלים היו ממטבח הגדוד, ועמה מנות חמאה („בבית היינו מורחים בה את השערות והנעליים — כאן נותנים לאכול חמאה!"...). זוכרני את המבוכה ששררה בבית למראה חיילים שתפשו את ה„פלדפבל" (רב־סמל) שלהם, כשהוא לבוש סגין חדש, ושיפשפו בו את רצפת החדר המוצפת מים — וזאת כתגובה על הערתו של אותו פלדפבל שאין הרצפה נקייה כראוי... ברחובות נשמעת היתה שירת חיילים, מלווה צלילי הרמוניקות.

אלא שעד מהרה הפכה רוח השמחה הכבושה לחרדה מטרידה. חיילים שחזרו מן החזית המתפוררת התחילו מנסים לשכך זעמם בשוד רכוש יהודים ואף במעשי אלימות. זוכרני כי באחד הימים נתקבצו בביתנו קרובי המשפחה שבעיר, שכנים ושכנות, בחדר־האורחים הגדול שבבית נערמו ערמות של כרים וכסתות ומרבדים, חבילות בגדים וכלי־לובן וכיוצא בזה, שהביאו עמהם המתקבצים בבית, ואנו, הזאטוטים, מטפסים על אותן ערימות וגולשים מהן מלאי עליצות וגיל. בעוד שאחרים סגרו דלתות בתיהם על בריח והתחבאו בבתיהם הנעולים, נקט אבי בטאקטיקה משלו: השאיר את דלת הבית פתוחה ועמד על הסף כמי שאינו חושש כלל, הכין מיחם רותח וכוסות מוכנים לכיבוד; אם ירצו לפרוץ לתוך הבית — אמר — ממילא יפרצו, ואילו יחס נדיב כלפי החיילים מרי־הלב והסברת־פנים עשויים להרתיע אף בעלי כוונות רעות... ואכן, החיילים פסחו על הבית והטילו רמון־יד במרחק בתים אחדים ממנו. אך הפחד היה רב יותר מאשר מעשי השוד הזעיר והפגיעות הגופניות שמתי־מספר נפגעו מרסיסי אותו רמון. שלושה ממארגני אותו פוגרום־זוטא, וביניהם אחד חוליגאן נודע בשם באקאל, בנו של בעל־אחוזה בן־הסביבה, נתפשו אח"כ והוצאו להורג במרכז העיר ע"י חיילים יהודים מקומיים, שנצטרפו לבולשביקים; בשל חשדות מובנים ניתנו מהלכים לגירסה כי „הצבא" ירה בהם באותם פורעים.

סמוך לאותה פרשה הוקמה בעיירה ה„סאמואובורונה" (הגנה עצמית). התחילו מסובבים בחוצות משמרות־לילה מתנדבים מזוינים באלות ובמוטות ברזל, וראש ה„מיליציה", בן דלת־העם, חייל־ניקולאייבי ושוטר־עירוני לשעבר, ניסן המכונה „סוויפטש" (שפירושו „שריקה"), נהיה נותן פקודות לבעלי־בתים נכבדים ועומד על המיקח עם אלה שהעדיפו לשלם למי שנכון היה להחליפם במשמרת, בהגיע תורם לשמירת לילה. וועד המיליציה של רחובנו היה מתכנס לעתים קרובות בבית הורי, והייתי נדחק להקשיב לדיונים ולמו"מ עם הבאים לברר עניינים

שונים. זוכרני כיצד באה באחד הימים אחת משכנותינו ובדמעות־שליש התחננה בפני אנשי הוועד, כי יצוו על בנה לסלק מן הבית רובה אשר מצא אי־שם (רובה אכול חלודה וללא כדורים), שבגללו אין היא עוצמת עין בלילות...

בית ספרו של פיליפ וואסילייביץ׳

— — — על התפתחות הכרתי הלאומית השפיע בלי ספק גם ביה״ס הממשלתי — „בית־ספרו של פיליפ וואסילייביץ׳״ — בו למדתי מאז היותי בן 11. שני שלישים מן התלמידים יהודים היו, אך בין כל המורים והמורות לא היה אף יהודי אחד, ותוכנית הלימודים הממשלתית לא היה בה אף שמץ של סיפוק למאווייו של נער יהודי בעל־מחשבה, המקבל השכלה עברית באורח פרטי והמתחיל לראות את העולם בעיניים יהודיות.

השיעור הראשון בבקרו של יום מתחיל היה בביה״ס בשירת „אבינו שבשמים״, שירה בעמידה כשפני הכל מופנים לעבר בניין הכנסיה הנוצרית שממול לבניין ביה״ס (על הקיר שבאותו כיוון תלויות היו תמונות המלך והמלכה וכן איקונין). בגמר השירה היו המורים והתלמידים הנוצרים מצטלבים. זכורני כמה חרה לי הדבר, שבספר הגיאוגראפיה, בפרק על ארצות אסיה, סופר על „פלסטינה, הנקראת גם ארץ־היהודים״, אך לאחר השורות הספורות שהוקדשו לה לאותה ארץ באה הערה עוקצנית, כי „בוקורשט, ויאסי, יש בהן יותר יהודים מאשר בארץ־היהודים כולה״...

בשיעורים לדת, שהיו ניתנים פעמיים בשבוע ע״י הכומר, אבא איפיפאנייף שמו, היו התלמידים היהודים צריכים לצאת מן הכיתה, כדי שיהיה הכומר חפשי יותר בהסבירו לילדים „כיצד עינו את בן־האלהים״ וכדומה. אחרי שעורי הדת הורגשה תמיד מתיחות מסויימת בין התלמידים הנוצרים והיהודים, אך את שעות־הדת עצמן היינו אנו, התלמידים היהודים, מבלים בנעימים בגן הגדול של ביה״ס או בגן שהיה מחבר את חצר הכנסיה עם ביתו של אבא איפיפאנייף. כשנתקבלה, בהשתדלות הרב י.ל. צירלסון, נציג היהודים בסנאט הרומני, הוראה לשחרר את ילדי היהודים בבתי־הספר הממשלתיים מחובת הכתיבה בימי־השבת — אירגננו מייד את מימושה המלא של זכות זו. המורים, ברובם שלא־מאוהבי־ישראל, לא היו נמנעים מלשלב כפעם בפעם בדב־יהם הערה אנטישמית זהירה. העובדה שהתלמידים היהודים היו מצטיינים יותר בלימודיהם, אף זו נותנת היתה את אותותיה ביחסים שבכיתה. המפגרים שבתלמידים הנוצרים היו מוצאים פורקן לרגשי נחיתותם בהערות אנטי־יהודיות, לפעמים אף בהתנכלות לתלמידים יהודים החלשים מהם גופנית. מאידך, היו מעין רחשי סולידאריות בין התלמידים בני שתי הדתות שהיו שווים במעמדם הלימודי בכיתה: תלמידים מצטיינים, מפגרים ובינוניים, והיו אף תופעות של יחסים חבריים מצויינים בין בני שתי

העדות. המדיניות האסימילאציונית, ששימשה נר לרגלי ביה״ס הממשלתי, משפיעה היתה את השפעתה בכיוון ההפוך מזה שאליו נתכוונה; דווקא היא שתרמה לא מעט לחידוד חושינו ולגיבוש הכרתנו הלאומית. דבר זה בא לידי ביטוי במאורע מסעיר שאירע בכיתתנו בראשית 1925.

מורה חדשה, שנשלחה ללמדנו באחד המקצועות, לא נזהרה בלשונה וכינתה את אחד התלמידים היהודים בכינוי־החיבה „ז׳ידאן״ (כינוי־גנאי ליהודי ברומנית, מעין „ערבוש״ לערבי בישראל). בו במקום מחינו בקולות רגוזים, שהוציאו את המורה לחלוטין מכליה וסוף אותו שעור שהפך שערוריה גדולה. בהפסקה התאספו מיד התלמידים היהודים והוחלט שכל עוד תהיה זאת מורה בביה״ס — לא יינתן לה ללמד בכיתתנו. החלטה זו בוצעה כבר בשיעור הבא. משהתערב מנהל ביה״ס, הזהיר ותבע משמעת — הוחלט להכריז שביתה בכיתה, מתוך דרישה מפורשת לסלק אותה מורה מן ההוראה בכיתתנו. השביתה ארכה כשבועיים ויותר והיתה לשיחה בפי כל בעיר. המנהל הזעיק את הרביזור (המפקח) מעיר־המחוז, כונסו הורי התלמידים והושמעה אזהרה, כי המסרבים לחזור ללימודים עלולים לקפח עצמם מללמוד בבי״ס ממשלתי כלשהו במדינה. אך אנו עמדנו במריינו.

תחילה הוסיפו השיעורים להתנהל בהשתתפות התלמידים הלא־יהודים בלבד (שהיו כשליש ממספר תלמידי הכיתה), ואיתם כמה תלמידות יהודיות מן המפגרות שבכיתה, שתמורת התכחשות זו לסולידאריות עם חבריהן קיוו לזכות פעם בציונים טובים ואף זכו בהם באותם הימים מידי המורה המוחרמת. לאחר שהפניות למצפונן ולהכרתן של אותן תלמידות לא הועילו — ארבנו להן באחד הימים במקום מתאים בדרכן מביה״ס, והן באו על שכרן; התרינו בהן — ואכן חדלו משבירת השביתה. אף בין התלמידים הלא־יהודים גברה ההיעדרות מן השיעורים, קצתם מטעמי סולידאריות חברית, וקצתם מהרגשה שממילא השיעורים אינם שיעורים. באחד הימים הופענו בחצר ביה״ס בשעות שלאחר הלימודים, ומשראינו אותה מורה חביבה פתחנו בשיר העברי „חושו, אחים, חושו״ — מן השירים עבריים המעטים שידענו אז, מהיותנו חברים ב„יונג־מאנשאפט״ (פלוגת הצעירים) של „מכבי״. המורה דיווחה למנהל כי השובתים הפגינו בחצר ביה״ס ובפיהם שירים קומוניסטיים (ברומניה של אותם הימים!)... פרובוקאציה זו הרגיזה אף את הורי התלמידים, שתחילה רגזו על מעשי בניהם ולחצו בכיוון הפסקת השביתה, אך עתה הצטרפו אף הם לתביעה כי אותה מורה תסולק מן הכיתה. סופו של דבר, שהמנהל שוכנע כי עליו לסגת. הובטח לנו כי אם אם יחודשו השיעורים, תוחלף אותה מורה כעבור ימים מספר, ובאמצעות כמה מן ההורים, שעמדו במגע עם פיליפ וואסילייביץ׳, נרמז לנו כי גם עלינו לגלות גמישות טאקטית ולתת יד לחיסול המשבר. על סמך הבטחה זו החלטנו לחזור ללימודים.

השיעור הראשון של אותה מורה בכיתה עבר במתיחות רבה על כל

שאלה שנשאל אחד התלמידים השובתים היתה התשובה — שתיקה או „אינני יודע". אילולא מעוצבנת היתה ולו היתה בעלת תבונה טאקטית רבה יותר. יכולה היתה לשאול תלמידים לא־יהודים ולמתוח את עצבינו אנו; אלא שרצונה היה לקבל תשובות דווקא מפי אלה שמרדו בסמכותה, ובכך נכשלה כשלון חרוץ. הנסיון להטיף מוסר במצב זה לא העיד אלא על חוסר הבנה פסיכולוגית. כעבור ימים מספר נעלמה המורה מביה"ס כולו, כי הנעשה בכיתה שלנו הטביע את חותמו בכל כיתותיו.

משחזרו הדברים למסלולם הרגיל נקראתי ללשכתו של פיליפ וואסילייביץ'. קוגאן — פנה אלי — אני יודע כי הנך „אטאמאן שאיקי" (ראש הכנופיה), לולא היית תלמיד כשרוני כפי שהנך, הייתי זורק אותך מביה"ס ודואג לכך כי לא יינתן לך עוד לדרוך בשום בי"ס שבמדינה. הפעם בר־מזל הנך, אך היזהר, קוגאן, היזהר! — ובזעף רמז כי עלי ללכת. החוויתי קידה כמקובל ויצאתי.

בתעודת־הציונים שבגמר אותה שנה קיבלתי בסעיף „התנהגות" ציון „4" — ציון שלהלכה אי אפשר היה לבעליו להיות מוחזק בבי"ס. אכן, בשנתיים שעוד למדנו באותו בי"ס לאחר השביתה, נזהרים היינו; אך גם המורים האנטישמיים ידעו כי עליהם להיזהר.

אגודת „השואף"

חודשים מעטים לאחר אותה שביתה בביה"ס, שעה שמתקרב הייתי למלאות שנתי החמש־עשרה, עלה בדעתי לארגן אגודת־נוער מסוג האגודות השונות, שעל פעילותן בעריה הגדולות יותר של ביסראביה מופיעות היו ידיעות בעתון ב„אונזער צייט" וב„ערד און ארבייט", שבועון „צעירי ציון" שהתחיל לצאת לאור בקישינוב. משכתי לרעיון זה כמה נערים בני־גילי — לאו דווקא חברי לביה"ס. ומשהפשירו השלגים והאחו שבקצה העיירה התחיל עוטה ירק־דשא, יצאנו באחת השבתות אל ה„נובי פלאן" (שיכון חדש), ובאחד הבניינים שעמדו בבנייתם קיימנו דיון ממושך על רעיון האגודה ותכנית פעולתה. את אשר אמר כל אחד מן המשתתפים באותו דיון רשמתי בפנקס — הפרטיכל הראשון שרשמתי בחיי... מאחר שרעיון האגודה נתקבל ביסודו, קיבלתי על עצמי להכין „תקנון", והוסכם כי עד לפגישה הבאה נחשוב על שם שייקרא לאגודתנו. כמה וכמה ערבים טורח הייתי בניסוח אותו „תקנון", וכל שקראתי אי־פעם על פעולתן של אגודות כאלו ועל פעולותיהן וחוקיהן, גייסתי לצורך העניין. בפגישה השניה נתקבלה הצעתי לקרוא לאגודה בשם „השואף" — כשמה של אגודה שלפי דברי ה„אונזער־צייט" פעלה בבלצי. לאחר וויכוח ממושך, שלעתים הפך כמעט לריב מפוצץ, נתקבל לבסוף התקנון שעיבדתי ברוב יגיעה, והוכרז על ייסוד „השואף" בבריצ'אני ועל רכישת חברים. בוועד שנבחר הוטל עלי תפקיד המזכיר.

ארגון „השואף" היה בבחינת שלב חדש בחיי. זו הפעם הראשונה נתנסיתי ב„בעיות ארגון" מורכבות יותר, רשימות חברים, הכנת תכניות פעולה ומסירת דוחו"ת על אשר נעשה ולא נעשה, גביית מסים והנהלת „פינאנסים" וכיוצא בזה. האגודה עסקה בטיולים, ב„משטרה" (כך נקראו אז תרגילי־סדר), בפעולות־ספורט, ב„לקציות" (הרצאות) ו„משפטים ספרותיים", שבצד הרחבת אופקי־המחשבה ורכישת דעת היה בהם גם משום תרגילי נאומים... באגודה היו גם בנות — דבר שדירבן את יצר ההצטיינות של הנערים, מי בתחומי הספורט וההתעלות הפיסית, ומי בתחומי הפעולה התרבותית או ההנהגה, או אף בפעולה למען הקק"ל. האגודה מנתה כ־80 חבר וחברה.

קונקורנציה: אגודת „החבר"

עד־מהרה קמה בעיירה אגודת־נוער ציונית שניה, „החבר" — כשם אגודה שהיתה קיימת בצ'רנוביץ. בדרך הטבע החלה התחרות בין שתי האגודות על רכישת חברים, על עליונות בפעולה ובמעמד הציבורי, ונפתח מאבק על „עמדות מפתח": בוועד המקומי של הקק"ל, בוועד הספריה הציונית ובציבור הציוני והכללי שבעיר (אגודת „התחיה", מיסודם של „צעירי־ציון", קיימת היתָה כבר מקודם, אך זו לא היו בה אלא חברים וחברות מבוגרים יותר, כבני עשרים ואף למעלה מזה). על אף ההתחרות קיים היה שיתוף פעולה בין „השואף" ו„החבר": פגישות משותפות באחד היערות שבקרבת העיר, משפט־ספרותי משותף, הרצאה משותפת מפי אחד שד"ר ציוני שהיה מזדמן לעיירה, או מפי מרצה מקומי, שיתוף בפעולת הקהק"ל, בספריה, בעריכת נשפי־נוער וכיוצא בזה. בדרך כלל היה „השואף" רב־חברים יותר ופעיל יותר וחבריו, שרבים מהם היו תלמידים, גילו יכולת רבה יותר בכמה מתחומי הפעולה. אך לימים קם „החבר" ועשה מעשה, שהיה בבחינת חידוש ואטראקציה גם יחד: ב„שפירוגרף", שהשיגו מצ'רנוביץ, התחילו מוציאים־לאור עתון בשם „החבר" — בעריכת אחד החברים שקנה „נסיון עתונאי" במלאכת אותו „עתון" הומוריסטי, שהיינו מתקינים בחשאי בביה"ס הממשלתי. תמיהה היא, כמובן, מדוע לא עשה גם „השואף" כן, אך עובדה נחרצת היא: לא עשה! אפשר וויתר על ביטאון משלו, כיוון שעמודי „החבר" פתוחים היו גם לשאינם־חברים, ומאמריהם היו זוכים שם ליחס של שויון מלא, ואולי אפילו להעדפה מסוימת (טאקטיקה נבונה!)... באותו עתון שפירוגרף כתבתי בסתיו 1925 את מאמרי הפובליציסטי הראשון: וואס מען דארף געדענקען" (מה שיש לזכור) ועניינו: חיי היהודים בגולה ללא־נשוא הם, הדור הקשיש הנו דור „סיר הבשר", והנוער הוא שעליו לעשות את השינויים הדרושים בחיי העם. מאמר זה היה לשיחה בפי רבים בעיירה, ובאחד הערבים שלאחר הופעתו שאלני אבא בשעת ארוחת־הערב: „הגד נא, מי זה נתן לך רעיונות אלה, שעליהם כתבת באותו מאמר?"...

נסתבר, כי אבא קרא את יצירתי המהפכנית בביתו של מוטלברייטמן — „מרכז רוחני" בעיירה, שאבי היה מבאיו. (היו מתקבלים שם עיתונים וכתבי־עת למיניהם, כולל ה„ליטעראַרישע בלעטער" מוואַרשה; מ. ברייטמן עצמו היה מושך־בעט, אף ניסה כוחו בכתיבת רומאן בשם „ווען דער מאַן האַט געבליט" (עת פרח הפרג שיצא בהוצאת המחבר) ועמד בקשרים עם אנשי הספרות היהודית בצ׳רנוביץ, בבוקארסט ובוואַרשה. אליעזר שטיינברג, שלמה ביקל, נחמן מייזל ועוד מידידיו האישיים היו, ומדי הזדמנם לבריטשאַני היו אורחי ביתו. הרוצים בכך יכלו למצוא באותו בית גם פארטנרים למשחקי־קלפים. והגברת סימה ברייטמן, מצטיינת היתה בתעשיית עוגות ומיני־תרגימה משובחים). בשאלת אבא היה גם משום שמינית של גאווה נסתרת, גם מעין מורת־רוח, שמקורה חשש לעתיד. זוכרני, שלשמע אותה שאלה הסמקתי מאוד. אך אזרתי את כוחותי וכדרך גוברין יהודאין השיבותי על השאלה בשאלה: „וכי מי צריך לתת לי רעיונות כאלה?"...

קן השומר-הצעיר

בקיץ 1926 היה „השואף" לקן „השומר הצעיר", ו„החבר" היה לימים לסניף „גורדוניה" (משנעשה „החבר" בצ׳רנוביץ ובכמה מקומות אחרים ל„גורדוניה", שהוקמה אז ברומניה).

כבר לפני מושבות־הקיץ של אותה שנה (שהיו נערכות כרגיל ביולי—אוגוסט) בא לעיירה יאשה שביטקיי, חבר המועצה־הראשית של השומר־הצעיר וראש „גליל (התנועה) בסראביה". נפגש עם החברים המבוגרים יותר שב„השואף" וסיפר על התנועה השומרית, שקיניה קיימים היו כבר מזה שנה־שנתיים בליפקאני, סקוריאני, חוטין ונובו־סליצה (בזו האחרונה נוסד הקן כבר ב־1923, בהשפעת צ׳רנוביץ הקרובה). בשנת 1924 נערכה לראשונה מושבת־קיץ משותפת לחברי התנועה בבוקובינה ובבסראביה (בקישינב, בלצי ובנדרי קמו הקינים השומריים בסתיו 1920 ובאביב 1921). הדברים שסיפר שביטקיי (תלמיד השביעית בבנדרי־טיגינה) ובעיקר תלבושתו השומרית, גינוניו, שירתו הרומאנטית, הספ־ות השומרית אשר באמתחתו וקשרי־הידידות שהשכיל לקשור עד־מהרה עם אנשים שונים בעיירה — כל אלה הכניסו כעין רוח חדשה, עוררו כמיהות חדשות וקרעו אופקים, שעד אז לא נודעו לנוער הבריטשנאי.

אחרי מושבות הקיץ בא לביקור בעיירה אברהם בוגראד, ממייסדי קן נובו־סליצה ואחד מראשיו. לאחר פגישות מספר עם חברי „השואף" הורכבה „קבוצה איניציאטיבית", (שלאחר זמן מה קיבלה את השם „סולל-בונה"), ובה 8 בנים ו־3 בנות. (צילום ספטמבר 1926). קבוצה זו נועדה להיות גרעין הקן ומסגרת להכנת „שיחת מנהלים" (מדריכים). עד מהרה הוקמו קבוצת „בוגרות"

חברי תנועת השומר הצעיר

(בשם „דבורה") וקבוצת צופים־בוגרים (בשם „יהונתן"), שתי הקבוצות הבוגרות היוו את גדוד־הבוגרים (בשם „אחד העם") וקבוצת „יהונתן" שימשה גרעין לגדוד־הצופים שהקמתו תוכננה; הקן השומרי עמד על תלו — בדמות הקנים שקמו קודם־לכן בעיירות הסמוכות. בחג־הסוכות של אותה שנה הופיע הקן ראשונה, כשהוא ממושטר יפה, רובו בחולצות שומריות, ובהדרכתו המלהיבה של א. בוגראד הפגין לראשונה בפני קהל רב „הורה" שומרית סוערת ברחבת ה„שערי־ציון". מיד לאחר החגים נשלחו להדרכת הקן שני מדריכים ומדריכה „ותיקים" מקן ליפקאני הם התקיימו ממתן שיעורים והשקיעו עבודה מרובה ומסורה בארגון הקן הצעיר ובהדרכתו. בנשף־חנוכה תרפ"ו (סתיו 1926), המשותף לנוער, הציוני כולו, כבר הופיע הקן כשהוא מאורגן כהלכה והערכים החדשים שהביא לנוער העיירה מעוררים כבוד והערכה.

הקן שכר מועדון על שם „מכבי", שבזכות היותה מסונפת לברית הארצית של ארגוני הספורט ברומניה היה לה לאגודה זו רשיון לסניף גם בבריטשאני אך סניף לא היה לה אז. 300 ל"י לחודש שולמו דמי-שכירות „אולם" הקן, עוד 200 ל"י לחודש היה מקבל איש הבולשת במקום, באלאנסקו, שידע כי ברשיון „מכבי" משתמשת אגודה אחרת ועבר בשתיקה על כך. 200 ל"י לחודש היה על הקן לשלם להנהגה הראשית אשר בצ'רנוביץ. לכיסוי הוצאות אלו ואחרות הונהג בקן, מלבד מס־חבר, גם „מס תענוג" (מעין מס־מותרות) — תרומה חופשית

שכל שומר ושומרת צריכים היו לתרום בקבלם בגד חדש, בלכתם לראינוע, בקנותם ממתקים ולרגל תענוגות דומים. עצים להסקת תנור במועדון היו מביאים איש מבית־הוריו. אולם הקן קושט יפה, הוקמו קורסים לעברית, אורגנה כריכיה שעבדה תחילה לצרכי חברי הקן וכעבור זמן-מה התחילה מקבלת גם „עבודת־חוץ". הבנות התחילו עובדות בקליעת ראפיה, קש, מלאכת רקמה וכדומה. בפורים 1927 הופיע בתערוכה פומבית של מלאכת־יד למיניה, שנשארה פתוחה שבועות מספר ועשתה רושם רב על המבקרים הרבים שבאו לראותה. הכנסת דמי־הכניסה היתה קודש לקה"קל, ואילו מוצגי התערוכה הוגרלו בהגרלה, והמצטיינים שבהם נמכרו בשיטת „אוקציון אמריקני" (מכירה פומבית), ביניהם גב„קבר הרצל" מעשה ידי (גבס, זכוכית, טוש וכו'). הכנסות ההגרלה והאוקציון ניתנו לקופת־הקן.

בפסח 1927 נמסר הקן הדרגתית ל„הנהגה" מקומית. אותו קיץ יצאו בוגרי הקן זו הפעם הראשונה למושבת-קיץ, בקושצ'ויה שבהרי בוקובינה, היציאה מערבת בסראביה החד־גונית אל בוקובינה באמת היערות ההרריים. טיולי-המחנה בהרי הקארפטים מלאי-ההוד ועל גבי הדוברות במורד הביסטריצה והפרוט, הלילות מסביב למדורה ביער וכל הווי המחנה, שיחות והרצאות שנשמעו בו, קשרי ידידות שנקשרו בין באי הקנים השונים וכו' השאירו חוויות בלתי־נשכחות ועוררו כיסופים טמירים ליופי, לחירות, לאחווה. לאחר פגישות אלו עם מרחבי הטבע המרהיבים נראו רחובות העיירה צרים יותר, ובתיהם כאילו דחוקים יותר, שחוחים ומחניקים יותר.

סניף השוה"צ בבריצ'ני 1928, פלוגת הבוגרים

הקן השומרי נעשה מרכז לחיים חדשים, שאת טעמם טעמנו לראשונה. כל שקדם — נראה היה כעין מבוא חסר טעם לחיים החדשים. בתוככי הקן כאילו עמד כל ימות השנה טעמם של חיי החירות שבמושבה השומרית; כאן מצא הצעיר היהודי פורקן למאווייו, שנדונים היו לדיכוי בבית־ההורים ובסביבה העיירתית בכללותה; כאן מצא ביטוי ללבטיו בחיי־הצוותא האינטימיים של הקבוצה. משחקי השדה והחדר, ריקודי הקן ההארמונית־היפה, שניגונים חסידיים מלאי דביקות ומנגינות אוקראיניות עריבות ושירי־עם יהודיים, אוקראיניים ורומניים ושירי ארץ־ישראל החדשה, החלוצית, השתלבו והשתזרו בה, קירבו וליכדו בני שכבות וגילים שונים — כל אלה שימשו מזון מפרה לנפש הצעירה, לכיסופיה וערגונותיה. על רקע חיי־הנעורים התוססים והמפרים בעוז, כשפעולות ספורט, צופיות, טיולים, שיחות ובירורים ומבצעי ארגון משתלבים אהדדי, גם פעולת ההשכלה קיבלה צביון אחר, חדש לחלוטין, כשהיא יונקת מתחומים שרחבו מאוד ומעפילה לגבהים שלא נודעו כאן תמול שלשום.

אחרי מושבת־הקיץ הראשונה גברה פעולת הקן וקרנו הוסיפה לעלות בעיר. כדי להרוויח כסף לצרכי הקן ופעולתו (תשלום חובות „קופת המושבה", ביצוע טיולים לקנים שבעיירות הסמוכות וכיו"ב) התחלנו חוטבים עצים בחצרות בעלי בתים — דבר שעשה רושם רב בעיר. אח"כ עבדנו גם בניקוי מדרכות מהבוץ — עבודה שיהודים לא היו „מתבזים" בשכמותה. חוזרים היינו מעבודה זו מלאי בוץ מכף רגל ועד קדקוד, אך גאים על יחסנו החדש לעבודה ומכונפים ע"י הרעיונות והערכים החדשים, וכן ע"י היחסים ההדדיים החדשים אשר הלכו והטביעו חותמם בהוויתנו.

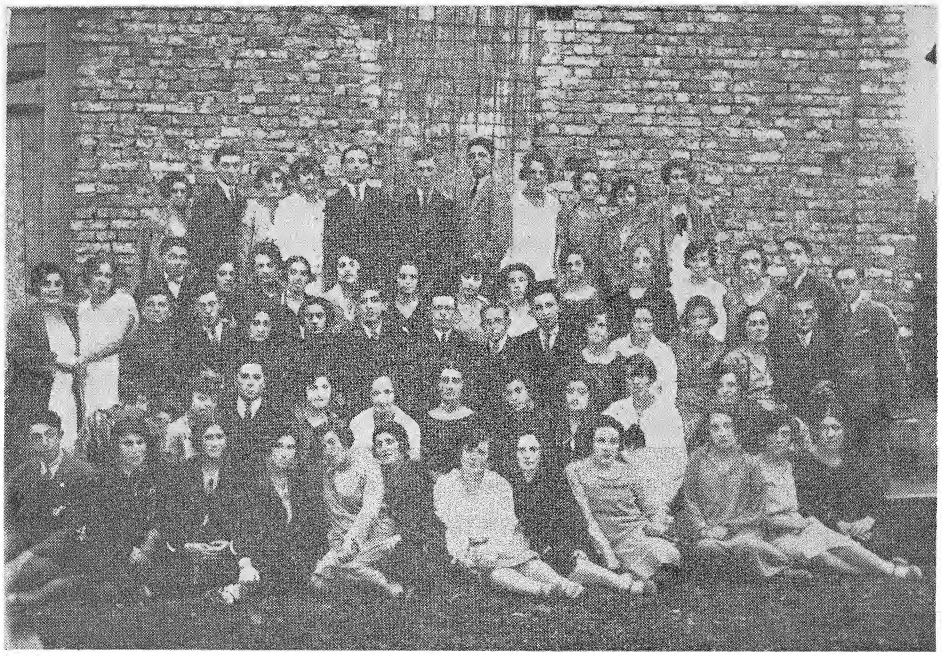
אהרן כהן

„התחיה" בשנות 1924—1928

בתקופות שונות היו קימות בעירנו אגודות נוער ציוני, שנשאו את השם „התחיה". ברשימתי זו רצוני לעמוד על אחת „התחיות" הללו.

למעשה, היו חבריה מאוגדים קודם לכן באגודת „מכבי", אך משנפסקה פעולתה, עברו כל חבריה — לרבות אלה שהשתייכו אליה כאוהדים בלבד — לאגודת „התחיה". אליהם נצטרפו עוד בני שכבות שונות, מהנוער הלומד, משכילים ויודעי־ספר ומבני פשוטי העם שההשתייכות ל„התחיה" קסמה להם.

ברובם היו החברים בעלי נטיה לציונות הסוציאליסטית, אך זו טרם בשלה בהם במידה מספקת, ומשום כך נמנעו לפי שעה מהגדרה עצמית ברורה, ו„התחיה" שימשה להם מעין פרוזדור לטרקלין. החברות באגודה נתבססה על עקרון הנאמנות לתנועה הציונית, על מתן־יד למוסדותיה ולמפעליה ובעיקר על השתתפות מתמדת בפעולות למען הקרן־הקימת בכל צורה ובכל הזדמנות.

התחיה משנת 1926

האגודה פיתחה בקרב חבריה פעולה תרבותית ערה ומגוונת ביותר. מזמן לזמן נערכו הרצאות על נושאים שונים בציונות, בסוציאליזם ובספרות עברית ואידית. הוקמו חוגי־למוד ועיון שונים, בראש וראשונה ללימוד הלשון העברית למתחילים ולמתקדמים. ליתר יעילות — ובגלל ההרכב המגוון של חבריה — חולקה האגודה לשלש קבוצות־לימוד, ולכל אחת מהן נקבעו נושאים מוגדרים מראש וזמן קצוב לכל נושא. כן נתקיימה ליד האגודה מקהלה, שטיפחה את השיר העברי והארץ־ישראלי. לעזרתנו עמדה הספריה הציונית הטובה, ששוכנה במרוצת הזמן ב„שערי ציון". כדי למנוע תופעות שליליות של קנאה, רגשי-נחיתות וויכוחים על השתייכות לקבוצה זו או אחרות, לא צויינו הקבוצות בשם או במספר המבליטים את הבדלי הרמה, אלא כל אחת מהן נקראה בשמו של החבר, שנבחר על ידה, עמד בראשה והיה אחראי לה.

החלוקה לקבוצות-לימוד תבעה התמדה וקביעות בעבודה, והיה צורך במועדון שיעמוד לרשות האגודה. שכרנו את האגף האחורי של בית אלתר דימנט, שפנה לרחוב חוטין. הדירה הכילה שני חדרים, פרוזדור גדול ומרפסת. את הכל ניצלנו, ואפילו את המטבח. האגודה הציונית המקומית סייעה בידינו ע"י

השתתפות בסכום, והיתר כוסה ממסי חברים וממקורות אחרים. במועדון נמצאה העתונות שנתקבלה בעברית, באידיש וברוסית, וכן ספרות ציונית שנשלחה אלינו מא״י ומיקישינוב. בימות החורף, כשהמועדון לא הוסק, היו הקבוצות מתכנסות בבתיהם של החברים לפי תור מסויים. בלילות קיץ לוהטים היינו מתכנסים גם על כרי הדשא שליד העיר.

נעזרנו לא במעט ע״י החברים מ„צעירי־ציון״ שבמקום בריא, פלדשר, מלכזון, שטיינהויז), ולעתים נהנינו גם מהרצאת אורח שביקר בעירנו בשליחות התנועה הציונית — אך רוב הפעולות נעשו בכוחות עצמיים, מבין שורות האגודה. עם סיום לימודם בגימנסיה נצטרפו לשורותינו שבתי בוקשפון ז״ל ומ. טראכטנברג, שהיו פעילים מאד ונטלו על עצמם הדרכה ולימוד שיטתיים בהיסטוריה עברית, בציונות ובכלכלה פוליטית.

לימודים אלה לא ניתנו בצורת הרצאות, אלא נשאו אופי של שיעורים מסודרים פרקים־פרקים מלווים בשאלות־ותשובות ובמבחנים קלים. צורה זו משכה ביותר את לבות החברים ועוררה בהם ענין רב. החברים היו באים בקביעות 2—3 פעמים בשבוע, ולא פעם באו גם חברים מקבוצות אחרות ומקשיבים לשיחה בעירנות רבה.

קבוצת לימוד „התחיה״ 1927 ע״ש „דרכלר״

שורה א׳ (מימין לשמאל): לרנר ח., וקסלר ס., קרסילצ״יק מ., גלינויר פ., שברצמן מ.

שורה ב׳ לרנר אמ., צ׳רקיס מ., קהת, קרצר ר., יפה ב.,

שורה ג׳ אלטמן פ, גוזנר א., קליין א.

ברקע — בתי „התכנית החדשה״ — („דער נייער פלאן״)

קימעה־קימעה, אך בהתמדה, נסללו הדרכים לעבודה רבת־ענין ומעש שנשאה פרי. החברים נתקשרו לאגודה ובינם לבין עצמם בלב ונפש. הם התמסרו ביתר שאת לפעולה הציונית המעשית, לאוסף תרומות, למבצעים שונים, כגון: בחירות, טקסים, חגים לאומיים וכדומה. השפעתה של האגודה על התנועה הציונית בעירנו גדלה גם היא.

אולם תקופה זו לא ארכה אלא שנים מועטות בלבד. 4—5 שנים קובעות הרבה בחייו של אדם בגיל זה. חלק ניכר של החברים הספיקו בינתיים להקים חיי משפחה ונשרו מהאגודה; אחדים יצאו לחוץ-לארץ לשם המשכת לימודיהם, ויש שנסחפו בזרם אחר והגיעו לחופים אחרים והלכו לשתות מימיהם ממעינות זרים. אם כה ואם כה, נתפרדה החבילה. המועדון נסגר והקשר בין הנותרים נתרופף עד אשר שותקה העבודה כליל. נתפזרו החברים — מי ל„השומר הצעיר", שפיתח אז פעולה נרחבת בקרב הנוער, ומי ל„צעירי־ציון".

אך העבודה לא היתה לשוא. היא הטביעה את חותמה על כל מי שהשתייך אליה, ורבים מחבריה — הרוב הגדול — נשאר נאמן לדרך שהתוותה לפניו אגודת „התחיה" בשנים הפוריות של חיים ציוניים.

מ. אמיץ

זכרונות מתנועות הנוער

קשה לכתוב כשאין תאריכים וציונים לפניך, ואתה צריך רק להפעיל את זכרונך...

— — — קרובים לי ביחוד הזכרונות על הנוער, על תסיסת הנעורים. בשנים בהן טרם הגיעו אלינו שליחי תנועות הנוער המוכרות, יסדנו חבורות עצמאיות וקראנו להן בשמות משלנו, שצלצולם כיום נשמע משונה: „השואף", „החבר".

מהו הדבר שליכד חבורה כזאת־? בראש וראשונה, חוקים כתובים, שהם בבחינת חובות לביצוע. הוסף לזה את העיתון המשוכפל בשאפירוגרף, את הכדורגל. את הספריה המשותפת — והרי לפניך כל הנתונים לקיום הסתדרות נוער. אין, כמובן, לפסוח על התפקיד שמילא השיר העברי, אשר נלמד מפי הבוגרים: אנשי „מכבי", „התחיה", ביה"ס העברי והמורה לעברית.

אחרי חיפושי דרך ולבטים התגבשו שתי הסתדרויות נוער חזקות: „השומר הצעיר" ו„גורדוניה".

„השומר הצעיר" זכה ליתרון הודות למנהלים (מדריכים) מנוסים מליפקאני, שבאו להשלים את חוק למודם בגימנסיה המקומית של רוזה סולומונובנה, והקדישו רוב-זמנם בהדרכת הקבוצות החינוכיות, להכנסת הווי לפי הדוגמה של תנועות הנוער הוותיקות של השוה"צ.

גם „גורדוניה" קיבלה השראתה ממדריכים מצ'רנוביץ, אבל לכלל הדרכה רצופה לא הגיעה, וחבריה נאלצו לעשות דרכם בכוחות עצמם.

רוב ההורים התנגדו להצטרפותם של בניהם להסתדרויות הנוער. המאבק שבין הנוער לבין ההורים נמשך זמן־מה עד שהללו השלימו ולרוב בלית ברירה, עם דרכם זו של בניהם.

אין להמנע מלציין שאף בתקופות הזוהר שלהן לא הקיפו הסתדרויות הנוער כי אם את בני שכבות הביניים. כן מעטים מאד מתלמידי הגימנסיה מצאו את דרכם אליהן. הסיבות הן: האווירה הקשה ששררה בין כתלי הגימנסיה, הכנת השעורים שלא השאירה שעה פנויה לפעולות, התנגדות ההורים ואטימות לבו של „נוער הזהב" בפני ערכים מנוגדים להמשך לימודים וקאריירה.

רוב הנוער המאורגן עמד בפני הכרעה קשה בהגיע תור ה„הגשמה החלוצית". „השומר הצעיר" ו„גורדוניה" גרסו את ההגשמה כדרך יחידה להמשך דרכו של האיש בתנועה.

בשנות העשרים, הגיע חלק מפליטי אוקראינה לבריצ'אני. ביניהם היו הרבה צעירים שהתחנכו ב„החלוץ", ובעזרת המרכז מקישינוב יסדו את סניף ההכשרה בבריצ'אני.

חלוצים אלה הגיעו בחוסר כל והתפרנסו מחטיבת עצים ומעבודות עונתיות

סניף החלוץ בבריצ'ני

אחרות. מהפיכה זו בעולם המושגים הישן לא היה לפי רוחם של בעלי־הבתים בעיירה, וכך הפך „החלוץ" למושג נרדף לבית מפויח, בו יושבים בחורים ובחורות בצוותא, שותים תה ושרים שירים עבריים ואוקראיניים עד אחרי חצות — ושנת ההורים נדדה... משני מרעין בישין השתדלו האבות להרחיק את בניהם בתקופה ההיא: מהבולשביק, שנעצר על הדניסטר, ומהחלוץ, שהצה אותו והתבסס בעיירה. הנה הופיעו החלוצים להצגת תיאטרון בתלבושתם המוזרה: הבחורים והבחורות במכנסיים ובמעילי־עור — והיה הדבר נושא לשיחות לעקרות הבית במשך שבועות ושימש גורם מרתיע: וכי יהיו גם בניהן כמותם?

ואף־על־פי־כן הכריע רובו של הנוער המאורגן ויצא להכשרה — להתכונן לעליה ארצה. לא היה סניף הכשרה ב„החלוץ" ברומניה, בו לא תמצא אנשי בריצ'אני. גם בארגון הארצי לא נגרע חלקם, וחלוציה הראשונים עלו כחטיבה אחרי מאורעות 1929. מפי השליחים מהארץ הגיעה הקריאה להחיש תגבורת — והיא ניתנה.

בני בריצ'אני פזורים בקיבוצים מכל הזרמים, וחלק מהם הוא ממייסדיהם ומחבריהם הראשונים; לא מעטים תפסו מקום בשדות יצירה אחרים בארץ.

צבי שחורי — שברצמן (שער העמקים)

גורדוניה

בשנת 1925 נוסדה בעירנו, ביזמתם ובעזרתם של מיכאל צ'רקיס ושאול גיוולדר, אגודת-נוער ציונית בשם „השואף". כמקום מפגשים שימש לנו מחסן ריק בחצרו של זגיצמן רחוב רימקוביץ שם ניהלנו שיחות על נושאים ציוניים ולמדנו משירי הארץ. לא עבר זמן רב והחבורה נתפרדה. חלק עבר ל„השומר הצעיר", והאחרים — בראשם של נטע גלמן, משה בקל, אברהם־הרש קופר ושמואל נולמן — נתארגנו מחדש בשם „החבר הצעיר".

כעבור זמן קצר באנו בקשרים עם „גורדוניה" שבצ'רנוביץ, וכתוצאה מכך החלטנו להצטרף לתנועה זו, שדגלה בתורתו של א. ד. גורדון.

מעתה גדל הסניף וריכז בתוכו את מרבית הנוער העובד של העיירה בגילים של 12—20. בהתאם לכך חולקו החברים לשלש קבוצות: „צופים", „מתעוררים" ו„מגשימים", ובתוכם התנהלה עבודה חינוכית, תרבותית וספורטיבית רבת־ברכה.

בימי הקיץ היינו מתאספים על כר־הדשא של הכבאים, ולחורף שכרנו חדר („אולם" קראנו לו!) ושם היינו מבלים את זמננו הפנוי, בעיקר בערבים,

קבוצת חבצלת (גורדוניה — 1935) בריצ׳ני

הסתדרות הנוער הציוני „גורדוניה"

בשיחות, בשירה ובריקודים. דמי החבר ששילמנו לא היו מספיקים, וכדי לכסות את הגרעון היו הבחורים יוצאים לעבודת כפיים, כגון: חטיבת־עצים, גריפת הביץ וכיוצא באלה. ואם היו אשר עיקמו את אפם — אנו לא הרגשנו בכך כל בושה, וטוב היה לנו ונעים ושמח...

דבר המובן מאליו שעמדנו בקשרים הדוקים עם המוסדות הציונים שבעי״ר ועזרנו להם ככל שיכולנו. בעיקר התמסרנו לפעולות הקרן־הקימת. גם אנו נעזרנו לא במעט על ידי הציוניים, שעמדו לימיננו בעיקר ביחסים על השלטונות הרומניים, אשר התנכלו לנו ולעבודתנו, ולא פעם קרה שחברינו נעצרו על ידיהם.

מפעם לפעם ביקרו בסניפנו חברי מרכז „גורדוניה", שליחים מארץ־ישראל ועוד, כן קיימנו קשר ופגישות בין־עירוניות עם ישובי הסביבה: חוטין, ידינץ, סקוראני, ליפקן, בריצ׳יבה ועוד.

כיון שנתברכנו בכוחות הופענו בהצגות תיאטרוניות מוצלחות, כגון: „דער דארפס־יונג" של קוברין, „שלש התופרות" של י. ל. פרץ ומחזות שונות מחיי א"י ועובדת.

מגמת החנוך היתה להכשרה ולעליה, ואכן יצאו משורותינו מספר ניכר של חלוצים, שעברו הכשרה ואף זכו לעלות ארצה. ומה רב הכאב על אלה שלא הגשימו את חלום חייהם ואבדו בימי השואה.

עדיין חיים בזכרוני הימים היפים — ימי עבודתנו ב„גורדוניה" והם מהנעימים בזכרונותי.

דבורה ביינישים (פישר)

קבוצת ה"הכשרה„ שלנו

ההצעה לארגן קבוצת „הכשרה" מקומית צצה מאליה, כמעט בהיסח־הדעת, כמוה כרבים מהדברים, שנעשו על ידי חבורת „צעירי־ציון" במקום.

עקב סיפוחה של בסרביה לרומניה מייד אחרי מלחמת העולם הראשונה, היינו מנותקים מן העולם היהודי שנחשבנו קודם חלק ממנו, וההדים מהנעשה והמתרחש בעולם היהודי והציוני היו קלושים מאד. גם שם „החלוץ" בא אלינו במעורפל, ולא ידענו ברורות מה תכנו ומה מטרותיו.

ערב אחד ישבנו, קבוצת חברים, וכדרכנו שרנו, שוחחנו, התווכחנו על דא ועל הא, והנה שוב נתגלגלה השיחה לנושא עלייתנו לארץ ועתידנו בה. נמצא מי שהעלה — איני זוכר מי הוא — ספק בצחוק, ספק ברצינות, שכדאי אולי לארגן קבוצה ולהתכשר לעליה. מיד נתלקחה השיחה ולבשה צורה של ויכוח סוער; לא ויכוח של מחייבים ושוללים, אלא על דרכי הביצוע. מובן שלא סיכמנו אותו ערב דבר, אך חזרנו לעניין זה במשך כמה ערבים והוספנו לברר

אגודת „התחיה" משנות — 1913/4
מימין — הוריש הרש לייב, קרצמן וועלויל, גוברמן חיים יצחק,
שטיינהוז יעקב, שניידר מרדכי, סטוליאר אברהם.

וללבן את השאלה לפרטיה, עד אשר נתגבשה ההצעה וקרמה עור ובשר תוך ימים ספורים.

לקבוצה נכנסו החברים: בריא לייב, מוצלמאכר דוד, מלכזון בנציון, פלדשר יוסף, פלדשר יעקב וקויפמן עזריאל.

כל אחד מאתנו הכניס את חלקו בכסף. חכרנו שטח אדמה בקרבת העיר, קנינו כלי עבודה, ובהדרכתו של חברינו מרדכי שניידר ז"ל, שעסק בחכירת אדמה ובגידול תבואות, עשינו את כל ההכנות הדרושות לעבודה. לחבורתנו נצטרף גם עזריאל קויפמן, שעסק כל ימיו במסחר־ביצים, ובעזרתו קנינו סוס ועגלה. משום מה היה מוחזק בעינינו — וגם בעיניו — כידען בענייני סוסים (אחר כך נתברר ש„מומחיותו" לא עמדה לו, והוא רומה ע"י המוכר). לאחר שגמרנו את כל ההכנות יצאנו לשדה מלאי אמונה והתלהבות והתחלנו בעבודה. חרשנו, שדדנו וזרענו תבואת קיץ. בבוקר, עם זריחת החמה, היינו יוצאים לשדה, ובערב, עם צאת הכוכבים, היינו שבים הביתה עייפים מעמל היום. אוכל היינו לוקחים אתנו או שחברותינו היו מביאות לנו לשדה.

דומני שאין צורך למנות את כל הקשיים שנתקלנו בהם בעבודתנו, שהרי עובדי-אדמה לא היינו מעולם. החקלאות היתה זרה לנו מאד: לא הבחנו בטיב הקרקע, ידינו לא היו מאומנות בהחזקת כלי־העבודה לא ידענו כיצד חורשים ואיך זורעים, לא הבחנו בזמני העבודה לסוגיה, ואפילו — אל ייחשב לנו הדבר

לחרפה — לרתום את הסוס בעגלה התקשינו. נוסף לזה היה עלינו לעמוד, כל אחד בביתו, בפני התנגדותם הנמרצת של ההורים, שלא יכלו להשלים עם „מעשה הטירוף" שבניהם נתפסו לו, רחמנא ליצלן... גם אנשי־המעשה והבריות המפוכחים לא טרחו כלל להסתיר לעגם ל„מעשי־הנערות" שלנו... עם ההורים נאבקנו קשה, ומהאחרונים התעלמנו לגמרי. המשכנו בעבודתנו, בלי לשים לב לכל אלה וגם בלי להתחשב בכשלונות היום־יומיים.

בבוא עונת הקציר נאלצנו להזדקק לעבודה של פועלות־יום, מבנות האכרים, ה„שקצות" המנוסות בעבודה, אבל, כמובן, שעבדנו יחד אתן. נמשכנו אחר שירתן העליזה, ויחד אתן שרנו ואף לימדנו אותן משירינו. אף הן ראו אותנו כראות תמהונים והסתכלו בעבודתנו בחיוך, בחינת „מה העבודה הזאת לכם?" סוף־סוף אין זה מהדברים השכיחים לראות יהודים עירוניים, בני „בעלי־בתים" עובדים בעצמם בשדה...

לאחר האסיף הוברר לנו שנכשלנו, היבול לא הכניס כדי כיסוי ההשקעות, וההפסדים היו מרובים. נתקרבה עונת הסתיו, עת כל אחד מאתנו נתבע לעזור להורים, מי בחנות ומי במלאכה. מכרנו את היבול, את כלי העבודה, את הסוס והעגלה בהפסדים ניכרים — והחבורה נתפרדה.

ימים רבים שימש עוד המעשה חומר לשיחותינו. ראינו אותו כנסיון ראשון בלבד, ואת ההפסדים — כשכר לימוד הכרחי, ברור היה שנמשיך גם בעונה הבאה, ואין ספק ששוב לא נחזור על אותן השגיאות, שהרי בעלי־נסיון אנחנו... לא נסתייע הדבר, אבל אחדים מאתנו זכו ועלו לארץ והיו כאן לחקלאים טובים ומנוסים.

אריה בריא (הדר-רמתיים)

ג.

חינוך ותרבות

החינוך העברי בעירנו

כל מי שיבוא לכתוב על החינוך בבריצ׳אני, על כורחו יהא עומד ותוהה: דלות זו בשדה החינוך בה מניין? עיירה זו, אשר כה החשיבה את עצמה, אשר ראתה את עצמה — וכן ראוה גם אחרים — כעיירה מתקדמת, תרבותית וכו׳, אשר יצאו לה מוניטין בריבוי שוחרי ההשכלה ודעת שבקרבה, ואשר מאות מבניה ובנותיה גלו למקומות תורה, — איכה קרה שלגבי החינוך העברי שררה בה אדישות גמורה? והרי בשטחים אחרים רבתה העשייה, והעיירה השכילה להקים לה מוסדות ציבוריים על יסודות איתנים, שהיו לה לכבוד ולתפארת; ומדוע לא קם גם בית-ספר עברי ציבורי? אפילו הציונים, שמדרך הטבע היו צריכים להעמיד את החינוך העברי בראש דאגותיהם, אף הם מנעו עצמם מפעולה עקיבה בשטח זה, אם מפני שלא נתברכו ביזמה הדרושה ובכושר הביצוע ואם מחמת שחששו להסתבכות תקציבית.

עובדה היא ששדה החינוך העברי בבריצ׳אני הוזנח והופקר לידים פרטיות ולידי המקרה. מפעם לפעם באה אמנם התעוררות כלשהי ונעשו אי-אלו נסיונות — לפעמים גם בתנופה רבה — אך מאחר שלא היה להם המשך, הם נשארו בגדר נסיונות-נפל בלבד. על כל פנים, כזה היה המצב עד שהוקם ה„תלמוד-תורה החדש" בשנת 1923.

בראשית המאה הנוכחית עדיין משל „החדר" בכיפה, וה„מלמדים" הם שהיו מחנכי הדור. הללו נחלקו, כמובן, לפי דרגתם, לנושאי תואר שונים: מלמדי-דרדקי, מלמדי-חומש-ורש״י ומלמדי-גמרא.

מלמדי-הדרדקי הם שלימדו את ילדי ישראל ראשית קריאה מתוך סידור התפילות. הילדים היו מבקרים ב„חדר" זה 3-4 שנים ומבלים בו יום תמים, מבוקר עד ערב. ולא שהיו לומדים שם כל היום: בימות החורף היו יושבים סגורים ומחכים לתורם בקריאה, ובימות הקיץ היו יושבים בחוץ, נתונים בלי השגחה כלשהי, ורק בהגיע תורם היו נקראים פעמיים ביום לשבת לפני ה„רבי" וללמוד דקות מספר בלבד. כך היו לומדים שנים אחדות ב„חדר" עד אשר למדו קריאה מיכנית בסידור-„עברי".

משהגיע הילד לכך, עזב את ה„חדר" של מלמד-הדרדקי ונמסר לחדרו של מלמד-חומש-ורש״י. מספר התלמידים ב„חדר" כזה היה קטן יותר, והמלמד היה עוסק עם תלמידיו בלימוד חומש ורש״י, לפי פרשת השבוע, ואחר-כך גם ללימוד נביאים ראשונים. גם ב„חדר" זה היו לומדים יום תמים, מבוקר עד ערב, בקיץ-

הועד לתרבות ולשון עברית עם הרב אברהם יעקב העברי מנובוסליצה (ידוע אח"כ בשם „הרב האדום" — 1911).
יושבים מימין לשמאל: המורה מיליסמן דוד, וייסמן נחום, הרב יעקב העברי, קופרמן דוד, לרנר דוד, עומדים מימין לשמאל: ביצ'וץ' בנימין, ורטיקובסקי ה., ורטיקובסקי יצחק, שטיינהוז אהרון, שטיינמן ראובן, פרנקל אברהם, המורה אפרים צ'ק.

למן שעה 8 בבוקר ועד שוב העדר מן המרעה בערב, ובחורף מ-8 בבוקר עד 8 בערב, בהפסקה של שעה אחת בלבד לארוחת צהריים ומחצית השעה לתפילת „מנחה" וארוחה חטופה. גם ב„חדרים" אלה למדו הילדים מספר שנים, ילד-ילד לפי כושר הלמידה שלו ולפי הישגיו. היו ילדים — והמה הרבים — שלא הגיעו בלימודיהם למעלה מזה, וכאן גמרו את חוק לימודיהם; אך היו אשר הגיעו לידי לימוד גמרא מפי מלמד-הגמרא. אכן, מבחינת הסדרים ושיטת הלימודים לא השתנה דבר גם ב„חדרים" אלה. היו, כמובן, ילדים שהגיעו בלימודיהם לידי הישגים ניכרים, עד כדי לימוד עצמי בגמרא ובתוספות. אבל הללו מעטים היו יחסית.

כל מלמד היה קרוי בשמו ובתוספת הכינוי „מלמד" (אהרן מלמד, איצי מלמד וכו'), אך כל אחד נצטרף לו גם כינוי נוסף, מהם כינויים מקובלים בדרך כלל, לשם מתן סימן — ומהם כינויי גנאי, אף זה כמקובל.

ואלה שמות המלמדים הזכורים לי, לפי דרגותיהם. מלמדי הדרדקי: מאיר, פרץ, שמואל, ישעיה הלבן, הירש הצהוב, יעקב (יענקל) האדום, אברהם השחור, משה (בנו של יעקב האדום), ישראל, בריל.

מלמדי-חומש-ורש"י וגמרא: אהרן, זיינויל, זיידה (איתמר'ס), איצי (חורו-סטקובר), יוסי (רודובר), אליה, אברהם (חיים סופר'ס).

זה האחרון היה נחשב כמלמד הגדול ביותר. הוא היה יהודי חסיד ובר-אוריין, שלא עשה מלאכתו רמייה. הוא זכה להעמיד תלמידים רבים, שכיבדוהו ביותר והיה קרוי בפיהם כל ימי חייו בשם „רבי" סתם, גם שלא בפניו.

כבר בראשית המאה הנוכחית נמצאו מלמדים, אמנם מועטים במספר, שראו צורך להכניס ל„חדר" שעה אחת ביום לימודי חול, בעזרת מורה מהחוץ. אך אלה לא התמידו בכך, וזאת משתי סיבות: א) שעה אחת ליום לא היה בה כדי להקנות לתלמידים ידיעות מינימאליות. ב) תביעות ההורים ללימודי חול לילדיהם גדלו, והם לא הסתפקו עוד במעט הזה הניתן בחדר. ב„חדרים" הופיעו עתה תלמידים מסוג חדש, המבקרים בהם חצאי ימים בלבד, בשעות שלאחה"צ, כי במחצית היום הראשונה הם מבקרים בבית-הספר הממשלתי הרוסי ה„דו-מחלקתי". עד מהרה נדחו הלימודים העבריים מפני הרוסיים ונעשו טפל להם. ברבות הימים רבו התלמידים שלמדו רק בבית-הספר הרוסי, ואילו ב„חדר" לא ביקרו כלל וכלל. מעתה צומצמו בשבילם לימודי היהדות לשעה אחת ביום, שהיו מקבלים מפי מורה פרטי, או שלא למדו עברית כלל.

הבנות לא היו מבקרות ב„חדר" והיו לומדות קריאה וכתיבה באורח פרטי מפי מלמדי-הדרדקי. יחד עם זה היו גם מלמדים מיוחדים לבנות, שהיו קרויים בשם „כתבנים" (שרייברס). בעירנו היו אחדים, והבולט שבהם — חיים שרייבר (לא שם משפחה!), או חיים האדמוני. הוא פתח לו כעין „חדר" לבנות בעזרת-הנשים של בית-הכנסת לסנדלרים. שם היקנה לבנות קריאה וכתיבה באידיש, קצת חשבון וקריאה רוסית אלמנטארית, כדי כתיבת כתובת.

נעשו גם נסיונות למודרניזאציה של ה„חדר", מעין „חדר מתוקן". חדר כזה נפתח על ידי יהושע קחת, אך קיומו לא נמשך זמן רב. אבל זו היתה הפעם

תלמידי ביה"ס של יוסף חאנציס

הראשונה שניסו בעירנו ללמד על פי השיטה הטבעית (עברית בעברית). כן יש לציין את ה„חדר" של אפרים צ׳אק, שנתקיים שנים רבות והעמיד תלמידים הרבה. לשבחו נגיד, כי ב„חדר" שלו שררה אווירה עברית-ציונית וברוח זו חונכו תלמידיו. רבים מהם עלו לארץ כבר לפני בוא השואה.

בינתיים הלך וגדל הצורך בלימוד עברי. היו הורים שליבם לא היה שלם עם המצב. הם אמנם לא חלמו על מתן חינוך עברי שלם לבניהם — לכך לא הוכשר עדיין הדור — „אך הם לא יכלו להסתפק במעט הניתן לבניהם ב„חדר". הם רצו שבניהם ילמדו וידעו עברית. באין בית-ספר שיספק אותם היו מוסרים את בניהם למורה פרטי, על מנת שילמדם עברית. מעניין הדבר, שבשנים ההן — לפני מלחמת העולם הראשונה — לא נמצא בעירנו מורה לעברית בן-המקום. אלה שהורו אז עברית בבריצ׳אני באו או הובאו מהחוץ: א. ל. יאגולניצר, חיים וינר, דוד מיליסמן, ברוך זאלצמן, אברהם פרנקל — כל אחד מהם בא בשעתו לבריצ׳אני להורות עברית לילדי ישראל וגר בה שנים מספר. עיקר עבודתם על מתן שיעורים פרטיים, אבל היו גם שפתחו „חדר מתוקן" בלי רשיון מטעם השלטונות. כולם, בייחוד אלה שישיבתם בבריצ׳אני היתה ממושכת, פעלו לא מעט להחדרת העברית בין הילדים ולהגברת הרצון לחינוך עברי אצל ההורים, אבל, מצבם החומרי היה כנראה, רופף ביותר, שכן לא יכלו להחזיק מעמד זמן רב ועזבו את בריצ׳אני.

קיימים היו בעירנו גם שני בתי-ספר פרטיים: האחד של זוסיא לרנר, והשני של יוסף חנציס. שניהם נתקיימו הרבה שנים, תחילה על טהרת הרוסית, ואחר-כך, מתוך רצון להיענות לתביעת ההורים, הכניס ז. לרנר לבית-ספרו גם את לימוד העברית. לשם כך נעזר במורים לעברית שבאו לעירנו, פעמים מקבל אותם שכירים ופעמים בתורת שותפים לבית-הספר. שותפויות אלה, שנעשו כדי להגדיל פרסומת, לא נתברכו בדרך-כלל באריכות ימים, והיו מתפרקות לרוב אחר שנה-שנתיים, אם בשל קשיים חומריים או מחמת חיכוכים אישיים בין השותפים. ההורים שרצו ללמד את בניהם עברית, שוב עמדה בפניהם האפשרות של מורה פרטי לשעה ביום או שעתיים-שלוש לימוד בקבוצה. שום גוף ציבורי לא ראה את עניין החינוך העברי ראוי לדאגה ולטיפול.

רק בשנות 1909-10 התעורר לכך איגוד בעלי-המלאכה „פאריין", שפתח בביתו בית-ספר רוסי-עברי, הוא בית-הספר היהודי הציבורי הראשון שקם בבריצ׳אני. אנשי ה„פאריין" וראשיו דוד-יוסל קיז׳נר, יוסל שניידר, חיים שנידר מוטי קרמר ועוד (שמות אחרים נשמטו מזכרוני) היו ברוכי-יוזמה וצמאים לפעולה קונסטרוקטיבית. הם לא הסתפקו במתיחת ביקורת על „פני" העיר, אלא הקימו ברוב עמל מפעלים כלכליים לטובת חבריהם. ולאחר שאלה נתבססו, החליטו להקים גם בית-ספר עברי-רוסי. קשה מאד היה להוציא לפועל החלטה זו. ייתכן שאנשי ה„פריין" לא בירור לעצמם תחילה מה גדולים הקשיים שיהיה צורך להתגבר עליהם, קשיים חוקיים (רשיון!...), תקציביים, מנהליים ועוד. אך כל אלה לא ריפו את ידיהם. בית-הספר קם! כלפי השלטונות היה זה, אמנם, בית-ספר

של ז. לרנר, ולא ציבורי. מספר התלמידים היה לא קטן והוא הלך ורב משנה לשנה, אף על פי שהחוגים ה„בעלי-בתיים" הסתייגו מבית-ספר של „בעלי-מלאכה", ורבים נמנעו מלשלוח אליו את בניהם.

שלוש שנים נתקיים בית-ספר זה ונסגר. אכן, סגירתו באה בעטיו של המשבר הכלכלי, אשר חל בפעולות ה„פאריין" בכלל, משבר שגרם אחר-כך גם לשיתוקו ולהפסקת קיומו.

השנים של מלחמת העולם הראשונה 1914-17, היו שנים של שפל ציבורי עצום, שבא כתוצאה מפעולות הדיכוי של השלטונות כלפי האוכלוסיה היהודית; לא היתה כל אפשרות של פעולה בשטח זה. אך מייד לאחר פרוץ המהפיכה נעשה נסיון רציני להקים בית-ספר עברי — והפעם ע"י הציונים הכלליים. לתכלית זו העמיד יוסף באבאנצ'יק לרשותם את ביתו היפה והמרווח שבעיר (הוא ומשפחתו גרו בכפר צ'פלאוצי הסמוך, מקום שם עמדה טחנת-הקמח הגדולה שלו). עד מהרה נפתח בית-הספר. הובאו אז לבריצ'אני מורים ידועי שם: הלל דוברוב, א. ל. יגולניצר (שניהם מתו בארץ), שנוספו על אלה שהיו במקום: מנדל וינשטוק ומשה קורנבליט. מונה ועד מפקחים של ציונים ואנשי-ציבור: משה גיוולדר, אהרן שטיינהויז, בנימין ביצ'וץ, שלום קילימניק, אברהם בר"ג, יחיאל צ'רקיס ועוד.

אין לדעת כיצד היה מתפתח בית-הספר אילו ניתנה לו האפשרות. אך התקופה המסוערת — תקופת המהפכה והתמורות הפוליטיות שלאחריה — גדעה את קיומו של בית-הספר הרך, שלא הוציא אפילו את שנתו.

בשנת 1920 שוב נעשה נסיון לייסד בית-ספר ציבורי למחצה — הפעם באמצעות רשיונו של יוסף חנציס. בשנים הקודמות קיים י. חנציס את בית-ספרו הפרטי על טהרת הרוסית. הוא לא ראה צורך בשינויים כלשהם בתוכנית-הלימודים של בית-ספרו ולא היקצה בו מקום ללימודים עבריים. משנכבשה ביסראביה ע"י הרומנים שוב לא היה צורך בלשון הרוסית. י. חנציס נשאר אז קרח מכאן ומכאן, כיוון שידיעותיו ברומנית היו קלושות ביותר. אז ראה צורך לשנות מן המטבע שטבע. הוא התחיל מחפש לו שותפים לבית-ספרו, מחזר אחר גוף ציבורי שייתן לו את הגושפנקה הדרושה, והוא מצידו היה מוכן לכל מיני ויתורים.

על מציאה כשרה זו שבאה לידם קפצו הציונים הכלליים, והם נכנסו מייד לשותפות זו. ניתן להם להשפיע על מהלך החינוך בבית-ספר קיים בלי עמל ויגיעה ובלי שיסתכנו בתקציבים, גם בלי אחריות כספית כלשהי כלפי המורים. כל נטל ההנהלה של בית-הספר, האחריות הכספית והאדמיניסטראטיבית, חלו על י. חנציס, ואילו אישור המורים לעברית והפקוח על תוכנית הלימודים — על הציונים. לשם כך מונה על ידם ועד מפקח מראשי הציונים: משה ויזלטיר, אהרן שטיינהויז, אברהם בר"ג, בנימין ביצ וץ ועוד. שני מורים לימדו בבית-הספר את הלימודים העבריים: המורה פ. חכם ויעקב שטיינהויז (עמיצור).

שותפות זו עשויה היתה להאריך ימים יותר, שכן י. חנציס אדם נוח היה ונוסף לזה מעוניין היה בשמירה על ההסכם; הציונים הכלליים, מאידך, אף הם לא

מורי ותלמידי הת"ת החדש 1926/27

במרכז יושבים צוות המורים והמורות ליד בנין הת"ת. (מימין לשמאל): **גבלדר שאול, הורוביץ קוקה, ורטיקובסקי משה, ורטיקובסקי שרה, קורנבליט משה**

באו בתביעות מופרזות, ודרישותיהם מאת י. חנציס היו צנועות ביותר. סוף-סוף לא הכניסו משלהם לבית-הספר כמעט ולא כלום, ורק שמם ייקרא עליו. אך השותפות נתפרקה כשניגשו לבנות את ה„תלמוד-תורה" החדש.

וכאן המקום להזכיר גם את המוסד „תלמוד-תורה", שעם הקמת ה„ת"ת החדש" הוסב שמו ל„ת"ת ישן". הוא נוסד בשנת תקפ"ז ונועד לילדי עניים שאין יד הוריהם משגת לשלם שכר-לימוד. מבחינת הסדרים ושיטת הלימודים לא נבדל הת"ת במאומה משאר ה„חדרים" במקום, פרט לזאת שתלמידיו לא הגיעו להמשכת לימודיהם ונשארו עולמית בדרגת דרדקים. המלמדים שהורו שם היו בריל מלמד, ואח"כ ישראל צ׳אק.

בשנת תרפ"ג הוקם סוף-סוף ביוזמת הציונים, בית-הספר העברי המודרני הראשון בשם „ת"ת חדש". מוסד זה המשיך בקיומו עד בוא השואה. לא יהיה בזה מן המליצה הריקה אם נאמר, כי בזה נפתח דף חדש בתולדות החינוך העברי בבריצ׳אני. משום כך תוקדש לו בספר רשימה מיוחדת.

עוד שני מוסדות חינוך היו בבריצ׳אני, אשר השפיעו לא מעט על חינוך הדור במקום:

1. בית-הספר הממשלתי הרוסי הדו-מחלקתי (אח"כ רומני), שרבים מן ההורים היו להוטים לשלוח לשם את ילדיהם. רבים מאד מבני עירנו רכשו להם את ראשית השכלתם ברוסית, ואח"כ ברומנית, בבית-ספר זה.

2. הגימנסיה הפרטית של רוזה סולומונובנה דיקר (פנחס).

זו נוסדה אחרי מלחמת העולם הראשונה, בימי שלטון הרומנים. הגימנסיה היתה יהודית מבחינת הבעלות ולפי הרכב תלמידיה, שכולם יהודים היו, אך בתוכנה היתה זו גימנסיה רומנית. בשנות קיומה הראשונות עוד ניתן משהו מהלימודים העבריים ע"י המורה משה וארטיקובסקי ואח"כ נפסק גם המעט הזה. איש לא כאב את הדבר. אף גוף ציבורי אחד לא נתעורר לתבוע את עלבון הלשון העברית, ספרותה ותרבותה — גם לא הציונים!.

ברם, ערכה של גימנסיה זו היה לא קטן בשביל הנוער שרצה להמשיך בלימודיו ולא נאלץ לנוד למרחקים. ורבים מהם המשיכו אח"כ ורכשו השכלה גבוהה.

למען השלמות אכלול בסקירה זו שני מפעלי-חינוך שנשארו בגדר נסיונות שלא הצליחו:

א. גן-ילדים עברי. בשנת 1925 יזמה קבוצת הורים הקמת גן-ילדים עברי ראשון בעירנו. על חשבונם הובאה גננת מוסמכת מבוגרות האינסטיטוט לגננות מיסודו של אלתרמן בקישינוב; נשכרה דירה, והגן הוקם. אך מכיון שלא נמצא שום גוף ציבורי שיתמוך בו, וההשקעות (לא שכר הלימוד!) היו למעלה מיכולתם של ההורים, לא נתקיים הגן אלא שנה אחת בלבד. מאז לא נעשה כל נסיון להקמת גן-ילדים עברי בעירנו.

ב. בית-ספר אידישאי. בעקבות התנופה הרבה שבהקמת בית-ספר העברי „הת"ת החדש", נתעוררו גם אנשי השמאל לפעולה ופתחו בית-ספר אידישיסטי. הם פנו לחב' „תומכי העניים" וקיבלו ממנה תמיכה לא קטנה, כן אספו תרומות מקרב תומכיהם ואוהדיהם. גם מאמריקה נשלחו להם סכומים לא מבוטלים. כל זה לא עמד להם, ובית-הספר לא החזיק מעמד יותר משנה ומשהו — ונסגר. לא הקשיים הכספיים היו הגורם העיקרי, אלא חוסר תלמידים. מלכתחילה נמנעו ההורים מלשלוח לבית-ספר זה את בניהם ושלחו שמה רק בנות, שהרי „הבנים — כך אמרו — צריכים ללמוד יותר מאשר קצת אידיש". לא הועילו הביקורים של אנשי השמאל

גן ילדים עברי הראשון בבריצ'ני — 1924. הגננת חינקה

בבתי העניים, ולא הועילה התעמולה הגדולה שנעשתה על ידם ושהיתה מלווה הבטחות לא מעטות (הלבשה, הנעלה וכדומה). אך גם הבנות שנרשמו לבית-הספר לא התמידו, וכשהגיעו לקצת קריאה ולחשבון על קצה המזלג, הסתפקו בזה והפסיקו. בשנה השניה לקיומו ירד מספר התלמידות במידה מבהילה-ובית-הספר נסגר.

ייתכן שעל חלק מההורים השפיעה גם העובדה, שעסקני בית-הספר והמקורבים אליהם, הם עצמם אינם שולחים את בניהם ובנותיהם למוסד זה...

סקירה זו, אינה מגיעה אלא לסוף 1926.

י. ע.

ה„תלמוד־תורה" החדש והישן

בסימטת „לינת הצדק" — כך היתה קרויה על שם בית־הכנסת שעמד בה — היה נמצא „המוסד החינוכי" הציבורי היחידי שהתקיים למעלה ממאה שנה. הוא נוסד בשנת תקפ"ו ונחנך על ידי אחד מצדיקי אותו דור, האדמו"ר ר' יצחק־מאיר. פרט זה היה ידוע מתוך ה„פנקס" שנפתח עם ייסודו של הת"ת, — אגב, זו היתה רשימה יחידה בפנקס, ושום דבר אחר לא נרשם בו עוד. במרוצת השנים חלו שינויים ותמורות בחיי העיר, אך חליפות הזמן לא נגעו בת"ת, והוא נשאר עומד בתוכנו ובצורה ששיו לו בעת היווסדו.

בראשית שנות העשרים של המאה הנוכחית למדו כעשרים וחמשה ילדים מבני העניים, שקיבלו תורתם מפי ישראל צ'אק — בעיקר קריאה מיכנית ותפילה. מעטים בלבד הגיעו להתחלת למוד החומש. קיומו של הת"ת היה מבוסס בחלקו על הקצבות זעומות ממכס הבשר ומ„החברה לתמיכה בעניים", ול'עיתים על תרומות מקריות של יחיד נדיב או על עזבון קטן. מטעם „החברה לתמיכה בעניים" נמסר הטיפול בת"ת לחיים שווארץ, שהתמסר לו הרבה ודאג למלא מחסוריו המעטים, בין היתר השתדל להשיג גם קצת הלבשה והנעלה בשביל הילדים הנזקקים ביותר.

התלמוד תורה הישן — לידו עומדים פייוול מלכזון, חיים שווארץ, חיים פורמאן

תלמידי התלמוד תורה הישן

איני יודע אם על דעת עצמו או בעצת שולחיו הגיע חיים שווארץ למסקנה שכדאי להכניס בת"ת קצת „ריפורמה" — להרחיב את תכנית הלימודים ולהקנות לילדים ראשית ידיעה כלשהי בחשבון ובלשון העברית, קריאה וכתיבה. היא פנה אלי, מייד אחרי סוכות תרפ"ב, והציע לי שאלמד את ילדי הת"ת שעתיים בכל יום בשעות שלאחר הצהרים, וכשנעניתי לו בכך, שמח מאד.

עוד יותר שמחו הילדים, עלובי נפש אלה, שישבו כל ימיהם 10 — 11 שעות ביום, בין בקיץ ובין בחורף, בחדר צר, חסר־אור ואוויר, ואשר ידעו כל ימיהם לימוד אחד ויחיד: קריאת „דף עברי" („אבלעטל עברי"): שרגילים היו לשוט ולרצועה של רבם, ולא זכו מעולם לא למאור־פנים ולא לבת־צחוק מקרבת, לא ליד רכה מלטפת ולא למלה מעודדת — אלה קבלו את פני תחילה באדישות, במעין חשד ואפילו בפחד. אבל קימעה־קימעה מצאתי מסילות לליבותיהם, ובידי עלה לדובבם במקצת. אז החלו להתעורר, וכאילו נשמה חדשה ניפחה בה יום־יום היו מחכים לשעות שלי בקוצר־רוח, וגבר בהם החשק ללימודים של ממש. לאחר חדשים אחדים ערכנו אפילו חגיגה פנימית בט"ו בשבט; מלבד הילדים הכינו גם תכנית מענייני החג עם קריאות ושירה, אכלו פירות ארץ-ישראל ולשמחתם לא היה קץ. חיים שווארץ התמוגג מרוב נחת והיה נרגש מאד, ואפילו ישראל צ'אק המלמד השלים אותו יום עם „הגזירה" הרעה של החידושים בת"ת...

בעיית הילדים העסיקה אותי כל אותו חורף, רבות חשבתי עליהם — על גורלם המר ועל עתידם הקודר, רעיון התחיל מתרקם במוחי. בתחילה דחיתיו, משום שהיה נראה בעיני נועז ביותר ולא ניתן לביצוע. אולם ככל שהפכתי בו, מצאתיו פשוט ומתקבל ע"י הדעת: להפוך את הת"ת לבית-ספר מודרני, שבו יקבלו הילדים חינוך עברי שלם.

העליתיו בראשונה לפני חיים שווארץ. לא היה בליבי אף צל של ספק שהוא יקבלנו בהתלהבות ובנכונות לפעולה מיידית, ומה מאד נדהמתי, כי לשמע הצעתי נחרד חיים, הסתכל בי בחשד, כעל אחד הבא להתנקש במוסד־טיפוחו ולהוציאו מידיו, ואמר קצרות: „לא, הת"ת יישאר כמות שהוא!" שום נימוקים לא היו בפיו. ניסיתי אחר־כך כמה פעמים לשכנעו שישנה את עמדתו, והעליתי חרס בידי. נוכחתי שחיים שווארץ אינו האיש המסוגל לראות בחינוך ערך לאומי או אנושי, ושהמוסד יקר בעיניו יותר מהילדים; הוא רואה בו מקום לפעולה פילנטרופית גרידא — וחדלתי ממנו.

הבאתי, איפוא, את ההצעה בפני שתי האגודות הציוניות שבעירנו: „צעירי־ציון" והציונים הכלליים. כפי שניתן לצפות, נתקבלה ההצעה על דעתם של „צעירי־ציון". הם התנגדו רק לשם „ת"ת", מתוך חשש שמא יקבע את צביונו הדתי המובהק של המוסד, והם היו מעוניינים שבית־הספר יהיה חילוני. הציונים הכלליים אף הם לא דחו את ההצעה, אבל היססו בתחילה, כי נרתעו מן הקשיים הכספיים העתידים להתגלות הן בשעת הקמת הבניין, ועוד יותר בהחזקתו של בית־הספר. רק לאחר כמה ישיבות ממושכות ודיונים מייגעים

התלמוד תורה „שערי ציון" בבריצ'ני בבנינו בשנת 1920

נתקבלה סוף־סוף הצעתי כפי שהועלתה בקוויה הכלליים. בידי הציונים הכלליים היה סכום כסף ומגרש, שנועדו לבניין בית־הכנסת „שערי־ציון”; הם נאותו למסור אותם לבניין בית־הספר, בתנאי שאחד החדרים יוקצה להם וישמש לצרכי ביה״כ. מייד לאחר זה הורכב ועד ציבורי, שהקיף חוגים נרחבים של האוכלוסיה; הוועד ניגש לפעולה במרץ רב ובשקידה ללא ליאות.

באותו קיץ, בט״ו באב, הונחה אבן הפינה לת״ת החדש. המאורע הוחג ברוב פאר ובהשתתפות גדולה של התושבים. באותו מעמד ממש נאסף סכום ניכר של תרומות, כמאה ושלשים אלף ל״י. דבר זה חיזק את ידי העושים ועודדם להמשך הפעולה. הוועד הריץ מכתבים ל„איגוד יוצאי בריצ׳אני באמריקה” וביקש ממנו לסייע להקמת הבניין בסכום חמשת אלפים דולר. עד מהרה באה תשובה מאנשי ה„איגוד” באמריקה שהם מקדמים בברכה את המפעל והם מבטיחים חגיגית שהסכום הנדרש יינתן לנו. אולם לא עברו ימים מועטים, ומה„איגוד” הגיע מכתב שני, ובו דברי התנצלות על שאין יכולת לפי שעה לעמוד בדיבור, כי הדברים טעונים עדיין בירור וליבון... נתברר שנמצאו בעירנו אנשים — מאנשי „השמאל” ומוועד „החברה לתמיכה בעניים” וכתם יהודים צרי־עין וצרי־לבב — שהתנגדו להקמת הת״ת החדש, והם לא טמנו ידם בצלחת וכתבו אף הם ל„איגוד” ולקרוביהם שבאמריקה מכתבי־פלסתר נגד ה„ציוניסטן” (מלת זלזול ולעג בפי רבים!), שאין עינם אלא לבצעם, וכי כל ענייין הת״ת החדש הוא „בלוף” ואחיזת עינים ומשמש תואנה כדי להוציא כסף מידי אחינו אנשי העמל שבאמריקה, כדי לבנות בית־כנסת ציוני וכו׳ וכו׳. מכתבים אלה עשו את שליחותם, והפעולה באמריקה למען הת״ת החדש נפסקה בעודה בראשיתה.

כדי להסיר לזות שפתים וכדי לאפשר את המשכת הבניה שהתחילה בינתים, נמשכה חליפת מכתבים נמרצת בין הוועד הציבורי למען הת״ת לבין ה„איגוד” שבאמריקה. מסתבר שגם שם היו אנשים שבית־ספר עברי וציוני היה פסול בעיניהם, ורק ברוב יגיעה ועמל עלה בידינו לקבל סכום של אלף ושמונה מאות דולר בקירוב. לפי היקף הבניין היה זה סכום שאינו הולם את את הצרכים ולא הספיק להביא לידי גמר אלא את מחצית הקומה השניה, שחדריה שימשו לצרכי הת״ת. החדר האחד, שבו שוכן אחר־כך בית־הכנסת „שערי־ציון”, נגמר רק כעבור חמש שנים, בערך. יתר החדרים עמדו לא גמורים עוד שנים רבות.

עוד לפני שהושלם חלק מהבניין החל משא־ומתן מייגע עם הוועד של „החברה לתמיכה בעניים” על העברת הת״ת הישן ומיזוגו בת״ת החדש. הוצע להם להקים ועד משותף לענייין בית־הספר; מוכנים היינו לכמה ויתורים ופשרות גם בניהול הת״ת וגם — אם תהיינה תביעות מצידם — בתכנית הלימודים, אך הם לא אבו לשמוע לנו, ובשום פנים ואופן לא הסכימו לוותר על קיומו של הת״ת הישן. ואכן, לאחר שנפתח הת״ת החדש הופחת בהרבה מספר התלמידים של

תלמידי התלמוד תורה החדש והקנטינה עם הועד המנהל

הת״ת הישן, הוא המשיך בקיומו העלוב, כל שהיא בת״ת החדש. כדאי לציין, שכעבור שנה נוסד בעירנו בית־ספר „אידישיסטי" ו„החברה" הזדרזה והקציבה לו סכום ניכר למדי, אם כי אנשי ה„חברה" רחוקים היו מאידישיזם או מכל אידיאולוגיה שהיא.

בבוא המועד לפתיחת בית־הספר נרשמו בו כמאה וחמישים תלמידים ותלמידות ומהם למעלה מהחצי בני השכבות הנחשלות, שלא היה בידם לשלם שכר לימוד כלל. נוסד ועד נשים בראשותן של הגבירות: סוניה לרנר וקיילה קילימניק, שנטלו על עצמן את הדאגה להחזקתם של בני העניים. הן הצליחו לאסוף מהתושבים התחיבויות לתרומות־קבע שנתיות, ובזה הובטח קיומו של הת״ת החדש.

מתוך רצון שהת״ת יהיה מקובל על כל השכבות וכן גם מפני שעדיין לא נתיאשו מהתקווה שהת״ת הישן יתמזג בסופו של דבר עם החדש, ניתן לביה״ס צביון לאומי־מסורתי, אם כי לא דתי מובהק. עובדה תכנית לימודים רחבה ללימודי היהדות: הלשון העברית וספרותה, תולדות ישראל וכו׳. הלימודים הכלליים היו לפי תכנית בתי־הספר הממשלתיים. המורים הראשונים בת״ת החדש היו: יעקב שטיינהויז (עמיצור), ברוך יקיר, יוסף חנציס ומיכאל צ׳רקיס (אמיץ). הוועד המפקח שלו היו אז: אייזיק בר״ג, אריה בריא, משה גיוולדר, חנינא ווינר, משה ויזלטיר ,יוסף פלדשר, יחיאל צ׳רקיס, שלום קילימניק, אהרן שטיינהויז ויוסף־ליב שילר.

במרוצת השנים נעשו עוד כמה וכמה נסיונות למיזוג שני הת״תים וללא תוצאות. שני המוסדות המשיכו בקיומם עד אשר עלה עליהם הכורת בימי שלטון הסובייטים.

י. ע.

הגימנסיה

הייתי מראשוני התלמידים ובוגר המחזור הראשון של הגימנסיה, שנוסדה בעירנו על ידי רוזה סולומונובנה דיקר בשנת 1920.

בפתיחת הגימנסיה ניתנה דחיפה גדולה להרחבת ההשכלה בקרב הנוער המתבגר, והיתה בכך משום הצלה פורתא לנוער הלומד, שיוכל להמשיך בלימודיו בלי שיצטרך לנדוד לשם זה לערים אחרות. עד אז היו רבים נאלצים להסתפק בהשכלה שרכשו בבית־הספר הממשלתי, שבהנהלתו של פיליפ ואסילייביץ. אולם היה זה בית־ספר יסודי בלבד — המש כיתות בתכנית של שתי מחלקות גימנסיה. בבית זה הוקצו מקומות מעטים בשביל ילדי היהודים. היו גם רבים שנמנעו מלשלוח שמה את בניהם מחשש חילול שבת. אלה שלחו את בניהם לבתי־הספר הפרטיים, של זוסיא לרנר ושל יוסף חנציס, שתכנית־הלימודים בהם

היתה נמוכה עוד יותר. גם התלמידים שלמדו בבית־הספר העברי — „פרוגימנסיה" — שנוסד באח־ונה, ושבו תפסו הלימודים העבריים מקום נכבד, נשארו אחרי כן ללא אפשרות להמשיך בלימודיהם. מעטים בלבד, מבעלי־היכולת, יצאו לערים אחרות ללמוד שם בגימנסיות. השאר נזקקו למורים פרטיים ולא ראו ברכה רבה בלימודיהם. היתה זו, איפוא, בשורה משמחת, כאשר נודע שמנהלת הגימנסיה בחוטין אומרת להשתקע בעירנו ולפתוח בה גימנסיה כללית.

בלוויית אבי ז"ל ניגשנו, אני ואחי, להירשם בגימנסיה, ולאחר שיחה קצרה עם רוזה סולומונובנה נתקבלנו למחלקה החמישית, הגבוהה ביותר שתיפתח — אם מספר התלמידים יצדיק את זה. לא ארכו הימים והלימודים התחילו בבית מרווח עם חצר גדולה, מול ביתו של אבא'לי ברוידא. התכנסנו שנים-עשר תלמידים ותלמידה אחת, וחנכנו ללא טקס מיוחד את פתיחת הגימנסיה תוך זמן קצר נוספו עוד תלמידים, והלימודים נכנסו למסלולם. אחר חצי שנה היתה זו גימנסיה לכל דבר ואפילו עם תלבושת אחידה לתלמידים: כובע בעל מצחיה רחבה ומעיל עם כפתורים נוצצים — ולא מעט התגאינו על כך. בשל אי־שליטתנו במידה מספקת ברומנית, למדנו בזמן הראשון מקצועות אחדים ברוסית, אך לאחר מכן נלמד הכל ברומנית.

כאמור, היתה הגימנסיה פרטית, אך היא עמדה תחת פיקוחו של המיניסטריון להשכלה, ופעמיים בשנה ביקרו אותנו „בוחנים" מבין מורי הגימנסיות הממשלתיות שבבלצ'י ובצ'רנוביץ. דבר זה עורר בנו, כמובן, התרגשות, חששות ופחדים לא מעטים, אך עם זה אפפה אותנו ההרגשה של ביטחון, שהגימנסיה שלנו עומדת על רמה נאותה, והתעודה שלה תהיה בעלת ערך כשל תעודה ממלכתית!

כמו בכל בית ספר היו גם פה נשירות ועזיבות, ובכל זאת התפתחה הגימנסיה וגדלה, וכיתתנו מנתה לבסוף שלשים תלמידים. המנהלת התגאתה בצדק על המוסד יציר כפיה ועל חניכיה הרוכשים בה תורה ודעת.

אם כי המוסד היה יהודי לפי בעלותו ולפי הרכב התלמידים, לא היה הדבר ניכר בו כמעט במאום. ניתנו אמנם שיעורים מעטים לעברית, שהיו חובה על התלמידים. אך המורה לעברית לא הצליח לקשור אליו את התלמידים ולא עלה בידו לחבב עליהם את העברית. התלמידים נשארו אדישים למקצוע זה ולא התעשרו בידיעות, לעומת זה, כל מי שנכנס לחצר הגימנסיה בשעת ההפסקות, יכול היה לשמוע את שפת היידיש הביסראבית העסיסית המדוברת בפי כל התלמידים, היו אמנם נסיונות מצד המחנכים לשכנע אותנו שנקפיד על דיבור רומני, אך לא נעשה מצידם כל לחץ, ודברי השיכנוע לא הועילו.

רוזה סולמונומנה דיקר (פנחס) ניהלה את המוסד ביד רמה והעמידה אותו על יסודות איתנים. היא שמרה בקפדנות על ההתנהגות, הסדר והנקיון ועל מהלך הלימודים התקין. המורים היו גם הם בעלי ידיעות ומנוסים בעבודתם. ביחוד נתחבב עללנו המורה נחום דיקר, בן־דודה של המנהלת, שלימד אותנו מתימטיקה ולטינית. הוא ידע לרכוש את לב תלמידיו גם בעבודתו המסורה

ראשוני הבוגרים של הגימנסיה
שורה ב׳: 1. גרוזמן, 2. שילר ר., 3. קרצמן, 4. צ׳רקיס מ.
שורה ג׳: 1. הורביץ, 2. ברנדס, 3. זקצר, 4. שור, 5. ויינר, 6. רבינוביץ, 7. גוטמן, 8. בוקשפון.
שורה ד׳ (עומדים): 1. המורה גרישצ׳נקו, 2. טרכנטברויט, 3. טרכטנברג, 4. קז׳דן, 5. המורה דיקר, 6. סוחוטין, 7. צ׳ק, 8. לרנר ב.

וגם ביושרו וגישתו החברית לכל אחד מחניכיו. מותו בטרם־עת השרה אבל על כולנו.

המשטר שהנהיגה המנהלת העיק עלינו מאוד, ולא פעם התקוממנו נגדו, היא היתה אשה בעלת שאיפות עקשניות והחזיקה אותנו ביד חזקה ובמשמעת ברזל, אף־על־פי שהיו בינינו תלמידים ותלמידות שכבר עברו את גיל החופה, פעם הכרזנו אפילו שביתה שארכה כשלשה שבועות ולא נסתימה עד שהובטח על שינוי יחסה אלינו. פעם אחרת הסתלקנו מהשיעורים, וחלק אף הודיע על עזיבתו את המוסד, דבר שעלול היה לסכן את המשך קיומה של הכיתה ואף את מעמדו של המוסד כולו. עמל לא מעט השקיעה אז ר. ס. כדי להחזיר אותנו לכתלי הגימנסיה, והודות למירצה הרב שוב ליכדה אותנו לחטיבה אחת.

ולא רק התלמידים; גם המורים היו נתונים בפחד תמיד, כשאך שמעו את קול צעדיה המתקרבים. גם עליהם הטילה מרותה ושלטה בהם שלטון בלי

מצרים ולפעמים גם בלי מעצורים... גם ההורים שנזדמנו למוסד, אם לפי הזמנתה ואם לרגל צורך אחר, היו עומדים לפניה כעבד לפני אדוניו. היה בה, באשה הזאת, מין רוממות שלא כל אחד יכול היה לעמוד בפניה. עצם הופעתה ואורח דיבורה היה בהם מן העליונות וההתנשאות של נותן־פקודות. אופיה החזק ויכולתה להשליט את רצונה בכול ועל כול, ודאי שעמדו לה לביסוס הגימנסיה ולהתפתחותה. אין ספק שגם המפקחים הרשמיים וחבר הבוחנים הושפעו מאישיותה, והוא שנסך בנו ביטחון ועזר לנו בשעת הבחינות. ואכן, שמה של הגימנסיה יצא לפניה, ועד מהרה החלו לבוא אליה תלמידים מערים אחרות, ואף מאלה שבהן היו קיימות גימנסיות משלהן.

רבים מבוגרי הגימנסיה יצאו להמשיך ולהשלים את לימודיה בבתי-ספר גבוהים ברומניה או באירופה וחזרו לבריצ׳אני כשהם מוסמכים — מי מהנדס ומי רופא, מי עורך־דין ומי אגרונום. מהם שהצליחו והסתדרו במקום, ומהם שמצאו את עיסוקם במקומות אחרים.

המבול של המלחמה והשואה שטף את הכל וזכר לא נשאר עוד למוסד זה; גם לרבים רבים מאלה שקנו בו תורה ודעת. גם רוזה סולומונובנה דיקר נספתה עם יתר הקדושים והטהורים, ואת זכרה מעלים מתי מספר משארית הפליטה של חניכיה.

מ. אמיץ

זכרונות מהגימנסיה

זכורה לי עדיין אישיותה של מנהלת הגמנסיה שלנו, רוזה סולומונובנה דיקר. עומדת לעיני דמותה הנאה, רבת־המרץ, והופעתה בוקר־בוקר בגימנסיה בלבושה ההדור ובשכמיה שעל כתפיה. צעדיה המהירים וקולה הרם היו מהדהדים על פני הבית כולו למן הרגע בו פתחה את דלת הכניסה.

את ענייניה ניהלה ביד חזקה והשליטה בגימנסיה משטר של משמעת חמורה. אל המורים התייחסה באדנות מודגשת ואל התלמידים בקפדנות מופרזת אפילו לגבי הימים ההם. אך מי יודע אם לא זהו שעמד לה להתגבר על הקשיים הקשורים בתפקידה האחראי. אכן, היו תלמידים שלא השלימו עם המשטר הזה ועזבו את הגימנסיה. וכן קרה גם אתי, שאחרי 5 שנות לימודים עברתי לצ׳רנוביץ, ושם גמרתי את חוק לימודי.

היה זה בתום שנת הלימודים. חגגנו את השנה מחזה, בה השתתפתי בתפקיד ראשי. אחרי ההצגה באו, כרגיל, הריקודים. רוזה סולומונובנה, שכל השנים היתה מגלה חיבה מיוחדת אלי ומהללת אותי בכל הזדמנות על חריצותי, לא נתנה לי אותו ערב לזוז מעל ידה. מובן שהדבר הרגיז אותי עד מאד, כי

הייתי להוטה מאד אחר ריקודים. ברגע שר. ס. נפנתה לשכנתה מהצד השני ונכנסה אתה בשיחה, התחמקתי ויצאתי לרקוד עם אחד הבחורים, אורח מחוטין. באמצע הריקוד הרגשתי את ידה הכבדה של ר. ס., שסחבה אותי למקומי שעל ידה. עיניה ברקו מזעם, ופיה נזף בי על שהעזתי להיענות להזמנתו של בחור ועל חוצפתי לרקוד בלי נטילת רשות ממנה.

למחרת הוזמנתי למשרדה. שם התנפלה עלי בשצף־קצף ואף ניסתה להכותני בסרגל שבידה. כאן התפרצתי. אמרתי לה שגם הורי לא היכוני מעולם, ושלא ארשה שמישהו ירים עלי יד. כן הודעתי שרגלי לא תדרוכנה עוד על סף הגימנסיה שלה, וכן עשיתי.

אחרי בחינות הבגרות נסעתי הביתה ונזדמנתי עם ר. ס. בקרון הרכבת ישבנו ושוחחנו בידידות, כאילו לא קרה בינינו דבר. היא אף הללה אותי באזני שכנינו בקרון כתלמידתה הטובה והאהובה עליה ביותר וייחסה לעצמה הצלחתי בבחינות. להזמנותיה החוזרות לבקרה בביתה לא נעניתי כמובן.

נזדעזעתי כאשר שמעתי על מותה הטראגי בטרנסניסטריה יחד עם רבים מבני עירנו.

דינה פוקס

בית ספר מקצועי

רוצה אני לספר בשורות הבאות על נסיון שנעשה להקים בעירנו בית־ספר מקצועי לתפירה ולסריגה.

במוצאי החג שמחת־תורה תרפ"ב הזמינה הניה ברשטין לביתה מספר נשים והציעה לפתוח קורסים או בית־ספר לבנות ללימוד מקצועות התפירה והסריגה. ההצעה נתקבלה על דעתן של הנאספות, ובו במקום נבחר מקרבן ועד של כמה חברות: זלאטה גלגור, אסתר הורביץ, פרל ויזלטיר, מירל וארטיקובסקי קיילה קילימניק, שפרה שטילוואסר ואחרות. אליהן צורפו גם שני גברים: מ. פרפר וחיים שווארץ.

הועד נטל על עצמו לאסוף כספים להחזקת הקורסים. כן הוצא קול-קורא לתושבי המקום, שיתנו ידם ויעזרו למוסד גם בחמרים ובתרומה מכונות. היוזמת עצמה, הניה ברשטיין, נתנה לתכלית זו שתי מכונות תפירה. מכונות נוספות לתפירה ולסריגה נתרמו על ידי משפחת ברשטיין. מ„אורט" שבקישינוב נשלחה מדריכה, ולא עבר זמן רב, עוד באותו סתיו, ובית הספר נפתח בבניין של מכבי־האש.

אפשר היה לקוות שבית־הספר, שהכל הודו בנחיצותו, יתרחב ויתפתח במרוצת הזמן — ולא כן היה. כל עוד היתה הניה ברשטיין בריאה התמסרה

למפעל זה ועוררה גם אחרים לפעילות. אך משנפלה זו למשכב ומתה, פגה ההתלהבות הראשונה, ולא היה עוד מי שיעשה לקיום בית־הספר — וכעבור זמן קצר נסגרו שעריו.

יוסף הורביץ

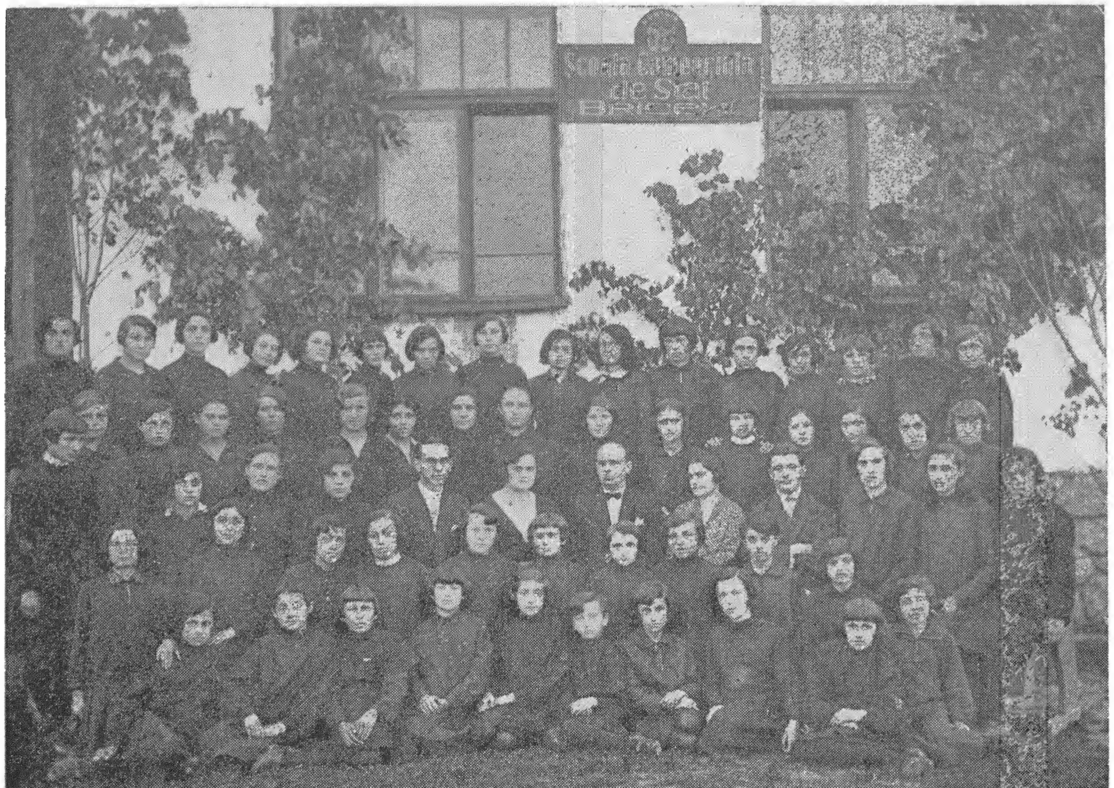
בית הספר המקצועי
מאחורי התלמידות במרכז גב׳ העני ברשטיין המיסדת, משמאלה — הרב משה גיוולדר, מימינה — פיליפ וואסילעוויטש בענקאווסקי מנהל בית הספר הממלכתי (דו מחלקתי) ולידו מירון פערפער

בית-הספר למסחר

בית הספר למסחר נמצא בשטח החדש של בריטשאני („דער נייער פלאן").

הייתי בין התלמידים הראשונים שבאו ללמוד בביה"ס למסחר שנפתח בעירנו. קשה היה לי ביותר, כי הורי גרו בכפר קורסטאוץ והם מסרו אותי בבית קרובי משפחה. ואני אז צעירה וקטנה עדיין — רק בת 11 שנה. זוכרני שמנהל ביה"ס, מאקסימיוק, היה אומר לי, ספק בלגלוג, ספק ברצינות, לא לבוא ביום שלג לביה"ס, כי עלולה אני „לטבוע" בשלג העמוק, ורק עם הפשרתו ימצאוני.

כמעט כל המורים היו נוצרים; אחד בלבד יהודי היה, אולם התלמידים ברובם הגדול היו יהודים; אעפ"כ היתה שוררת בבי"ס זה אווירה אנטישמית, והתלמידים הנוצרים המעטים התייחסו אל חבריהם היהודים בבוז. המורים גם הם לא הסתירו את יחסם העויין לתלמידים היהודיים, ואפילו אל הטובים שבהם

בית הספר העירוני למסחר

היו נטפלים ומחמירים עמם. לא פעם הכשילו אותם בזדון בבחינות. אף אני חשתי זאת על גבי.

עם זאת נשארו גם הרבה זכרונות נעימים מאותם הימים, בהם למדתי בבית ספר זה.

נסיה גולדברג-רבינוביץ

חיי התרבות

מוניטין יצאו לה לבריצ׳אני בכל הסביבה כמקום של השכלה ותרבות וכעיר מתקדמת — ולא בלי יסוד. כבר בסוף המאה הקודמת נתפסו רבים מבני הנוערים שבעירנו להשכלה, יצאו לכרכים הגדולים ללמוד, ומהם שהגיעו אפילו לאוניברסיטאות וחזרו כעבור שנים אחדות מצויידים בדיפלומות ומוכתרים בתוארי דוקטור. אז היו אלה מתי מספר, אך מעט מעט נתרבו הלומדים, ובעשור הראשון של המאה הנוכחית היה הנוער כולו אחוז בולמוס של לימודים. הכל למדו — לא רק בני העשירים ובני המעמד הבינוני מהאמידים שבהם, אלא גם מעוטי־יכולת ודלי־אמצעים, שלימודיהם עלו להם בקשיים עצומים ובמאמצים נואשים לפרקים.

עשרות מבני הנוער יצאו לאודיסה, לקיוב, לקאמניץ־פודולסק ולערים אחרות, והצליחו לחדור לגימנסיות, על אף ההגבלות החמורות, שהיו נהוגות לגבי היהודים ברוסיה הצארית, ואילו מאות בני נוער לא הצליחו בכך והיו נאלצים ללמוד בתורת אכסטרנים.

אין ספק, שהשאיפה להשכלה לשמה היתה מנת־חלקם של רבים מהצעירים. ברם, היתה כאן, ודאי, גם חתירה סמויה לקראת „תכלית". הנוער היהודי שבעיירה — בעיקר מבני המעמד הבינוני — היה נטול אחיזה ממשית בחיי המעשה ומשולל אפשרות כל שהיא לחדור לתוכם ולתפוס בהם את מקומו. לפני כל צעיר היתה רק דרך אחת — לאחוז במעשי אבותיו: לחכות עד אשר יגיע לפרקו, יתחתן, ובכסף הנדוניא שבידו יפתח לו חנות או ישלח ידו במסחר כל שהוא — ועד אז הוא נדון לאפס מעשה ולבטלה מאונס. כל סיכוי אחר לא היה צפוי לו.

וההורים אף הם שחו עם הזרם. רבים ראו בעין יפה את שאיפתם זו של בניהם לסלול לעצמם דרך לעתיד טוב יותר. אך היו גם לא מעטים ששלחו את בניהם ללמוד מטעמי פרסטיז׳ה בלבד: אין זה מן המידה לפגר אחרי אחרים. „הכל לומדים — ומדוע לא יהא חלקו של בני עמהם? וכי גרוע הוא מאחרים, או שמא, חלילה, איננו מוכשר כמותם?..." כאלה כן אלה נרתמו בעול ההוצאות הכספיות הגדולות ועשו הכל למען תת אפשרות לבניהם ללמוד: לא אחת מנעו אוכל מפיהם ובלבד שיהיה לשלם למורה הפרטי המכין את בנו או את בתו לבחינות.

הצעירים הלומדים עצמם, מתוך שביקשו להקל מעל ההורים, מצאו להם מקור הכנסות כלשהן ממתן שיעורים פרטיים לתלמידים אחרים — אך רבים שמצאו סעד ותמיכה בקרן הסטיפנדיות שהוקמה על ידי קאזימיר.

קזימיר היה בעל־אחוזות גדולות בסביבה ובעליו של הכפר ואסקאוצי הסמוך. הוא היה איש בעל נטיות ליברליות וחיפש דרכים לשיפור מצבו של העם הרוסי. כדרכם של רוב אנשי האינטליגנציה הרוסית הליברלית של אותם הימים, הצטמצמה בעיניו בעיה זו בהקניית השכלה ודעת להמוני העם, ובזה ראה חזות הכל. לתכלית זו הוקמה על ידיו קרן סטיפנדיות, שכל הרוצה ללמוד — בלא הבדל דת או גזע — ואין זה בהישג ידו, יוכל ליהנות ממנה. מובן מאליו, שרבים מצעירי עירנו — וכן בני ערים סמוכות אחרות — פנו אל קאזימיר, וכמעט כולם נענו ונתמכו בעין יפה.

כשמת קאזימיר בשנת 1912, באו רבים מבין יהודי בריצ׳אני לוואסקאוצי לחלוק לו את הכבוד האחרון. תפילת אשכבה נאמרה גם על ידי חזן ומקהלה שהוזמנו במיוחד ממוהילוב־פודולסק. רבים מהמלווים הנוצרים הביעו בגלוי את מורת רוחם, והיו גם שהסתלקו מ„ההלוויה היהודית״ של קאזימיר...

מוסדות ומפעלים

המספר הגדול יחסית של אינטליגנציה יהודית ערה ותוססת הטביע את חותמו על חיי הצבור במקום, ובעיקר על חיי התרבות. אכן, בני עירנו התגאו במוסדות התרבות השונים שהוקמו בה, מהם שנתקיימו עשרות בשנים, על אף תמורות הזמן תהפוכותיו. אך גם אלה שלא זכו לאריכות ימים תרמו תרומתם המבורכת להעלאת הרמה התרבותית של הנוער והמבוגרים כאחד.

ברכה רבה היתה גם במפעלי־התרבות השונים והרב־גוניים שנעשו מזמן לזמן, שאמנם היו ארעיים בלבד, אך בשל שכיחותם ורציפותם היוו גורם משפיע על הנוער, משכו אותו לעירנות ולפעילות בשטח זה וקבעו לא במעט את צביונה התרבותי של עירנו.

הספריות

1. הספריה הראשונה בעירנו נוסדה כבר בשנות התשעים של המאה שעברה ע״י „חובבי־ציון״ הראשונים ונמצאה בביתו של שלמה וויינשטין (שליומה ברישס), מנהלה הראשון היה אברהם קליינמן ז״ל, שהיה מטובי המשכילים שבעיר ומראשי חו״צ. אחרי פטירתו עברה הספריה לביתו של אברהם גולדגל ז״ל — אף הוא מפעילי חובבי־ציון — והוא גם שניהל אותה. אך אז כבר באו שנות השפל לציונות, והספריה נמצאה במצב ירוד ביותר. מספר הקוראים בה ירד פלאים, ספרים חדשים לא נרכשו וגם אלה שנרכשו קודם אבדו בחלקם הגדול או נשארו בידי הקוראים. עם הגירתו של אברהם גולדגל

ל„מסילה חדשה", ליד קושטא, נפסק קיומה העלוב של לספריה לגמרי, והספרים המעטים שנשארו עברו בחלקם לספריה הציבורית.

2. הספריה הציבורים נוסדה בראשית המאה הנוכחית על ידי החברה „תומכי עניים", ביזמתה של קבוצת אינטליגנטים יהודים מתבוללים מחוגי הסוציאליסטים ובעזרתה החד־פעמית של חברת „מפיצי השכלה" ברוסיה; מנהלי הספריה היו שרה קיז'נר, ובשנים שלאחר מכן — אחיה וולף קיז'נר. הודות למסירותם ולניהולם הטוב גדלה הספריה והתפתחה לנכס תרבותי חשוב בעיר.

כבר עם פתיחתה מנתה הספריה כ-1800 ספר, רובם בספרות יפה וחלקם במדעי החברה, וכולם כמעט על טהרת השפה הרוסית, לבד מכמה עשרות ספרים בעברית שעברו אליה מהספריה של חו"צ וספרים בודדים באידיש, שכנראה ניתנו לה במתנה, מכתבי מרדכי ספקטור, יעקב דינזון, ואפילו משל שמ"ר. במשך השנים רבו בה הספרים, ובזמן האחרון לקיומה הגיע מספרם ל־7000 בקירוב, מהם כ־180 ספר בעברית וכ־300 באידיש.

להלכה נועדה הספריה להיות ציבורית, ורשמית היתה נמצאת בבעלותה של חב' „תומכי עניים", שהקציבה סכומים ניכרים להחזקתה שנה-שנה. אך למעשה היתה הספריה נתונה לשלטונם הבלעדי של אנשי-השמאל המתבוללים, בראשותה של קאטיה גינצבורג, והם שקבעו את צביונה במשך כל שנות קיומה.

בשנים הראשונות לא קמו עוררים על כך. לא נמצא שום גוף ציבורי אחר שיהרהר אחר מעשיהם של אלה ואשר יראה זכות לעצמו לתבוע שישתפו גם אותו בניהול ענייני הספריה. לא יפלא, איפוא, שאנשי־השמאל התבצרו בספריה ועשו בה כבתוך שלהם, ובמרוצת השנים ראו אותה כקניינם שלהם. משנתעוררו הציונים והחלו לתבוע את שיתופם בהנהלת הספריה, לא היה שומע להם.

שנים רבות ניסו הציונים ובעיקר „צעירי-ציון", לחדור לספריה ולשנות במידת מה את אופיה ואת צביונה החד־צדדי — ולא הצליחו. רק לאחר מאבק קשה ומייגע ניאותו אנשי השמאל — בשנת 1920 — לתת ל„צעירי-ציון" נציגות של שלשה (נגד 12!) בהנהלת הספריה. חדשים אחדים השתתפו אלה בישיבות ההנהלה, אך כל תביעותיהם להרחבת המדורים לספרות עברית ולספרות אידיש נדחו, והתקציב לרכישת ספרים חדשים הוצא במלואו לספרות רוסית. לבסוף, כשראו שנציגי צ"צ מגבירים לחצם הציבורי, החלו למעט בישיבות ההנהלה, וכל ענייני הספריה נחתכו בינם לבין עצמם בחדרי חדרים. לא היה עוד כל טעם להמשיך, ונציגי צעירי־ציון עזבו את ההנהלה. אז הועלתה ע"י כותב הטורים האלה ההצעה לפתוח בעירנו ספריה ציונית, הצעה שנתגשמה, לאחר דיונים ארוכים (ראה רשימתו של י. הורביץ).

כשסופחה ביסראביה לרומניה שמו השלטונות עינם לרעה על הספריה, מפני שחשדו בעומדים בראשה שהם בולשביקים. לאחר שנערך בה חיפוש

מדוקדק, נסגרה הספריה, והספרן וו. קיז׳נר הושם במאסר. היו אלה דווקא הציונים שעשו למען שחרורו של זה ולמען פתיחת הספריה מחדש. ויצויין שלא תבעו לעצמם שום זכויות ולא הציגו שום תנאים, אם כי היה בידם להעביר לידם את הספריה או, לפחות, לקבל נציגות הולמת בהנהלתה. תמימים מדי היו והאמינו שאנשי השמאל יתעוררו לכך מעצמם.

אולמי הקריאה

בתקופות שונות היו פתוחים בעירנו אולמי־קריאה, שכולם — פרט לאחד — היו מסונפים לספריות הקיימות והיוו חלק מהן.

אולם־הקריאה הראשון נפתח ע״י „חובבי ציון" יחד עם הספריה בביתו של שלמה וויינשטיין, והתקיים עד שנת 1904. נמצאה בו העתונות העברית והאידית של אז: המליץ, הצפירה, הזמן, השלוח, דער פריינד, דער יוד ועוד. הוא היה אמנם פתוח רק בשבתות ובימי חג, אך מספר המבקרים בו היה לא קטן. לעיתים נתעוררו, אגב קריאה, שיחות וויכוחים בענייני השעה. כשעברה הספריה הספריה לביתו של אברהם גולדגל, נסגר אולם-הקריאה.

גם ליד הספריה הציבורית היה פתוח אולם־קריאה, ובו היתה מצוייה עיתונות יומית, שבועונים וירחונים — ברוסית בלבד. הוא היה פתוח יום-יום, אך מספר מבקריו היה קטן. אולם־קריאה זה נתקיים 6—5 שנים ונסגר, כנראה, מטעמים תקציביים.

הספריה הציונית פתחה אף היא אולם־קריאה, ובו עיתונות ציונית וכללית, בעברית ובאידיש. בזמן הראשון היו מבקריו מעטים, אולם בשנים שלאחר מכן היה שוקק נוער, שבא לעיין בעיתונות ובספרות עיונית.

מיוחד במינו היה אולם-הקריאה החשאי, שנפתח ע״י אגודת „התחיה" בימי מלחמת העולם הראשונה, בביתו של שמואל פלדשר. עקב התנאים הפוליטיים החמורים ששררו אז, לא היה ידוע ברבים על קיומו, ומספר מבקריו קטן ביותר — בעיקר מבין נאמני „התחיה" ואוהדיה. כאשר פרצה המהפיכה לא היה עוד צורך בחשאיותו של אולם-הקריאה, אולם החיים בחוץ היו סואנים מדי, והקוראים המעטים גם הם חדלו לבקר בו. אבל אז נפתח ע״י „צעירי-ציון" מועדון, ואחד החדרים בו שימש גם אולם-קריאה.

חובבי תיאטרון

בקרב הלהקות הנודדות ידועה היתה בריצ׳אני כעיר חובבת תיאטרון והן נמשכו אליה. לא היתה שנה — מחוץ לשנות המלחמה, כשהשלטונות הצאריים אסרו כל הצגה באידיש — שלא ביקרו בה לסירוגין 3—2 להקות, שהו בה חדשים ארוכים והציגו ממיטב הריפרטואר שלהם. והיה חורף אחד, ששתי להקות

נפרדות הציגו ערב־ערב בשני האולמים — של קרמר ושל פיינדמן (השלישי זה של הורביץ לא היה אז עדיין) — והקהל לא נלאה מבקר בהן.

בין הלהקות היו גם כאלה ששמן הלך לפניהן כגון של סם אדלר, פישזון ואחרים. התלהבות גדולה בקרב חובבי התיאטרון עוררו, כעבור שנים, ביקוריהם של „הלהקה הווילנאית" המפורסמת ושל „וויקט" (ווארשאווער יידישער קונסט־טעאטר) עם זיגמונד טורקוב ואידה קאמינסקה, שכל אחת מהן הציגה בעירנו כמה פעמים. הצגות אלה היו בבחינת מאורע תרבותי חשוב בעירנו. לפני מלחמת העולם הראשונה ביקרו אצלנו גם להקות רוסיות ואוקראיניות, שהציגו בפני אולמים מלאים.

הנוער המקומי נתן גם הוא את חלקו בהצגות לא מעטות, רובן באידיש ומקצתן — לפני המהפכה — ברוסית. לפני מלחמת העולם הראשונה פעל הרבה בשטח זה מוטי גלייזר. הוא שאירגן את ההצגות, הוא שביים אותן וגם שיחק בהן. אחרי המהפכה עסקו בכך בעיקר „צעירי-ציון", שלא נזדקקו עוד לגלייזר, מאחר שלא נמנה עם הציונים. את הצגותיהם של אלה ביימו יעקב שטיינהויז (עמיצור) ולאחר מכן — יוסף לרנר. שלא כרוב הלהקות הנודדות הקפידו החובבים להציג הצגות בעלי ערך ספרותי משל שלום עליכם, פינסקי, הירשביין ואחרים. הקהל קיבל את ההצגות ברצון, והאולמים היו תמיד מלאים. ההכנסות מהצגות אלה היו מוקדשות למוסדות ציבור שונים ולמטרות ציוניות.

יש לציין גם את נייגאס, „כובען" במקצועו, שהיה נלהב לתיאטרון והציג בכשרון כמה הצגות.

משפטים ספרותיים

עניין רב עוררו בציבור המשפטים הספרותיים שנערכו מזמן לזמן — וגם בהם היתה ידם של „צעירי-ציון".

לא בלי גאווה היו בני עירנו אומרים, שבריצ'אני היא העיר הראשונה בביסראביה לעריכת משפטים כאלה, ומכאן נפוצו גם בערים אחרות. אם נכון הדבר ואם לאו — ודאי הוא שבעירנו תפסו מקום נכבד ביותר, שנתחבבו מאד על הציבור והיוו חלק חשוב של הפעולה התרבותית במקום.

במשך שנים מועטות נערכו אצלנו „משפטים" לעשרות על נושאים ספרותיים שונים, והקהל היה נוהר אליהם, יושב באולם שעות ארוכות, פעמים עד 6—7 שעות, עוקב בדריכות אחר מהלך המשפט, מקשיב בעירנות לדברי הפולמוס החריפים שבין הצדדים היריבים ואינו נלאה לשבת ולחכות לפרסום „פסק הדין"... כל משפט כזה היה הופך (ללא גוזמה!) למאורע מעורר התרגשות, וימים רבים לאחריו היה משמש נושא לוויכוחים ולחילופי דיעות בקרב הנוער. היו גם משפטים שחזרו עליהם פעמיים — בזמן אחר ובהרכב משתתפים אחר.

זכורים לי עתה המשפטים שנערכו על „מוטקה גנב" של שלום אש, על

„בונצי שווייג" של י. ל. פרץ, על „די פארשטויסענע" של י. ל. פרץ, על „מנחם־מנדל" של שלום-עליכם, על „מירלה" מתוך „ככלות הכל" (נאך אלעמען) של דוד ברגלסון, על „שבתי-צבי", משיח השקר, על „האשה היהודיה המודרנית", על „הסטודנט היהודי" ועוד ועוד.

המשתתפים היו ברובם מבני המקום: ש. גיוולדר, ש. וייסברג, מ. טילימפן, ש. צ׳רקיס, ל. שווארץ, י. שטיינהויז (עמיצור) ואחרים. אך יש ששיתפו בהם אנשים מהחוץ, מבין שליחי א"י והקרבנות הלאומיות: י. סקבירסקי — עורך „ערד און ארבעט", ז. פראדקין, ח. שורר — כיום עורך „דבר" — ואחרים.

על העניין הרב שעוררו המשפטים העידו גם הספרנים, שסיפרו על הביקוש הרב שהיה אחר כך לספרים אלה מצד ציבור הקוראים.

לא חסרו גם קוריוזים בעקבות משפטים מסויימים. במשפט על „מוטקה גנב" נמנה השען ש. קילימניק עם חבר השופטים. הוא הושפע ביותר מדברי הסניגור ונתן ידו לזיכויו של „הנאשם". למחרת התחרט על כך, וימים מספר רעש-געש ולא מצא מרגוע לעצמו: „מה עשיתי? — טען — אילו היה מוטקה זה פורץ לחנותי ומריק אותה — האם גם אז הייתי דן אותו לכף זכות?"..

כדבר הזה קרה גם למשה גרופנמאכר, שלא יכול להשלים עם זיכויו של שבתי־צבי. ימים מספר לאחר המשפט התרגש על עיוות הדין ולא נחה דעתו עד אשר יצא, בעצתו של מי־שהוא, ואסף כמה עשרות חתימות על כתב־ערעור, שהגישו לראש חבר-השופטים כדת וכדין...

ל פ נ י ם

מן הראוי לציין גם את חיי הרוח של אבותינו, בני הדור הישן בעירנו.

בימי היו כבר בתי-המדרש כמעט ריקים מלומדים קבועים, אך בכל אחד מהם היה עומד ארון ספרים תורניים פתוח לכל דורש. ולעיתים אפשר היה עוד למצוא יהודי שניתק לשעה קלה מעסקיו והוא יושב רכון על גבי אחד הספרים ומעיין בו מתוך נהימת ניגון. גם בשעות שלפני תפילת־הבוקר ולאחריה וכן בין מנחה ומעריב, היו עוד לא מעטים שלמדו פרק משניות או דף גמרא. השיחות שהתנהלו בין המתפללים היו לרוב תורניות, ואף שיחות החולין היו מתובלות בדברי־תורה.

כמו בערים אחרות היו קיימות גם אצלנו חברות שונות ללימודים, כגון חברת ש"ס, חב׳ משניות, חב׳ עין־יעקב — הכל לפי דרגת יכולתם של הלומדים. אלה היו קובעים לעצמם עיתים לתורה ושוקדים על מסכת הלימוד היומי שלהם לפעמים ביחידות ולפעמים בצוותא. משהגיעו לסיומו של ספר היו עורכים חגיגה, שקראו לה סתם „סיום", והיו יושבים ומבלים בשמחה ובדברי־תורה.

חגיגת סיום של חב׳ ש"ס, שהיתה בביתנו, זכורה לי עד היום. מייד

לאחר תפילת מעריב נתכנסו אנשי ה„חברה" בביתנו נתיישבו על יד השולחנות וגמרו את לימוד הפרק האחרון שבמסכת. אבי ז"ל דרש דרשה ומייד לאחריה נתלקחו שאלות־ותשובות וחידושי תורה. השולחן היה ערוך „כיד המלך" בדגים מלוחים, מלפפונים כבושים ושאר מיני תרגימא, גם יי"ש ויין לא חסרו, ושירה ונגונים ואפילו ריקודים היו לא מעט. כך ישבו עד שעה מאוחרת בלילה ונהנו מזיווה של שמחת ה„סיום". תכופות היו מבקרים בעירנו דרשנים, הלוא הם השדר"ים מישיבות ליטא, שהיו משמיעים דרשותיהם בשבתות וגם בערבי חול בפני קהל — „וכל השומע ינעם לו".

כך חיו להם אבותינו גם את חיי הרוח שלהם. תוכנם, כמובן, היה שונה, והשמות אחרים: במקום הרצאה — דרשה, במקום „חוגים" — חברות לימוד, במקום מסיבות ונשפים — חג־סיום, ואפילו קונצרטים היו להם — הלוא הם החזנים, מנעימי הרינה והתפילה.

חזנות וחזנים

יהודי בריצ'אני היו חובבי חזנים מעודם, ממש להוטים אחר חזנות. לא זו בלבד שהיו להם חזנים קבועים, אלא שכל חזן אורח מצא לו תמיד קהל שומעים נלהב ביותר.

בבית־הכנסת הגדול שימש כחזן קבוע משה קייבסקי, שבשל גופו המגושם קראו לו „משה אכל'ר". הוא היה מתלמידיהם של ניסי בלזר וזיידל רובנר. יהודי בעל ידיעות נרחבות במוסיקה הליטורגית ומחבר בעצמו לחני תפילה וניגונים חסידיים. אמנם קולו לא היה ערב לאוזן, אבל הוא הצטיין בתפילותיו הנלבבות ובארגון המקהלה. הוא זכה לכהן במשרתו עשרות בשנים עד יום מותו. בביתו היה נמצא אוצר בלום של תווים — עשרות כרכים עבים — מיצירותיו שלו ומשל חזנים מפורסמים אחרים, וחבל שחתנו ובתו לא ידעו לשמור על אוצר בלום זה, והוא הלך לאיבוד.

גם בבית־המדרש היה חזן קבוע — השוחט לייבוש שכטר, שנתחבב על הקהל בתפילותיו הלבביות ובקולו הערב. בכל שבתות־השנה היה עובר לפני התיבה יחידי, ואילו ב„ימים הנוראים" היה מתפלל בלווית מקהלה.

חיים מילמן, בן־עירנו, בעל טנור לירי צלול ורך התחיל עובר לפני התיבה עוד בצעירותו, תחילה בהתנדבות ואחר כך נעשה לחזן מקצועי. הוא נתבקש להתפלל בכמה ערים ועיירות עד שיצא לאמריקה, ושם הוא מצא את מקומו כחזן קבוע בבית־כנסת.

נזכיר כאן את משה וארטיקובסקי, בעל קול חזק. הוא היה מורה במקצועו, ובחזנות לא ראה את פרנסתו. אך לעיתים היה נשכר לימים-נוראים בעיר ומחוצה לה.

אחרי מותו של משה קיובסקי שימש זמן קצר חזן בבית-הכנסת הגדול החזן יוסף טאטארסקי, בלווית מקהלה, עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

כן רבו החזנים שביקרו בעירנו — עם מקהלה ובלעדיה. מהם סתם חזנים נודדים, בני־בלי־שם, ומהם חזנים ידועי שם ואף מגדולי החזנות, שתפילתם השאירה רושם עז על הקהל ועוררה בו התלהבות. מגדולי החזנים ביקרו בעירנו ניסי בלזור עם המקהלה המפורסמת שלו; דוד רויטמן, ששהה בעירנו שבוע תמים והתפלל שלש פעמים; משה שטיינברג, שאף הוא התפלל בה שתי שבתות רצופות, ולייב גלאנץ, שביקר בעירנו פעמיים והתפלל כמה פעמים, ותפילותיו הלהיבו מאד את הקהל.

לעיתים היו באים אלינו גם זמרים ואמני נגינה, והקונצרטים שלהם משכו תמיד קהל רב.

י. עמיצור

הספריה הציונית

עד שכבשו הרומנים את ביסראביה התקיימה בעירנו ספריה עירונית אחת, זו שבהנהלת וולף ושרה קיז׳נר. אך היא היתה נתונה להשפעת השמאל. והספרות העברית היתה מקופחת בה ביותר. היו בספריה ספרים רבים ברוסית מעט באידיש ומעט מן המעט — בעברית. כל הדרישות שבאו מהציונים לקנות ספרים גם בעברית לא הועילו, אף על פי שהיה נוער ציוני מאורגן (בוסליה, מכבי, גורדוניה, השומר הצעיר), שתבע חומר קריאה בעברית.

אחרי דיונים רבים החליטו סוף־סוף הציונים־הכלליים ו„צעירי־ציון" להקים ספריה ציונית במקום. לשם זה הוקם ועד-מייסד משותף, שבו השתתפו מטעם הציונים הכלליים: ב. ביצ׳וץ׳, א. בר"ג, מ. גיוולדר, מ. ויזלטיר, ש. וייסברג, י. צ׳רקיס, י. קהת, ש. קילימניק, א. שטיינהויז, ומטעם „צעירי־ציון": ר. דימיטמן, י. הורביץ, ה. ל. חורש, ג. זייטל, י. פלדשר, שרה שניידר ואחרים. כמה זוגות מהנוער הציוני יצאו בבתים לאסוף תרומות בכסף ובספרים (עברית ואידיש). כן נתקבלה תרומת כסף מאת דוד שניידר, שהיה בבראזיל (עתה בישראל, בעין-ורד), על מנת להנציח את זכר אחיו המנוח מדרכי שניידר, שהיה מפעילי „צעירי-ציון". מספר הספרים שנקנו ונתרמו הגיע ל-1800, בערך, ובכך הונח היסוד לספריה הציונית.

בשנותיה הראשונות נמצאה הספריה ברחוב הראשי — קודם בביתו של פייקה חורש, ואחר כך בביתו של מ. ויזלטיר. בשנים האחרונות היעברה לאחד החדרים של הת"ת החדש. המנהל הראשון שלה היה יוסף פלדשר, יעם עלותו לארץ נתמנה במקומו בומה יפה.

הכנסותיה של הספריה מדמי־קריאה לא הספיקו לה כדי לקנות ספרים חדשים ולכריכת הישנים, ורבים מהציונים התחייבו בתרומה חדשית. אך לא פעם נמצאה הקופה ריקה, וחברי הוועד היו אז מוסיפים מכספם להחזקת הספריה.

עם זאת התפתחה הספריה וגדלה ומילאה תפקיד חשוב בעירנו.

יוסף הורביץ

ד.

אישים

יהודה-ליב ברשצ׳בסקי ז״ל

כשאני מעלה בזכרוני את י. ל. ברשצ׳בסקי, עומדת לעיני דמותו האימפוזאנטית, שכל כולה אומרת כבוד. זו ההליכה רבת החשיבות, זה אורח הדיבור של איש החדור הכרת ערך עצמו, זו שיחתו השנונה, המלאה חכמת חיים, ואלה העינים הבורקות, המביעות רוב פיקחות וחריפות יהודית — כל אלה עשויים היו לעורר הערכה אף בעיני זרים ורחוקים אשר לא ידעוהו. ואלה אשר הכירוהו מקרוב, לא כל שכן, שחיבבוהו והוקירוהו עד כדי הערצה.

כ-25 שנים כיהן ברשצ׳בסקי בעירנו בתורת רב מטעם הממשלה. ואם כי המשרה כשלעצמה — מהיותה כפויה על הציבור — לא היתה אהודה ביותר, ידע ברשצ׳בסקי לרכוש לבה של העדה, על כל חוגיה ושכבותיה.

הוא נמנה עם המשכילים אך ספג לתוכו הרבה מן המאור שביהדות, היה חדור רוח לאומית ונתן ידו גם לציונות. אין תימה שהמשכילים והציונים במקום ראו בו אחד משלהם. ולא עוד אלא שהוא היה בעיניהם אב־טיפוס של משכיל שלם, והם שתו בצמא את דבריו.

חוגי החרדים רחשו לו כבוד בגלל ידיעותיו הרבות בתורת ישראל ובשל יחסו החם לערכי היהדות ולמסורת היהודית. והמוני העם הוקירוהו בשל הליכותיו הנעימות עם הציבור ועם כל אחד ואחד, בשל אזנו הקשובה לכל איש מצוק ומר־נפש, בשל יכולתו למצוא תמיד את המילה הנכונה המרגיעה, המעודדת, גם אם אינה מלווה במעשה, ובשל כשרונו ליישר הדורים וליישב סכסוכים פרטיים וצבוריים כאחד. עניני הציבור היו קרובים לליבו, והשפעתו עליהם היתה ניכרת מאוד; רבים היו הדברים שנחתכו על פיו. — וזאת לא רק בתוקף תפקידו, כי אם גם משום אישיותו וסמכותו בעיני כל.

גם כלפי הרשות המקומית והמרכזית נשא משרתו בכבוד וייצג את עדתו בתבונה ובגאון. אנשי השלטון אף הם ידעו להעריך את אישיותו ולא פעם ביטלו רצונם מפני רצונו.

כשמלאו 20 שנה לכהונתו, יזמו מעריציו חגיגת יובל למאורע זה. תחילה עלה במחשבתם לערוך מסיבה צנועה בחוג מוקירים מצומצם אולם מקרב חוגים רחבים נשמעה התביעה לערוך חגיגת יובל כללית. ואכן, עד מהרה הורכב ועד מכל החוגים, והיובל הוחג בפומביות גדולה וברוב פאר על ידי כל תושבי המקום, שהביעו לו בזה רחשי כבוד ויקר כנים ונאמנים.

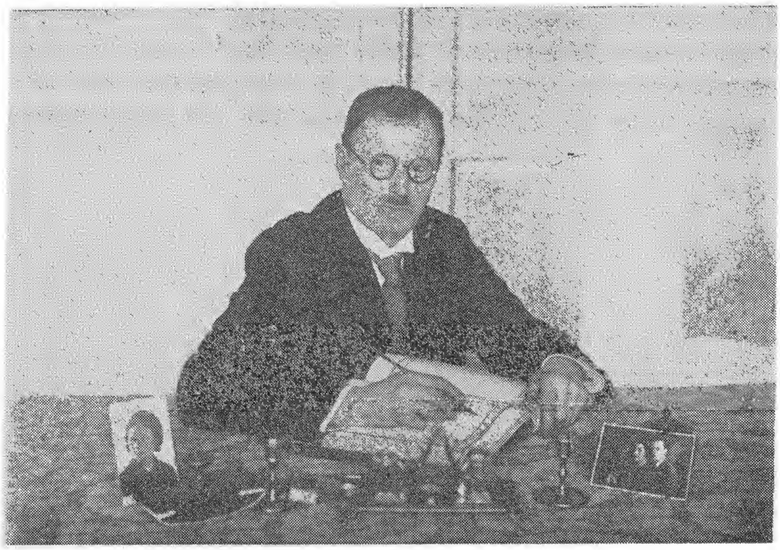
שנים מעטות לאחר זה הלך לעולמו והוא עודנו במלוא כוחו ותפארתו.

יעקב ע.

יובל הרב ברשצ׳בסקי

הרב משה גיוולדר ז״ל

משה גיוולדר היה בלי ספק אחד האישים המרכזיים והבולטים בעירנו ומראשי הדוברים של הציונים הכלליים בה. שנים רבות שימש בתורת רב רשמי של קהילתנו, אך שמו הלך לפניו וחרג הרבה מעבר לתחומי עירנו.

הוא היה בר-אוריין בעל ידיעות נרחבות בלימודי קודש ובלימודי חול, בקי בספרות הרבנית ובספרות החדשה, והיה ידוע כנואם עממי מוכשר, שבנאומיו הנלהבים ידע לרכוש לבבות לציונות ולעשות לה נפשות. איש רעים ואיש שיחה — ידע לקשור קשרי ידידות עם בני שכבות שונות. ביתו היה פתוח לרווחה, ורבים היו באי ביתו. מי שבא בעסקי ציבור, ומי — לשמוע עצה מפיו בעניניו הפרטים והאישיים; יש שנכנסו אליו כדי להחליף דברים בדברי תורה, ויש שבאו סתם לשבת בחברתו וליהנות משיחת־החולין השנונה שלו.

פעולתו הציבורית והציונית היתה ניכרת בכל השטחים, ובמיוחד בשדה החינוך. הוא היה מיוזמי ביה״ס „תרבות״, שהוקם בשנת 1917 (נתקיים זמן קצר בלבד בשל תהפוכות הזמן), אחרי כך נתן ידו לפתיחת הת״ת החדש והשפיע לא במעט על עריכת תכנית-הלימודים שלו.

גולת הכותרת של פעילותו הציבורית היתה עבודתו ללא ליאות למען פליטי אוקראינה. כשהתחילו נוהרים לעירנו המוני יהודים מעבר לדניסטר, הועמד הציבור היהודי בפני בעיות קשות ביותר, ואחת מהן — כיצד להשיג בשביל הפליטים היתר ישיבה בעירנו. בתוקף תפקידו הוטלה דאגה זו על שכמו של משה גיוולדר

והוא שהציג את הועד למען הפליטים כלפי השלטונות. ימים ולילות לא נח ולא שקט כדי להשיג בשביל הפליטים תעודת אזרחות או, לכל הפחות, היתר־ישיבה זמני. היה עליו לעמוד במאבק קשה ומייגע עם השלטונות, שגזרו גזירות חדשות לבקרים, ולא פעם עלה בידו לבטל פקודת־גירוש־חלקית או כללית־של הפליטים.

בשנת 1933 עלה לארץ. כאן נתייסר בחבלי קליטה קשים, ועוד טרם הספיק להגיע אל המנוחה חלה, ואחר זמן קצר הלך לעולמו.

ת. נ. צ. ב. ה.

י. ע.

הרב שמשון אפרתי ז"ל

דבר-בואו לכהן כרב בעירנו היה קשור במחלוקת. הציונים ובעלי-בתים רבים, צידדו במועמדותו של הרב שטרנברג מדומברובני, רב ועסקן ציוני מפורסם בביסראביה, שהביע את הסכמתו לשבת על כסא הרבנות אצלנו, אחרי צאתו של הרב יצחק ביך לאר"הב, ואילו הקצבים ומחזיקי-הטאקסה סמכו ידם התקיפה על מועמדותו של הרב הצעיר שמשון אפרתי, חתנו של הרב גוטמן מיאסי, נכד הרב הידוע ר' יוזיפל מברדיצ'ב (הסופר שלום-עליכם הקדיש לכבודו ספור מיוחד) וניצחו האחרונים.

אולם בהגיע הרב אפרתי לשרת בקודש ובהכירנו אותו מקרוב, התרחשה תמורה מפתיעה בהלך הרוחות, ולא ארכו הימים וכל בני-עירנו סמכו ידם עליו.

בלמדנותו ובידיעותיו הרבות, בחידושי־תורה שלו, שהרצה עליהם לפעמים קרובות, ובפירושיו לפי רוח הזמן, בנאומיו בענייני דיומא: בשאלות כלל יהודיות וציוניות, וכן בהתנהגותו, כעסקן ציבורי ומעורב בין הבריות, ובשיחות החולין שלו, הספיק לרכש את חיבתם של כל שדרות הצבור. חיבה זו באה לידי ביטוי הולם ברכישת דירה בשבילו במרכז העיר.

עם זאת היה מצבו החמרי דחוק, ולא פעם התאונן באזני על משכורתו הדלה, המספקת רק ללחם צר ומים לחץ, בדומה למצבם של כל הרבנים בעיירות הקטנות שבאותו זמן.

רושם מדכא עשתה עליו כניסת הרוסים לעירנו בשנת 1940. הנה —

אמר לי — הגיע גם אלינו השקר הגדול, העולמי, היום הזה הוא תחילת הקץ שלנו... לבו ניבא לו. אחרי הסבל הרב, החומרי והרוחני, שנשא במשך שנת-שלטון הסוביטים, הגיעו ימי השואה עם הגירוש הכללי. יחד הלכנו עד קוזלוב שמעבר לדניסטר ושם נפרדנו, כי הוליכו אותו לכיוון אחר. עדי ראיה מסרו כי הרומנים התעללו בו יותר מבכל המגורשים, בעינויים קשים ובמכות אכזריות, עד שנפח נשמתו בטהרה יחד עם אשתו ובניו. יהיה זכרו ברוך והי"ד!

שלמה וייסברג

אברהם גולדגל ז"ל

אברהם גולדגל נולד למשפחת חסידים ונתחנך על ברכי המסורת, אך בעודו צעיר נתפס לציונות והיה מראשי „חובבי־ציון" בעירנו.

את עיקר פעילותו ראה בקרב הנוער הלומד — וגם מנערי ה„חדרים" לא משך ידו; ובנאומיו הנלהבים ובשיחותיו היה מקרבם אל הרעיון הציוני.

אביו, ר' שמואל, לא השלים עם כך שבנו יצא לתרבות רעה והיה לציוני; לא פעם הוכיחו בדברים קשים וחריפים וגזר עליו בגזירת־אב „לחזור למוטב". אך אברהם, אם כי לא העז להיכנס בוויכוחים עם אביו, לא שעה לדברי התוכחה והאיומים והמשיך בפעילותו הציונית. עתה ראה צורך להרחיב את

המסגרת ולמשוך גם את חוגי החרדים לרעיון הציוני. הוא נעזר בזה על ידי חבריו: הרב־מטעם יהודה ברשצ׳בסקי, אברהם קליינמן, דוד קופרמן, שלמה לנקובסקי ואחרים. אף בעבודתו זו הצליח לא מעט.

כל ימיו השתוקק לעלות לארץ-ישראל ולהיאחז בה, אך מפאת מצבו החומרי הדחוק לא ניתן לו הדבר עד לשנותיו האחרונות.

הוא נמנה עם הקבוצה שבעזרת „יק״א״ ייסדה את המושבה „מסילה חדשה״ ליד קושטא, שעצם שמה העברי מעיד שמייסדיה ראו בה סלילת דרך לארץ־ישראל. גם שם לא הצליח ונאלץ להגר לארצות־הברית, מקום שם נמצאה משפחתו ובתו הבכירה. רק בסוף ימיו נתגשמה שאיפתו ועלה לישראל ובה חי שנים מעטות בלבד. פה עברו עליו שנים קשות של מחלה וסבל, ואחר ניתוח נפסק פתיל חייו, באחרון־של־פסח שנת תשי״ג.

ברוך כתמפז

קלרה (שרה) לנקובסקי ז״ל

נולדה בשנת 1873 בבריצ׳אני, ביסראביה, למדה בבית-ספר לחובשות מדופלמות. כשגמרה חוק לימודיה נכנסה לעבוד ב„זאמסטבו״. לקחה חלק פעיל במלחמה במגפת החולירע שפרצה בסוף המאה התשע-עשרה. השתלמה בתורת המיילדות, ועד 1914 עבדה בעיירתה. אז החליטה לעלות לארץ. בדרכה לארץ נשתהתה ב„מסילה חדשה״ שליד קושטא, ושם היתה העובדת הרפואית היחידה בכל הסביבה והגישה עזרתה גם לכפרי התורכים.

בשנת 1919 הגיעה לארץ והתחילה לעבוד בחדרה, במחיצת הד"ר טרבלוס. המלריה היתה אז בעיצומה והיא עסקה בריפוי החולים וברפואה מונעת.

בשנת 1920 עבדה בבן שמן ובשנות 1923—1933 ברחובות. שם נפטר בעלה והיא עברה למשמר העמק — מקום התיישבותם של בניה — ועבדה כחובשת בעמק יזרעאל.

אחרי עבודה מסורה ומייגעת למען החולים והסובלים, ביחוד מבין פועלי המושבות וחלוצי העליה השלישית — עמדה לצאת לפנסיה ולפוש מעמלה, אבל הגורל גזר אחרת. לפתע נתגלעה בה מחלה אנושה, שהצעידה אותה למות (בשנת 1937).

מתוך „איתנים" י. ק.

יהושע-אייזיק בר"ג ז"ל

יהושע אייזיק ז"ל נולד בשנת תרנ"א ;בעיר חוטין שבבסראביה.

הוריו, ר' אהרן ומרת סוניה ז"ל, היו סוחרים אמידים ומכובדים בעירם, שומרי-מסורת, שהשרו בביתם רוח טובה יהודית, לאומית ואף ציונית. הבן, שקיבל חינוך עברי וספג לתוכו את אווירת הבית, היה ציוני נלהב משחר נעוריו והקדיש הרבה מזמנו וממרצו לעבודה למען תחיית עמו וארצו.

הוא וחברו הטוב יוסף אפלבוים ז"ל (אסיר ציון גם הוא) היו בשעתם מורשים מטעם הוועד לעזרת יהודי א"י וסוריה (הקהק"ל היתה אסורה ברוסיה הצארית ופעלה במחתרת). יהושע-אייזיק ז"ל היה מזכיר ועד הקהילה בחוטין שנים מספר, עבד לילות כימים להרים קרנה ולהשליט בה רוח לאומית ציונית בניגוד

לרצון המתבוללים וחברי „הבונד" ששלטו עד אז בקהילה; כן פעל רבות להרמת קרנו של בית הספר „תרבות" בעירו.

כשנשא אשה והקים משפחה עבר לרגל משרתו, לעיר בריצ'אני, ומייד התבלט גם בה כעסקן ציבורי מסור. נוסף על פעילותו הציונית, עבד בלי לאות ובמסירות ברוב המוסדות הציבוריים שבעיר ולא עבר זמן רב עד שהועמד בראש המוסדות וכאחראי להם. וכל זה בהתנדבות, כמובן, ואחרי יום עבודה מפרך.

בהיותו בעל לב טוב ומיטיב ובעל יד נדיבה ואוהב את הבריות, התחבב מאוד על אנשי העיר והסביבה ורכש את אמונם. כל אלה שעבדו במחיצתו וזכו להגיע ארצה מזכירים את שמו בכבוד ובהערצה, וכולם — פיהם מלא תהילה על נאמנותו ומסירותו לצרכי הכלל.

ברם, כל אלה לא זיכוהו בעיני השלטון הסוביטי. מפאת חשש לבטחונו נאלץ ר' יהושע-אייזיק לעזוב את בריצ'אני ולעבור לגור בעיר צ'רנוביץ וגם שם לא יכול היה לחיות רק לעצמו ולמען משפחתו, ובין יתר פעולותיו הציבוריות התמכר שם ביחוד לעבודה לטובת המטבח למען הרעבים, והקדיש לה הרבה מזמנו החפשי.

אך פעולתו הברוכה, לא האריכה שם כי בשל עסקנותו הוטל לכלא הסובייטי, ושם השיגהו המוות בשנת תש"ו (מאי 1946) בנסיבות אכזריות וטרגיות ביותר.

תהא נשמתו צרורה בצרור חיי עם ישראל לנצח.

י. א. ב.

משה ויזלטיר ז"ל

משה ויזלטיר היה מטובי העסקנים הציבוריים שבעיר ונאמן בית הציונות הכללית, ישר דרך וטהור-לב, צנוע ונעים הליכות, מכבד את הבריות ומכובד עליהם. הוא היה ממייסדי בית-הכנסת הציוני „שערי-ציון" ושימש בו גבאי כל ימיו, בידיו המהימנות הופקדה הגזברות של הת"ת החדש וזו של הציונים הכלליים.

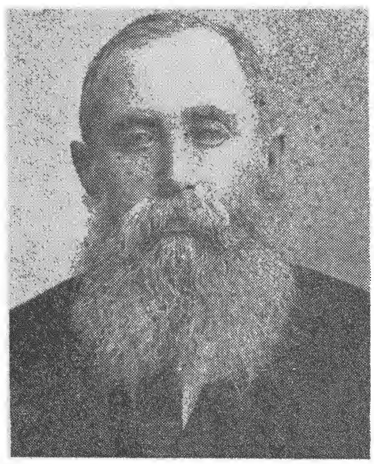
את עבודתו הציבורית מילא במסירות ובנאמנות, ומעולם לא ראה עצמו פטור מפעולה כלשהי שהוטלה עליו, כקטנה כגדולה.

ביתו היה משמש מרכז לציוני המקום — לפגישותיהם, לישיבותיהם, למסי-בות שונות ולקבלות-פנים למיניהן. כל שבא לביתו נתקבל תמיד ברוח טובה ובמאור פנים על ידיו ועל ידי אשתו פרל.

שניהם ניספו בטראנסניסטריה.

יהא זכרם ברוך!

יוסף-לייב שילר ז״ל

יוסף-ליב שילר היה אחת הדמויות המזהירות בין אנשי הדור הקודם שבבריצ׳אני וראוי להעלות את זכרו ביראת כבוד. כל ימיו שלח ידו במסחר וזכה ליחס של כבוד מצד כל מי שבא עמו במגע-ומשא. ידוע היה בצניעותו וביחסו הנוח לבריות, יחס כן וישר, בלי משוא פנים כל שהוא. איש-דת היה ובלי שמץ של צביעות. תמים וישר בכל דרכיו ובכל מעשיו, בעסקיו הפרטיים ובענייני צבור. כל מכיריו ומקורביו כיבדוהו והעריצוהו. ודעתו היתה מקובלת בחברה. י. ל. שילר היה ממייסדי „המזרחי״ בעיר ואחד הפעילים בתוכה. היה חבר ועד הקהילה כל ימי היותה וכן פעל במוסדות-ציבור אחרים. הדרת פניו עוררה גם היא כבוד והיתה הולמת את עצם מהותו.

הוא מת בטראנסניסטריה בגיל 73. בשל חסינות גופו יכול היה ודאי להאריך עוד ימים, אך דכאון רוחו הכריעהו.

תיזכר לשבח גם אשתו ביילה, שעמדה לימין בעלה והזדהתה עמו בכול.

חבל על דאבדין!

מרדכי אקסלרוד

נתן לרנר ז״ל

בי״א טבת תשט״ז נפטר בירושלים, אחרי מחלה קשה וממושכת נתן לרנר ז״ל.בבריצ׳אני שבבסראביה היה ידוע כעסקן פעיל במפלגת ס. ר.., בימים שביסראביה היתה חלק מהאימפריה הרוסית. כנציג מפלגה זו נבחר פעמים רבות למוסדות השלטון המקומי ,,זמסטווה״, ובמוסדות אלו לחם על זכויות השכבות העמלות.

כשסופחה ביסרביה לרומניה בשנת 1919, נבחר בפעם הראשונה כציר מפלגת האכרים לפרלמנט הרומני וחזר ונבחר במשך עשר שנים. אם כי רוב בוחריו היו איכרים רומנים, היה מאד מקובל עליהם. בהגינו על זכויותיהם לא שכח מעולם את צור מחצבתו, ובהיותו יהודי לאומי, קשור לתרבות והמסורת היהודית, לחם בחירוף נפש בעד זכויות היהודים. התרכז במיוחד בבעיות הזכויות האזרחיות של יהודי רומניה, ובמיוחד של אלו מביסראביה, כאשר ,,חוק האזרחות״ מ-1924 התכוון להתנקש בזכויות היהודים ולשלול את האזרחות מרובם. זכורות הופעותיו בפרלמנט בשאלה זו (בשנות 1924—1925).

בזמן המהומות נגד היהודים בעיר פוקשני ב-1924, יצא בנאום חריף

בפרלמנט נגד השלטונות והאשים אותם באי-נקיטת צעדים למנוע הפרעות. נאום זה, שמצא הד גדול בחו״ל, עורר את זעמו של הפרלמנט, ו„משמר הברזל״ ביקש להתנקש בלרנר, וחייו עמדו לו מנגד. אך הוא לא נרתע.

לחם מלחמה קשה בעד זכות הופעתה של עתונות יהודית, והשיג רשיון להוצאת „ערד און ארבעט״ ועתון יומי באידיש.

חדשים אחדים לפני מלחמת העולם השניה עלה לארץ. עברו עליו חבלי קליטה קשים. על אף גילו המבוגר, ביקר בשעורי ערב לעברית וחידש את ידיעותיו מימי נעוריו. זכה להשתלב ולפעול, בתור פקיד ממשלה צנוע. בהתאם להשקפת חייו התקרב לתנועת העבודה והיה בשנים האחרונות חבר למפלגת פועלי א״י.

יוסף

(מתוך „דבר״)

יהושע קהת ז״ל

ברטט אני נזכרת במותו הטראגי של יהושע קהת זכרונו לברכה.

הכרתי את יהושע כאחד מפעילי הציונים בעירנו. לא פעם היינו מתכנסים בביתו לאסיפות ולישיבות, והוא היה ממריץ אותנו לפעולות ציוניות שונות. והנה, עם הגירוש, יצא לי להיות יחד אתו ועם משפחתו בכפר לסניצה. כבר בשבועות הראשונים של הגירוש נלקחו שני בניו ל„עבודה״ ולא חזרו עוד משם... הוא ובתו נשלחו יחד אתי לכפר האוקראיני לסניצה, ושם חלה. האכר בעל-הבית, השכיב אותו על התנור, וכך שכב שבוע ימים חולה בלי כל טיפול רפואי.

באחד מלילות החורף הקשים נתעוררתי לקול דפיקות חזקות וקריאות בהלה: „קומי, דוניה, קומי מהר!״ נחרדתי, כי בטוחה הייתי שהגרמנים הקיפו את הבית. כשפתחתי את הדלת עמדה שם אסתר, בתו הצעירה של יהושע, כשהיא מתייפחת ומספרת שאביה מת. היא באה לקרוא לי, כי צריך להביאו לקבורה בעוד לילה.

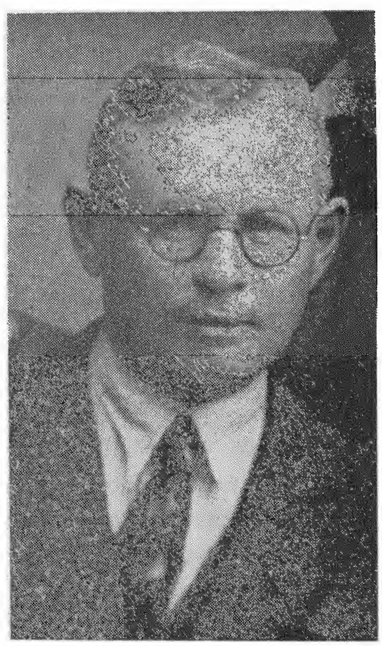
התעטפתי בסמרטוטים שהיו לי ורצתי איתה. שתינו הורדנו את הגוויה מעל התנור, כשאני מחזיקה בראשה ובתו ברגליה. לאור פנס קטן שהדליק הראה לנו האכר מקום לקבורה בקצה הגן של ביתו, נתן לנו את-חפירה והסתלק בחיפזון. את העבודה השאיר לנו.

הקור היה חזק מאד עד שהאת נדבקה ממש לידים, אך לא יכולנו להשגיח בכך וחפרנו מהר מהר. עלינו היה לגמור בטרם יאיר הבוקר, מחשש שמא יראה אותנו מי שהוא מהשכנים. כרינו את הקבר ובמו ידינו הורדנו את הגויה וכסינו אותה בעפר. כך הבאנו אנחנו השתים את יהושע קהת למנוחת עולמים.

יהא זכרו ברוך!

דבורה ספיר (הרמתי)

אהרן שטיינהויז ז״ל

חינוכו היהודי והציוני בא לו לאהרן מבית אבא ז״ל.

אבא, הרב ר׳ הרשלי, היה שייך לאותם הרבנים — המעטים בימיו — שנטו אחר הציונות, ולא רק בסתר לבו, והוא שנטע בלבנו את האהבה לארץ-ישראל והחדיר

בנו את הרעיון הציוני. בביתנו היתה שרויה אווירה ציונית, שספגנו אותה בלי משים. נוסף לספריה התורנית-רבנית של אבא היו מצויים בביתנו גם ספרים עבריים מהספרות העברית החדשה, השיחות על סופרים עבריים היו שכיחות בבית. כן נתקבלה בביתנו העיתונות העברית „המליץ", „הצפירה", „הזמן" ו„השלוח". כל דבר שנתפרסם בעתון היה בגדר מאורע. קראו בו ביחידות ובצוותא, על הכתוב בו במפורש ועל המרומז בו בין השיטין, והיה משמש נושא לשיחות ולויכוחים ערים, שהשתתפו בהם אחי יוסף ואהרן, ועתים היה גם אבא ז"ל נוטל חלק בהם. בלילי שבת אחרי הסעודה היינו מסיבים לשלחן עוד שעה ארוכה ומנעימים בשירה: פרקי חזנות, ניגוני חסידים, אך גם שירים „חדשים", שירי ציון ושירים לאומיים ועממיים בעברית ובאידיש.

אחינו יוסף, בכור המשפחה, היה פעיל כבר אז באגודה הציונית (כמובן, בהסכמת אבא), השתתף באסיפותיה, הפיץ שקלים, מכר בולי הקרן-הקימת וכו'. הוא אף ייסד את האגודה הראשונה של דוברי עברית בעירנו, שלא זכתה, אגב, לאריכות ימים. הוא גם שהשפיע על אהרן, הכניס אותו בברית הציונות ומשך אותו לפעילות ציונית בעודו נער. לימים, לאחר שנות השפל והקפאון בציונות, שבאו בעקבות מותו של ד"ר הרצל ומשבר-אוגנדה, היה זה אהרן שנתן את הדחיפה להתחדשות הפעולה הציונית בעירנו על-ידי זה שהקים יחד עם יהושע קהת את האגודה הציונית „עבריה" ומשך אליה גם את המורים דוד מיליסמן ואברהם פרנקל. אז נתמנה גם להיות ה„מורשה" של „חובבי-ציון" בעירנו והתמיד בכך עד ימי מלחמת העולם הראשונה ונשא בעול כל הפעולות הציוניות של אותה תקופה. כל ימיו היה חבר הוועד המקומי של הציונים הכלליים ומראשי הפעילים בו. כן השתתף בוועד של קרן היסוד, בוועד למען פליטי-אוקראינה, בוועד של הת"ת החדש ועוד. עם שגדלה משפחתו וגברו דאגות הפרנסה, פחתה פעילותו הציונית והציבורית, אולם היא לא נפסקה, והוא נמנה עד סוף ימיו עם טובי העסקנים של הציונים הכלליים, ודעתו היתה נשמעת בכל עניני הציבור.

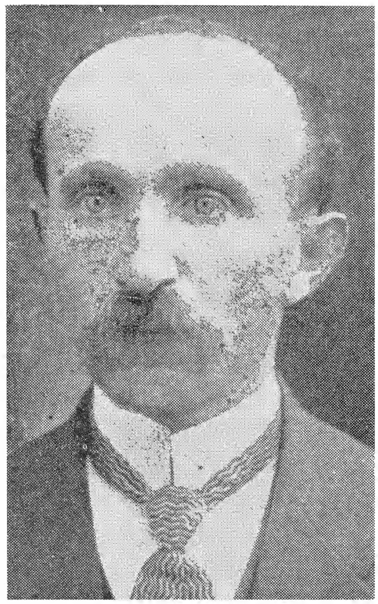
נעים הליכות היה ומעורב עם הבריות, על-כן זכה לכבוד ולהוקרה מצד הציבור. בהיותו בעל קול טנור ערב, היה עובר לפני התיבה ב„שערי-ציון" בימים הנוראים, ועל אף מצבו החמרי הקשה היה שנים רבות מקדיש את תמורת „התפילה" למען הת"ת החדש.

נספה יחד עם אשתו פייגה בטראנסניסטריה. בנו הרשל ובתו שפרה אף הם אבדו בימי הגירוש.

יהי זכרם ברוך!

יעקב

יחיאל צ׳רקיס ז״ל

בקרב העסקנים הציונים שבעירנו מקום מיוחד לו ליחיאל צ׳רקיס ז״ל, שמילא תמיד את חובתו הציונית בתום לב ובצניעות, בנאמנות ובמסירות ללא גבול. לא פעם זנח את עסקיו, את ענייני חנותו, ויצא לאסוף כספים למען הקרן-הקימת, קרן-היסוד, למען „החלוץ" ולמען „התלמוד-תורה החדש".

בין הראשונים היה שנתנו לבניהם חינוך עברי-ציוני, ואכן זכה לראות גם את שני בניו ובתו נמנים עם העסקנים הטובים בשורות הנוער וב„צעירי-ציון", והאחד — שלום צ׳רקיס אף הוגלה על ידי שלטונות הסובייטים ב„עוון" ציונותו.

כן ניחן יחיאל צ׳רקיס בסגולות נפשיות נעלות וידוע היה ביושרו ובמסירותו אין קץ. מעולם לא נדחק לכותל המזרחי, לא תבע לעצמו זכויות ולא רדף כבוד, אך בו נתקיים המאמר: הבורח מן הכבוד — הכבוד רודף אחריו. שכן עם כל צניעותו הוקצה לו תמיד מקום כבוד בכל הוועדים הציונים, ובשנותיו האחרונות גם הועמד בראש הוועד של הקרן הקימת בעירנו. בשל תכונותיו היפות רבו מכבדיו ומוקיריו.

מת בשנת 1934.

י. ע.

שלום וקיילה קילימניק ז"ל

שלום קילימניק, שען לפי מקצועו, נמנה גם הוא עם העסקנים הציונים במקום, בעיקר בוועד של „קרן היסוד", ששימש בו גזבר קבוע.

אשתו קיילה הצטיינה בעסקנותה הציבורית ובמסירותה הרבה משך שנים רבות ל„מושב-הזקנים", את עיקר פעולתה מסרה ל„תלמוד-תורה החדש". למענו ייסדה ועד נשים, שבראשו עמדה והיתה בו הרוח החיה.

שניהם ניספו בטראנסדניסטריה.

יהא זכרם ברוך. **י. ע.**

בן-ציון (בני) מלכזון

אביו של בני, שלום שרה — מאמצים היה חנווני, יהודי חסיד ויודע ספר. בני היה אמון על הספרות העברית העתיקה והחדשה, והציונות היתה כאילו

טבועה בדמו. את פעילותו הציונית התחיל באגודת „התחיה" הראשונה, והמשיך אחר-כך ב„צעירי ציון", חסר יומרנות ונעדר כל שאיפה להתבלטות, משך בני בעול העבודה הציונית היום-יומית מאהבה — אהבת ישראל וארץ-ישראל. עצור היה בדיבורו ומתון בכל הליכותיו. אך מלא להט לפעולה ציונית וציבורית, שנהפכה להיות חלק מישותו. גם מעבודה פילנטרופית לא משך ידו ושש להושיט עזרה למוסדות-הצדקה הקיימים, או שיזם מפעלי-צדקה חד פעמיים שהזמן גרמם. „עזרה לנזקק-אף היא ציונות", אמר לי פעם. בני נטל חלק בהקמת הקבוצה המקומית להכשרה עצמית, שכן עזה היתה שאיפתו לעלות ארצה. זו נמנעה ממנו עקב מחלת הלב שלקה בה בעודו צעיר לימים.

גם בליפקאני, מקום מושבו החדש, תפס מקום נכבד ונמנה עם טובי העסקנים הציונים והציבוריים.

נספה בטראנסניסטריה בימי השואה.

י. ע.

בנימין ביצ׳וץ׳

אף הוא היה מטובי הציונים שבעירנו. עמל החיים וטרדות הפרנסה שהעיקו עליו לא מנעו אותו מלהקדיש מזמנו לפעילות ציונית ולצרכי-צבור שונים. ביחוד התמסר לענייני החינוך העברי והיה מן התובעים והעושים למען ייסוד בית-ספר עברי במקום. עם הקמת הת„ת החדש נמנה עם נאמניו וטובי עסקניו. לא רדף כבוד, ומעולם לא נדחק בראש.

בהליכותיו עם הבריות נראה היה מחוספס וחסר גמישות, שכן לא ידע לדבר חלקות ולא נמנע מלהטיח את האמת בפני כל, כשראה צורך בכך. אך מלגו היה בר-לבב, מוכן תמיד להושיט עזרה לכל נזקק ומסור לחבריו ולידידיו בלב ובנפש.

נפטר ב-7 באוגוסט 1938 (תשעה-באב תרצ״ח) תנצב״ה).

י. ע.

מרדכי שניידר ז״ל.

צעיר לימים הלך מאתנו מרדכי שניידר, אך חייו הקצרים הם שרשרת ארוכה של יזמה ופעילות ציונית מבורכת.

ראשיתו באגודה הציונית „עבריה״. נצטרף ל„צעירי ציון״ עם ראשית היווסדה ותוך זמן קצר נעשה בה לאחד החברים הטובים והפעילים ביותר. היה מסור לעבודת הקרנות. קרן-קימת וקרן-היסוד. במיוחד יש לציין את עבודתו ללא ליאות בימי זרם הפליטים מאוקראינה. ביזמתו נערכה המגבית הראשונה ונפתח בית התבשיל לפליטים עוד לפני שנתארגן ל„הוועד למען פליטי אוקראינה״. בוועד תפס מקום נכבד, עשה בעצמו והמריץ אחרים לפעולה רבת-היקף, כדי להקל על הפליטים את ימי שבתם בעירנו. עזה היתה שאיפתו לעלות ארצה, אך מחלה ממארת הכריעתו, ופתיל חייו רבי המעש ניתק באמצע, והוא אז אך בן 27.

י. ע.

יוסף פלדשר ז״ל

ראשית צעדיו של יוסף פלדשר בציונות היתה באגודת „התחיה״ הראשונה, ואחר-כך נמנה עם ראשי „צעירי-ציון״ בעירנו. בנו של כובען, שמואל פלדשר, ועוזרו במלאכתו. בצעירותו היה שטוף בקריאת ספרות אידיש. הססן וחטטן מטבעו, לא יכול להחליט על נקלה על דרכו ונצטרף „להתחיה״ מתוך לבטים. אך משהחליט וקבל עליו עול ציונות, התמסר לה בלב ונפש, ללא רתיעה כל שהיא וללא פשרנות. ידע לתבוע אחריות ומסירות מאחרים, ועוד יותר ידע לתבוע מעצמו. לא תמיד ולא בכל הסכים לדעת חבריו וידע להגן על דעתו בעוז, ועיתים גם במרירות, אך תמיד קבל את מרות הרוב ונתן יד גם לפעולות שנעשו בניגוד לדעתו. היה בין העושים והמעשים, פעיל ביותר בפעולות תרבות של „צעירי ציון״ ושל האגודה הציונית ובחוג „חובבי התיאטרון״, אך לא הניח ידו משום פעולה ציונית. בציונות, ראה חזות הכל, וכל ימיו שאף לעליה ולהגשמה עצמית. א״ה בין מייסדי הקבוצה המקומית להכשרה ומחבריה. בשנת 1925 עלה לארץ והקים משק במושבה הדר שבשרון. שם עברו עליו שנים קשות ביותר, אך חבלי ההסתגלות וההיקלטות לא הרתיעוהו — ועד סוף ימיו נשאר נאמן לדרכו.

מת ביום הכפורים שנת תש״ז.

י. ע.

פרץ גרינברג ז״ל

עם זרם הפליטים מאוקראינה בא גם הוא אלינו — פרץ גרינברג, סטונדט מקאמניץ-פודולסק.

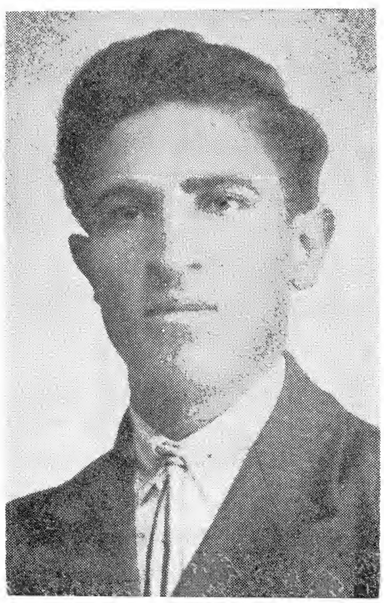
כבר למחרת בואו — והא טרם מצא לו סידור כל שהוא במקום החדש — התייצב לפני „צעירי-ציון, בלווית חברו חיים רוז והודיע : „חבריכם אנחנו ואנו עומדים לרשותכם !״. לא עברו ימים מועטים והוא התערב בנו, היה כאחד מאתנו לכל דבר, ולא ניכר כלל כי אך זה מקרוב בא אלינו. מייד שקע בפעילות ציונית ובעבודה למען הפליטים. קטן-קומה היה וחלש בגופו, אך שופע מרץ רב ואינו יודע ליאות הוא היה יוזם הרבה פעולות ושוקד על ביצוען ; פועל ומפעיל, תוסס ומתסיס, מהיר המחשבה וזריז המעשה, ועם זאת-עליז ומתרונן ואיש רעים להתרועע.

מרוב פעילות תשו כוחותיו. חבריו הקרובים חששו לבריאותו וניסו לשדלו שיעזוב לזמן את עסקנותו. אך הוא לא שמע — לא יכול לשמוע ! — לעצתם והמשיך בפעלתנותו. שנה אחת בלבד חי אתנו משנפל למשכב, לכאורה במחלה קלה, לא יכול עוד להתגבר, ואחרי ימים ספורים הוציא את נשמתו.

ת. נ. צ. ב. ה.

י. ע.

שבתי (סיומה) בוקשפון ז״ל.

היה בנם של צ׳ארנה וניסן בוקשפון (סטנובר). בילדותו למד בחדר ומפי מורים פרטיים, ואחר כך בגימנסיה של רוזה סולומונובנה. שם גם התיידדנו ועשינו יחד פרק חשוב מחיינו. מטבעו מכונס בתוך עצמו, היה בראשיתו מתבודד ומתרחק

מהחברה, אך ברבות הימים התקרב אל חבריו, היה מסור להם ולא יכול ממש לחיות בלעדיהם. הוא הצטיין בלימודיו והתמסר במיוחד למקצועות ההיסטוריה, הגיאו-גרפיה, הטבע והמתמטיקה.

עם היווסד אגודת „המכבי" נמנה עם ראשוני חבריה והתבלט במשחקו כשוער הקבוצה. הודות לו נרשמו הרבה נצחונות לקבוצת הכדורגל של אגודתנו. כשפסקה אגודה זו להתקיים העביר את פעילותו „להתחיה", מקום שם התבלט מיד כאחד המדריכים הטובים ביותר. בעיני חבריו נחשב לאניצקלופדיה חיה, והרצאותיו בהיסטוריה ישראלית ובשאלות הציונות ריתקו את לבות החברים.

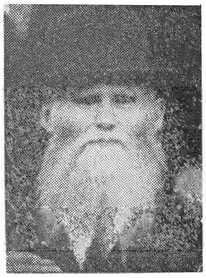
לאחר שסיים את חוק למודיו בגימנסיה יצא לבלגיה ללמוד שם הנדסה, אך הפסיק שם עד מהרה, כדי להכשיר עצמו לעלות ארצה. לשם זה למד בצרפת חקלאות מעשית. לא שיחק לו מזלו הוא חלה, וריאותיו נפגעו. בכל זאת לא ויתר ועלה ארצה. כאן עסק בפקידות, תחילה בחברה לנסיעות, ואח"כ כמזכיר בכפר-בילו, ובבית-יוסף, שבעמק בית-שאן, בריאותו נתרופפה, והוא אושפז בבית-החולים לחולי-ריאות בצפת. משם לא חזר עוד.

נפטר בצפת, ביום כ"ח אייר תש"ו — 28.5.1946 — ונטמן בחלקה הנקראת מדרשה.

ת. נ. צ. ב. ה.

מיכאל אמיץ-צ׳רקים

אפרים צ׳אק

בין אלה שזכויות להם בשדה החינוך העברי בעירנו תופס מקום מכובד ביותר אפרים צ׳אק, אשר משך עשרות בשנים הרביץ תורה ב„חדר" הפרטי שלו. היה בו ב„חדר" מין מזיגה של ישן וחדש. של לימוד תנ"ך בנוסח הישן יחד עם לימוד עברית לפי השטה הטבעית — „עברית בעברית". אך בעיקר שררה בו. בחדר זה, רוח לאומית וציונית. ידע אפרים צ׳אק לטפח בחניכיו נאמנות ללשון העברית ולספר העברי ולחבב עליהם את החג היהודי ואת השיר העברי.

תלמידיו, שהיו ברובם הגדול בני השכבות הנחשלות, בני חנונים זעירים ובעלי מלאכה, ספגו לתוכם אהבה רבה לארץ-ישראל ולערכי היהדות, ורבים מהם נהרו לתנועות הנוער הציוניות ומצאו ברבות הימים את דרכם ל„החלוץ״ ועלו ארצה.

י. ע.

ברוך יקיר

יהודי תלמיד חכם ובר-אוריין, בקי בש״ס ופוסקים וגם בספרות העברית החדשה — בעיקר זו של תקופת ההשכלה. משך בעט סופרים וכתב שירים ברוח דור ההשכלה וחיבר חידות בחרוזים — בעיקר לשוניות ותנכי״ות.

לעירנו בא עם משפחתו בימי מלחמת העולם הראשונה כפליט, אך נשתקע ונשאר בה עד סוף ימיו. תחילה התפרנס על הוראה פרטית, ומשנפתח הת״ת החדש תפס בו משרה של מורה ללימודי היהדות והתמיד בה כל שנות קיומו של הת״ת החדש. את מלאכתו עשה בנאמנות ובמסירות והעמיד הרבה תלמידים יודעי עברית ויודעי ספר, ורבים מהם מוקירים את שמו עד היום.

בניו ובתו נמצאים בארץ.

י. ע.

פאניה חורש ז״ל

פאניה ז״ל, אשתו של ש. חורש — יו״ר האיגוד של יוצאי בריצ׳אני בישראל אף-על-פי שלא היתה בת-עירנו, שיתפה פעולה עם האיגוד בכל אשר עשה.

לא זו בלבד שאספה את רוב ישיבות הוועד בביתה וטרחה להנעים אותן במאור פנים וברוב חן, אלא שגם עודדה אותנו בפעולותנו ונתנה יד חרוצים להצלחתן. ביחוד טרחה רבות בארגון הנשפים שיזמנו. היא היתה מתרוצצת בבתי מכרֵיה הרבים לאסוף חפצים להגרלה ולמכור כרטיסים ותרמה בכך הרבה להצלחתם הכספית והארגונית.

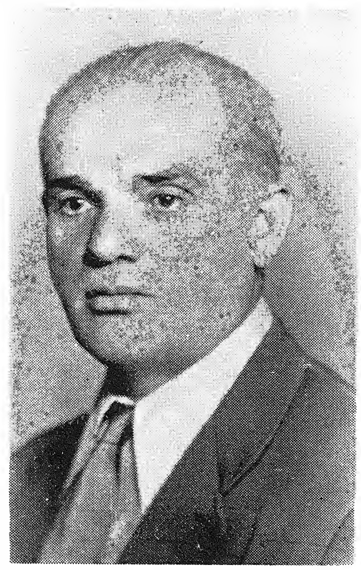
וכמה היה לבה ער לכל נצרך מבני עירנו. היא היתה תובעת ללא ליאות מאת אנשי הוועד להחיש תמיכה וסעד לנזקקים — במתן הלוואה. בעזרה רפואית או בחלוקת חבילות בגדים ומזון, ולא נחה עד שנתמלאה תביעתה. יצויין שממש ביום האחרון לחייה נסעה למעברת עין-שמר כדי למסור המחאת-כסף לאשה שאושרה לה הלואה, וזו טרם באה לקבלה.

ללא מלים יפות וללא הבלטת עצמה עשתה את אשר עשתה, אלא בכל נפשה ובכל מאודה.

ת. נ. צ. ב. ה.

מ. א.

משה זילבער ע״ה

אינדערהיים האב איך משה זילבער וועניק וואס געקענט, כמעט ניט געקומען מיט אים אין פארקער, ווען, אבער, דערקענט מען א מענטשן ? — אין א צרה.

ווען כ׳האב נאך אכט יאר מאטערנישן אין סיביר, מיט גרויסע שוועריקייטן אומלעגאל זיך דערשלאגן קיין בוקארעסט, איז משה ז. באלד געקומען צו מיר און געטיילט מיט מיר מיין עלנטקייט. ער האט געזארגט פאר מיין לעגאליזאציע, מיך קוראזשירט און איז מיר געשטאנען אין אלע נויטן. ער האט אויך פיל מי געלייסטעט אז מיין פרוי מיט אונדזער זון זאלן קענען צוריק קומען פון סיביר און לעגאל פארבלייבן אין רומעניע. פאר יעדער קלייניקייט האט ער געזארגט כדי צו פארלייכטערן אונדז ביז מיר וועלן זיך ווי ס׳ניט איז איינארדענען. אזוי איז משה זיך באגאנגען מיט אלע בריטשאנער, וואס האבן זייער וועג געפונען קיין בוקארעסט. ער האט קיינמאל ניט געווארט מ׳זאל זיך צו אים ווענדן; ער פלעגט זיי אליין אויסגעפונען. פאר אלעמען געזארגט, פאר יעדן געפונען א טרייסט-ווארט, געזוכט אן עצה, איטליכן געשטאנען אין דער נויט. ער איז געשטאנען אין שטענדיקער פארבינדונג מיט בריטשאנער רעליף אין אמעריקע און ארויסגערופן הילף פון דארט.

אבער ניט בלויז פאר בריטשאנער האט ער געזארגט, נאר אויך פאר פיל אנדערע. טעג און נעכט ניט גערוט, שטענדיק זיך ארומגעיאגט, און מיט וואס ער האט געקענט האט ער זיין הילף דערלאנגט. ער האט אליין פיל געטון און אנדערע באוועגט צו העלפן.

אייביק וועלן מיר אים געדענקען!

ח. י. גאווערמאן

משה צם ז״ל

ראוי הוא משה צם ששמו ייזכר בין שאר העוסקים בצרכי ציבור באמונה.

סנדלר היה במקצועו ויהודי פשוט, אוהב את הלגימה, אך היה לו לב יהודי חם והיה מוכן תמיד לעזור לנזקקים בכל נפשו ומאודו. הוא היה נותן יד לכל החברות והאגודות: הוועד לפליטי אוקראינה, מושב-זקנים, או איזה ועד זמני לחלוקת ביצים ותפוחי-אדמה לעניים לקראת פסח. בשעת דיונים לא היה מחווה דיעה, בוויכוחים לא היה משתתף, אך מטיל היה על עצמו את העבודה השחורה. כשנדרש לאיזו שהיא פעולה — ולעתים קרובות גם בלי שנדרש — עזב עבודתו לשעות ולימים והתמסר לפעולה במלוא הלהט, והכל ברוח טובה ובנפש חפצה.

חשוך בנים, יהיו פעולותיו זכרו!

י. ע.

רבי זלמעלע

מיט א יאר-פופציק צוריק האט ביי אונז אין שטאט געלעבט א צדיק ר׳ שניאור-זלמן שניאורסון. גערופן האט מען אים סתם ר׳ זלמעלע. איך בין דעמלט נאך געווען צו יונג, אבער איך געדענק אים גוט, באזונדערס פון דעם וואס מיין עלטער-זיידע חיים-לייב חורש, מיין זיידע פסח און מיין פאטער הענעך ז״ל, פלעגן פון אים דערצלן.

מצבה על קברו של רבי זלמה־לה בבית הקברות הבריצ׳נא׳י. משמאל מצב
חיים לייב סטאליר (חורש)

גאנצע טעג פלעגט ער זיצן אין דער אלטער קלויז (אין די שפעטערדיקע יארן, ווען ער איז שוין זער שוואך געווען — אין דער גאלאנסקער קלויז) און לערנען. אלע שבת האט ער געלערנט מיט פשוט׳ן עולם די פרשה, פון דער וואך און אביסל „עין יעקב״. אמאל, אז ס׳האט געקלעקט צייט — אויך „פרק״ (פרקי אבות). ער פלעג זיך צונויפזאמלען א היפשע צאל יידן, וואס זענען געזעסן אדער געשטאנען ביי זיין טיש און געשלונגען זיינע רייד.

מיין זיידע חיים-לייב ז״ל איז געווען זיינער א גרויסער פארהערער, און ער האט דאס טאקע געזארגט פארן רבינ׳ס חיונה. זיינע הצטרכותן זענען געווען קליינע, און מיין זיידע פלעג יעדן דאנערשטיק זיך ארויסלאזן אין שטאט און זאמלען געלד און עס ארייקנשטראגן דעם רבין. שפעטער ווען דעם רבינס פרוי איז געשטארבן, האט מיין זיידע גענומען אויף זיך אים, ר׳ זלמעלע, צו באדינען. ער האט אים דאס שטיבל צוגערוימט; ער האט אים דאס עסן און דאס בעט

צוגעגרייט ער האט אים יעדן טאג אפגעפירט אין קלויז אריין, און פון דארט אהיים געבראכט. אק׳יצור, ער האט געזארגט פאר יעדער קלייניקייט.

דער רבי איז נפטר געווארען, בערך, אין יאר 1910. בשעת דער לוויה זענען אלע געשעפטן געווען אפגעשפארט, און כמעט די גאנצע שטאט איז געקומען אים אפגעבן זיין לעצטן כבוד. מיין זיידע חיים-לייב האט דאן געזארגט און האט אויפ-געבויעט א שטוב אויף זיין קבר און עס אפילו שטוקאטורט און עס אפגעהיט אז ס׳זאל זיין אין ארדענונג. דערפאר טאקע, ווען ער איז געשטארבן אין עלטער פון 92 יאר, האט ער זוכה געווען, אז מ׳זאל אים מקבר זיין לעבן דעם רבין (אין יאר 1912). אין די שפעטערדיקע יארן האט מיין פאטער, העניך חורש, געזארגט אפצוהיטן דעם אוהל אויפן קבר פון ר׳ זלמעלע, ביז יוני 1940, ווען ער איז געשטארבן.

נאכ׳ן קריג האב איך, צווישן אנדערעס, זיך פאראינטערעסירט מיטן בריט-שאנער בית-עולם, און מ׳האט מיר געזאגט אז דעם רבי ר׳ זלמן׳ס מצבה איז ווילקירליך רואינירט געווארן דורך איינעם פון די בריטשאנען גויים. כ׳האב באלד מיט מיינעם א קרוב אויסגעפירט צו שטעלן א נייער מצבה אויפן קבר. דערמיט האב איך אויסגעפולט כמעט א פאמיליען-חוב.

ת.נ.צ.ב.ה.

שמואל חורש

ה.

מימי השואה

קרן קימת לישראל

MARTYRS' FOREST

מס׳ 1702

חורשת 1200 עצים ב״יער קדושי בסוביה״

לזכר קדושי קהלת בריצ׳ני

שניספו במשטר הדמים הנאצי

ניטעה ע״י יוצאי בריצ׳ני בישראל

לזכר עולם

ירושלים, ט״ו באדר א׳ תשי״ז

(17.2.1957)

JEWISH NATIONAL FUND

ימי תהפוכות

עם היכנס הצבא האדום לעירנו, בשנת 1940, יצאו לקבל את פניהם אנשים שהיו ידועים בעיר כאנשי ה„שמאל" וערב־רב" שנגרר אחריהם; עלו על הטאנקים, התחבקו והתנשקו עם החיילים. הציעו להם שירותם, הובילו את המפקדים לבתי העשירים ולחנויות להצטייד בשלל. בעזרתם ובעצתם הוחרמו המוסדות הציבוריים. הקופה — להלוואה־וחיסכון וכן בתי־הספר. ניסו גם להפוך את בית־הכנסת הגדול ל„בית־עם", אך הדבר לא עלה בידם, בשל ההתנגדות האחידה של התושבים היהודים.

בני משפחת ברשטין היו בין הראשונים שרכושם, בתיהם וכל אשר בהם, נחרם. לא סלדו אפילו מכליהם וממלבושיהם. ראשי המשפחה נאסרו ונשלחו לבתי־סוהר ובהם גמרו את חייהם), רק ליובה ברשטין נשאר מסיבה לא ידועה, חפשי והסתובב כצל בחוצות העיר, תוהה ומחכה לגורלו.

בוקר אחד קראו לעצרת-עם בכיכר מכבי-אש, כל התושבים יצאו לשם והנה ליובה עומד על ידי, מדוכא ולבן כסיד. הנואמים מפליגים בשבח המשטר החדש, מזכירים שעלינו להודות על הגאולה, לשמוח על שיצאנו מעבדות לחירות. הכל מוחאים כף, אני מסתכל בליובה, והנה הוא מריע בהתלהבות יותר מכלם.

יוסף רוזנבלאט היה בין הרואים את הנולד והתאמץ לזקוף על חשבונו זכויות יתר בפני המשטר הבא. לכן עזר ותמך בתנועת הקומוניסטים כבר בימי הרומנים, בשלמו מס תמידי לתנועה זו. אך בהגיע זמן הפרעון היה מן הראשונים שנשלח יחד עם בני ביתו לארץ גזירה.

בימים הראשונים לבוא הסוביטים נולד בן לבתו של פייבל שניידר. היא היתה הראשונה שקידשה את שם הקומוניזם, בהודיעה שלא תמול את בנה. לא הועילו הפצרותיהם של קרוביה ושל המוהל לייבש שו"ב, ששידל אותה והציע לסדר על חשבונו את כל ברית־המילה. היא עמדה בתוקף על דעתה ולא התירה לסדר את הטכס בניגוד ל„אני מאמין" שלה.

ישראל גרוזמן נתקבל מייד לעבודה בתור מנהל-חשבונות ראשי (היה מחסור בבעלי-מקצוע כאלה), אבל יחד עם זה התחילו מזמינים אותו לפעמים קרובות לנ.ק.וו.ד. לחקירות ליליות. הוא נמנע מלספר אפילו לבני־ביתו במה מאשימים אותו ומה דורשים ממנו, אך נעשה עצוב ומדוכא, מכונס בתוך עצמו.

עד שבבוקר אחד עבר הקול בעיר שגרוזמן נמצא תלוי בביתו. אח"כ סופר כי תבעו ממנו שיעמוד לשירותם וימציא שמות אנשים המתנגדים למשטר החדש.

עם החרמת בית-משרפות-היי"ש הורד אייזיק בר"ג ממשרתו כמנהל, והיא נמסרה לעוזרת שהיתה שוטפת את הרצפות במשרד. האשה, שהיתה אנאלפביתית גמורה, היתה מביאה בכל יום בכרכרה את בר"ג שיורה לה איך לנהל את עסקי ביה"ח. לא ארכו הימים ובר"ג הרגיש שהקרקע בוער תחת רגליו, כי אותו ואת משה ויזלטיר קראו לחקירת נ.ק.וו.ד., שימסרו דין־וחשבון על פעילותם הציונית. הם כיחשו והודיעו שלא עסקו בשום פעולה ציונית, רק לעיתים הגישו עזרה חמרית לאנשים עניים שרצו לעלות לארץ ישראל. כשנפגשתי אתם, הבעתי בתמימותי את מורת-רוחי מזה שחיללו את כבוד התנועה, והודעתי כי בשעה שיקראו גם אותי אודה ואספר את האמת, כי אין להתכחש לאמונה שהיא תוכן חיינו. עמדה לי זכותו של גיסי ד"ר גרופנמאר שהיה מעורב עם השליטים וגרוריהם היהודים ובידידות אתם ולא נקראתי בענין זה. רק ממשרתי, שקיבלתי אחרי השתדלויות והמלצות רבות, פוטרתי בהיוודע להם „חטאות" העבר שלי). כדי להציל את נפשו, עזב אייזיק בר"ג את העיר וברח עם ב"ב לצ'רנוביץ.

בבית קארל הסנדלר סידרו בית חרושת לתוצרת חלב. המנהל שהיה מראשי המפלגה, מצא כי בשביל משרד יש לו צורך בחדר מיוחד. הוא קרא לשלום גוזמן שגר בשכנות והציע לו שישכיר לו חדר אחד מביתו. גוזמן הסביר לו שהוא בעל-משפחה בת תשע נפשות, ובדוחק הוא מסתדר עם ילדיו הקטנים בשני החדרים שיש לו. — בכל זאת אמר, (בקול רועד), — „למען הממשלה אני מביא את הקרבן הנדרש ומוותר על החדר". לא עבר זמן רב והמנהל הזמינו שנית בדרישה למסור לו גם את החדר השני; הטענה היתה שהמשפחה מפריעה לו בעבודתו. גוזמן בכה והתחנן, סיפר על מצבו, איך נשאר עם משפחתו בלי פרנסה לחלוטין; בני ביתו רעבים ללחם, ואין לו במה לשלם שכר דירה במקום אחר. עלתה חמתו של המנהל והתחיל צועק: „זאת אומרת, שאתה מתנגד למשטר הסוביטי!!" ובהגיע הלילה הגורלי, גורש עם משפחתו לסיביר.

באותו לילה איום בשעה מאוחרת התפזרו כ־70 אנשי נ.ק.וו.ד., שהובאו במיוחד מהסביבה ובליווי יהודים מאנשי שלומם התדפקו על בתי הנרשמים הישינים וציוום להיות מוכנים במשך רגעים ספורים לדרך. כשמונים איש, משפחות שלמות הועמסו על עגלות ונשלחו לתחנת הרכבת ומשם... בהרבה מקרים הופרדו בני המשפחות ונשלחו למקומות שונים.

והרי רשימה חלקית של הגולים (לפי זכרוני):

יוסף קויפמן (יוסיל פייקיס) ומשפחתו;
ישראל קויפמן ומשפחתו;
מרדכי פן ומשפחתו;
חיים קירז'נר ומשפחתו;

משקה כץ ומשפחתו;
שלום גוזמן ומשפחתו;
יוסף רוזנבלאט ומשפחתו;
יצחק פוקס ומשפחתו;
ח. י. גוברמן ומשפחתו;
דוד ליב לדרשנידר ומשפחתו;
מיכל מורגנשטרן
פרידה הלפרין ובנה;
אשת ליוני זילבר.

כבר קודם לכן נאסרו והוגלו אחדים כגון: ד"ר טראכטנברויט, משפחות ברשטין ועוד. אלה היו ה„בורגנים" „שונאי העם", שנעקרו משרשם ונשלחו לסיביר לעבודות פרך, ושם מצאו את מותם רק מעטים מהם נשארו בחיים.

כל מה שהתרחש בלילה הזה נודע לבני העיר רק בבוקר. הזעזוע והתדהמה היו נוראים. השתרר פחד כללי מהבאות. היינו משוכנעים כי אין זו אלא התחלה, וההמשך עוד יבוא.

יאשה, משיירי משפחת ברשטין, נמצא בין הרשומים להגלייה אך במקרה לא לן באותו לילה בביתו. בחזרו בבוקר לביתו מצא אותו ריק, אשתו ובנו הקטן נעדרו. מיהר ורדף אחרי השיירה והשיגה באוקניצה. ביקש שיצרפו גם אותו למשפחתו ולא נענה בטענה שהיה עליו להיות במקום בעת המאסרים... נדכה וגלמוד חזר לבריצ'אני.

מובן שהמאורעות האלו הביאו לתהייה מוחלטת: מה לעשות כדי להינצל? כדוגמה להלך-הרוח שהשתרר ותקף אנשים כמוני תשמש העובדה דלקמן: בין הנמלטים לצ'רנוביץ נמנה גם בני זיזי ז"ל, עסקן פעיל בתנועת „השומר הצעיר". לא עברו ימים רבים והגיעו אלינו ידיעות שהוא ממשיך בפעילותו בעבודה ציונית מחתרתית, עבודה מסוכנת עד מאד, ושכמה מחבריו כבר נפלו בפח בגללה ונעלמו... אין לתאר גודל הזעזוע שעבר על בני משפחתי, שדרשו ממני לכתוב אליו נמרצות, בפקודת אב ואם, שיפסיק מייד מפעולה מסוכנת זו ויעבור למקום אחר או יחזור הביתה, מקום שם יימצא לפחות, תחת השגחת הורים. נסער ונרעש ניגשתי לכתיבה ולא כתבתי, שיחדל מפעילותו. אלא בכל תוקף דרשתי ממנו זהירות, גם הזכרתי לו המסופר על רבי עקיבא: כשהוציאו אותו להורג, והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל, קיבל את היסורים באהבה. אמרו לו תלמידיו: — רבינו עד כדי כך? אמר להם — כל ימי הצטערתי, כתוב: „ובכל נפשך" אפילו נוטלים את נשמתך; אמרתי, מתי אקימנה, ועכשיו כשבאה לידי לא אקימנה?" התשובה מבני לא אחרה לבוא: התרשמתי, אבא, מדבריך, ובדרך שבחרתי אלך עד הסוף. ומה שעלה בידו בצרנוביץ, להינצל מידו הקשה של המשטר הסוביטי, לא הצליח בגיטו קירילוביץ, שם מת מות קדושים.

שלמה וייסברג

בימי השואה

היה היתה עיר בירכתי ביסראביה הצפונית ובריצ׳אני שמה. ישוב פורח, שמנה כעשרת אלפים יהודים, רובם ככולם תמימים וטובים שבמשך דורות רבים השתרשו בה, חיו חיים תוססים ועצמאיים, בנו והקימו מוסדות סוציאליים של חינוך, בריאות, מוסדות כלכליים ודתיים, עד בוא היום המר והנמהר ועלה עלי־הם הכורת. במשך ימים ספורים נחרבה העיר, ועמל דורות רבים הושמד ונשדד, והעיר השוממה והשדודה נתרוקנה מתושביה היהודים שגורשו ממנה בלי דעת לאן ולמה.

בבואנו לרשום על מצבת עירנו את תהליך המאורעות שהסבו לחורבנה והשמדת בניה, וכן את המצב והסיבות שהחישו השמדה זו, עלינו להבחין בין תאריכים ותהליכים: אם תאריך השואה התחיל ביום 22 לחודש יולי 1941, בו נכנסו פלוגות חיילים רומנים במגמה ברורה: להרוג, לאבד ולהשמיד, הרי תהליך הדלדול והחורבן התחיל כבר שנה אחת קודם. ביוני 1940 נכנס לעירנו הצבא האדום. עם הכנסו ניגשו, בעזרת גרורים מקומיים, להחרמת רכוש, חנויות ובתים של הרבה יהודים. בין אלה היו אמנם כמה עשירים, אבל הרוב הגדול היו אנשי המעמד הבינוני, שנתרוששו מרכושם הדל. המעטים, שהצליחו להציל משהו, נתדלדלו במשך השנה, בשנת שלטון הסוביטים, ונשארו בלי מקורות פרנסה ומחיה (את התוצאות המעציבות של שנה זו הרגשנו אח״כ בטראנסניסטריה, שרבים בה היו חללי הרעב מחללי החרב, והסיכויים הקלושים להישאר בחיים היו רק לאלה שהביאו איתם חסכונות כספיים או חפצי ערך).

המאסרים, הגירושים לסיביר והבריחה לערים אחרות לא השאירו אנשים פעילים העוסקים בצרכי ציבור. בעת צרה חסרו לנו אנשים שיגיבו על המתרחש, שיהיו מסוגלים לארגן עזרה הדדית כלשהי. וייאמר כאן לכל השואלים: — יהדות ביסראביה, שנתברכה בציונים ובעסקנים ידועי־שם, שלא נרתעו גם מפעילות מחתרתית, עם תנועות נוער התוססות משלה, איכה הלכה כצאן לטבח ומילאו אחרי פקודות הגירוש וההשמדה ולא ניסו להגיב באיזו התנגדות מאורגנת ? התשובה היא: הכוחות הפעילים שלה אפסו, נהרסו ונכחדו כבר קודם לכן, ונשאר המון מדוכא ורצוץ.

וכך במצב של דיכאון נפשי ודלדול חמרי, מצא אותנו היום הנורא, יום 22 ביולי 1941. יום לפני זה יצאו הרוסים; רבים מבני עירנו נמשכו אחריהם בלי לדעת מה יהיה גורלם בדרך הנעלמה.

ואת אשר השאיר הברד כילה הארבה: ביום בואם נתנו הרומנים דרור לכוחות השחור בעיר ובסביבה לשוד ולרצח. נזעקו המוני איכרים, שפרעו ובזזו, והיום הראשון נגמר ברציחת עשרות יהודים. באיום של מוות אסרו עלינו השלטונות לצאת מפתח ביתנו, דבר שגרם לסבל ולרעב. ככה, במצב של „חיינו תלואים מנגד״, נמצאנו בימים הספורים שלפני הגירוש. באותם

הימים המעטים ריכזו הרומנים בעירנו יהודים מגורשי ליפקאני, סקוראני וגם מהכפרים שמסביבת העיר.

ראשונים לגירוש היו יהודי ליפקאני. ביום ששי, 25 ביולי, בגשם שוטף אספו אותם במרכז העיר, ותוך כדי מכות של חיילים פרועים הכריחום לעשות דרכם בגשם ובבוץ לידיניצי; בדרכם השאירו הרבה חללים. כעבור יומיים נפל אותו גורל בחלקם של יהודי סקוראני, ובאחרונה הגיע תורם של בני בריטשאני והסביבה. לפנות בוקר בשעה 2 ב־28 ביולי, העירו אותנו בפקודה האיומ׳ שעד שעה 8 עלינו להיות מרוכזים, אנשים, נשים וטף, במגרש של מכבי-האש מוכנים לדרך. הואיל וחיינו באשליה, על סמך ההבטחות של השלטון המקומי כי איננו צפויים לגירוש, לא הספקנו להתכונן ולהצטייד במזון לדרכנו. וככה, בבוקר של יום קיץ בהיר, אך יום חושך ואפלה לנו, עזבנו את עירנו היקרה, תוך דמעות והתייפחות של נשים, ישישים וילדים, שבקושי נגררו אחרי המחנה, ותוך צחוק ושמחה לאיד של רבים משכנינו.

בסמוך לעירנו, ליד יער טריביסיביץ, נפל הקרבן הראשון, דוד׳ל בן הרב שלום, שכרע תחת סבל משאו של שק גדול עם ספרים. המומים השארנו את הקרבן במקומו והמשכנו בצעידה איטית, כי למרות המכות שהמטירו עלינו החיילים המלווים אותנו, לא היינו מסוגלים למהר, בשל הנחשלים והנופלים. רק לפנות ערב הגענו לסקוראני. קווינו שכאן יתנו לנוח קצת, והנה שוד ושבר: בשוטים ובמכות אכזריות מאיצים בנו ללכת הלאה, בכיוון לדניסטר. כשיצאנו מן העיר התנפלו עלינו שקצים שהוציאו בחזקה מידינו והורידו משכמינו את צרורותינו הדלים. רק מאוחר בלילה, כשכוחותינו אזלו וגם הנוגשים התעייפו, נפלנו אין־אונים על השדות ושכבנו כמה שעות. כאור הבוקר המשכנו דרכנו לשפת הדניסטר. עברנו גשר ארעי בדרך לכפר קוזלוב. להתעכב בכפר למען השג צרכי אוכל כל שהם, או מים לשתות, לא נתנו. רוכזנו בשטח מסויים של שדה חרוש. הכריחונו לחפור בורות, לתוכם הכניסו עמודים, והקיפו את המקום בגדר־תיל, ואיסור חמור נאסר עלינו לצאת ולבוא ממנו.

אותו יום ניתך עלינו גשם ,שנמשך גם למחרת. הבגדים נרטבו, הקור הקפיא את הגוף, השדה החרוש נהפך לבוץ עמוק, שנדבק אל הגוף הרטוב. אחדים, שהעזו לעבור את הגדר ולמצוא מעט מים לשתיה או חבילת קש יבש למצע מן הערימות הקרובות, נורו בו במקום. מעט האוכל, שנמצא אצל חלק מאתנו, הלך לאבדון. במצב נורא זה עמדנו או ישבנו יום ולילה על החבילות הרטובות. מכל קצות המחנה נשמעות צעקות ויללות. החלשים נופחים נשמתם ונשארו מוטלים במקום. הרגשות קהו, אין מתעניין במה שנעשה סביבו, בקרובו. וככה במשך יום-יומים, חלה תמורה שאין דומה לה: במקום אנשים בחירי יצירה — הרי יצורים מלוכלכים המתפלשים בבוץ וברפש, שאינם מסוגלים להגיב על הנעשה סביבם.

רק ביום השלישי, כשנתבהרו השמים, התעורר יצר הקיום; אספנו

בינינו כסף ותכשיטים של זהב ועלה בידנו לשחד את הקצין הרומני שציווה ינו לארגן פלוגות, עד 1000 איש בכל פלוגה, ולהעביר אותם ממקום הפורענות לכפרים הסמוכים. וכך נפרדנו בהשאירנו בשדה הרבה אנשים, זקנים ומכובדים, שנפלו שם חללים.

בראשותו של הד״ר גרופנמאכר יצאה פלוגתנו בבוקר השכם בכיוון לכפר מסויים. לפנות ערב הגענו. על פי פקודת הקצין הכניסנו ראש-הכפר למחסן הקולחוז, שהיה מזוהם ומלא רפש. בדוחק ובעינויים עבר עלינו שם הלילה, ובבוקר פשטנו ברחבי הכפר לתור אחרי אוכל, מי ע״י מסחר־חליפין, חתיכת לחם תמורת בגד או חפץ, ומי בפשיטת יד...

לא הספקנו לנוח ולהתרחץ מהבוץ שהיינו טבולים בו, והנה אוי ואבוי, כשדים משחת עטו עלינו שני קצינים גרמנים, בצעקות ובמכות גירשונו מהכפר בפקודה נמרצת לצאת למוהילב. שוב הלכנו יומיים, דרך כפרים ועיירות. את העיירה יארשוב עברנו בליל תשעה־באב (כדאי לציין את היחס אלינו מצד התושבים האכרים האוקראינים: הזקנים שבהם, אלה שמתקופת הצאר, עוד גילו לנו סימנים של השתתפות בצער, אם כי לא באופן מוחשי, כי פקודת הגרמנים היתה נמרצת לא לעזור לנו אפילו בכוס מים ולא לבוא במגע אתנו; ואילו הצעירים שלידתם וחינוכם היו על טהרת הקומוניזם, אלה הושיטו עזרתם המלאה לרוצחים ונתנו ידם לפעולות ההשמדה).

הגענו לעיר מוהילב ביום 4 באוגוסט. שם מצאנו רבים מאנשי עירנו שבאו מכפרים אחרים. נצטווינו לעמוד במרכז העיר ולחכות לפקודה. יום שלם, בחום השמש הלוהטת ובלי אוכל, עמדנו וציפינו לגורלנו המר, ורק בשעה מאוחרת בערב הבהילו אותנו הגרמנים, סידרונו בסדר צבאי ואילצונו ללכת בריצה לשפת הדניסטר, הנחשלים נורו. העבירונו חזרה לביסראביה, ובאטאקי נמסרנו שוב לידי הרומנים.

במגרש על־יד הדניסטר, תחת כיפת הרקיע, החזיקו אותנו הרומנים. שם נפגשנו עם יהודי חוטין שגורשו בימים אלו משם.

פתאום עבר הקול במחנה שאפשר לחזור לבריצ׳אני. אכן, כאילו ניתן לנו חופש לעשות כרצוננו, כי השמירה נעלמה. שמנו לדרך פעמינו בתקווה: אולי?... אך יצאנו, נתקלנו בחיילים שכיוונו את צעדינו לסקוראני וחוזר חלילה. מכות ונגישות, ודרך של יום אחד נמשך כשלשה ימים, עם לינת לילה בגשם עז ושוטף תחת כיפת הרקיע, עד שבאנו לסיקוראני.

שם ריכזו אותנו בגיטו של כמה רחובות צדדיים, מוקפים גדר תיל, אבל מצבנו הנואש הוקל, כי משם עלה בידינו להתקשר עם יהודי צ׳רנוביץ ולקבל מהם עזרה חמרית. הוקם אצלנו ועד לעזרה הדדית, ולעומת מה שעבר עלינו מיום הגירוש, כאילו נשתפר המצב. הרעב והמחלות שבאו מן הטלטולים ופגעי הדרך עשו שמות בתוכנו; לא עבר יום בלי כמה נפטרים, והיו ימים של עשרות מתים. גם לחיי ניוון אלה התחלנו להתרגל, ותפילה בליבנו: הלוואי שזה יימשך עד סוף

המלחמה, כי גברו בנו הרצון והתשוקה לחיות בתקווה שעוד נזכה לראות בנקמת אויבינו. האופטימיסטים שבנו, כגון משה פרל ואברהם ואטנמאכר התנבאו במחנה כי הישועה קרובה, והלב נמשך להאמין. אבל המנוחה היחסית הזאת ארכה רק כחדשיים, עד אשר יום אחד הלמה בנו כרעם הידיעה שעלינו לצאת שוב לאוקראינה.

רבש"ע, בכינו באהלינו, מאין נאסוף כוח להיטלטל עוד בדרכים, ואנחנו כה יגעים וחלשים? והימים ימי סתו, ימי סוכות. בכל מוציאים אנשים מבתיהם ומגרשים אותם בחבורות לכיוון הדניסטר, בדרך מוציאים להורג את הזקנים והחלשים; בורות גדולים לקבורתם מוכנים היו מראש.

הייתי מהאחרונים ליציאה, ביום שלישי לחוה"מ סוכות, ושוב דרך בלהות עם גשמים, כפור וקור בלילות. יומיים הלכנו עד שעברנו את הדניסטר, ואחרי לינת לילה בבית עזוב במוהילב המשכנו עוד כמה ימים בגשם ובבוץ דרך העיירות אזארניץ ולוצ׳ינץ. שם מצאנו אחדים מבני עירנו, מהפלוגות שקדמו לנו. נסינו להצטרף אליהם, אבל השוט וקת הרובה של החיילים לא נתנו לנו להישאר. ועוד שלשה ימים הלכנו דרך כפרים רבים עד שהגענו לקופי׳גורוד.

בלכתי בדרך נפלתי כמה פעמים אין-אונים ורק בעזרת בני נסחבתי הלאה, אבל הרגשתי כי כוחותי הולכים וכלים, וסופי מתקרב. בקופ׳גורוד הרשו לנו ללון בבתים של יהודים אוקראינים, מאלה שלא הספיקו לברוח לרוסיה (יצויין שיהודים אלה פגשו אותנו גם בלוצ׳ינץ בלחם ומרק חם) החלטנו אני ועוד אחדים, שאפשר יהיה להתקשר אתם להישאר בעיירה זאת, ויעבור עלינו מה. האנשים שעלה בידם להתחבא מעיני החיילים נשארו אמנם במקום, נצטרפו אלינו אלה שתעו בדרכים ונשארו בחיים, גם בכפרים שבסביבה נתקעו רבים מבני עירנו וכוון, בעיירה זו, מקום שקווינו למצוא סוף־סוף איזה מנוח לרגלינו הכושלות, התחיל הגיהינום האמיתי הקרוי „טרנסדניסטריה" כשנתוספו גולי חוטין, ובוקובינה, היינו לעדת גולים שמנתה 5000 עד 6000 איש. אז התחילו שלטונות הכיבוש הרומנים לסדר אותנו בשניים־שלושה רחובות צרים. בתחתית עיירה קטנה זו נצטופפנו, יחד עם היהודים תושבי העיר, כמה משפחות בחדר אחד.

אנשינו מילאו את כל המחסנים, החנויות והמרתפים עד אפס מקום, ממש להיחנק. בא הקור החרפי בכל תקפו; עצים להסקה אין. הרעב מציק ומכריח להסתכן ולצאת מן הגייטו, למרות האזהרה החמורה כי ירה יירה מי שיעזוב את הגיטו, בכל יום מוציאים גם את הרעבים והחולים לעבודת כפיה, בלי קצבת אוכל (גם, ובעיקר, בעזרת נוגשים מבני עמנו, שנבחרו לתפקיד זה). פרצו מחלות מידבקות, בעיקר הטיפוס, שהתפשטו במהירות מבהילה, וקצרו את קצירם הרב. עגלות המתים עוברות בכל בוקר, ומתוך הבתים מוציאים את הנופלים שנפחו נשמתם. במשך היום משליכים אל העגלות ערימות-ערימות של שלדים מצופי־עור, ואנחנו, שעוד רוח אפינו בנו חושבים מתי יגיע תורנו... כשאני נזכר

בכל אלה, קצרה בינתי מלהבין; איך יכלנו לעמוד בכך, ומאין שאבנו את הכוח, אנחנו, המעטים הניצולים, להישאר בחיים?

בפרוס הקיץ הפקידו עלינו קצין גרמני, שבבואו מצא שיותר מדי יהודים נשארו בחיים, ושאנחנו חיים בתנאים די טובים ציווה. לגרשנו מהעיירה אל היער הקרוב, במטרה ברורה: לחסל אותנו. רוכזנו בחלק מהיער ,שהיה מוקף גדר־תיל. שם נסתתמו לחלוטין כל המקורות להשיג מזון ובאין מחסה מהגשם וקור הליל הגיע מספר הקרבנות למאות, הרגשנו שסופנו הולך וקרב. באין מוצא אחר, התחילה בריחה המונית מהיער, ביחוד של הצעירים שעוד כוחם אתם, לגיטאות אחרות. וזאת חרף השמירה המעולה שהפקידו עלינו ממתנדבים אוקראינים, אשר רצחו על ימין ועל שמאל (בדרך זו נהרג גם בני, שברח לקרילוביץ). המפקד־הרוצח, שהיה בא בוקר־בוקר למחנה אף הוא היה מפיל חללים באקדחו.

הבורחים, שהצליחו להגיע למוהילב ,הזעיקו את אחינו הנמצאים שם (ולהם היה קשר חשאי עם יהודי בוקארשט). וכך הגיעה אלינו עזרה באוכל. ועוד: המפקד־הצורר, שקיבל מתנת שוחד, הירשה לשארית הפליטה לחזור העירה. כעבור זמן נתחלף במפקד רומני.

רק בחורף 1942/43, אחרי תבוסת הגרמנים ליד מוסקבה, נשתנה מעט היחס האכזרי מצד השלטונות הרומנים. המעטים, שחייהם היתה להם לפליטה, הצליחו להתקשר בדרכים עקלקלות עם יהודי מוהילב, ואלה עם יהודי צ׳רנוביץ לבוקארשט — ועזרה זעומה, בכסף ובבגדים, החלה להגיע משם, החלוקה נעשתה ע״י אנשים שקראו לעצמם „קהילה". זו היתה מורכבת מאנשי אגרוף, מקורבים ונושאי־שלמונים לשלטון. בתנאים בלתי נסבלים ואיומים המשכנו לחיות עוד כשנתיים בתקווה לגאולה וליום נקם ושילם. והוא אמנם בא, אך לא מצא עוד אנשים המסוגלים לשמוח בו, כי אם צללים, שלדי אדם.

את הכוחות הצבאיים המשחררים במארס 1944 קיבלנו בזרועות פתוחות, את פת לחמנו האחרונה הוצאנו מבין שינינו ומסרנו להם (כי גם הם הגיעו רעבים ויגיעים), אך הם מצידם לא פינקו אותנו כלל, כבר למחרת בואם נשמע צלצול שמשות שנשברו ע״י חיילים בבית יהודי. גם קריאות בוז ושמות גנאי לא חסרו, על שאנחנו נמצאים בעורף ולא בחזית...

מייד הודיעו על גיוס כללי של כל הצעירים שבינינו, השתתפתי במשלחת שפנתה אל מפקד הגדוד בבקשת רחמים. תיארנו לפניו את אשר עבר עלינו, וביקשנו כי יתן לנו קודם לחזור למקומנו, ואין בכוחנו לעשות זאת בלי עזרת הצעירים. ושם יעמדו לגיוס. לא הועילו כל תחנונינו, וכל האנשים בגיל הגיוס נלקחו ונשלחו ישר לחזית.

היינו נאלצים להישאר במקום גלותנו עוד כחדשיים, ורק בחודש מאי 1944, לאחר תלאות וקשיים רבים, זכינו להגיע לעירנו שכל כך התגעגענו עליה.

והנה: במקום עיר־ציה ושממה. באשר תלך בתים חרבים ושרופים. ותוקפת אותך הרגשת כאב בלתי פוסק. קרוב לרבבה יצאנו, וכאלף בודדים.

אודים מוצלים, קרעי משפחות, חזרנו. ישבנו על עיי המפולת בכינו: „הזאת העיר״ ?.. ואמנם, לא ארכו הימים והתחילה מנוסה מי לצרנוביץ, מי לעיר אחרת ומי אל עבר לגבול.

ש. וייסברג

זכרונות מן הגירוש

...זוכר אני את דבר מותו של דוד רבינוביץ. בנו של הרב ר׳ שלום. בצאתו את העיר לקח עמו שני שקים כבדים מלאים ספרי קודש ולא רצה בשום פנים להשאירם בדרך. נוסף לזה היה לבוש 2-3 מעילים עליונים, על אף החום הגדול. כך סחב את המשא הכבד בשארית כוחותיו. הוא התחנן שיעזרו לו לשאת את השקים, אך איש לא שעה אליו, מפני שכל אחד היה עמוס צרורות משלו. עוד הספיק לעבור את הגשר שמעל לדניסטר, אך במרחק כמה מאות מטרים ממנו, במעלה לכפר קוזלוב, צנח ומת במקום. אבי היה הראשון שחלק לו כבוד והביאו לקבורה. במקום בו נפל נכרה גם הקבר.

לאחר שישבנו כמה ימים צפופים ודחוקים בשדה חרוש ליד אותו כפר, כשגשם שוטף ניתך עלינו כל הזמן, חולקו אלפי אנשי המחנה לקבוצות קטנות יותר אשר נשלחו לכפרי הסביבה. הקבוצה שאני נמניתי עמה נשארה במקום ונשלחה להשתכן בבניין בית-הספר שבכפר. טרם הספקנו לפשוט בגדינו ולייבשם והנה נכנסו לחצר בית-הספר ארבע מכוניות קטנות עם גרמנים. היתה זו המפקדה האזורית ובתוכה מפקד בדרגה גבוהה ומתורגמן לאוקראינית. מיד ניתנה פקודה לגרש את כל היהודים מהמקום. באו אנשי המיליציה האוקראינית האזרחית, מצויידים במקלות, הוציאו אותנו אל כר רחב-ידים שמחוץ לכפר. מהכפרים הסמוכים נאספו היהודים, והיינו למחנה גדול, שכלל את יהודי בריצ׳אני, ליפקאני וסקוריאני. כל המחנה הגדול הזה הוזז לכיוון מוהילב, כשהוא מובל כצאן לטבח על ידי מיליציונרים אחדים המצוידים במקלות בלבד.

לאחר שעברנו מרחק-מה, נעצר כל הטראנספורט: המפקד הגרמני והמתורגמן השיגו אותנו והם מלווים משמר של חיילים עם נשק אוטומטי. המפקד נכנס בין השורות ואמר לי לבוא אחריו. אמי התחננה שלא יקחני ממנה, אך המתורגמן אמר לה, שאם לא אמלא את פקודת המפקד תיפתח אש על כל המחנה. בלב כבד נפרדתי מאת משפחתי והלכתי עם הגרמנים. בדרך היו מפוזרים אנשים זקנים וחלשים, שלא עצרו כוח לצעוד עם המחנה. ביניהם היתה בריינה, אחותו של ד״ר גלייזר שנישאה בזרועות בתה, משום שהייתה משותקת בשתי רגליה. המפקד ציווה על הבת להשיג את המחנה, ולאם ידאג הוא... עלי הוטל להביא אותה — וכן גם את כל יתר המפגרים — לכפר ולרכזם שם במחסן שעל-יד בית-ספר ללא אוכל ומשקה וללא מקום לשכב עליו.

למחרת בבוקר הוצאו כל האנשים מהמחסן, הוטענו על עגלות, הוצאו אל מחוץ לכפר ושם נורו. קול היריות נשמע יפה בכפר, וצעיר אוקראיני ששימש מורה-דרך לגרמנים, סיפר שכל היהודים הושמדו. העבודה שהטילו עלי היתה בצחצוח נעליהם של אנשי המפקדה, פעמיים ביום, ונקיון החדרים.

שנים-עשר יום הייתי שם ונמלטתי. הגעתי למוהילב, אך עקבות בני משפחתי נעלמו. נדדתי חדשים במחנות שבין הדניסטר והבוג, ואפילו נקלעתי לפיטשורה, הידועה בשם „מחנה-המוות", והייתי שם כעשרה חדשים. גם משם עלה בידי להמלט. נדדתי קילומטרים בדרכים-לא-דרכים עד שמצאתי בסביבות ברשד את שני אחי ואחותי, שמזמן חשבוני במתים. הורי לא היו עוד בחיים. אבי נלקח ליער סקוז'יניץ והוצא שם להורג, יחד עם יהודים רבים, ואמי קפאה בקור בחורף הקשה של 1941-42.

יעקב אקרמן

מה שעבר עלי

צמרמורת עוברת בכל גופי, כשאני לוקח את העט ביד כדי להעלות את זכרונותי ממה שעבר עלי מיום גרושי מעירנו ועד שובי אליה.

ב-21 ביולי כיסו עננים כבדים את עירנו. מפה לאוזן נמסר כי עומדים לגרשנו. הלב לא רצה להאמין בזה, אבל ב-22 ליולי, כשראינו שמרכזים אצלנו את יהודי העיירות הסמוכות, סקוראני וליפקאני, ידענו שגם גורלנו נחרץ. למחרת ניתן חופש פעולה לאיכרי הסביבה, שבאו לשדוד ולבוז כאוות נפשם. השוד נמשך שלשה ימים. אני ברחתי והתחבאתי בביתו של מכר נוצרי כשחזרתי, מצאתי בבית הרס גמור, נשארו כלים שבורים בלבד.

ב-28 ביולי נצטוו כל יהודי העיר להתרכז בככר הכבאים, הוא המקום שהיה משמש לימי-שוק וירידים. מאותה שעה התחילו נדודינו. גירשו אותנו לסקוראני, ושם לנו אותו לילה בחוץ. ב-5 בבוקר העבירו אותנו את הגבול, לקוזלוב. בדרך התחיל יורד גשם שוטף. התגוללנו בחוץ, בגשם ובבוץ, ללא אוכל וללא מים, נתונים לשוד ולגזל מצד שומרינו — מלווינו ששלחו ידם במעט שהיה לנו. ביום הרביעי, כשנתבהרו השמים במקצת, שוב הוציאונו לדרך, תוך צעקות, מכות ונגישות. בכבישים אסור היה ללכת, רק בצדי הדרכים ובתעלות. נצטווינו לעלות על הרים, ומלמטה עמדו שוטרים וירו בנו להנאתם. רבים נפלו אז והתגלגלו במורד כאבנים.

כשהגענו לגשר, לא נתנו לנו לעבור עליו, אלא גירשונו לתוך המים, ומי שלא יכול לעבור בשחיה, צלל וטבע. החום היה גדול, אלא שליד כל באר הועמדו שוטרים שלא נתנו לשאוב מעט מים כדי לשבור צמאוננו. ילדים רכים גוועו בצמא בזרועותינו, וקצרה היד מהושיע.

כל היום הלכנו, מ-5 בבוקר ועד 8 בערב. — ואז הכניסו אותנו לדירי-חזירים למנוחת-לילה. שכבנו בבוץ, בזוהמה של החזירים, בסרחון חריף, אך היינו מאושרים שסוף-סוף יש לנו אפשרות לתת נופש לגופנו הליאה ולרגלינו הנוקשות. בבוקר, כשהעירונו לצאת, עברנו על פני משטח של גופות מתים, שנפחו נשמתם בלילה...

כך רודפנו כמה ימים, עד אשר עברנו את הגשר באטאקי והגענו למוהילב — פודולסק. עם בואנו שמה העמידונו על מגרש גדול והוציאו מבין השורות את כל הזקנים. אמרו ששולחים אותם לבית חולים... הצעירים נתפסו על ידי הגרמנים ונשלחו לעבודה. בין אלה היה גם בני ז״ל. למחרת חזר ומפיו נודע שהם כרו בור גדול, שבו נקברו חיים כל הזקנים, ובני קבר במו ידיו את סבא שלו...

שלשה ימים בלבד החזיקו אותנו במוהילב — ונשלחנו חזרה לביסראביה. כשעברנו שנית את הגשר קפצו רבים ממנו אל מי הדניסטר ומצאו שם את מותם.

שוב נדדנו ימים עד שהגענו לוורטוז׳אני שבביסראביה. שם הקימו לנו גיטו, הקיפו אותו גדרי-תיל ולא התירו לאיש לגשת אלינו. המחסור בצרכי-אוכל ובמים היה גדול. פרצו מגיפות, ואנשים נפלו כזבובים. על גבי סולמות הוטלו הגופות והובאו לקבורה — כמאתיים ליום. הצפיפות היתה רבה, לתוך חדר צר אחד נדחקו כמה משפחות. בחדר אחד אתי היו אהרן שטיינהויז ומשפחתו. שלום קילימניק, אשתו ואחותה עם הילדים.

6 שבועות עברו עלינו בוורטוז׳אני, ימי סבל ועינויים שלמעלה מכוח אנוש — ופתאום נתבשרנו שמחזירים אותנו הביתה. האמנו-ושמחנו...

ברם, היתה זו רק הלצה גסה כדי להתגרות בנו וברגשותינו. בבוקר העמידו אותנו בשורות וספרו עשרה-עשרה, מי לימין ומי לשמאל, אלה — לאוקראינה, ואלה לעבר הבוג, משם לא חזר איש. אך גם עלינו, היוצאים לאוקראינה עברה הכוס.

אחרי יומים של הליכה הגענו ליער סורוקה. בצדי היער ראינו ערימות-ערימות של גופות. היינו המומים ולא הבינונו את פשר הדבר. פתאם ניתן לנו חופש. הותר לאנשי הכפר להתקרב אלינו ולמכור לנו מעט צרכי מזון. החלפנו חליפת-בגדים בככר לחם, וכתונת במעט מים... מיד לאחר זה הקיפו אותנו שוטרים, בידיהם מגלבים ארוכים, הוציאו מתוכנו את כל הגברים הצעירים והחסונים, ביניהם גם את בעלי משה בן פנחס ספיר ואת בננו ניסן, זכרונם לברכה, העמידום בשורה ואמרו שלוקחים אותם לעבודה. לבנו ניבא לנו רעות, הבינונו את משמעות ה„עבודה״ הזאת. ביקשתי שיקחו גם אותי אתם, קיבלתי מכות נמרצות ונסחבתי חזרה ליער.

כך הוצאו הגברים מתוך 4-3 קבוצות, ולנשארים הניחו להמשיך בדרך,

הפעם בלי מכות, גם קצת אוכל קיבלנו. שוב הגענו למוהילב — פודולסק. משם הוחזר חלק למחנה וורטוז׳אני, וחלק לאוקראינה. אותי ואת גיסתי שלחו ללסניצה, קולחוז באוקראינה. שם הכניסו אותנו לדיר גדול, פתוח מכל צדדיו, בלי חלונות ובלי דלתות. נכנסנו ומצאנו שם כמה גופות מתים, שקפאו בקור עטויי שלג. על הדיר שומר זקיף לבל יצאו משם. „זהו הסוף!" — חשבתי. החלטתי לברוח משם — ויהי מה. לא היה לי עוד מה להפסיד בחיים. נדברתי עם גיסתי שאני מנסה לרדת בזחילה מן ההר, ואם לא תשמע יריות, תבא גם היא אחרי יחד עם בנה. כך נמלטנו.

על הרבה דלתות דפקנו בכפר, ולא נמצא אחד שיכניסנו לביתו. בחוץ קרה ושלג רב. לבסוף הגענו לבית אחד, והאכר, בעל-הבית, ריחם עלינו. הכניס אותנו הביתה, העלה אותנו מייד על התנור החם וגם ציווה לאשתו שתבשל לנו מרק מתפוחי-אדמה, שאכלנו אותו בתאווה רבה, האיכר הכניס אותנו למתבן, הציע תחתנו קש, שמיכות נתן לנו, והחזיק אותנו שלשה ימים. אחר כך הודיע לנו שאין הוא יכול להסתכן ולהוסיף להחזיק אותנו אצלו, כי השכנים הבחינו בנו, וסכנה צפוייה גם לו וגם לנו. לפנות בוקר, בעוד חושך, עלינו לצאת לברשד. מרחק של 12 קילומטר, מקום שם יש מחנה יהודי. הוא הראה לנו את הדרך ונפרד מאתנו, כשדמעות זולגות מעיניו. „ישמרכן אלהים!" — אמר ונעלם בחשכה.

הלכנו — וכי ברירה היתה בידינו? על הגשר שבמבואות ברשד עמד שוטר, שלא נתן לנו להיכנס העירה. הוא נתרצה לאחר שנתתי לו שני עגילי זהב ואת טבעת הנשואין שלי.

למחרת בואי לברשד חליתי במחלת הטיפוס ושכבתי ששה שבועות ללא כל עזרה רפואית — ובכל זאת נשארתי בחיים. כשהחלמתי לא היה לי מה ללבוש ומה לנעול. נאלצתי לקרוע חולצה לסמרטוטים, כדי לעטוף בהם את הרגליים, וכך התהלכתי שלש שנים, עד שנת 1944.

כשראיתי את החייל הרוסי הראשון, החלטתי לשוב מיד הביתה. אכן, הייתי מהראשונים שעשו זאת. כשהגעתי שמה נפלה עלי אימה גדולה; פחדתי להיכנס העירה. הכל היה שומם, הרחוב מכוסה עשב, בתים רבים הרוסים...

את בית אבי מצאתי אמנם שלם, אך תפוס על ידי נוצרים מבני העיר, נכנסתי לשבת יחד עם שודדי רכושי. כעבור כמה ימים חזרו עוד יהודים, אך אני לא יכולתי עוד לשבת במקום שפעם הייתי בו כה מאושרת ושאליו חזרתי כה אומללה. יצאתי לצ׳רנוביץ ומשם לרומניה, ומרומניה הגעתי ארצה בעליה הבלתי-ליגלית.

דוניה ספיר-פורמן (דבורה הוכמן)

די וויזיעס פון מיין זיידן ביים בלוטיקן טאל

דיינע תפלות, זיידע, זיינען אוועק מיטן ווינט.
און מיט „שדי״ צווישן דיינע האַריקע פינגער,
ביסטו געגאַנגען דעם גורל אנטקעגן אזויווי אַ קינד.

און ווען מ׳האט געפירט דיך צום בלוטיקן טאל
איז דיין וואונטש געווען, אומצוקומען מיטן רב צוזאמען
און לאנג און דביקות׳דיק ארויסשרייען דעם „שמע ישראל״...

דער הימל איז געווען פארצוימט מיט שטעכיק דראָט
און ס׳האָט דיין אויג ארומגעבלאָנדזעט און געזוכט דאָרט גאָט,
און האָסט דערזען, ווי אויכעט אים מע׳פירט, אין ברוסט א שפּיז
און ספר-תורה׳ס בלוטיקע פארהילן זיינע פיס.

— ר׳ דניאל, זעט, האָסטו מיט שרעק געווענדעט זיך צום אלטן רב,
אָ, זעט, מע׳פירט דעם פאסטוך שחט״ן צוזאמען מיט די שאָף,
אָ, זעט, ר׳ דניאל!
נאָר דער אלטער רב, פארמאטערט און דערשעפּט,
האָט בלויז געהערט ווי אינעם טאָל א קוילענוואַרפער שטעפּט.

דער אלטער רב האָט בלויז געזען ווי אידן קומען אום,
און ס׳איז דער הימל ווייט, און ס׳איז דער הימל שטום.
— ניט גאָט, מיין פריינד, מע׳פירט אהער צום טאָל פון בלוט;
דאָס טינקט זיך זון אצינד אין מערב׳דיקן גלוט.

— אָ, ר׳ דניאל, הערט! סע׳זינגען די מלאכים לעצטע שירה, הערט!
— ניין, ניין, מיין פריינד, דאָס זיינען לעצטע ראנגלענדיקע ווייען אונטער תלינ׳ס שווערד.
זעט! מע׳ווארפט די עופה׳לעך אין גרוב לעבעדיקערהייט,
און מאמעס שטייען שוויגענדיקע, אומצוקומען גרייט.

געווּג פאר מיר, גענוג, איך וויל אומקומען מיט זיי
מיט אט די קליינע קדושים אומקומען. ווײ און אײביק ווײ!...

און פּלוצים האָסט דערזען:
אָט גייט ר׳ חנינא בן-תרדיון און ר׳ עקיבא גייט;
די בערד זייערע ווי ווייסע פרוכת׳ן צעשפרייט.

— קומט, ר׳ דניאל, איר האט זיי ניט דערקענט? —
נאר ס׳האט דער רב געצאפּעלט שוין אין תּלינ׳ס הענט.

זיין גרויע באָרד האט שוין געבלוטיקט אונטער תּליון׳ס פיס
און ס׳האט דער טויט געציטערט אויף זיינע לאַנגע וויעס.

האסטו זיך אומגעקוקט ארום און קיינעם מער זעזען
און האסט דעראנט, אז אלעס איז א זעאונג בלויז געווען.

האָסטו זיך אומגעקוקט ארום און עמעצן געזוכט
און האסט דעראנט, אז ס׳האט זיך בלויז דיר אויסגעדוכט.

האָסטו אַ הייב געטון צום הימל דיינע אויסגעפּרואווטע הענט:
צי האט מען דיך, מיין גאט, ווי אונדז פארשפּיגן און געשענדט?

צי ביסטו אויסגעשטעלט, ווי מיר, מיין גאט, צו רויב און מאָרד? —
נאר ס׳האט געטליעט אין דיין קעל דאס לעצטע וואָרט.

געפּיבערט האט דער לעצטער זאָג נאָך אין דיין געבראָכן קול,
און ס׳האט פארשלונגען דיך דאס מויל פון בלוטיקדיקן טאל.

יוסף לערנער — לוטשינעץ — טראנסניסטריע, 1942

מגילת טראנסניסטריע

דער גרויסער אומגליק פון די אידן אין בעסאראביע און אויך פון אונזער שטעטל האָט זיך אָנגעהויבן באלד מיטן אויפמארש פון די דייטשן אויף סאוויעט-רוסלאנד.

שוין דעם 21 יוני 1941 האָט די רומענישע ראדיאָ עטלעכע מאָל אין טאָג איבערגעגעבן די דערקלערונג פון מארשאל אנטאנעסקו, אז „די וועלכע האָבן באשפּיגן דאָס רומענישע מיליטער וועלן דאָס אָפּוואַשן מיט זייער בלוט". האָבן מיר, אידן, גוט געוווּסט וואָס דער צורר מיינט און וווהין ער צילט... ערשט צוריק מיט א יאָר האָבן די סאָוועטן פארנומען בעסאראביע, און דעמלט האָט א טייל פון אונדזער יוגנט זיי אויפגענומען מיט ענטוזיאסטישער פרייד און זיך אָפּן אויסגעלאכט פון אָפּטרעטנדיקן רומענישן מיליטער און ביי זיי אפילו צוגענומען פערד און וואָגנס און עס צוטיילט די פויערן פון די נאָענטע דערפער. געטון האָט

עס, אמת, נאר א טייל פון יוגנטלעכע היץ-קעפּ אבער איצט וועלן עס, געוויס, באצאָלן אלע יידן, און אזוי איז טאקע געשען.

בריטשאן איז נאָך דורכגעגאנגען, ווי מ׳זאָגט, מיט חסד: בסך הכל זענען געפאלן 12 טויטע. אין יעדינעץ, אָבער, האָט די יידישע באפעלקערונג באצאָלט מיט 800 לעבנס. אויך אין סעקוראן האבן זיך אפּגעטון שוידערלעכע מעשים. אין נאָענטן דאָרף טשעפּלעאוץ האָבן די אָרטיקע פּויערן אויסגעקוילעט אלע 80 יידישע איינוווינער פון דאָרף, פון קליין ביז גרויס — ניט געלאָזט קיין לעבעדיק נפש, און דאָס האָב-און-גוטס האָבן זיי צווישן זיך צעטיילט.

א פּאָר טאָג נאָך דעם 21-טן יוני האָבן קיין בריטשאן ארײַנמארשירט רומענישע מיליטער־אפּטיילונגען אויפן וועג פון וואסקאוץ און ראמאנקאוץ. איך געדענק דעם טאָג זער גוט און וועל אים אייביק געדענקען. ס׳איז געווען זונטיק פארנאכט, נאָך א היבשן רעגן. מיר זענען ארויסגעגאנגען מקבל פּנים זיין די מערדער מיט ברויט און זאלץ, אָבער זיי האָבן זיך אויף אונדז אפילו ניט אומגע-קוקט. איין זאך נאָר האָבן זיי אונז צוגעזאָגט, אז נאָך זיי קומט א אָפּטיילונג — ספּעציעל אויף אָפּצורעכענען זיך מיט די בריטשאנער יידן.

די הבטחה איז מקויים געוואָרן. שוין דעם זעלבן אָוונט, ארום 11 אזייגער, האָבן זיך געטראָגן געוואלט-געשרייען פון פארשידענע עקן. דאָס איז אָנגעקומען דער שטראַף-באטאליאָן און זיך צולאָזט איבער די הייזער (די שענערע, פארשטייט זיך), ארויסגעטריבן די אייגנטימער און פארנומען די בעטן מיט אלע געלעגערס.

די אמתע „חתונה”, אבער, האט זיך אנגעהויבן אויף צו מארגנס, מאנטיק, 8 אזייגער אינדערפרי, ווען די פּויערן פון די ארומיקע דערפער האָבן, אויפן רוף פון דעם קאָמענדאנט, געשטראָמט מאסנווייז אין שטאָט אריין. צופוס און אויף וועגענער, אָנגעלאָדענע מיט זעק, האָבן זיי זיך צעלאָזט איבער דער שטאָט, און דער רויב האָט זיך אָנגעהויבן. מ׳האָט גענומען אלץ, וואָס נאָר דאָס אויג האָט געזען און די הענד האָבן געקענט פארנעמען. געלאָזט האָבן זיי בלויז דאָס מעבל. דערצו, אָבער, האָט שוין געזאָרגט די פּרימאריע. זי האָט געשיקט צוגעגרייטע וואָגנס און אלץ אויסגעליידיקט פון די הייזער: בעטן, דיוואנעס, טישן, בענקלעך, שאפעס א.א.וו. געלאָזט בלויז די פיר ווענט. אין בריטשאן האָבן זיך קאָנצענטרירט אלע יידן וואָס זענען אנטלאָפן פון די ארומיקע דערפער און די ליפקאנער יידן, וואָס זענען אהער אנטלאָפן, ווייל די רומענער האָבן דאָרט באשאָסן די יידישע גאסן — אויך זיי זענען בארויבט געוואָרן יענעם טאָג .

מיט איין טאָג שפּעטער איז דורך דער קאָמענדאטור פארעפנטלעכט געוואָרן א באפעל, אז אלע מענער אין עלטער פון 16 ביז 60 זענען פארפליכטעט זיך צו מעלדן יעדן טאָג 6 אזייגער אנדערפרי צו עפנטלעכער ארבעט, און ווער עס וועט זיך ניט מעלדן, דראָט אים טויט-שטראָף. די ארבעט איז באשטאנען אין איבערלאָדן קאסטנס געווער פון אָטאָמאָבילן, וואָס זענען אָנגעקומען פון רומעניע, אויף פּויערישע פורלעך, וואָס זענען אָפּגעשיקט געוואָרן קיין סעקוראן אין דער

ריכטונג צום דניעסטר. די ארבעט איז געווען זער שווער, און עסן האָט מען ניט געגעבן. פון דערהיים איז אויך ניט געווען וואָס מיטצונעמען, ניט קיין ברויט, ניט קיין אנדערע שפּייז — אַלץ איז געווען בארויבט. שפּעטער האָבן מיר געהערט פון די סעקוראנער יידן, אז זייער גורל איז געווען נאָך ערגער. זיי האָט מען געצווינגען צו טראָגן די קאסטנס אויף די פּלייצעס א שטרעקע פון אכט קילאָמעטער, בערך, און ווען ס'איז ווער אונטערגעבראָכן געוואָרן, האָט מען אים דערשאָסן.

אין עטליכע טעג ארום האָט מען ארויסגעטריבן אַלע סעקוראנער יידן און זיי אנגעבראכט קיין בריטשאן. זיי זענען אָנגעקומען צו אונדז נאקעטע און באָרוועסע, ווייל די פויערן פון די דערפער קאלאקישנע און וואזדאוועץ זענען זיי אויפן וועג באפאלן, זיי בארויבט און אפילו די מלבושים פון זיי אראָפּגענומען. מיר האָבן זיי ברודערלעך צוגענומען און געטיילט מיט זיי דעם לעצטן ביסן. אזוי איז מען געזעסן און געווארט אויף א נס. קיין נס איז אָבער ניט געשען...

אין איינעם א טאָג, פרייטיק, איז דאָס געווען, האָט מען אויפגעהויבן די ליפקאנער יידן און זיי ארויסגעשיקט קיין יעדינעץ. וויי-וויי, וואָס פאר א טאָג דאָס איז געווען! אפילו די נאטור האָט זיך נוקם געווען אין די ארויסגעטריבענע!... אויפן וועג האָט אויסגעבראָכן א שלאָגס-רעגן. ממש די הימלען האָבן זיך געעפנט, און קיין אָרט צו באהאלטן זיך איז ניט געווען. פיל קינדער זענען דעמלט אומגעקומען און מיטן וואסער פארשלעפּט געוואָרן. דאָס ביסל אָרעמקייט, וואָס די ליפקאנער האָבן געשלעפּט אויף זייערע פּלייצעס אין רוק-זעק, איז גענצלעך פארדאָרבן און פארלאָזט געוואָרן אין וועג.

צוויי טאָג שפּעטער האָט מען די סעקוראנער ארויסגעשיקט פון בריטשאן — און טאקע צוריק קיין סעקוראן... דאָ האָבן זיך ביי אונדז דערוועקט האָפענונגען: „הייסט עס — האָבן מיר זיך געוואָלט טרייסטן — אז מ'וועט מער ניט טרייבן, און מיר בלייבן דאָ אויפן פּלאץ!... נו, מילא, מ'האָט אונדז רואינירט, מ'האָט אונדז צעבראָכן אָבער, לכל הפחות, בלייבן מיר דאָ, מער-ווייניקער גאראנטירט מיטן לעבן!...” אָבער אונדזערע האָפענונגען זענען גאָר גיך ווי מיטן רויך אוועק.

דורך מארוסיע זילבער-טראכטנברויט, וואָס איז געווען באפריינדעט מיטן פּרעטאָר, איז גיך באוווסט געוואָרן, אז אויך אונדז שיקט מען ארויס, און טאקע שוין אויף צו מאָרגנס, 6 אינדערפרי. די פּאניק איז געווען זייער גרויס. מ'האָט אָנגעהויבן אומלויפן ווי פארסמטע, זיך צו פארזאָרגן מיט עפּעס שפּייז. מיט וואָס צו קויפן איז ניט געווען. דאָס רוסישע געלט איז שוין מער ניט געווען גילטיק, האָט מען אוועקגעגעבן דאָס לעצטע, כדי צו קריגן א ביסל מעל, אָפּצובאקן וואָס נאָר מ'קען.

מאָנטיק, דעם 28-טן יולי, 6 אזייגער אינדערפרי, האָבן די רומענישע זשאנדארמען אָנגעקלאפּט אויף יעדער טיר און צווויסן געטון, אז אַלע אָן אויסנאם דארפן זיך מעלדן 8 אזייגער אויפן פּלאץ פון פייער-לעשער. מ'האָט אויפגעהויבן די גאנצע באפעלקערונג, קיין קינד אין וויג ניט געלאָזט, קראנקע פון שפּיטאָל

ארויסגענומען, גייסטיק-קראנקע און עפילעפטיקער — און דער מארש האָט אנגעהויבן. די באאמטע פון דער ארטיקער ציווילמאכט האבן געפרווט עפעס פארגרינגערן און געגעבן פורן פאר די קראנקע, אלטע און שוואכע. די פוס-גייער האָבן דערפון זער פיל געליטן, ווייל די פויערן האָבן אומיסטן געטריבן די פערד, כדי מיר זאָלן דארפן לויפן, און ניט יעדער האָט דאָס געקענט. די קאלאנע האָט זיך געצויגן קילאָמעטרן לאנג...

געמיינט האָבן מיר, אז מ׳שיקט אונדז קיין סעקוראן, אָבער דאָרט האָט מען אונדז געלאָזט רוען ניט מער ווי א פאָר שעה. ס׳האָט זיך ארויסגעוויזן אז די סעקוראנער האָבן אפילו צו דעם אויך ניט זוכה געווען: זיי האָט מען קיין סעקוראן גאָר אינגאנצן ניט אריינגעלאָזט. ווען מיר זענען אויפן צווייטן טאָג אָנגעקומען קיין קאזלאָוו, וואָס אויף יענער זייט דניעסטר, האָבן מיר דאָרט געטראָפן די סעקוראנער.

באלד נאָך אונדזער ארויסגען פון בריטשאן איז געפאלן שלום דעם רב׳ס זון. אין טרעביסיווויצער וואלד איז ער געבליבן. איז ער צו קבורה געקומען, צי האָט זיין קערפער די פייגל געשפייזט — ווייס איך ניט. דער צווייטער קרבן איז געפאלן באלד נאָך אונדזער אָנקומען קיין קאזלאוו. פון א פערד וואָס האָט אים מיט׳ן פוס א קלאפּ געטון אין קאָפּ. דער דריטער האָט געוואגט און איז צוגעגאנגען צו א אסטערטע נעמען א ביסל שטרוי, — פאר דעם „חטא” האט אים א רומענישער סאָלדאט דערשאָסן אויפן פלאץ. דאָס אלץ איז געווען א אָנזאָג אויף דעם וואָס וועט ערשט קומען.

אינעם דאָרף זענען מיר געזעסן אין חזיר-שטאל און מיר זענען שטארק פאר׳שמוציקט און פארקראַכן געוואָרן. ווער ווייסט וואָס פון אונדז וואָלט געוואָרן, ווען, חלילה, מיר בלייבן דאָרט איין וואָך. דער רעזשים איז דאָרט געווען זער א שטרענגער: מ׳האָט ניט געלאָזט ארויסגיין אין דאָרף, און מיר האָבן פשוט געהונגערט. איז א חידוש וואָס אין זוכענישן נאָך וועגן צו ראטעווען זיך האָבן פיל פון אונדז זיך אָנגעכאפּט אין א איבערגעברענטער שטרוי?... האָט זיך געפונען א רומענישער אָפיציר, וואָס האָט ליב געהאט געלט און ער האָט צוזאמענגעשטעלט קרוב צו 300 מענטשן (וואָס האָבן, פארשטייט זיך, גוט באצאָלט דערפאר) מיט א דאָקטאָר אין שפּיץ, און ער שיקט זיי, זאָגט ער, אין א קאלכאז אראָפּצונעמען די תבואה פון די פעלדער. ער האָט אפילו פויערישע פורען געגעבן פאר זקנים און קראנקע, און שטרענג פארזאָגט, אז מ׳זאָל אונדז חלילה ניט איבערלאָזן אין מיטן וועג...

ווו איז דער קאָלכאָז? וווהין פאָרן מיר? — דאָס האָט קיינער פון אונדז ניט געוווסט. און אזוי זענען מיר אָנגעקומען קיין סקאזשינעץ. פיל בריטשאנער האָבן דאָ זייער טויט געקראָגן. דאָ זענען, צווישן אנדערע, אומגעקומען אהרן גאָלדשמיד און זיין פרוי מלכה, חיים שווארצ׳ס פרוי, נייגאס דער היטלמאכער — ער האָט גייענדיק א פוס פארוונדעט, האָט מען אים דערשאָסן. חוץ דעם האָט מען אונדז גלאט געטריבן אָן א ציל און אָן א באשטימטער ריכטונג. ניט איינמאָל

האָט געטראָפן אז ס׳איז ווער ארויסגעגאנגען אין א נאָענטן דאָרף זוכן שפּייז, און צוריק-קומענדיק, האָט ער מער זיין פאמיליע ניט געפונען. וווהין האָט מען זיי פארוואָרפן? אין וואָס פאר א ריכטונג זענען זיי געגאנגען? — ווער ווייסט עס צוזאָגן?...

מיר דערנענטערן זיך צו מאהילעוו-פּאָדאָלסק.

דאָ זענען ביים אריבערגיין דעם דניעסטער דערטרונקען געוואָרן חיים שווארץ מיט זיין טאָכטער, וואָס האָט בשום אופן ניט געוואָלט ארויס פון דניעסטער. באָריס באבאנטשיק האָט אין גרויס פארצווייפלונג אראָבגעשפרונגען פון בריק און דעם טויט געפונען אין וואסער.

אין מאהילעוו גופא האָט מען אונדז געהאלטן בלויז 3 טעג (געשלאָפן זיינען מיר אין די גערטנער!). פּלוצים האָט מען אונדז צעטיילט, און א העלפט פון אונדז אריבערגעפירט דעם דניעסטער — קיין אטאקי. עס האָבן זיך דאָ אָפּגעשפּילט הארצרייסנדיקע סצענעס, ווייל מ׳האָט צעשיידט משפחות, אָפּגעריסן עלטערן פון זייערע קינדער, וואָס זענען, אגב, דערנאָך כמעט אלע אומגעקומען.

מען גייט!... די פיס זענען געשוואָלן פון גיין. מען טרייבט אָן אויפהער צענדליקער קילאָמעטרן א טאָג. דער פיינפולער וועג ציט זיך טאָג-איין, טאָג-אויס. ניט געווען קיין מעגליכקייט זיך צו פארזאָרגן מיט א ביסל עסנווארג. מען האָט אוועקגעגעבן טייערע מלבושים אָדער וועש פאר א פּאָר ציבעלעס אָדער ר׳עטעכלעך. ס׳איז געשטאנען חודש יולי. די היצן זענען גרויס און קיין ברונימס זענען כמעט דעם גאנצן וועג נישטאָ. אז מען האָט ערגיץ ווו אָנגעטראָפן א טייכל, זענען מיר צוגעפאלן צום וואסער און געטרונקען ווי די בהמות; מען האָט זיך גאָרניט געקענט אָפּרייסן. זענען טאקע א סך קראנק געוואָרן אויף דיזענטעריע, און מענטשן זענען געפאלן ווי פליגן, און גאָר ווייניקע האָבן זוכה געווען מען זאָל זיי ברענגען צו קבורה. די פויערן — מיט קליינע אויסנאמען — האָבן זיך צו אונדז באצויגן זייער אכזריותדיק און ניט איינמאָל אָנגעפאלן אויף די אויסגעמוטשעטע און זיי מערדערלעך געשלאָגן אָדער אָנגעריי̇צט אויף זיי די הינט. פון אלע זייטן האָט מען אונדז געפּלאגט. אייניקע מאָל אפילו אָן שום ציל, נאָר גלאט צוליב הנאה...

קיין קריזשאפּאל זענען מיר אָנגעקומען 12 ביינאכט, נאָכדעם וואָס מיר זענען יענעם טאָג דורכשפּאצירט עטליכע און זיבעציק קילאָמעטער. טויט-מידע און הונגעריקע האָבן מיר זיך מיט די לעצטע כוחות קוים דערשלעפּט אהין מיט דער האָפענונג זיך א ביסל אָפּצורוען. ס׳איז אָבער ניט געווען ווו דעם קאָפּ אוועקצולייגן. יעדער האָט זיך אראָפּגעלאָזט אויף דער ערד ווו ער איז געשטאנען. ניט האָבנדיק קיין מעגליכקייט די פיס אויסצוציען, און דערצו שוין אזא לאנגע צייט זיך ניט אָפּגעוואשן, זיך ניט אויסגעטון — איז שווער געווען איינצושלאָפן. אָבער שוין 5 אזייגער אינדערפרי האָט מען אונדז אויפגעוועקט צום ווייטערדיקן מארש.

דאָ האָבן מיר אויך באקומען א נייעם קאָמענדאנט — א ווילדע צערייצטע

חיה. אין דער שורה איז געשטאנען א ייד, וואָס האָט מער ניט געקענט שטיין אויף די געשוואָלענע פיס. האָט ער זיך אויף א ווײַלע אראָפּגעזעצט אויף דער ערד — איז דער קאָמענדאנט צו אים צוגעלאָפן, אים אָנגעכאַפּט בײַ דער באָרד און אים אַזוי אויפגעשטעלט אויף די פיס און באַלד אים אָנגעהויבן צו שלאָגן מיט זײַן גומענעם שטעקן איבערן קאָפּ, איבערן פנים, אַז דער אומגליקלעכער איז מיט בלוט פאַרגאָסן געוואָרן און צוריק געפאַלן.

א שטיקל נקמה האָבן מיר דערלעבט צו זען אין אים. אין א קורצער צײַט איז דער קאָמענדאנט משוגע געוואָרן, פלעגט אומלויפן איבערן לאַגער א נאַקעטער און טאַנצן. ער האָט אויף טויט דערשאָסן צוויי זעלנער זײַנע, אַנדערע פיר פאַר-וווּנדעט, און צום סוף זיך אַליין דערשאָסן.

בכלל פלעגן די קאָמענדאַנטן זיך בײַטן גאַנץ אָפט, און יעדער פון זיי האָט זיך געהאַט אַנדערע קאַפּריזן און אָנגעווענדעט אַנדערע מיטלען אויף צו פּײַניקן. געווען אַזוינע, וואָס דער רעוואָלווער איז ניט ארויס פון זייער האַנט, און פאַר יעדער קלייניקייט פלעגן זיי דערשיסן. נאָר איין קאָמענדאַנט — דער פון יאַמפּאָל — האָט זיך באַצויגן צו אונדז מער מענטשליך. ווען מיר זענען אַהין אָנגעקומען, האָט ער געהייסן מ׳זאָל יעדן פון אונדז צוטיילן א האַלב ברויט און צוויי טעפּלעך הייסע טיי. בײַ אונדזער ארויסגיין פון דאָרט, האָט ער אָנגעזאָגט די סאָלדאַטן, זיי זאָלן זיך אָפּשטעלן אויפן וועג נעכטיקן נאָענט פון סטערטעס שטרוי, — גאָר ניט ענלעך צו אַלע אַנדערע רומענישע רשעים...

גאַנץ אַנדערש איז געווען ווען מיר זענען אָנגעקומען קיין האַלאַשאַנקע, א שטעטל אין אוקראַינע. פון דער יידישער באַפעלקערונג איז שוין דאָרט קיין זכר ניט געבליבן. געטראָפן האָבן מיר דאָרט הונגאַריש מיליטער. מ׳האָט אונדז געזאָגט אַז באַלד וועט מען טיילן קאַשע מיט סופּ, האָבן מיר זיך באמת געפרייט, ווײַל מיר זענען געווען אויסגעהונגערט. די אָרדנונגס-היטער אונדזערע איז אָבער ניט געפעלן געוואָרן ווי מיר שטייען אין דער ריי. זענען זיי אונדז באַפאַלן און מערדערלעך געשלאָגן, און דאָס צוגעזאָגטע ביסל עסן האָבן מיר שוין אויך ניט באַקומען. מיר האָבן זיך געלעגט הונגעריק און זענען אויפגעשטאַנען הונגעריק. אָנגעווייטיקטע מיט צעבראָכענע פּלייצעס און געשוואָלענע פיס. קיין ביסל וואַסער האָבן מיר׳ אויך ניט געקענט באַקומען — ניט צום וואַשן זיך און ניט צום טרינקען, ווײַל די פּויערן האָבן אונדז ניט צוגעלאָזט צו די ברונעמס. זיי האָבן געטענה׳ט — און דאָס איז אין א געוויסער מאָס געווען ריכטיק — אַז אונדזערע קעסעלעך זענען ניט ריין און מיר וועלן פאַרשמוציקן דאָס וואַסער. אַזוי האָבן מיר זיך געשטעלט צום ווייטערדיקן מאַרש און אַזוי זענען מיר געגאַנגען ביז שמחת-תורה.

אייגנטלעך האָבן מיר פאַרלוירן דעם חשבון פון די טעג, ניט געוווּסט ווען ס׳איז שבת און ווען ס׳איז יום-טוב. אָבער מיר זענען אָנגעקומען קיין בערשאַד און דאָרט געטראָפן עטלעכע אונדזערע בריטשאַנער. מיר האָבן זיי זער שטאַרק מקנא געווען, וואָס זיי האָבן געהאַט דאָס גליק שוין אראָפּצוואַרפן דער רוק-זאַק פון די פּלייצעס און זיך אויסגלײַכן די אָנגעווייטיקטע ביינער — אמת, אויף דער

בלויזער ערד. מיר האָבן נאָך דערווייל ניט זוכה געווען אפילו צו אזא מקום מנוחה. אונדז האָט מען געטריבן נאָך אכצן קילאָמעטער ביז צום בוג, און דאָרט זענען מיר געבליבן אין א קאָלכאָז.

אינעם קאָלכאָז זענען געווען נאָך בריטשאנער. אָבער זיי זענען געווען צעשפּרייט איבער די דריי דערפער פון וועלכע דער קאָלכאָז איז באשטאנען. איך, לייב ראָזענבערג (לייב ניסנ׳ס), אברהם ראבינאָוויטש מיט זייערע פאמיליעס, האָבן זיך געהאלטן אינײנעם און האָבן געפונען אליידיקע שטאל. האָבן מיר, נאָך פיל מי און מאטערנישן און אָפּגעבענדיק דאָס לעצטע וואָס מ׳האָט פארמאָגט, געקראָגן א ליידיק קליין פויעריש שטיבל. מיר האָבן זיך דאָרט איינגעאָרדנט גאנצע פיר פאמיליעס, בסך-הכל 14 נפשות, אויף דריי-שטאָקיגע געלעגערס.

די קעלט איז געווען גרויס, און הייצן איז ניט געווען מיט וואָס. אויף צו ברענגען א ביסל שטרוי כדי אָפּצוקאָכן א ביסל קארטאָפל, אָדער א מאמעליגע, האָט מען געמוזט גיין זעקס-זיבן קילאָמעטער. דאָס עסן איז געווען ווייט פון גענוג. ס׳איז, פשוט, ניט געווען פאר וואָס צו קויפן. כדי צו קריגן א ביסל פּראָדוקטן האָט מען געמוזט אוועקגעבן פון דעם ביסל הלבשה און וועש, וואָס מ׳האָט נאָך פארמאָגט. א סך זענען ארויס אויף ארבעט אין קאָלכאָז, צו רייניקן די ראָפּגענומע-נע ארבעס. פאר גאנצע אכט שעה ארבעט האָט מען באקומען א ביסל ארבעס אָדער לינטע. דאָס איז אָבער געווען פארבונדן מיט סכנות-נפשות. איינמאָל האָט א רומענישער פּאטרול זיך אנגעשלאָגן אין צוועלף יידן, וואָס זענען געגאנגען צו דער ארבעט, און די סאָלדאטן האָבן אָן שום טענות דערשאָסן אלע צוועלף. ווישן די געפאלענע איז געווען אויך א בריטשאנער, (מאיר ליפל) : א שמוישן־הענדלער (זיין שווער האָט געוווינט ביי דער יעדינעצער בריק). ער איז שטארק פארוואונדעט געוואָרן. האָט זיך אָפּגעמוטשעט נאָך א פּאָר וואָכן ביז ער האָט אויסגעהויכט זיין כשר׳ע נשמה.

כ׳האָב זיך ארומגעקוקט אז ס׳איז ניט קיין תכלית; ס׳איז שוין באלד נישטאָ וואָס צו בייטן, און כ׳האָב באשלאָסן צו נעמען די פאמיליע און אנטלויפן קיין בערשאד, 18—20 קילאָמעטער פון אונדזער קאָלכאָז. „אנטלויפן״ — ווייל פאָרן איז ניט מעגלעך צוליב צוויי טעמים: ערשטענס, דארף מען דערצו גאנצע צוויי דערלויבנישן, איינע — אויף ארויספאָרן פון קאָלכאָז, און איינע —אויף ארײנצו-פאָרן קיין בערשאד. צווייטנס, ווער האָט דאָס צו באצאָלן פאר א פור?... האָבן מיר געדונגען פאר עטלעכע מארק א טרעגער, ער זאָל אונדז העלפן טראָגן דאָס ביסל אָרעמקייט, און אין איינעם א פארטאָג האָבן מיר זיך אוועקגעלאָזט אין וועג. ביז בערשאד איז אלץ דורכגעגאנגען אָן שטערונגען. איך בין געווען אָנגעטון אין פּויערישע בגדים און בין געווען פארשווארצט און ניט ראזירט, האָב איך ניט געצויגן צו מיר די אויפמערקזאמקייט פון די פּאטרולן ביי דער בערשאדער בריק, און זיי האָבן מיך ניט געטשעפּעט. די פרוי, אָבער, מיטן קינד און דעם טרעגער האָבן זיי פארהאלטן, צוגערויבט א טייל פון געפּעק; דעם טרעגער גוט אָנגעשלאָגן און געהייסן צוריקגיין אין קאָלכאָז. ס׳האָבן ניט געהאָלפן קיין רעד און קיין

געבעט. זיי האָבן געמוזט דעם גאנצן טאָג ארומקרייזן די שטאָט, און ערשט פאר־נאכט זענען זיי מיט סכנת־נפשות אריבער דעם טייך, וואָס האָט שוין דאַן אָנגעהויבן צו לאָזן.

א צימער האָב איך געהאט באשטעלט נאָך פריער, פאר 15 מארק א חודש. לייב ראָזנבערג האָט אויך געזאָלט דינגען א צימער אין בערשאד; ער האָט אָבער ניט געקענט איינגיין אויפן פרייז און איז פארבליבן אין קאָלכאָז. דאָרט האָט ער טאקע זיין לעבן פארלוירן. ווען די רוסישע ארמיי איז אריבער דעם בוג און האָט שטארק באשאָסן דעם קאָלכאָז, האָט ער באקומען א הארץ־שלאג און האָט שוין ניט זוכה געווען צו דער ישועה.

בין איך שוין אין א גוטער שעה אין בערשאד. אָבער פון וואָס לעבט מען? כל זמן ס׳איז נאָך געווען וואָס, האָט מען פארקויפט אָדער געביטן אויף פּראָדוקטן. אָבער דאָס האָט זיך אויך געענדיקט. האָב איך גענומען האנדלען מיט וואָס נאָר ס׳לאָזט זיך: מיט וואלוטע, מיט גאָלדענע פינפערלעך, מיט שוועבעלעך, מיט פּאפּיראָסן, וואָס כ׳האָב צעטראָגן אין די ארומיקע דערפער. איינמאָל האָט מען מיך געכאפּט, צוגענומען ביי מיר דאָס ביסל סחורה און מיר באצאָלט פאר איר מיט עטלעכע גוטע קלעפּ. האָב איך שוין פארענדיקט מיטן מסחר.

האָב איך מיך גענומען שרייבן צו קרובים און צו סתם באקאנטע און געבעטן הילף. צו באקומען ביי עמיצן א גמילות־חסד איז ניט געווען קיין רעד. אפילו פון די וואס כ׳האב ניט איינמאל א טובה געטון אין בריטשאן. דאס ווארט רחמנות האָט אין בערשאד ניט עקזיסטירט: האָסטו ניט — ביסטו אויסגעשטעלט צו שטארבן פון הונגער; מענטשן זענען טאקע אזוי געשטאָרבן: פריער געשוואָלן געוואָרן און לסוף שטיל אויסגעגאנגען.

און דאָ קומען אָן נייע צרות: מען נעמט צו ארבעט קיין ניקאלאיעוו, מאכן א בריק פארן דייטשן מיליטער. כ׳האָב אויסגענוצט גרויסע פּראָטעקציע, און מיר איז געלונגען מען זאָל מיך צונעמען פאר א שומר אין א טשוועקעס־פאבריק, פאר איין מארק א טאָג — די פרייז פון א האלבן קילאָגראם ברויט. אָבער דאָך בעסער ווי צו גיין צו די דייטשן... ס׳פלעג זיך אויך מאכן אז מ׳האָט מיך גענומען פאר א בורר, איז צוגעפאלן דערפון א פארדינסטל. די לאגע איז געוואָרן אלץ שווערער און ביטערער.

דער קאָמענדאנט וואָס כ׳האָב געטראָפן אין בערשאד האָט זיך באצויגן צו די יידן פארהעלטניסמעסיק מענטשלעך, און ס׳האָט אפילו געטראָפן אז ער האָט צוריק געגעבן די הענדלער די ביי זיי רעקווירירטע סחורה. דאָס האָט געווירקט אויך אויף די פשוטע זעלנער. ס׳האָט אָבער לאנג ניט געדויערט; ס׳איז געקומען א נייער קאָמענדאנט, א רשע מרושע. געווען איז ער פון בוקאָווינע און די דאָרטיקע יידן האָבן אים געקענט פאר א לערער. ער אָבער האָט זיך בארימט, אז ער האָט שטודירט אין דייטשלאנד און איז א ס.ס. חוץ דעם איז זיין פאָטער, לויט זיינע רייד, דער הויפּט־קאָמאנדיר פון גאנץ טראנסדניסטריע, און ער מעג, הייסט עס,

טון וואָס אים געפעלט — ער האָט פאר קיינעם ניט מורא. גאנצע טעג פלעג ער ארומלויפן אויף זיין מאַטאָציקל און אכטונג געבן, אז די פויערן זאָלן, חלילה ניט פארקויפן די יידן קיין שום פראָדוקטן. דערצו האָט ער נאָך ארומגעצוימט די יידישע גאסן מיט דאָפּלטע שטעכיקע דראָטן. און אז ווער פון די פויערן האָט זיך דאָך אריין געגנבעט מיט א ביסל פראָדוקטן, און מ׳האָט אים געכאפּט, פלעגט ער שטרענג באשטראָפט ווערן.

איינמאָל — און דאָס האָב איך מיט מיינע אויגן געזען — האָט ער אָנגע־טראָפן אויף א יידישן בחור, וואָס האָט געקויפט ביי א פויער א פּאָר קילאָגראַם קארטאָפל. האָט ער אים ערשטנס מערדערלעך געשלאָגן און דערנאָך אים צוגע־בונדן צו זיין מאַטאָציקל און אים געהייסן אזוי לויפן. צום גליק איז אָנגעקומען א העכערער אָפיציר, ניט קיין אָרטיקער, און האָט אָפּגעראטעוועט דעם בחור. ווען די מלחמה האָט זיך פארענדיקט איז דער קאָמענדאנט פארמשפּט געוואָרן צום טויט, אָבער מ׳האָט דערנאָך דעם טויטאורטייל פארביטן אויף אייביקער קאטארגע אין די זאלץ־גראָבנס פון טירגו־אקנא.

ווען די דייטשן האָבן געקראָגן זייער מפּלה ביי סטאַלינגראַד, האָט די קאָ־מענדאטור אויפגעהאָנגען א שווארצע פאָן און מיר האָבן שטילערהייט זיך געפרייט. באלד אָבער איז אראָפּגעקומען קיין בערשאד א פעלדס־קאָמענדאנט, א דייטש, האָט ער זיין גאנצן כעס אויסגעלאָזט צו אונדז — געוואָלט פון אונדז נקמה נעמען פאר סטאַלינגראַד... ס׳איז געווען א סכנה ארויסצוגיין אין גאס פאר מורא מען זאָל זיך ניט טרעפן מיטן קאָמענדאנט. צוויי יידישע יונגע לייט, האָבן טאקע מיט זייער לעבן באצאָלט ווען זיי האָבן אים אָנגעטראָפן אין גאס. אים איז ניט געפעלן דער שטייגער פון זייער באגריסן אים, האָט ער זיי דערשאָסן און זיי אפילו צוויי טאָג ניט געלאָזט ברענגען צו קבר־ישראל.

די פּארטיזאנער האָבן דאן פארשטארקט זייער טעטיקייט אין בערשאדער געגענט. צו זיי זענען צוגעשטאנען אויך אונדזערע ניוניע ניסנבוים (משה ניסנבוימ׳ס זון) און פּעני פלייגער (ד״ר פליייגערס טאָכטער). געהייסן האָט עס אז די פּארטיזאנער האָבן זיי מיט געוואלד גענומען צו זיך. זיי האָבן זיך געפונען אין א קאָלכאָז, עטלעכע צענדליק קילאָמעטער ווייט פון בערשאד.

שפּעטער, ווען מיר זענען שוין צוריקגעקומען קיין בריטשאַן און מיר האָבן געוווינט צוזאמען אין הויז פון ד״ר פליייגער, האָט מיר ניוניע דערציילט ווי די פּארטיזאנער פלעגן שטארק דערקוטשן די דייטשן און די רומענער. איינמאָל האָבן די דייטשן ארומגערינגלט דאָס וואלד, ווו די פּארטיזאנער האָבן זיך אויפגעהאלטן. זיי האָבן זיך אָבער באצייטנס דערוווּסט און האָבן אין א נאכט אָפּגעצויגן אויף הונדערט קילאָמעטער. גאנצע צוויי טעג און צוויי נעכט האָבן די דייטשן באָמבאר־דירט דעם וואלד און אויפן דריטן טאָג האָבן זיי געזען אז זייער ארבעט איז געווען אומזיסט....

די פּארטיזאנער פלעגן ביינאכט אָנפאלן אויף די צוקר־פאבריקן און יעדעס

מאָל אוועקפירן הונדערטער זעקלעך צוקער. זיי האָבן דאָס צעטיילט צווישן די פויערן פון ארומיקע דערפער. און זיי, די פויערן, פלעגן ברענגען קיין בערשאד און פארקויפן צוקער אָדער בייטן פאר זייגערס און הלבשה. אין בערשאד גופא האָט זיך ארומגעדרייט א ייד א פארטיזאנער! א געוועזענער קאפיטאן אין דער רויטער ארמיי. ווען דער קאָמענדאנט האָט זיך פון דעם דערוווסט (ס׳האָט זיך געפונען ווער ס׳האָט צוגעטראָגן!), האָט ער באשטימט א פרעמיע פון 1000 מארק, אויב מען וועט אים כאפן. האָט מען אים אין א טויט-קאסטן ארויסגעטראָגן אויפן בית-הקברות, און פון דאָרט האָט ער שוין דעם וועג געפונען... ווען די רוסישע ארמיי איז אריין קיין בערשאד, איז ער מיט זיי צוריק געקומען.

די פארטיזאנער האָבן זיך געווענדעט נאָך שטיצע צו אונדזערע כלל-טוער, אין דער שפּיץ פון ד״ר שרענצעל, און האָבן פון זיי באקומען עטלעכע טויזנט מארק און א ביסל קליידונג פון דעם וואָס איז אָנגעקומען פאר די פארשיקטע. אויך פריוואטע פערזאָנען האָבן געשטיצט די פארטיזאנער — ווער גוטוויליק און ווער פאר מורא — און האָבן געגעבן וואָס נאָר זיי האָבן געקענט. דאָס האָט געבראַכט צו גאנץ טרויעריקע רעזולטאטן.

א רומענישער געהיים-אגענט האָט זיך אָנגעהויבן חבר׳ן מיט א יידישן בחור און אייניקע מאָל אים איינגעלאדן אין שענק אויף צו טרינקען. דער בחור האָט איינמאָל, זייענדיק שיכור, אָנגעהויבן צו פּלאפּלען און ביסלעכווייז אויסדער-ציילט סודות, אין אָנהויב ניט זייער וויכטיקע. אָבער ווען מ׳האָט אים ארעסטירט און אים אכזריותדיק געשלאָגן און געפייניקט, האָט ער ניט אויסגעהאלטן און אויס-געגעבן אייניקע מיטהעלפער פון די פארטיזאנער, און אפילו אָנגעוויזן דאָס פלאַץ, וו ס׳איז געווען באהאלטן די ליסטע מיט א גרויסער צאָל נעמען פון די וואָס האָבן בייגעשטייערט זייער שטיצע פאר די פארטיזאנער. דאָס האָט מען זיך דערוווסט ערשט שפּעטער, און דערווייל האָט מען יעדע נאכט ארעסטירט א פּאָר צענדליק מענטשן. אזוי האָט מען צוזאמענגענומען עטלעכע און צוואנציק קריסטן און קרוב צו צוויי הונדערט יידן. מ׳האָט זיי שוידערלעך געפייניקט, און לסוף ארויסגעפירט ארויס דער שטאָט, זיי דערשאָסן און באגראָבן אין צוגעגרייטע גריבער.

עס איז ווייט ניט מעגלעך אלץ איבערצודערציילן, וואָס מיר זענען דורכ-געגאנגען אין די דריי מיט א האלבן יאָר. עס גלויבט זיך קוים, אז מ׳האָט אזוינס געקאָנט איבערטראָגן. זענען טאקע די גרעסטע טייל ארויסגעטריבענע טראגיש אומגעקומען. שוין אייניקע חדשים פאר אונדזער באפרייאונג האָט מען אָנגעגעבן אז די צאָל לעבן-געבליבענע יידן אין טראנסניסטריע איז אַן ערך 42 טויזנט. בעסאראביע אליין האָט געציילט קרוב צו 300 טויזנט. דער חשבון איז, הייסט עס, קלאָר: ניט ווייניקער פון 250 טויזנט יידן האָבן זייער קבר געפונען אין טראנסדניסטריע.

יוסף הורביץ

דער וועג פון פיין

. . . א מאָל האָב איך געהאט צוויי היימען — מיין געבורט שטעטל בריטשאַן, ווו עס זענען געווען באבע-זיידע, פעטער-מומעס, און לאָדזש, פוילן, ווו עס זענען געווען עלטערן, ברידער, שוועסטער, און ווו כ׳האָב נאָכדעם געהאט מיין איי־גענע היים. אין לאָדזש פלעג איך אויף אמאָל באשליסן — כ׳פאָר אהיים: דאָס האָט געהייסן — קיין בריטשאַן. אין בריטשאַן בין איך אַפּגעווען א פּאָר וואָכן און זאָג: כ׳פאָר אהיים; האָט דאָס געהייסן קיין לאָדזש... בין איך איצט געפאָרן מיט דעם זעלבן וועג ווי אמאָל — אהיים.

...ס׳איז מלחמה. צי וועט מען די שטאָט (טשערנאָוויץ) פארטיידיקן? צי וועט מען אוועקגיין אזוי? אָבער בעסאראביע וועט מען באשטימט ניט אָפּגעבן אזוי. דארף מען לויפן קודם-כל אהיים, אהין, קיין בריטשאַן.

דער אויטאָבוס, וואָס קורסירט צווישן בריטשאַן און טשערנאָוויץ, האָט זיך אָפּגעשטעלט שוין פונעם ערשטן טאָג אָן. מען האָט זיך אָפּגערעדט מיט א פורמאַן, באצאָלט פארן פערד און וועגעלע. אינדערפרי איז ער געקומען, אָפּגע־בראכט די ידיעה: נישטאָ, זאָגט ער, שוין נישטאָ קיין וועג אהין, איבערגעשניטן דעם וועג... מיר זענען אין א שטייג, נישטאָ ווו צו לויפן.

...אונדזער א גוטער פריינט, מעכעלע וואלשטיין, און זיין זון ליוסיק, עטלעכע דאָקטוירים, לערער און אנדערע, האָט מען פארנומען און זיי זענען פארפאלן געוואָרן. ווען ס׳איז נאָכדעם געקומען ליוסיקס אלטע ניאניע און דער־ציילט, אז זי האָט אליין געזען מיט די אייגענע אויגן, ביים פּרוט א בארג מיט מתים און דער ערשטער, וועלכן זי האָט אויפגעדעקט איז טאקע געווען ליוסיק, און דער צווייטער איז געווען מעכעלע און נאָך באקאנטע, האָט מען איר פשוט ניט געגלויבט... נישט געוואָלט גלויבן; ס׳איז אָבער געווען דער אמת, דער שרעקלעכער אמת; מען האָט זיך אין דעם איבערצייגט שפּעטער.

...פון בעסאראביע זיינען אין דער צייט אָנגעקומען וואָס אמאָל ערגערע בשורות. מען האָט ארויסגענומען די גאנצע יידישע באפעלקערונג פון די בעסארא־בער שטעט און שטעטלעך און זיי אריבערגעוואָרפן איבערן דניעסטער, צו די דייטשן. באלד דערוויסן מיר זיך, אז מ׳האָט זיי דאָרט נישט אָנגענומען און מ׳האָט זיי געיאָגט צוריק, אז מ׳האָט זיי פארשפּארט אין לאגערס אין יעדיניעץ און אין סעקוראַן...

עס איז דאָ נעבן בריטשאַן א דאָרף, הרובנע, א רוסיש דאָרף מיט קאצאפּעס. זיי האָבן גערטנער און די בעסטע פּרוכטן, גרינצייג, אויך האָניק, וואקס א.א.וו. דאָס אלץ פלעגן זיי ברענגען אין די ירידים-טעג אויפן בריטשאנער מארק. איצט, אז קיין יידן זענען אין בריטשאַן נישטאָ, ברענגען הרובנער קאצאפּעס זייערע פּראָדוקטן קיין טשערנאָוויץ. איינמאָל האָב איך אויפן מארק באגעגנט א באקאנטן הרובנער קאצאַפּ, וואסיל. ער האָט עס מיר דער ערשטער אָפּגעגעבן דעם אמתן גרוס, ווי ס׳איז צוגעגאנגען דער אומגליק, דאָס אויפהייבן און ארויסשיקן די יידן

פון בריטשאן, און אזוי ווי פון בריטשאן אויך פון די אנדערע שטעט און שטעטלעך פון בעסאראביע. ער האָט מיר קודם כל אָפּגעגעבן א גרוס פון מאַטלען און סימעלען; זיי זענען געווען דאָרטן אין בריטשאן, און אוועק מיט אלע, מיט די ארויסגעשיקטע. ער האָט עס אויך מיר איבערגעגעבן א פּרט פון דער ארויסשיקונג, אז ביי מיינעם א קרוב, ליוסיק שווארץ, אן אדוואָקאט, זענען אין דער צייט פונעם ארויסשיקןביידע קינדער געלעגן קראנק אויף סקארלאטינע מיט העכער 40 גראד היץ. ער האָט געבעטן מ'זאָל די קינדער לאָזן דערווייל אין שפּיטאָל; עס האָט ניט געהאָלפן, ער האָט זיי געמוזט אין דעם צושטאנד מיטנעמען.

6 א זייגער אינדערפרי האָט מען געמאָלדן אין בריטשאן, אז אלע יידן דארפן זיך פארזאמלען ביז 9 א זייגער אויף דער „טאלעקע" (א לאָנקע). מיליטער, פּאָליציי און א ביסל אונטערוועלט-לייט האָבן אכטונג געגעבן אז ביז 9 א זייגער זאָלן שוין די יידן אין זייערע היימען נישט זיין. אויף דער טאלעקע (וויפל מאָל מיר, קינדער, פלעגן זיך שפּילן, שפּאצירן אויף דער דאָזיקער „טאָלעקע", עס איז אמאָל געווען דער שבתדיקער שפּאציר פארן שטעטל, איצט איז דאָרט געשטאנען דער אומגליק), זענען שוין געשטאנען אָנגעגרייט פורלעך פאר די קינדער און קר'אנקע. הארצרייסנדיקע געשרייען און געוויינען די גאנצע צייט אין שטעטל, איבערן וועג און אויף דער טאָלעקע. מען האָט געמוזט מיטנעמען אלע, מען האָט נישט געלאָזט אין שטעטל קיין איינציקן ייד. עס איז געלעגן אין גסיסה, אין זיינע ל'עצטע מינוטן, אן אלטער ייד. די קינדער האָבן געבעטן, מען זאָל זיי לאָזן ביז זיי וועלן אָפּגעבן דעם טאטן דעם לעצטן כבוד. זיי האָבן געהאָט איין ברירה: זיי האָבן געקאָנט, ס'איז געווען א חסד, דעם גוסס לאָזן אויפן אָרט, זיי אָבער, האָבן געמוזט גיין.

די נאָרמאלע יידישע באפעלקערונג אין בריטשאן האָט געציילט א 12 טויזנט מענטשן; איצט זענען געווען ביז 16 טויזנט, ווייל עס זענען אריינגעקומען אהער פון ליפקאן און סעקוראן די יידן; אין אָנהויב מלחמה איז דאָס געווען אויף דער פראָנט-ליניע.

די אלטע, קראנקע און די קינדער, ווי אויך אייניקע זאכן פון די, וועלכע האָבן געקאָנט גיין צופוס, נאָר זיי האָבן נישט געקאָנט טראָגן זייערע זאכן, האָט מען איינגעאָרדנט אויף די פורלעך. די איבעריקע האָט מען אויסגעשטעלט אין קאָלאָנעס, 300 מענטשן אין א קאָלאָנע, ארומגערינגלט מיט מיליטער און — אין מארש.

אויפן וועג, וואָס ווייטער, אלץ ערגער. נאָר אייניקע היימישע גויים האָבן אָפּגעפירט זייערע פּאסאזשירן א ביסל ווייטער. די גרעסטע טייל זענען גיך מיד געוואָרן און אראָפּגעוואָרפן די פּאסאזשירן מיט די קלומיקלעך און צוריקגעקערט אהיים. דאָס איז נאָך געווען דאָס איידלסטע. שפּעטער איז געוואָרן ערגער; מען האָט געהאט צו טאָן מיט פרעמדע גויים; זיי אליין האָבן פארקירעוועט די פורלעך אויף א זייטיק וועג, די זאכן צוגענומען און די פּאסאזשירן אָפּטמאָל דערביי דערליידיקט. וואָס ווייטער איז געוואָרן נאָך ערגער. עס איז געווען ווי אָפּגערעדט צווישן קאָנוואָי

און די באנדעס פון די דערפער: מען האָט אָפּגעשניטן גאנצע גרופּעס פון די קאַלאָנעס, פון דער גאנצער מאסע, זיי פארפירט אין א זייט אין פעלד, אָדער וואלד — דאָרט בארויבט און אויסגעהרגעט. דער וועג איז געווען פארזייעט מיט הרוגים. אין מארש האט מען געיאגט, געטריבן, געשלאגן. פיל האבן ניט אויסגע־האלטן און געבליבן אויפן וועג. מען האָט געלאָזט טאטע־מאמע, ברידער־שוועסטער און קינדער, און מען האט געמוזט לויפן, געיאגטע ווייטער... און וואס נענטער צום דניעסטער, אלץ גרעסער די רציחות.

צו אָטעק (א שטעטל ביים דניעסטער, פון דער זייט פון בעסאראביע, פון יענער זייט דניעסטער ליגט מאהילעוו־פּאדאלסק), זענען די קאלאנעס צוגעקומען שוין שטארק שיטערע. און איצט האָט זיך אָנגעהויבן דאָס אריבערפירן דורכן דניעסטער. די בריק איז געווען אויפגעריסן, מען האָט אריבערגעפירט אויף לאדקעס, פּאראמען; האָט מען געוואָרפן אין וואסער אריין זאכן און מענטשן, געשלאָגן און געהרגט...

און פון יענער זייט דניעסטער, ביי מאהילעוו, איז דאָ א בארג; יאָגט מען אויף דעם בארג. מענטשן ווארפן פון זיך אראָפּ יעדן איבעריקן גראם פון געפּעק; ווער קאָן עס עפּעס נאָך אזא וועג לויפן מיט געפּעק ארויף אויפן בארג? און אז מען איז שוין העט אויבן — יאָגט מען צוריק אראָפּ. ערשט, ווער עס איז נאָך געבליבן ביי עפּעס, ווארפט אין וועג אראָפּ דאָס איבעריקע, ווייל א סך מענטשן קאָנען אראָפּ נאָך ערגער גיין, ווי ארויף... די זאכן קלויבן נאָכדעם אויף אנדערע. די יידן יאָגט מען ווייטער, גלאט אזוי, פאר ספּאָרט שוין, ארויף־אראָפּ, ארויף־אראָפּ; ביז זיי בלייבן אָן א נשמה, אָן א הארץ.

פארמוטשעטע, דערשלאָגענע, א סך פאריתומטע, זענען ענדלעך די רעשט־לעך אנגעקומען קיין מאהילעוו. די שטאט א רואינירטע, אויסגעבאמבעטע, צעבראָכענע, איז גרייט זיי אריינצונעמען אין אירע רואינעס, אָבער דאָ הייבט זיך אָן א נייעס: די שטאָט איז נאָך אין די הענט פון די דייטשן, וועלכע זאָגן אז זיי דארפן נישט די יידן, מען זאָל זיי צוריק פארנעמען...

און עס הייבט זיך אָן צוריק, דורכן וואסער און די קאַלאָנעס, דורכן באנייטן רויב און מאָרד, קיין סעקוראן. דאָ האָט מען געמאכט א לאגער. דאָ געפינען זיך איצט אלע וואָס זענען נאָך גאנץ געבליבן פון דעם מארש. די בריטשאנער, די כאָטינער, די ליפּקאנער, דאָס אלץ געפינט זיך איצט אין סעקוראן. מיינע אויך; ווי אזוי פארבינדעט מען זיך מיט זיי? אפשר פּרוּוון זיי ארויסשלעפּן?

איצט ווייסט שוין גאנץ טשערנאָוויץ וועגן דעם אומגליק בעסאראביע, און עס זענען פאראן פארשידענע באציאונגען אפילו צווישן די יידן צו דעם אומגליק בעסאראביע. די טשערנאָוויצער, די בוקאָווינער הייסט עס, האלטן זיך פאר מער יחסנים. די בעסאראבער, מיינען זיי, האָבן עפּעס א שטיקעלע חטא אויף זיך: זיי זענען כמעט רוסישע, שטענדיק געווען פּראָ־רוסיש, האָבן זיי אפילו פארדינט וואָס מען רעכנט זיך מיט זיי אָפּ א ביסעלע; אָבער מיט זיי, מיט די בוקאָווינער און

בפרט מיט די טשערנאָוויצער, וועט מען זיך אזוי ניט באגיין — אזוי מיינען זיי — און דאָך איז מען אפעס אומרואיק, מען האָט מורא.

די בעסראַבער אין טשערנאָוויץ האָבן אנדערע דאגות: ווי אזוי רייסט מען ארויס די נאָענטע, די אייגענע פונעם לאגער, פון סעקוראַן און פון יעדינעץ. אין יעדינעץ, דאָס ווייסען מיר שוין אויך, האָט מען אויסגעקוילעט כמעט דאָס גאנצע שטעטל יידן. דאָס פארבליבענע ביסל ארויסגעיאָגט אויפן וועג צום דניעסטער, איבערן דינעסטער קיין „טראנסניסטריע".

...איך האָב באקומען א גרוס פון יענע — פון די ארויסגעשיקטע קיין טראנס-ניסטריע. אז ווי איז צו דעם גרוס. געבראכט האָט אים אנאטאָלי יעפיפאנאָוויטש באלבאשענקא, דער זון פון אונדזער בריטשאנער גלח, אונדזערער א „גוטער פריינט". קיין גוטער פריינט אין אלגעמיין פאר יידן — איז ער נישט. אן אידעאָלאָגישער קוזאָוועץ, נאָר א געוועזענער מיטשילער פון א סך יידישע קינדער פון דער בריטשאנער „אוטשילישטשע", און פון דאנען די פארבינדונג און די גענייגטקייט פון זיין זייט מיטצוהעלפן צו לינדערן די יסורים פון אייניקע זיינע בריטשאנער געוועזענע מיטשילער און חברים.

ער דערציילט: אויפן וועג קיין מאָהילעוו, ביים ברוקירען די שאָסייען, ארבעטן יידישע יונגעלייט, נאקעטע, באָרוועסע, הונגעריקע, אויסגעצערטע, האלב-סקעלעטן. עמיצער האָט זיך מרחם געווען און פונם אויטאָ, מיט וועלכן מען איז אדורכגעפאָרן נעבן א גרופע פון אזעלכע ארבעטער, ארויסגעוואָרפן א ברויט. די יינגלעך האָבן זיך געוואָרפן אויף דעם ברויט ווי ווילדע חיות. ווי הינט געריסן איינער ביים אנדערן, געביסן ביים אנדערן פון די הענט. די אויפזעער זענען צו און מיט די קאָלבעס זיי צוטריבן. נאָך דעם איז עס געוואָרן א „זאבאווע", אזא ביי א טייל „באַרעמהארציקע" מענער. זיי פלעגן אומיסטן פאָרן, ארויסוואַרפן גאנצע ברויטן און צוקוקן ווי די יינגלעך רייסן זיך.

אין מאָהילעוו אליין, פאר די טירן, ליגן מענטשן אָנגעשוואָלענע ווי בערג, מיט ריזיקע קעפּ און ריזיקע הענט און פיס — אָנגעשוואָלן פון הונגער, ליגן זיי און בעטן אויף זיך דעם טויט, וואָס פארשפעטיקט, קומט נישט באפרייען פון דעם יסורימדיקן לעבן. אנדערע, ווידער, זענען אויסגעדארט ווי סקעלעטן. מען איז משוגע פון הונגער און מען גייט נאקעט, איינפאך נאקעט, אויף די גאסן. אזאק א פאפיר — איז קליידונג. און ער שטעלט זיך אפּ ספּעציעל אויף נאקעטע פרויען מיט אנטבלויז-טע בריסטן, וואס הענגען נאָך ווי פוסטע טארבעס.

פאראיאָרן האָט מען גערעדט וועגן הונדערט פינף און אכציק טויזנט דעפּאָרטירטע פון בעסאראביע און בוקאָווינע. נאָכן זומער האָט מען גערעדט וועגן 250 טויזנט. דאָס זענען געווען אָפיציעלע ציפערן: יידן האָבן זיך זייער חשבון און רעדן וועגן 400 טויזנט דעפּאָרטירטע. און 80 פּראָצענט פון דעם — זענען אין משך פון ווינטער אומגעקומען פון הונגער און קעלט און עפידעמיעס. און א חוץ דעם

זענען נאָך אין די זומערדיקע דעפּאָרטאַציעס א טייל פון די דעפּאָרטירטע ארויסגע-שיקט געוואָרן פון טראַנסניסטריע ווייטער, איבערן בוג.

די אויסגעמאַטערטע, אויסגעמוטשעטע, האָט מען ווייטער געיאָגט. און ווידער האָט זיך דאָ אין טראַנסניסטריע אָנגעהויבן דאָס וואָס איז געווען פריער אין טשער-נאָוויץ — ווער עס האָט נאָך געקענט, האָט זיך אויסגעקויפט, באַקומען נייע אויטאָריזאַציעס צו בלייבן אויפן אָרט, אָפּגעשטופּט דעם מלאך-המות אויף א שטיק צייט. ווער עס האָט זיך נישט געקענט אויסקויפן, איז אריבערגעשיקט געוואָרן איבערן בוג צו די דייטשן און מען ווייס נישט, וואָס ס׳איז מיט זיין געוואָרן.

...„די וואָס טראָגן דעם געלן צייכן, טראָגן אויך דעם קרייץ פון ליידן; די וואָס טראָגן דעם קרייץ — טראָגן אויך דעם געלן שאַנדפלעק פאַר די ליידן וואָס מען טוט אָן אומשולדיקע מענטשן״.

איך האָב עס מיין באַקאַנטער, דער יידישער פרוי מיטן צלמל אויפן האלדז, איבערדערציילט ווי א גלייכוואָרט און באלד חרטה געהאַט: וואָס פאַרא טענות קען איך האָבן צו א ווערמל, וועלכעס באַקומט פון דער נאַטור דעם קאָליר פון דעם ארום, דעם שוץ-קאָליר — דער שונא זאָל עס נישט באַמערקן. די נאַטור אליין וויל דאָס ראַטעווען און דאָ מוזן מענטשן אליין וועגן זיך טראַכטן, זיך ראַטעווען. דאָס צלמל איז אין דעם פאַל דער שוץ-קאָליר, א באַהעלטעניש.

...1 סעפּטעמבער 1942. פון טראַנסניסטריע האָבן מיר שוין גענויערע באַריכטן: א קלוגער רומענער, וואָס האלט זיך פאַר א גוטן פריינט פון יידן, האָט כאַראַקטעריזירט די לאַגע פון די יידן דאָרט קורץ און בינדיק, מיט איין פראַזע: „די יידן האבן דאָרט נישט קיין רעכט אויף לעבן״. טוט מען אלצדינג, כדי זיי זאלן אויסשטאַרבן. פון גאַנץ בעסאַראַביע און בוקאָווינע זענען געבליבן אויפן אָרט נאָר 8 ביז 10 טויזנט יידישע נפשות, וואָס געפינען זיך אין טשערנאָוויץ און זיצן שטענדיק מיט דער נשמה אין די הענט און מען וואַרט אויף א פרישער דעפּאָרטאַ-ציע. די פרישע דעפּאָרטירטע גייען שוין דירעקט איבערן בוג.

...אין טראַנסניסטריע וואַרפט מען אריבער גרעסערע גרופּעס איבערן בוג צו די דייטשן און פון דאָרטן ווערן זיי ערגעץ נעלם. מען ווייסט נישט פון זיי מער גאָרנישט, און יעדער פון אונדז האָט דאָרט די נאָענטסטע.

ס.אָ.ס. — ראַטעוועט אונדזערע נשמות! אומזיסט! נישטאָ צו וועמען צו שרייען. עס וועט קיינער נישט הערן, עס רופט זיך קיינער נישט אָן. עס גייט צו גרונט א פאָלק און קיינער קומט נישט צו הילף. עס האָט זיך אדורכגעשלאָגן אהער א קאַרטל, געשריבן פון א רב פון ראַווא-רוסקא, געשריבן מיט לאַטיינישע בוכשטאַבן, מיט העברעאישע ווערטער. דער רב שרייבט, מ׳זאָל איינלייגן וועלטן, מ׳זאָל שרייען, מ׳זאָל מיטטיילן אין אלע עקן וועלט: מען ברענגט אום א פאָלק. מען זאמעלט אויף איין אָרט צענדליקער טויזנטער מענטשן, מען מאַטערט זיי אויס מיט ארבעט, הונגער און דורשט, און נאָך דעם ברענגט מען זיי אום, צו טויזנטער מיט אמאָל, מיט עלעקטרע. לויפט און שרייט! גיט איבער אין אלע עקן, אין אלע וועלטן, שרייבט דער רב.

װעמען איבערגעבן? װער זאָל שרײַען? װער הערט אונדז? מיר אַלײן זענען דאָ באַשטימט אויף פאַרניכטונג. נישט הײַנט, איז מאָרגן.

...פון טראַנסניסטריע האָט מײַן פרײַנדין עספיר א. בערשטײן, באַקומען דורך אומבאַקאַנטע װעגן א צעטעלע, אין װעלכן ס'שרײַבט זיך: ראַטעװעט, ס'איז װינטער. איך גײ אָנגעטאָן אין א װערעטקעלע, אויסגעשניטן א לאָך, אז דער קאָפּ זאָל אדורכגײן און פאַרגאַרטלט מיט א שטריקעלע. אויף די פיס האָב איך גאָרנישט. אזוי איז אויך אָנגעטאָן מײַן קינד. מיר שלאָפן נישט בײַנאַכט, װײַל ס'איז אונדז קאַלט. מיר האָבן זיך נישט מיט װאָס צוצודעקן. שיקט עפּעס אָנצוטאָן, אז כ'זאָל קענען אַרויסגײן אין דרויסן כאָטש בעטן א נדבה.

...ס'איז װירקלעך אדורכגעפאָרן דורך טשערנאָװיץ א טראַנספּאָרט מיט די רעשטלעך פון טראַנסניסטריע, נאַקעטע, באָרװעסע, אָפּגעריסענע, אויסגעמאַטערטע, אויסגעמוטשעטע. עס האָט געמאַכט אײן אײַנדרוק פון א גרופּע אָפּגעריסענע בעטלערס... און דאָס זענען דאָך געװען אונדזערע נאָענטע, אונדזערע קרובים און באַקאַנטע! א שרעק, װאָס עס איז פון זײ געװאָרן.

אײנער װאַרפט אַרויס אין אײן אָטעם גרויסען פון דאָרטן, פו די פאַרבליבענע, פון די אומגעקומענע: דער און דער — געשטאָרבן פון הונגער; דער דערשאָסן, דעם איבערגעלאָזט א פאַרחלשטן אין װעג, די זענען פאַרפרוירן געװאָרן א.א.װ. — אַלץ װעגן אונדזערע נאָענטסטע... װען מען זאָגט: טויזנטער מענטשן זענען גע-שטאָרבן פון הונגער, פּן קעלט, דערפרוירן געװאָרן, מאַכט דאָס אַן אײַנדרוק, װי סטאַטיסטיק; אָבער װען מען דערװיסט זיך אז דער אײגענער אַלטער קראַנקער טאַטע איז געגאַנגען איבערן װעג, איבער פעלדער, געיאָגט דורך װילדע בעסטיעס, און נאָכדעם געבלאָנדזשעט איבער פרעמדע ערטער, געלעכצט נאָך א שטיקל ברויט, און ס'האָט אים דאָס שטיקל ברויט קײנער נישט דערלאַנגט און ער איז אָנגעשװאָלן געװאָרן פון הונגער און נאָכדעם געשטאָרבן מיט א הונגער-טויט — אָ, דאָס איז שוין נישט קײן סטאַטיסטיק — דאָס איז דער טאַטע געשטאָרבן פון הונגער!...

(מ.צ.). ס'װערן דערמאָנט אין בוך פאָלגנדיקע בריטשאַנער, װעלכע זענען אומגעקומען אָדער װעלכע לעבן ניט מער:

זינא געלפּנשטײן-שילער, אשר רזשאָװינסקי, מאַטל ברײַטמאַן, זיסעלע שילער, משה ברײַטמאַן, פרײדעלע שװאַרצער-העכט, מאיר שװאַרצמאַן.

פון די לעבעדיקע — זײ צו לאַנגע יאָרן — די שװעסטער דימיטמאַנס, יאשקע חוריש, דינה רויטמאַן, יהודית רזשאָװינסקי, גרישע שװאַרצמאַן.

טאַניע פוקס

(אויסצוגן פון איר בוך „א װאַנדערונג איבער אָקופּירטע געביטן", בוענאָס-אײַרעס 1947. די אויסצוגן זענען צונויפגעקליבן געװאָרן דורך מ.צ.).

אין בלוטיקן וועג

ביים אָפּטרעטן פון דער רויטער ארמיי איז אונדזער שטאָט געבליבן א גאנצע (כאטין און ליפקאן האָבן זיי ביים אוועקגיין אונטערגעצונדן). א גרויסער טייל פון דער יידישער באפעלקערונג, וויסנדיק וואָס עס וואַרט אויף זיי פון די רומענער און דייטשן, זענען מיטגעגאנגען מיט דער רויטער ארמיי. אָבער ביים ברעג פון דניעסטער, אין נעפּאראטאווע, האבן א גרופּע בריטשאנער, כלומרשטע קאָמוניסטן, געשאפן א מין קאָמיסיע, וואָס האָט באשטימט ווער ס'האָט די רעכט אריבערצוגיין דעם דניעסטער און ראטעווען דאָס לעבן, און ווער ניט. אזוי האָבן זיי געפּסלט אלע, לויט זייער מיינונג, בורזשויען אָדער ציוניסטן. ס'האָבן זיך צווישן אנדערע אומגעקערט לוסיק שווארץ מיט זיין פאמיליע, מאיר סניטיוקער און פאמיליע, שפּעטערדיקע קרבנות פון טראנסניסטריע.

בשעתן גרוש, ארויפגייענדיק דעם בארג לעבן בית-הקברות, האָבן א סך געקוקט מיט קנאה אויף די קברים, זיך געווונטשן בעסער צו בלייבן דאָ ביי די אייגענע טויטע, איידער צו גיין אזא וועג, אין וועלכן ווער ווייסט ווו אונדזער געביין וועט אהינקומען.

דער גרוש האָט זיך געענדיקט ערשט אויפן צווייטן טאָג, ווען מ'האָט ארויסגעשיקט די אונטערשטעליקע: קראנקע און קאליקעס; צווישן זיי דעם בלינדן יעקב מלכזאן. אָט די אומגליקלעכע זענען באגלייט געוואָרן דורך חוזק און געלעכטער פון בריטשאנער שקצים.

אין שפּאן אויפן וועג קיין סעקוראן, לעבן אברהם ביטמאן און פרויקע וויינשטיין, האָט ביטמאן זיך געווענדעט צו אונדז: „מילא איך — האָט ער געזאָגט — האָב ניט געגלויבט אין ציוניזם, אין ארץ-ישראל, אָבער איר, וואָס האָט אלע יאָרן אגיטירט און געארבעט פאר ארץ-ישראל, וואָס זענט איר געזעסן און געוואַרט אויף דעם אומגליק?"

אין סעקוראן, פילנדיק אז די כוחות פארלאָזן אונדז, און מיר קענען ווייטער צופוס ניט גיין, האָבן מיר, איך און משה וויזילטיר, איבערגעקויפט מיט צירינג א רומענישן אפיציר, ער זאל אונדז גיבן א פירל צו פארן. מיר האבן אויך דעם רב אפרתי מיט אונדז גענומען. מיר זענען אָפּגעפאָרן נאָר א פּאָר מעטער. האָט א צווייטער רומענער מיט קלעפּ אונדז אראָפּגעטריבן פון דער פור. באזונדערס שווערע קלעפּ האָט באקומען דער רב ז"ל. כאָטש מיר זענען געווען באטויבט און טעמפּ צו אלעמען, האָט דאָס הארץ געריסן, קוקענדיק ווי דער רב פארדעקט מיט די הענט דעם קאָפּ פאר די רוצחישע קלעפּ.

אין ווייטערדיקן וועג, גייענדיק דורך א פארלאָזט שטעטל, האָבן זיך גע-וואלגערט אויף דער גאס ספרים. משקה גרופּנמאכער, זע איך, רייסט בלעטלעך פון א חומש און באנוצט פאר פּאפּיר צו אלעמען. — וואָס טוט איר? האָב איך אים געפרעגט. — אזוי וויל איך — איז געווען זיין ענטפער. ווען דער רבש"ע קען אונדז אזוינס טון, מעג איך אויך אזוי האנדלען!

געווען אויך צווישן אונדז געשוווירענע אָפּטימיסטן: „וואָס-זשע, איר זעט ניט, פּלעג אברהם וואַטענמאַכער זאָגן, אז ס׳איז משיח׳ס צייטן? מיר ליידן טאַקע, אָבער די ישועה איז נאָענט. ס׳קומט די שעה פון נקמה אין עמלק, און ליהודים תהיה אורה״. אויך משה פּערל פלעג דערווייזן מיט אותות ומופתים, לאָגיש און פּאָליטיש, אז אונדזער בלוטיקער שונא מוז גיך פאַלן. דער ערשטער איז אומגעקומען אין סעקוראַנער געטאָ פון שלאַפקייט און הונגער, דער צווייטער איז דערגאַנגען ביז באַר און דאָרט דערשאָסן געוואָרן.

אין סעקוראַנער לאַגער האָט אונדז באַזוכט דער נאָטאַריוס באַלבאַשענקאָ, דעם בריטשאַנער גלח׳ס זון. געפרעגט זיך אויף יוסף-לייב שילער און נאָך באַקאַנטע, געגעבן געלד-שטיצע. נאָר יעדן געהייסן שטיין פונדערווייטנס, פאַר מורא צו פאַרקראַכן ווערן און זיך אָנשטעקן.

געקומען איז אויך אַמאָל סטאַך, א חזירניק פון בריטשאַן. ער איז גע-שטאַנען פון יענער זייט דראָטיקן פּלויט, און יעדן בריטשאַנער ייד, וואָס איז צוגעקומען נאָענט, האָט ער געשענקט 20 ליי. געשטאַנען, געקוקט אויף אונדז און דערביי געגאָסן מיט טרערן.

א קליין ספר-תורה האָט מיט זיך געטראָגן יחזקאלי גאַראַדעצקי. אין א יום-קריאה, אויב מ׳איז געשטאַנען אויף א אָרט, האָט ער עס אַרויסגענומען ליינען דעריין. נאָכן צווייטן גרוש פון סעקוראַן האָט ער צוזאַמען מיט זיין ספר-תורה זיין רו געפונען אין א צוגעגרייטן גרוב אויפן וועג קיין מאָהילעוו.

כדאי צו פאַרצייכענען: אין די געציילטע וואָכן וואָס מיר זענען געווען אין סעקוראַנער לאַגער, ניט געקוקט אויף נויט, הונגער, קרענק, וואָס האָבן זיך פאַרשפּרייט, אויף די צענדליקער טויטע, וואָס מ׳האָט יעדן טאָג מקבר געווען, האָבן מיר צוזאַמען מיט די חאָטינער, וואָס זענען מיט אונדז געווען, געשאַפן א קהילה-ראַט, וואָס האָט אונדז פאַרטיידיקט פאַר דער מאַכט, אָרגאַניזירט פאַר איר אַרבעט-גרופּן, וואָס זענען געשיקט געוואָרן צו פאַריכטן וועגן און רייניקן שטעט-לעך; אָפּגעטיילט פונעם ביסן פאַר קראַנקע און גאַנץ הילפלאָזע; געגעבן מעדיצי-נישע הילף; באַזאָרגט די שול צו ימים-נוראים, פאַריכט דעם מרחץ און געגרייט זיך צו א ברייטערער טעטיקייט, ווען ניט דער פּלוצימדיקער באַפעל: גיין ווייטער!...

מיטן אָפּטרעטן פון די רוסישע חיילות אין אוקראַינע, זענען מיט זיי מיטגעגאַנגען א סך יידן. די וואָס האָבן געהאַט מעגלעכקייטן דאָס צו טון. געבליבן אין די שטעטלעך זענען די אָרעמע און פיזיש שוואַכע. ס׳איז לייכט זיך פאָרצו-שטעלן וואָס זיי האָבן איבערגעלעבט ביים אַריינקומען פון די דייטשן, דערנאָך די רומענער. ווי זיי האָבן זיך דערוווּסט אז געטריבענע יידן פון בעסאַראַביע גייען דורך זייערע מקומות, האָבן זיי אין איילעניש צוגעגרייט און אונדז באַגעגנט מיט עסן. נאָך מאָהילעוו פאָדאָל און נאָך אַזאַרעניץ, ווו מיר האָבן בכלל קיין יידן נישט געטראָפן, זענען מיר נאָך צוויי רעגנדיקע טעג געקומען קיין לוטשינעץ. דאָרט האָבן מיר אין מיטן שטעטל געטראָפן א גרופּע יידן ביי גרויסע קעסלען

מיט קאַרטאָפל-סופּ. יעדער פון אונדז האָט באַקומען א טעלער סופּ מיט א שטיקל ברויט. ניט צו באַמאָלן דעם טעם וואָס מיר האָבן אין דעם עסן געפילט, און דער מוט און חיות וואָס די יידישע סאָלידאַריטעט האָט געשטאַרקט, ביי אונדזער מאָראַלישער געפאַלנקייט.

אין געטא קאַפּייגאַראַד

כדי צו האָבן א מינימאַלע פאַרשטעלונג פון די שרעקליכע ליידן וואָס מיר זענען, במשך פונם ערשטן יאָר געטאָ, אויסגעשטאַנען, איז גענוג צו דערמאָנען אייניקע פאַלן און מאָמענטן:

נישט געקוקט אויף דער סכנה געשלאָגן אָדער געשאָסן צו ווערן, האָבן יידן זיך באַהאַלטן אונטער דער קאַזאַרמע פון רומענישן מיליטער (אויסער דער געטאָ), געוואַרט ביז מ׳וועט אַרויסוואַרפן די שאָלעכץ פון קאַרטאָפל, וואָס מען האָט געקאָכט פאַר די סאָלדאַטן, און די מציאה געבראַכט אַלס שפּייז פאַר ווייב און קינדער.

אייניקע האָבן זיך דערוווּסט ווו מען באַגראָבט געפגרטע פערד, האָבן זיי פון די גריבער דאָס פלייש אהיים געבראַכט, גענוצט אליין און אויך אַנדערע פאַרקויפט. ווען מ׳האָט דערפון איבערגעגעבן דער מאַכט, האָט מען די פגרים באַגאָסן מיט נעפט, אָבער דאָס האָט אויך ווייניק געהאָלפן.

ווען איך , מיין פרוי און קינדער, זענען אין א צימערל פון ד׳ על ד׳, ניט קיין באַהייצטס, אין שטאַרקן האַלבן ווינטער, געלעגן אַלע אין איין צייט אין א שווערן טיפוס, ניט געהאַט לחלוטין מיט וואָס זיך אין שלאַפקייט צו קוויקן, פלעגט אונדז באַזוכן שלמה קרעמער, אליין געשוואָלן פון הונגער, איינגעוויקעלט אין צעריסענע שמאַטעס. קומט ער אין א אינדערפרי (נאָכדעם ווי זיין זון האָט אין אָוונט פריער געקלאַפּט אין פענצטער, געבעטן „האָט רחמנות, גיט עפּעס עסן״) און אויסגעוויינט זיינע צרות. כ׳האָב אים אָנגעוויזן אויף א פּאָר זאַכן, וואָס כ׳פאַרמאָג נאָך, און אים געהייסן זיי פאַרקויפן. אליין נהנה זיין און אונדז אויך עפּעס ברענגען.

אונדזער פאַמיליע פלעגט אויך אָפּטיילן פונעם מויל פאַר דער פרוי און קינדער פון איציק-אהרן גורוויץ, וואָס זענען אַלע געליגן קראַנק, אויף א שטיינערדיקן דיל אין א געוועזענער סאָוויעטישער קלייט. אין איינעם א פרייטיקן אינדערפרי, בין איך צו זיי געקומען און געטראָפן די מוטער מיט א טאָכטער טויטע, די צווייטע טאָכטער גוססט, און דער זון, מילי, ליגט צווישן זיי, רעדט מיט מיר, און ווען איך לעג אים פאָר א ביסל אַרבעס-סופּ, וויל ער ניט. נאָר ער זאָגט מיר: שלמה, ביי מיר צוקאָפּנס ליגט א פּעקל. דאָרט האָב איך נאָך א פּאָר גוטע קאַלאָשן. איך בעט אייך, נעמט זיי, פאַרקויפט, און פאַר דעם געלט קויפט מיר א שטיקל קאַלבעס מיט ברויט. לאָמיך כאָטש איינמאָל פאַרן טויט זיך אָנעסן...

אָט אין אזא לאגע און אין אזוינע אומשטענדן האָט זיך געשאפן צווישן אונדז א מין „קהילה״. איר טעטיקייט איז באשטאנען: צושטעלן ארבעטער לויט דער פאָדערונג פון דער מאכט; זאמלען די קליידער און זאכן פון די פארשטאָרבענע כדי צו שאפן מיטלען אויף מקבר זיין די טויטע און ווי מעגלעך צודעקן די נאקעטקייט פון די לעבעדיקע; אָפּבעטן אָדער אָפּקויפן גזרות רעות. צוליב דעם פלעג די קהילה אפילו ארויפלעגן געוויסע שטייערן אויף די וואָס זענען געווען אין עפּעס א בעסערער לאגע (די אָרטיקע יידן און די בוקאָווינער מגורשים).

מיר האָבן אויך פארזוכט די קללה פון א פּאָר קהילה מיטגלידער און יידישע מיליציאָנערן, וואָס האָבן, כדי נושא חן זיין ביי נאטשאלסטווא, געגוג צרות פארשאפט די עלענדע מענטשן, געשלעפּט זיי צו שווערער ארבעט אָדער ארויסגע-שיקט אין ארבעטס-לאגערס. דאָס איז א באזונדער טרויעריק קאפּיטל, וואָס איז באַקאנט אלע וואָס זענען דורכגעגאנגען די פינסטערע יאָרן פון געטאָ און לאגער.

אָבער אויך די כלומר'שטע פריווילעגיע פון שאפן אָרגאניזירטע הילף, פון שטיצן איינער דעם צווייטן און בכלל דעם זכות צו געפינען זיך אונטער א דאך איבערן קאָפּ, איז ביי אונדז צוגענומען געוואָרן אינעם מאָמענט, ווען אָנהויב זומער איז געקומען אויפן אָרט פון רומענישן „שעף״ א דייטשער קאָמענדאנט. ער האָט געפונען אז צופיל יידן לעבן נאָך...

ער האָט אלע יידן, אויסער אייניקע ארבעטער פאר זיינע באדערפעניש, ארויסגעטריבן אין א וואלד אויף א קליינעם שטח, ארומגעצוימט מיט שטעכיקן דראָט, אונטער דער שמירה פון אוקראאינישע מיליציאנטן. און ווער ס'האָט געפּרוווט אריבערשפּאנען די גרעניץ, איז אויפן אָרט דערשאָסן געוואָרן.

דאָס געפינען זיך אונטערן פרייען הימל אין קאלטע, רעגנדיקע טעג און נעכט; דאָס ליידן פון הונגער און שמוץ, אָן א מעגלעכקייט זיך אָפּצוואשן, האָבן געבראכט צו דעם, אז מענטשן האָבן אָנגעהויבן פאלן ממש ווי פליגן. ווו מ'האָט געגעבן א שפּאן, האָבן זיך געוואלגערט טויטע קערפּערס. ניט צו דערקענען אויף זיי די מענטשלעכע צורה. בעיני ראיתי א טויט קינד, וואָס זיין קערפּער איז געווען באדעקט מיט לייז, וואָס האָבן זיך איינגעגראָבן אין זיין לייב און עס אויפגעגעסן.

פויערן פון ארומיקער געגנט פלעגן קומען צום פּלויט, שטיין און קוקן אויפן בייז ווונדער. א פּאָר פון זיי, ווי צו רייצן אונדז, האָבן מיטגעבראכט מיט זיך עסן, און די קערעלעך פון וויינשל אריבערגעוואָרפן איבערן פּלויט. קינדער האָבן זיך אויף דעם געוואָרפן, אויפגעהויבן פון דער ערד און גלייך אין מויל.

די ישועה איז געקומען פון די עטלעכע יידן וואָס זענען געבליבן אין שטעטל. זיי האָבן דורך געהיימע וועגן אלארמירט די יידן אין מאָהילעוו. מיט דער הילף פון א היבשן סכום איז דער קאָמענדאנט בעסער געוואָרן; צוערשט דערלויבט צופירן אונדז עסן, דערנאָך א טייל צוריקקומען אין שטעטל.

די סצענע, ווען מ'האָט דאָס ערשטע מאָל ארויפגעבראכט אָנגעשניטענע שטיקלעך ברויט אין לאגער, וועל איך אייביק ניט פארגעסן. ווען דאָס פירל איז אריינגעפאָרן, האָבן זיך אלע דערצו א וואָרף געטון, אזוי אז ס'איז אומעגלעך

געוועז דאָס ברויט צו טיילן. די קולות און יאמערן פון די אויסגעהונגערטע זענען געוועזן עד לב השמים. ווען די טיילערס האָבן זיך קיין עצה ניט געקענט געבן, האָבן זיי דאָס ברויט געוואָרפן איבער די קעפּ. מ׳איז געפאלן איינער אויפן צווייטן, זיך געריסן איבער א שטיקל ברויט, אזוי אז ס׳איז מער געגאנגען לאיבוד ווי צום נוצן. פארשטענדלעך אז דער רוב, באזונדערס די שוואכערע, זענען געבליבן אָן א פיצל ברויט.

ערשט ווען מ׳האָט דעם קאָמאנדאנט געביטן אויף א רומענישן, זענען די לעצטע איבערגעבליבענע געקומען צוריק פון וואלד אין שטעטל.

ש. ווייסבערג

אין בערשאדער לאגער

ס׳איז געווען אין טאָג פון שמחת-תורה. כ׳בין געליגן נאָך א שווערער קרענק. צוויי פרויען זענען מיך געקומען באזוכן. פלוצים איז אריין אונדזערער א באקאנטער:

„וואָס זיצט איר דאָ אזוי רואיק? ס׳איז דאָך א גרויסע שמחה אין גאס. כ׳האָב אליין געלייענט א טעלעגראם אז אלע יידן פאָרן צוריק אהיים״.

מיר האָבן געקוקט אויף אים פארוואונדערט; ער האָט אונדז נישט אָפּגעלאָזט און געיאָגט ארויס. אמת, יידן האָבן אין דער גאס געטאנצט פאר פרייד. די פרייד האָט מיך אָבער נישט געוואַרעמט; מיך האָט געשראָקן אז ס׳איז אפשר א טריק. האָט מען מיך אויסגעלאכט.

און אזוי זענען מיר, איך, נחום-בער און דאָס קינד, נאָכגעגאנגען דעם עולם יידן, וואָס מ׳האָט געהייסן גיין אין שטאָט-גאָרטן זיך פאררעגיסטרירן. געוויינלעך, האָט קיין יידישער פוס נישט געטאָרט אריבערשפּאנען דעם גאָרטן. און איצט, אריינקומענדיק אין גאָרטן, האָט זיך מיר געדאכט אז די ערד ברענט אונטער מיינע פיס. כ׳האָב מיך געבעטן ביי מיין מאן מיר זאָלן ארויסגיין פון דאָרטן, ווייל כ׳האָב געהאט א שלעכטן פאָרגעפיל — האָבן מענטשן מיך אויסגעלאכט.

די ריי איז געווען א לאנגע; כ׳האָב נישט געקענט איינשטיין, בין איך אוועק צו מיין פאָטער זכרונו-לברכה. כ׳האָב אים געטראָפן ביים פענצטער פארטראכט און פארזאָרגט. האָב איך אים געפרעגט: דו ווילסט זיך נישט פארשרייבן צו פאָרן אהיים? ענטפערט ער מיר: מיין קינד, ווען אלע וועלן אהיימפאָרן, וועלן מיר אויך פאָרן. איך גלויב זיי אָבער נישט, די גזלנים.

כ׳בין צוריק אוועק אין גאָרטן ארויסצורופן מיין מאן מיטן קינד. כ׳האָב געפילט אז אן אומגליק קומט. ס׳איז שוין אָבער געווען צו שפּעט: דער גאָרטן איז געווען ארומגערינגלט מיט זשאנדארמען. די פרויען האָט מען אכזריות׳דיק געשלאָגן און ארויסגעשטויסן; די מענער אויסגעשטעלט אין רייען און אונטער א שטרענגער וואַך אוועקגעפירט אין קאָמענדאטור. פון דאָרט פלעג מען אוועקשיקן אויף שווערער ארבעט, פון וועלכער מ׳האָט זיך שוין נישט אומגעקערט.

ווי אלע פרויען בין איך געשטאנען און געוויינט, צוזעענדיק ווי מען פירט אוועק אונדזערע מענער. כ׳האָב מיר געקלערט, אז מען טאָר זיך נישט פאַרלאָזן אויף נסים און אָנגעהויבן זוכן עפּעס א צוגאנג דורך פּראָטעקציע — אָבער אומזיסט! מיין בעל-בית, א בערשאַדער ייד, איז געגאנגען מיט מיר ביינאכט ביז צו דער קאָמענדאטור. אונטער א בוים זענען מיר געשטאַנען און געוואַרט אפשר וועלן מיר עמיצן דערזען. נאָך א פּאָר שעה האָב איך דערזען מיין מאַן צוזאַמען מיט נאָך א יידן, וואָס די סאָלדאטן שטויסן זיי און שרייען: „אנטלויפט, מען זאָל אייך דאָ מער נישט זען״.

כ׳בין צוגעפאַלן צו מיין מאַן: „ווו איז דאָס קינד?״ האָט ער געזאָגט מיר זאָלן אוועק פון דאָרטן און דערנאָך ראַטעווען דעם זון. ערשט אינדערהיים האָט ער מיר דערציילט אז אונדזער זון, וואָס איז דעמאָלט אלט געווען 14 יאָר, האָט זיך געבעטן ביים אָפיציר אז זיין פאָטער איז א קראנקער, וועט ער, דער זון, גיין און ארבעטן פאַר צוויי. און אזוי האָט דער זון צוגעזאָגט דעם פאָטער אז ער וועט באצייטנס מאכן א פּליטה; זאָלן מיר די עלטערן זיין רואיק.

איך האָב אָבער געוווּסט אז אנטלויפן איז א גרויסע סכנה. ארום פינף פאַרטאָג, אינדרויסן נאָך האַלב-פינצטער, בין איך געלאָפן אין קאָמענדאטור; אלע זענען דאָרט געווען פאַרשפּאַרט אין א שטאַל. אן אָפיציר מיט סאָלדאטן האָבן זיך דאָרט געדרייט, פאַרטיק צו שיסן אויף יעדן וואָס וועט פּרווון אנטלויפן. מיט גרויס מי האָב איך ווי-ס׳נישט-איז דורכגעריסן צום קאָמאַנדיר. שווערע קלעפּ האָבן מיך באגלייט ביז צו אים. דער קאָמאַנדיר האָט זיך פאַרנומען מיט די רשימות פון די צוגעגרייטע צום ארויסשיקן. כ׳האָב מיך ביי אים געבעטן אז דאָס קינד איז קראנק און געבליבן דער איינציקער פון דער פאַמיליע.

א ווײַלע האָט ער אויף מיר בייז געקוקט, דערנאָך געזאָגט, אז אויב כ׳וועל ברענגען אן אנדערן אויף מיין זון׳ס פּלאַץ, וועט ער אים אָפּלאָזן. ווו געפינט מען אן אנדערן? מיט גרויס מי האָב איך צוזאַמענגענומען ביי מיינע פריינט 1500 מארק, איינגעפּאַקט אלץ וואָס כ׳האָב פאַרמאָגט און ארויסגעלאָפן עס געבן מיין זון, אפשר וועט ער זיך קענען ראַטעווען. כ׳האָב אים שוין געטראָפן אויפן לאַסט-מאַשין — און מיינע ליידן זענען געווען אומבאשרייבלעך. פּלוצים האָט זיך גע-מאָלדן א בחור, וואָס איז געווען גרייט צו פאָרן פאַר געלט אױן פאַרבייטן מיין זון.

כ׳בין אוועק צום קאָמאַנדיר. האָט ער באטראַכט דעם בחור און געזאָגט: „גוט, זיי וועלן ביידע גיין״. כ׳בין צוגעפאַלן צו זיינע פיס מיט א יאָמער: „ביסט אפשר אויך א פאָטער פון קינדער; האָב רחמנות, גיב מיר צוריק מיין איינציקן זון״.

די ארומיקע זענען געשטאַנען מיט אראָפּגעלאָזטע קעפּ. א ווײַלע וואָס האָט געדויערט אן אייביקייט. ענדליך האָט ער געזאָגט: „גיב אלץ וואָס דו האָסט, און נעם אים צו און אנטלויפט ביידע!״

אזוי האָב איך געראַטעוועט מיין זון פון א זיכערן טויט.

אסתר רעכטער

צוריק אהיים

אין די קנאפּע 3 יאָר וואָס מיר זענען געווען אין דעם גיהינום טראַנסניסטריע האָט אויף קיין איין טאָג ניט אויפגעהערט נאָגן די בענקשאפט נאָך דער היימשטאָט בריטשאַן, ווו מיר האָבן אונדזערע אַלע יאָרן פאַרבראַכט, און פון וועלכער מיר זענען אזוי אכזריותדיק אָפּגעריסן געוואָרן דורך אונדזער בלוטיקן שונא.

ווען מיר זענען באפרייט געוואָרן, האָט ממש די ערד אונטער אונדז געברענט מיטן ווילן צוריק אהיים. נאָר די רוסישע מאכט האָט ניט דערלויבט תיכף צוריקצו-פאָרן, מיט דער טענה אז די וועגן זענען פארנומען מיט איבערפירן מיליטער, און עס פעלט זיכערקייט אויף די וועגן. מיר אָבער האָבן ניט געקענט איבערטראָגן דאָס ווארטן; ממש מיט סכנות נפשות האָבן מיר זיך דורכגעריסן דורך אלע שטערונגען און צוריק אינדערהיים...

אָבער ווו בריטשאַן? וואָס בריטשאַן? שטיקלעך געוועזענע גאסן, פאַר-ברענטע שטיבער, אין סאמע צענטר ווו ס'זענען געווען שווארצמאנס און שפּיזעלס קלייטן — א גרויסער פלאץ באדעקט מיט קוילן און פארברענטע שטיקלעך אייזן. פון די געציילטע געבליבענע הייזער קוקן אויף אונדז מיט שרעק פינצטערע לעכער, וואָס זענען אמאָל טירן און פענצטער געווען, און דערמאנען ווו מיר זענען אין דער וועלט. כאָטש זעץ זיך אויף דער ערד באוויינען דעם חורבן...

און דאָס קבלת-פּנים פון די שכנים?... ברוגז'ע און אנטוישטע; זיי האָבן זיך גאָרניט גערעכט אז מיר וועלן צוריקקומען. און בעיקר, די מורא פאר דין-וחשבון. טאָמער דארפן זיי צוריקגעבן דאָס גערויבטע. און באמת, אייניקע האָבן אָנגעהויבן אומקערן זאכן, וואָס יידן לעבן-געבליבענע האָבן זיי אריינגעטראָגן אין טאָג פון גרוש. ס'האָט אָבער לאנג ניט געדויערט, ביז זיי האָבן זיך איבערצייגט אז די מורא איז אן אומזיסטיקע. ווייל אין פאלן וואָס מ'האָט דערקענט זאכן און זיך געווענדעט צו דער מאכט, האָט זי זיך מיט גרויס גנעדיקייט באצויגן צו די רויבער, און ווען אזעלכע ענייַנים זענען געקומען פארן געריכט, האָט דער שופט געפּסקנט אז זיי האָבן זוכה געווען פון הפקר, און עס געהערט צו זיי.

אין משך פון אייניקע וואָכן האָבן זיך צונויפגעקליבן א טויזנט בריטשאנער לעבן-געבליבענע יידן (לויט דער רשימה וואָס כ'האָב געזען ביי משה קאָרנבלום, סעקרעטאר פון שטאָט-פארוואלטונג), בערך 10 פּראָצענט פון דער געוועזענער יידישער באפעלקערונג אין בריטשאַן. די צוריקגעקומענע, צוזאמען מיט די בוקאָווי-נער יידן, בערך א 3000, וואָס האָבן זיך אומגעקערט פון טראַנסניסטריע און זענען אויף א גאנץ יאָר פארשטעקט געוואָרן, ניט געהאט קיין דערלויבעניש צוריקצו-פאָרן אין זייערע היימען. האָבן פארפולט די איבערגעבליבענע, חרובע הייזער. (די בעסערע הייזער, וואָס די רומענער האָבן גענומען פאר זייערע אנשטאלטן, זענען אויך איצט געווען פארנומען דורך רעגירונגס-אנשטאלטן און זייערע אנגעשטעלטע). באלד האָט זיך אָנגעהויבן א יאָגעניש, א רייסעניש איבער א טישל, א בענקל, א צעבראָכן בעטל, וואָס די גויים האָבן איבערגעלאָזט אין די צערויבטע הייזער.

מ׳האָט ווי ס׳איז פאַרקלאַפּט די טירן און די פענצטער, צונויפגעדראַנגט זיך גאַנצע פאַמיליעס אין איין צימער; געשלעפּט ברעטער פון פּלויטן און צונויפגעשטעלט א געלעגער. דאָס אַלץ איז געטאָן געוואָרן ניט אָן מורא פאַר דער נייער מאַכט, וואָס האָט זיך שטרענג באַצויגן צו דער טעטיקייט פון די צוריקגעקומענע. איך מיט בוזי רויטער האָבן שיעור ניט באַצאָלט מיט אונדזער פרייהייט פאַר א בעטל, וואָס מיר האָבן גענומען אין א פאַרלאָזטער שטוב, ווען א נאַטשאַלניק פון נ.ק.וו.ד. האָט געזאָגט אַז דאָס בעטל האָט ער פאַר זיך געלאָזט.

נאָכן כלומרשטן איינאָרדנען זיך האָט זיך אָנגעהויבן א נישטערן נאָך חיונה— צו דערהאַלטן דאָס לעבן. דערביי רוקט זיך צו דער ווינטער, די וווינונגען זענען לחלוטין ניט צוגעפּאַסט. אייניקע פון די אָרטיקע איינוווינער האָט זיך איינגעגעבן צו באַקומען רעגירונגס-שטעלעס, אָדער אַרבעט אין בעלי-מלאכה-קאָאָפּעראַטיוון. הגם די געהאַלטן האָבן ניט געקענט דעקן אפילו קיין 30 פּראָצענט פון די אָרימע באַדער-פעניש, אָבער דאָך — א פאַנצער פאַרן דלות. שווערער איז געווען פאַר די וואָס האָבן קיין אַרבעט ניט באַקומען — בפרט פאַר די בוקאָווינער, וואָס מ׳האָט אַלס פרעמדע צו קיין אַרבעט ניט צוגעלאָזט. האָט אָנגעהויבן בליען אַן אומלעגאַלער האַנדל. ביינאַכט אונטערגעקויפט וועמען מען דאַרף, פלעגן סוחרים גרייכן ביז צום דניעסטער, אויך קיין טשערנאָוויץ, און ברענגען סחורות, אין וועלכע ס׳איז געווען א מאַנגל, און די פויערן האָבן זיך אין זיי געגויטיקט. יעדער האָט גוט געוווּסט מיט וואָס דאָס שמעקט, און ס׳האָבן ניט געפעלט קיין פאַלן פון „אַריינפאַלן", אָבער בלית ברירה...

שווערע מאָמענטן האָבן מיר איבערגעלעבט, ווען די בוקאָווינער, וואָס צוליב זייער ספּעציפישער לאַגע איז זייער אָנטייל אין שוואַרצן האַנדל געווען באַזונדערס אָנגעזען. זיי האָבן אויך געשאַפן א לעבעדיקע געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט: האָבן אָרגאַניזירט אַן אייגענע פאַרוואַלטונג, געשאַפן הילף פאַר נויטבאַדערפטיקע. וועגן זייער טעטיקייט האָבן אָנגעהויבן פליען ראַפּאָרטן אין די הויכע פענצטער. ס׳האָט לאַנג ניט געדויערט און פונקט ראש-השנה איז אָנגעקומען א באַפעל פונם נאַטשאַל-ניק נ.ק.וו.ד. פון קעשענעוו, מ׳זאָל זיי אַלע צונויפנעמען און אַרויסשיקן קיין סיביר. ס׳איז צום פאַרשטיין וואָס פאַר א שרעק און בהלה די גזירה האָט אַרויסגערופן, אָבער זיי האָבן זיך ניט פאַרלוירן; האָבן צונויפגעזאַמלט א היבשן סכום און ווערטפולע זאַכן, זיך דערשלאָגן קיין קעשענעוו און אָפּגעשריגן דעם אומגליק.

אין דעמדאָזיקן שווערן געראַנגל פאַר עקזיסטענץ, אינעם פּחד פאַר דער מאַכט. פאַרן מאָרגן, האָבן דאָך אייניקע פון אונדז ניט פאַרגעסן אין גייסטיקע באַדערפענישן, אויף וויפיל ס׳איז מעגלעך געווען עפּעס צו טון. די בתי-מדרשים אין שטאָט האָבן מיר געטראָפן צעשטערט, נאָר די גרויסע שול אַליין, וואָס די רומענער האָבן פון איר געמאַכט א מאַגאַזין פון תבואה, איז גאַנץ געבליבן, ווי געוויינטלעך, אין א שענדליכן צושטאַנד. מיר האָבן באַדאַרפט טרייבן פון איר די חזירים, וואָס האָבן אין די גריבלעך פונעם צעבראָכענעם דיל ביסלעך תבואה גענישטערט. מיט דער הילף פון די בוקאָווינער יידן, צווישן וועלכע ס׳זענען געווען א רב און א שוחט, האָט מען פאַריכט דעם אָרון-קודש, געמאַכט טירן.

אגב, זאָל דעמאַנט ווערן צום גוטן דער בריטשאַנער גלח, וואָס אין טאָג פונעם גרוש איז ער צוגעפאָרן צו דער שול, ארויסגענומען די ספרי-תורה און צו זיך אהיים געפירט. ער איז אָפּגעטרעטן צוזאַמען מיט די רומענער, און ביי אים אויפן בוידעם האָט מען געפונען די ספרים. צונויפגעזאַמעלט א ביסל ספרי-קודש וואָס האָבן זיך געוואַלגערט אין די פאַרלאָזטע הייזער. אזוי האָט זיך אין דער שול קאָנצענטרירט דאָס ביסל יידישקייט. טעגלעך, באַזונדערס שבת און ימים-טובים, זענען פאָרגעקומען רעליגיעזע תפילות און טראַדיציאָנעלע מנהגים.

מיך פלעגט ציען צו זיין שבת און יו״ט אין שול צוזאַמען מיט יידן. אָבער וואָס האָב איך געקענט מאכן, אז איך בין געווען צוגעשמידט צו מיין ארבעטס-פלאַץ און מורא געהאַט פאַר א שווערער שטראָף. דעם גרעסטן פּיין האָב איך געפילט יום-כיפור, ווען איך בין באַזונדערס געווען אונטער דער השגחה פון מיין דירעקטאָר. אין דער צייט פון „יזכור״ האָב איך געבעטן א דערלויבעניש צו גיין געשעפטלעך אין גאָס-באַנק, און ניט רעכנענדיק זיך מיט דער סכנה, בין געגאַנגען גלייך אין שול. אָנגעווייטיקט, פול מיט צער פון דעם גאַנצן ארום, האָב ניט אויס-געהאַלטן, פאַרגעסן ווו איך בין, און באַלד נאָך יזכור ארויפגעגאַנגען אויפן באַלע-מער און באַוויינט די געפאַלענע, באַקלאָגט אונדזער לאַגע, געשלאָגן על-חטא וואָס מיר האָבן ניט פאַרגעזען, ניט געפאַלגט אונדזערע פירער און ניט עולה געווען באַצייטנס. איך האָב באַמערקט דאָס איבערקוקן זיך און די צעשראָקענע בליקן פונעם עולם, און נאָכדעם די גרויסע זאָרג פון מיינע נאָענטע, וואָס האָבן גע-פרעגט: „וואָס האָסטו געטון?״ אָבער ס׳האָט מיר געגליקט וואָס צווישן עולם איז ניט געווען עמיצער וואָס זאָל צוטראָגן...

אָט די גייסטיקע, מאָראַלישע ליידן און די שטענדיקע מורא פאַר פרעמדע און פאַר אייגענע זינד, פאַרענדיקן מיין לעבן אין טורמע אָדער פאַרשיקונג, האָבן ציגעאײלט מיין באַשלוס וואָס שנעלער פאַרענדיקן, ריזיקירן און אַנטלויפן וווהין ס׳וועט זיך לאָזן.

אזוי, בערך, איז געווען דער געדאַנקען-גאַנג פונעם גרויסן רוב צוריק-געקומענע. און ביי דער ערשטער מעגלעכקייט, ווען די בוקאָווינער האָבן באַקומען די ערלויבעניש אומקערן זיך אין זייערע היימען, האָבן פיל בריטשאַנער, אויך פון די וואָס האָבן שוין געוווינט אין טשערנאָוויץ, דורך אלערליי וועגן און מיטלען, מיט זיי מיטגעפאָרן.

מיט דעם אָפּפאָר פון די בוקאָווינער האָבן מיר צום איבריקן דערפילט ווי פוסט, ליידיק און וויסט ס׳איז אונדזער לעבן, ווי גרויס דער חורבן איז. די געציילטע אלטע לייט וואָס האָבן געקענט קומען אין שול, האָבן ניט געהאַט ווער ס׳זאָל פאַר זיי דאַווענען, ווער ס׳זאָל ליינען אין דער תורה. חיים-שמואל שוסטער האָט געטענה׳ט אז איידער א גאַנצע עדה יידן זאָל זינדיקן, נעמט ער אויף זיך אליין דעם חטא. ער האָט ארויסגענומען זיין שוסטעריש מעסער און געוואָרן

שוחט. ס'איז ניט געווען ווער ס'זאָל זאָרגן פאַר קהל-ענינים, ווייל יעדער איז געווען פאַרנומען אין דער אַרבעט צו פאַרדינען דאָס שטיקל ברויט, מיד פון אויפשטיין ביינאַכט כדי צו שטיין אין דער ריי נאָכן קלעפּיקן ברויט. דערשלאָגן פון שרעק, ניט וויסנדיק וואָס דער מאָרגן ברענגט.

אַזוי האָט אויסגעזען דאָס באַנייטע יידישע בריטשאַן אין יאָר 1945, ווען איך האָב עס פאַרלאָזט. דאָס האַרץ איז צעריסן געוואָרן, קוקנדיק אויף די אומגליקלעכע, וואָס קענען זיך פון אָרט ניט רירן. ווען מ'האָט זיך געשושקעט אַז איך קלויב זיך אָפּפאָרן, האָט משקה טראַכטנברויט מיר געזאָגט: „מיט אייך, שלמה, פאָרט אַוועק דער לעצטער ייד, וואָס קאָן אַ יידיש וואָרט, וואָס דערמאַנט אונדז נאָך אַז מיר זענען יידן".

מיט פאַרוויינטע אויגן, מיט טיפן ווייטיק אין האַרץ, האָב איך געזאָגט מיין שטילן „זיי געזונט" צו מיין טייער שטעטל; אין אַ רעגנדיקן אויפדערנאַכט האָב אויף אייביק פאַרלאָזט בריטשאַן, וווּ כ'האָב מיינע שענסטע און בעסטע יאָרן פאַרבראַכט.

נאָך מיין אָפּפאָרן איז די געשיכטע פון באַנייטן יידישן לעבן אין בריטשאַן געפלאָסן אין דער טרויעריקער ריכטונג, ווי מ'האָט געקאָנט פאָרויסזען.

לויט די דערציילונגען פון דינה — משה קאַרלאַנס פרוי — וואָס האָט פאַרלאָזט בריטשאַן אין יאָר 1956, האָבן יידן פאַרלאָזט די שטאָט אין אַ גיכן טעמפּאָ. ווער ס'האָט נאָר די מינדסטע מעגליכקייט געהאַט איז געלאָפן קיין טשערנאָוויץ, מיט דער האָפענונג — פון דאָרט ווייטער... געבליבן זענען געציילטע, די וואָס האָבן קיינע מינימאַלע, פיזישע אָדער מאַטעריעלע, מעגלעכקייטן נישט געהאַט זיך צו רירן פון אָרט, דערשלאָגענע אָרעמע מענטשן, אָן שום אויסזיכטן און האָפענונג. נאָר ווי אומיסטן געבליבענע צוצוזען דעם פולקאָממען חורבן פון דער שטאָט.

ווער זענען זיי? בעלי-מלאכות, אייניקע רעגירונגס-אָנגעשטעלטע. די איבעריקע — אַלטע צעבראָכענע מענטשן. וואָס בינדט זיי צוזאַמען אַלס יידן? דאָס קומען אַמאָל צו אַ מנין. הירש סטעלמאַך, וואָס וווינט אויפן פּלאַץ וואָס מ'האָט אַמאָל גערופן „ניינטע גובערניע", מ'זאָל דאַווענען אין יום-כּיפּור אין זיין הויז. וואַרט מען אויף מיטאָק צייט, ווען מען באַפרייט די אָנגעשטעלטע: כאַפּן זיך אַ פּאָר אַריין בשתיקה, זענען משלים דעם מנין און מען זאָגט יזכור. אַז ס'ווערט ביי וועמען געבוירן אַ זון, און ער וויל אים מל זיין, ברענגט מען אַ מוהל פון יעדינעץ, און דער ברית ווערט דורכגעפירט שטיל, פאַר מורא.

באַזונדער רירענדיק איז איר דערציילונג וועגן צעשטערן ביזן גרונט די גרויסע שול. די שיינע שול, וואָס איז נשמהדיק פאַרבונדן אין זכרון פון יעדן בריטשאַנער ייד, וואָס איז אַפילו אין די יאָרן פון די רשעי-עולם, פון די נאַציס

געשאנעוועט געוואָרן, איז אויף א גרויזאמען אופן צעוואָרפן געוואָרן נאָך דער בלומרשטער באפרייאונג.

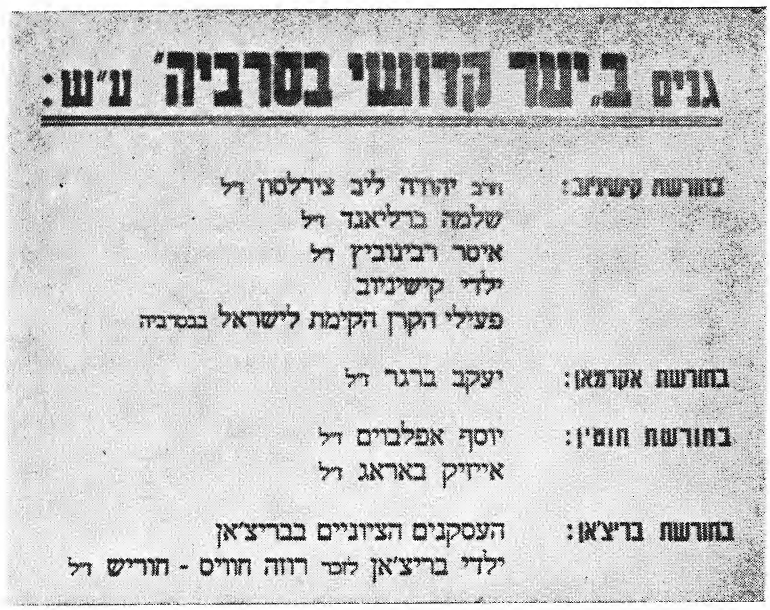
ווען מען האָט געבראכט צו דער צעשטערונג גוייִשע ארבעטער, האבן זיי זיך זיך קאטעגאָריש אָפּגעזאָגט. האָט אויף זיך די הייליקע מיסיע גענומען אפרים זאלצמאנס (חזן) איידעם. ער האָט געבראכט ארבעטער פון ווייט. ווען דער בולדאָזער האָט זיך איינגעשניטן אין די גראָבע ווענט פון דער שול, האָט זיך דער רעש ווי א לאנגער דונער געהערט איבער דער גאנצער שטאָט. יידן האָבן

נטיעות ביער קדושי בסרביה ליד שלט קהילת בריצ׳ני
עומדים (משמאל לימין): נ. ד. רכטר, ז. רבינוביץ, ש. חוריש, גב א. רכטר,
צ. בראונשטיין, גב׳ ר. רבינוביץ, ז. שניידר, מ. אמיץ, ב״צ רבינוביץ.

שטיל באוויינט דעם חורבן, און גויים זענען זיך צונויפגעלאָפן פון אומעטום קוקן אויפן בייז-ווונדער. דערנאָך האָבן זיי דערציילט, אז ביים רייסן די ווענט האָבן זיי געהערט געשרייען און יללות קומען פון דער שול.

דער איינציקער שטומער עדות פון אמאָליקן יידישן בריטשאן, דאָס הייליקע אָרט, איז הפקר געוואָרן; עס שטייט אָן א פלויט און אָן השגחה, און ווערט פון טאָג צו טאָג רואינירט.

שלט ביער קדושי בסרביה ועליו ציון 2 גנים שניטעו בחורשת בריצ׳ני:
1. על שם העסקנים הציונים של בריטשאן שניספו בידי הנאצים הארורים.
2. על שם ילדי בריצ׳ני (לזכר רוזה חוויס־חוריש ז"ל).

און די ווייניקע יידן וואָס שארן זיך פון צייט צו צייט דורך די טויטע פארגליווערטע גאסן זענען די לעבעדיקע מצבות פונעם געוועזענעם יידישן בריטשאן.

ש. ווייסבערג

ו.

בריטשאן פון אמאל

ס׳איז געווען אמאל א שטעטל...

(בריטשאנער שטייגער)

ס׳איז געווען אמאָל און ס׳איז נאָך היינט דאָ דאָס שטעטעלע בריטשאַן, אָבער פון איצטיקן בריטשאַן איז שוין ניטאָ וואָס צו דערציילן: ,,אל תסתכל בקנקן״ — זאָגט א תלמודיש שפּירכוואָרט — ,,אלא במה שיש בו״; קוקט ניט אויף דעם קריגעלע נאָר אין וואָס ס׳אנטהאלט... בריטשאַן פון יעצט — פאַרמאָגט מער ניט די בריטשאַנער, און אָן זיי — איז עס ניט בריטשאַן.

דעם אָנדענק פון בריטשאַן פון א מאָל ווידמע איך מיינע זכרונות, אלס א דענקמאָל און מצבה פאר די ברידער און שוועסטער, פריינד און קרובים, חברים און גוטע באקאנטע, וואָס דער נאצישער שונא, ימח שמו, האָט אויסגע-מוטשעט און פארניכטעט אָן רחמנות. יהא זכרם ברוך לנצח!

אין צענטער פון כאָטינער קרייז — צווישן פּרוט און דניעסטר וואָס זענען געווען די גרענעצן מיט רומעניע און רוסלאנד, ארומגערינגלט מיט וועלדער, טייכער פּליסיקע, גערטנער און טאלעקעס, אין דער שכנות פון דערפער באזעצטע מיט וואלאכן און רוטענער (גויים האָבן מיר זיי גערופן), איז געלעגן מיין שטעטעלע בריטשאַן.

איך ווייס ניט צי האָט עס עמיצער באשריבן אָדער באזונגען, אָדער ווי ס׳איז פארשריבן די גרינדונג אירע, כאָטש אין אייניקע געאָגראפישע לערן-ביכער ווערט בריטשאַן דערמאנט צוזאמען מיט דעם טייכל לאפּאטניק וואָס שלענגלט זיך לעבן איר. גאנץ מעגלעך אז די זקנים פון שטעטל האָבן געוווּסט פונעם אָנפאנג אירן, אָדער האָבן געקענט אירע בויער און גרינדער; צום גרויסן באדויערן זענען זיי ניטאָ מער צווישן די לעבעדיקע און ס׳ניטאָ וועמען צו פרעגן.

מיינע זכרונות נעמען ארום קרוב צו 25 יאָר, פון מיין פריע קינדער-יאָרן, ביז מיין אָפּרייזן — ניט פיל ענדערונגען זענען פאָרגעקומען אין איר אויסערליכן אויסזע; דאָ צי דאָרט איז צוגעקומען א שטיבל, אָדער מ׳האָט אויסגעפוצט דעם פאסאד, און ניט זעלטן שוין פאר נויט, כדי אויסצומיידן אן איינפאל אָדער גאָר נאָך א שרפה. אין אלגעמיין איז געבליבן די שטאָט ווי כ׳געדענק זי זייט כ׳בין צום שכל געקומען, און נאָך היינט דערמאָן איך זיך אין איר מיט חרדת קודש, און וועק אויף די יוגנטלעכע גאָלדענע יאָרן.

אָפּן פאר ווינטן פון אלע פיר זייטן איז געווען בריטשאַן, און דריי בריקן האָבן זי פארבונדן מיט דער נאָענטער און ווייטער סביבה.

די רימאקאוויצער בריק — דורך וועלכער מיט יאָרן צוריק פלעגט מען פאָרן צו דער באַן סטאַנציע, א מהלך פון 20 ק״מ, דורך די דערפער רימאקאוויץ, איוואשקעוויץ און ראמאנקאוויץ; שפּעטער צו האָט מען דערנענטערט דעם וואקזאל, און די באַן איז געווען נאָר 2 שעה רייזע פון בריטשאַן. דעם טראַקט האָט געפירט די חברה בעלי-עגלות מיט איינגעריכטעטע פאַעטאַנען, געשפּאַנט מיט 3—4 פערד, וואָס האָבן אריינגענומען 7—8 פּאַסאַזשירן מיט זייער געפּעק. קלינגט מיר נאָך היינט-צו-טאָג אין די אויערן דאָס קול פון די גלעקער אין די רואיקע זומערנעכט, וואָס האָבן מבשר געווען דאָס אָנקומען פון אורחים און צוריקקערן זיך פון אייגענע; ניט איינמאָל האָט דער גלעקער-קלאַנג געניצט אלס צייטווייזער. דער וועג האָט זיך געצויגן צווישן פעלדער און וועלדער, וועַן זומער-צייט האָבן פערד אויפגעהויבן א געדיכטן שטויב, און ווינטער — פלעגן זיי פארגרעזנעט ווערן אין דער טיפער בלאָטע. יאָרנלאַנג האָט דער טראַקט אונדז פארבינדן מיט די שטעט — קעשענעוו, אָדעס, מאהילעוו און קאַמעניעץ-פּאַדאָלסק, אין דער צייט פון צארישן רוסלאַנד (ביז 1916-17), און מיט טשערנאָוויץ, בוקאַרעשט און יאַס — אין די יאָרן ווען ס׳האָבן דאָ געהערשט די רומענער.

דרום-זייט — די ליפקאַנער בריק, וואָס האָט אונדז פארקניפּט מיט ליפקאַן, נאַוואָסעליץ; צייט דער מלחמה פון 1914-17 האָט מען אויסגעפלאַסטערט א שטראַס, וואָס האָט דורך אָטאָמאָביל-פארקער פארבונדן מיט טשערנאָוויץ. פון דער זייט האָט אויך געפירט דער וועג צו דער סאַנקאַאוצער מיל, און די „גוראַלניע״ — די בראַנפן-פאַבריק, וואָס האָט זיך געפונען אויפן ארויספלוס-פּונקט פון דאַדעלעס טייך; אקעגן איר — א באַוואַלדערט בערגל און א פיינע פּאַנאָראַמע פונעם טאָל — (די „גאַרקע״), וואָס האָט זיך געשלענגלט צופיסנס דאָס טייכעלע. אהער פלעגן פארבלאָנדזן ראמאנטישע פּאָרלעך, און דאָרט פלעג די רומענישע מאכט איינריכטן דעם נאַציאָנאַלן רומענישן יום-טוב — 10-טן מאַי.

פון מזרח זייט — די יעדינעצער בריק, וואָס האָט געפירט צום שטעטל מיטן זעלבן נאָמען, און אויך קיין סעקוראַן און צום בית-עולם. צו די צוויי שטעטלעך האָט פונקציאָנירט ספּעציעלע קורסירפארט פון יידישע בעלי-עגלות: מרדכי קאַנדרי — קיין יעדעניץ, און קיין סעקוראַן — דער באַוווּסטער יעקיל בעל-עגלה, וועלכער האָט זיך באַליבט געמאכט מיט זיינע קלוגע ווערטלעך, וויצן און שטיפיקע מעשיות; ארויספאָרנדיק פון בריטשאַן, פלעג ער זיך איבערזעצן מיטן פּנים צו די „פּאַרשוינען״, לאָזן די פערד קלעטערן אליין אויפן וועג, און מיט א פריילעכן שמועס, איבער פּאָליטיק, קהילה-ענינים, פּאַסירונגען און קוריאָזן, פלעג ער קונציק און מיט פיל קליגשאַפט פארנעמען די „פּאַרשוינען״, אזוי אז זיי האָבן ניט געשפּירט ווי דער וועג איז פאַריבער.

אין די פריערדיקע יאָרן פלעגן די סוחרים פאָרן מיט דעם וועג צו דער באַן קיין

אָקניצע, און ער איז געווען אין א געוויסער מאָס בחזקת סכנה, ווייל ס׳פלעגן זיין אויך רויבער־אָנפאלן. מיט איינריכטן די סטאנציע אין וואסקאוץ — האָט דער וועג גענוצט נאָר פאר די 2 שכנותדיקע שטעטלעך און פאר דעם בית־עלמין.

אונטער דער יעדינעצער בריק האָט געפליסן דאָס טייכל וואָס האָט גע־בראכט די וואסערן צו דאדעלעס טייך, און א גאנץ יאָר האָט עס געפליסט שטיל און רואיק, נאָר פרילינג, נאָך די אָפטע שטארקע רעגנס און דאָס צעלאָזן פונעם שניי — פלעג דאָס וואסער זיין שטורמיש, דאָס טייכל האָט זיך צעגאָסן און געוואָרן א ברויזנדיקער שטראָם, וואָס האָט זיך געהויבן, ארויס פון די ברעגעס און געשטעלט אין סכנה די דערבייאיקע הייזער וואָס זענען געשטאנען אויף א געוויסער הויך ביי זיינע ברעגעס, און ניט ווייניק שאָדן אָנגעטון.

אין מערב־זייט זענען געווען 2 ארייַנפאָרן אין שטאָט אריין: פון דער קרייז־שטאָט כאָטין און די ארומיקע דערפער, ווי אויך צום שפאצירן אין די ארומיקע וועלדער.

דידאָזיקע זייט פון שטאָט איז געווען העכער, און דער סקאָס איז געווען אַ שארפער אין דער גאנצער לענג פון דער הויפט־גאס, ביז אזש צו דער יעדינעצער בריק.

אין גאס זענען געשטאנען די פיינסטע הייזער, באזונדערס אין דער אויבערשטער טייל; דאַ האָט מען אויסגעבויט אייניקע מויערן וואָס האָבן געפאסט אפילו פאר א גרויסער שטאָט; דאָ האָט זיך געפונען אויך די פאָסט־געביידע, פון וועלכן ס׳איז געקומען דער נאָמען פון דער גאס — „פאטשטאווקע״. די רומענער האָבן גערופן די גאס אויפן נאָמען פון מלך פערדינאנד — דער פאָטער פון קעניג קארל, אָבער די איינוווינער האָבן אנדערש ניט געוווסט ווי די „פאטשטאווע״ גאס; די מערבדיקע העלפט פון איר פלעג נוצן פארן שבת־פארנאכטיקן שפאציר דעמלט פלעג זי זיין פארפילט מיט אויסגעפוצטע יוגנט און דערוואקסענע. אזוי אז ס׳איז געווען ענג צום דורכגיין. די קריסטן פלעגן אלע זונטיק־טעג שפאצירן אין דער געגנטייל, אויף דעם צווייטן טראָטואר.

די דריי הויפט־גאסן — די „פאטשטאווע״, רימאקאוויצער און בוקאָווינער — זענען פון ביידע זייטן געווען אויסגעפלאסטערט מיט שטיינער־טראָטוארן. כ׳געדענק נאָך אין די יאָרן פון פארן ערשטן וועלט־קריג, זענען די גאסן טיילווייז געווען מיט הילצערנע טראָטוארן, און טיילווייז אָן טראָטוארן. ביסלעכווייז האָט מען אויסגעלעגט פלאטן פון גראפיט־שטיין; נאָר אין דער מזרח־טייל, וואָס פירט צו דער יעדינעצער בריק, זענען פארבליבן די הילצערנע סטעזשקעס — יאָרן־לאנג.

דער שטראס איז געווען געפלאסטערט פון קאלעך־שטיינער; אָבער די שווערע וואָגנס פלעגן זיי צערייבן און מאכן גריבער, וואָס פלעגן אין די ווינטער־רעגנס זונקען און אָנגעפילט ווערן מיט בלאָטע. דעם שטראס פלעג מען פון צייט צו צייט ריכטן, אָבער פון די גריבער איז מען ניט פטור געוואָרן, און זיי זענען געווען א טייל פון דער בריטשאנער „פאנאָראמע״.

כ׳געדענק נאָך א צייט ווען די גאס איז אויף איר גאנצער לענג געווען געגרעזט מיט הילצערנע סליפּעקלעך, געפּארבט שווארץ-ווייס, כדי צו שטערן די וואַגנס ארויפצופאָרן אויף די טראָטוארן; זיי זענען אָבער מיט דער צייט פאר-שווונדן געוואָרן כמעט גענצלעך, און בלויז ביי דער גרויסער אפּטייק פון פאמיליע פיינבערג, זענען זיי לאנג פארבליבן און באַריס האָט זיך מיט זיי געצאַצקעט, געריכטעט און געפּארבט.

די איבעריקע גאסן זענען מערסטייל געווען אָן טראָטוארן, אָדער מיט טיילווייז שיטער-געלייגטע ברעטער, 40 ס״מ די ברייט. (באַלניטשנע גאַס, בערל-יוסף-איציקס און די כאטינער).

זומער האָט מען אויסגעקערט די שטויביקע גאסן, מיטן שמוץ פארפילט אלערליי גריבער, אָדער ארויסגעשלעפּט ארויס דער שטאָט; אין די רעגן-טעג פלעגן די פורן אריינברענגען בלאָטע, באַזונדערס אין די יריד-טעג (אלע דינסטיק); אָנפאנג פרילינג האָט די מאכט געפּאָדערט צונויפשארן די בלאָטעס און זיי ארויספירן ווייט פון תחום היישוב; דאָס האָט געהאָלפן צוב שנעלן אויסטרוקענען.

מיט דריי טאָלעקעס זענען מיר געבענטשט געווען, אלע מיט גראָז פאר-וואקסן א קיילעכדיקן זומער; זיי האָבן געדינט אלס פּאשע פאר דער טשערעדע בהמות און צום שפּאצירן אין די שבתדיקע נאָכמיטאָג-שטונדן. אויף יענער זייט טייכל און אויף די ברעגעס פון דאדעלעס ברייטן, שפּיגלדיקן טייך, האָט זיך צעשפּרייט די בריק טאָלעקע; איז געווען די גרעסטע און האָט פארנומען א גאַר גרויסן שטח, צווישן וואסער און די בערגלעך אין מזרח-זייט פון שטעטל. אויך די בערג זענען געווען באדעקט מיטן גרינעם, נאטירלעכן קילים. באזונדערס האָט דער ישוב אויסגענוצט דעם „פּאטשטאווע״ בארג, וואָס האָט באצויבערט מיטן נאטור-אויסזען, מיט זיין פיינער און פרישער לופט; און קינדער פלעגן זער ליב האָבן דאָרט זיך שפּילן, זיך אראָפּקייקלען פון אים. ווינטער האָט די יוגנט געכאפּט דאָ א געשמאקן גליטש, מיט שליטעלעך און קאניקעס. אייניקע האָבן די טאָלעקע דערפאר גערופן די בארג-טאָלעקע.

אויף די בערגלעך האָט אממעסטן געפּאשעט די שטאָט טשערעדע, קי מיט קעלבער, ציגן און פערד. צום לאנדשאפט האָט פיל צוגעגעבן דאדעלעס טייך, וואָס האָט אין די הייסע זומער טעג געצויגן צו זיך שווימערס. אויפן טייך האָט מען געזאָגט, אז יעדעם יאָר פאָדערט ער א קרבן, באזונדערס אין די „ניין-טעג״ (חודש אָב); און אינאמתן — האָבן אין אים געפונען דעם טויט ניט ווייניק יוגנטלעכע, גוטע שווימער.

דער טייך איז געווען א קינסטלעכער, ווייל אין דער געגנט פון דער גוראלניע האָט מען אים פארשפּארט מיט א סטאַוו, וואָס האָט רעגולירט זיין וואסער-שפע; זיין שטח האָט דער פריץ פארדונגען א גרופּע יידישע פישערס, וואָס האָט צוגע-שטעלט יעדן ערב-שבת און יום-טוב, קארפּן פאר דער יידישער באפעלקערונג.

די צווייטע לויט דער גרויס איז געווען די „פּאזשאַרנע" טאַלעקע, ווייל דער געזעלשאַפטלעכער פייער-לעשער אַנשטאַלט איז געשטאַנען אין דרום-זייט ווינקל. אין מיינע קינדער-יאָרן האָבן אים געגרויזט די תבואה פעלדער, וואָס האָבן זי צעשיידט מיט אַ שאַנץ (קאַנאַווע), אויפגעהויבן אין איין זייט. נאָך דעם וואָס דער שטעטישער בוי-שטח האָט זיך פאַרגרעסערט (דער אַזויגערופענער „בייער פּלאַן") — האָבן די פעלדער זיך צוריק-געצויגן ווייט-ווייט, אַז דאָס אויג האָט זיי קוים געכאַפּט. שבתים און ימים-טובים האָט אַהערצו געשטראָמט שפּאַצירנדיקער עולם; ניט ווייט איז אויך געווען אַ שטח פאַרן בהמות-פּאַרק; מיט דער צייט האָט מען אים דערווייטערט צו מערב-זייט.

די דריטע — די „קלויסטער טאַלעקע", אַרומגעצוימט מיטן קלויסטער, מיט גויישע שטיבלעך און פּלויטן און מיטן צווינטער, און דורכגעשניטן מיט אַ פעלד-וועג וואָס האָט געגרענעצט מיט אַ לאַנגער שורה שטאַלצע אַקאַציע-בוימער; אין דער מיט פון דער שורה — איז געווען אַ ברונעם. די סביבה איז דאָ געווען אומהיימלעך; פלעגן טאַקע די שפּאַצירנדיקע זיין ווייניק, אָבער גענצלעך פאַרלאָזט איז זי ניט געווען. דאָ האָט מען אָפּגעקילט די הייסע קערפּערס און אַריינגעזאַפּט פרישע, לויטערע לופט אין די יונגע יידישע לונגען.

בריטשאַן איז געבענטשט געווען מיט צוויי שפּיטאָלן: דער רעגירונגס-שפּיטאָל און דער יידישער. דער רעגירונגס-אַנשטאַלט, איז אויסגעהאַלטן געוואָרן פריער פון דער רוסישער און נאָך 1918 — פון דער רומענישער רעגירונג. די געביידעס — הויכע, פעסט געבויט, ווייס אויסגעקאַלעכט, אַלע אַרומגערינגלט מיט הויכע גרינעביימער און בלומען; די אינעווייניקסטע איינריכטונגען: אַ קאָרידאָר-סיסטעם, די צימערן — ברייטע, ווייס-אויסגעפּאַרבטע, מיט גרויסע פענצטער דורך וועלכע ס'האָט אַריינגעשטראָמט פיל ליכט און לופט. אַלץ האָט געמאַכט זייער אַ פיינעם איינדרוק, אַ בארואיקנדיקע ווירקונג און אַ יראת-הכבוד פאַרן אַנשטאַלט; באַזונדערס האָט אויף די קראַנקע געווירקט דער דאָקטאָר טוניק, וואָס מען האָט אין אונדזער שטאָדט געהאַלטן פאַר אַ זייער גוטן פאַכמאַן און וואָס האָט באַוויזן אַן איידעלע באַציאונג צו אַלעמען, סיי יידן, סיי קריסטן. אין אַלגעמיין האָט געהערשט אַ גייסט פון דער קריסטלעכער השפּעה אין אַלע ווינקעלעך, אויך אין פּערסאָנאַל, דאָך איז ניט געווען קיין שלעכטע באַציאונג צו יידן.

דער יידישער שפּיטאָל האָט זיך געפונען פון צפון-זייט אין טייל פון יידישן ישוב; אים האָט אויסגעהאַלטן די יידישע קהילה און טיילווייז פון געלטער וואָס האָבן זיך באַקומען צו דעם צוועק פון בריטשאַנער אין אויסלאַנד. אמערסטנס פלעגן קומען אַהער קראַנקע וואָס האָבן צוליב כשרות ניט געוואָלט גיין אין גויישן שפּיטאָל. אויך דאָ זענען געווען גוטע דאָקטוירים: הויכמאַן, שוואַרצמאַן, שור, גלייזער, טראַכטנבערויט, גרופּנמאַכר א.א.

דאַנעבן איז געווען דער פּאַרק פון שפּיטאָל, ווו די קראַנקע האָבן געקענט

רוען אין שאָטן פון געדיכטע בוימער. פון צייט צו צייט האָט דער שפּיטאָל זיך אָנגעשלאָגן אין עקאָנאָמישע שוועריקייטן, וואָס פלעגן ברענגען אָדער צום איבער-רייס פון מעדיצינישער הילף, אָדער צום פאַרקלענערן די צאָל בעטלעך. ארום 1923-24 האָט א געזעלשאפטלעכער קאָמיטעט מיט דער שטיצע פון דער יידישער קהילה געעפנט דעם פּארק פארן גאנצן ישוב, איינגעריכטעט פאר שפּאצירן, אונ-טערהאלטונגען א.א.וו.

די פרייוויליגע לעשער-קאָמאנדע („וואלנאיא דרוזשינא") איז געווען איינער פון די וויכטיקסטע אנשטאלטן; אויך אויף איר זענען איבערגעלאָפן פארשידענע עטאפּן. לויט די מיטלען וואָס זענען געשטאנען צו איר פארפיגונג און לויט די טוערס וואָס זענען געשטאנען אין איר שפּיץ.

געדענק איך גוט די יאָרן 1912—1922, ווען די יוגנטלעכע פון יענער צייט האָבן זיך איינגעשריבן מאסנווייז אין די שורות פון פייער-לעשער, וואָס האָט זיך אנטוויקלט, און א געוויסע צייט געשטאנען אויף א הויכער מדרגה. מ׳האָט איינגעפירט א אוניפאָרם, באשטעלט גלאנציקע מעשענע קאסקעס, העק און האמערס, באקומען אייניקע נייע לעש-מאשינען, לייטערס, וואסער-טאנקען א.א.וו. אן אינסטרוקטאָר האָט געלערנט פעלד-איבונגען, פּראקטיק און טעאָריע פון פייערלעשן; אויך האָט מען געפּרווט שאפן א מוזיק-סעקציע און ס׳איז געווען חי — געלעבט!

דער גרויסער גלאָק וואָס האָט זיך געפונען אויפן דאך פון אפטייק-געביידע. האָט מען איבערגעפירט אויפן בנין פון די פייערלעשערס (שפּעטער האט מען דעם גלאק אויפגעהאנגען אויף א הויכן סלופּ אין צענטער פון שטאָט). אין שפּיץ פון דער קאָמאנדע איז געשטאנען ה׳ יחיאל סעגאל, וואָס האָט יאָרנלאנג געדינט מיט גרויס איבערגעגעבנקייט דעם אנשטאלט. ער איז געווען זער אקטיוו, איינגעריכטעט אייניקע דעמאָנסטראציע-מארשן און איבונגען; ס׳האָט געקלאפּט דער לעבעדיקער דופק פונעם אנשטאלט, וואָס האָט צוגעצויגן דעם אינטערעס פון דער שטאָט און פון דער יוגנט.

אויך זיין זון משה, וואָס איז אונטערגעוואקסן, האָט אים פיל מיטגעהאָלפן. זיי ביידע זענען געבליבן טריי דעם אנשטאלט אויך אין די שפּעטערע יאָרן, ווען ער איז געוואָרן אָפּגעשוואכט, פארלאָזן און פארגעסן.

אין די יאָרן 1924-26 האָט מען אויף דער אבארע — דעם ארומגעצוימטן שטח פון פאזשארנע — איינגעריכטעט א גרויסארטיקן שפּאציר-פּארק, מיט געפלאנצטע בוימלעך, בלומען און גרינס, בענק, שאטן-ווינקלעך און ספּעציעלע גערטנער האָבן אים געפלעגט.

האָט אויסגעבראָכן א שריפה, פלעג דער גלאָק מיט מעטאל-קלאנג אָנמעלדן, און די הילף איז תיכף געקומען. די סכנה האָט שטענדיק געהאנגען איבערן קאָפּ, ווייל די דעכער זענען מערסטנס געווען הילצערנע, שינדלענע, אָדער שטרויענע. דעם פייער-גלאָק האָבן אקאָמפּאנירט אָפט די קלויסטער-גלעקער און די פייער-

לעשער-קאמאנדע זענען באהילפיק געווארן דורך די וואסער-פירערס, צוזאמען מיט דער באפעלקערונג, און האָבן באערשט די פייער צונגען און געראטעוועט פארמעגן פון די פלאמען.

דער דאדאלעס טייך איז ניט געווען דאָס איינציקע פלאץ צו באָדן זיך אין פליסנדיק וואסער. דאָס טייכל פאלאטניק, וואָס האָט זיך געשלענגלט אין דער מזרח-זייט פון ישוב, צופיסנס פון די בערגלעך אויפן וועג קיין יעדינעץ און סעקוריאן, האָט געשטאמט פון עט ווייט-ווייט און זיך גענערט פון די וואסער-קוואלן פון די בערג-צופיסענס. זיין שלענגלען זיך איז געווען קאפריז און זיגזאגיש. ניט ווייט פון דער שטאָט האָט דאָס וואסער געשטראָמט אויף א הארטן שטיינער באָדן, פול מיט גריבער, וואָס האָבן געשאפן א מין סאָרט ביטלעך; אין די הייסע זומער-נאָכמיטיקן האָבן אהערצו געשטראָמט יוגנטלעכע פוןביידע געשלעכטן, מיטליעריקע און אויך זקנים און זקנות. יעדער מין האָט אָקופירט א טעריטאָריע פאר זיין געשלעכט, און אזוי האָט מען געפרישט דעם קערפער, געצוואגן און געפליסקעט זיך אינעם שטראָמענדיקן וואסער מיט גרויס הנאה.

די מערהייט גאסן זענען געווען גלייכע, מער אָדער ווייניקער פלאנירט, אפילו אין די אונטערגעסלעך און די מאהאלאס. אמת, אייניקע גאסן האָבן זיך אויסגעצויגן ווי א לאנגער שיר-המעלות, אָבער בדרך כלל, האָט זיך עס געלאָזט פלאנירן גרויסשטעטיק, לויט דער ליניע, און פארטיילן אין קווארטאלן, ווען נאָר עס געפינען זיך פלאן-אינזשינערן, און באזונדערס די געהעריקע געלט-מיטלען; בריטשאן האָט געקענט פארוואנדלט ווערן אין א מאָדערנע, פיין געריכטעטע און באקוועם-געבויטע שטאָט.

די הייזער זענען געווען געבויט סתם אָן א סיסטעם און אָן אן אייגנארטיקן סטיל; מיט דער צייט זענען פארשוואונדן געוואָרן די שטרויענע דעכער, וואָס איך געדענק נאָך דאָ און דאָרט, און זייער פלאץ האָבן פארנומען שינדלענע, סיראזיט, אָדער געפארבטע בלעך-דעכער. נאָר די קריסטלעכע הייזער אין די עק-ווינקלען זענען נאָך געווען געדעקט מיט שטרוי.

די מערסטנס הייזער — איינשטאָקיקע, מיט א שיף דאך און מיט רינוועס פאר די רעגן-וואסערן. אזוי פלעג מען אויפשטעלן הייזער, אָן צו באראָטן זיך מיט קיין ספעציעלן אינזשינער און אָן באזונדערן פלאן: מען האָט געראָפן א שכן אָדער א באקאנטן, וואָס האָט זיך כלומרשט אויספארשטאנען אין בוי-ענינים, זיך מיט אים דורכגערעדט, באשטעלט בוי-מייסטערס און מאטעריאל — און אין א קורצער צייט האָט אויסגעוואקסן דאָס הויז.

די שטיבער האט מען געבויעט פון רויע, אויף דער זון-געטריקנטע ליימענע אָדער ערדיקע ציגל, אָדער פון א רעשאטקע סליפּעס, צווישן וועלכע מ'האָט אָנגעפלאָכטן פריטיעס (צווייגן) און „אָנגעוואָרפן" מיט רויער ערד, אָדער פייכטן ליים געמישט מיט גנאָי, וואָס מען פלעג קנייטן אינמיטן גאס, מיט די נאקעטע פיס, אָדער מיט דער הילף פון א פערד. נאָר די מער פארמעגלעכע האָבן

ראמאקאוויצער גאס

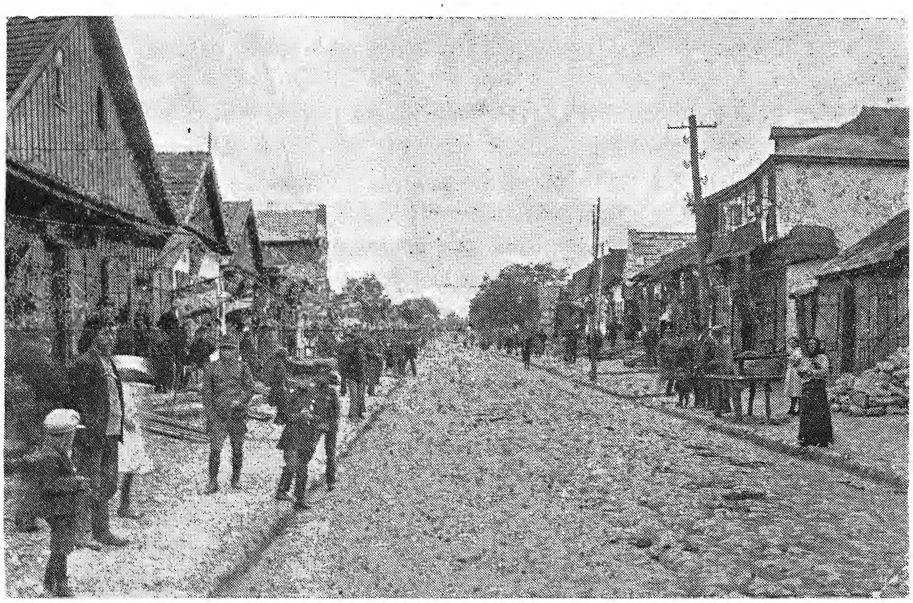
זיך דערלויבט צו בויען זייערע הייזער פון געברענטע ציגל, וואָס האָבן פיל פארטייערט די געביידע. דערפאר טאקע האָבן זיך עס געקענט דערלויבן נאָר יחידים. פון אינעווייניק און פון דרויסן האָט מען ארויפגעלייגט א שטוקאטורקע אָדער גלאטיק „אויסגעשמירט" די ווענט, און זיי אויסגעווייסט.

כדי צו געבן א פיינעם אויסזע האָט מען איינִיקע שטיבער געבויט הויך מיט טרעפּ צום פראָנט און מיט א גאניק; אזוי זענען געשטאנען ביינאנד הויכע, שיין געפּוצטע הייזער, און דאנעבן, פוןביידע זייטן אָדער קעגנאיבער, קליינע, און נידעריקע, פארעלטערטע הייזקעס, וואָס האָבן שוין לאנג פארלוירן זייער ערשטן אויסזע. דווקא אין סאמע רוישיקן צענטער, ווו ס'האָבן זיך קאָנצענטרירט די מערסטע קראָמען (א טייל פון דער הויפּט-גאס און די בוקאָווינער און ראמאקא-וויצער גאסן) זענען נאָך געשטאנען באראקן פון האָלץ ברעטלעך, דאכט זיך — מיטן ווינט אוועקצובלאָזן... מיטן פייער זענען טאקע פיל פון זיי אוועקגעגאנגען און דערפאר האָבן זיך נעבן זיי געפונען א סך צווייִשטאָקיקע הייזער, פיין געבויטע, אויסגעפּארבטע און מיט אייזערנע גאנעקלעך און ריק-פענצטער. אין דעם טייל פון שטאָט זענען די הייזער געשטאנען גאנץ ענג, איינס לעבן אנדערן, אָן שום

רווח צווישן זיי, צענדליקער הייזער אונטער איין דאך. לופט, זונען־שיין און ליכט האָבן אייניקע פון זיי געקראָגן דורך די „הימל־פענסטער"...

כמעט ביי יעדן הויז האָט זיך געפונען א קעלער, אין וועלכן מ׳פלעגט אראָפּקלאָטערן פון דער גאס, דורך די צוויי שיבע־טויערן אויף אויסגעלעגטע טרעפּ אָדער לייטערס. דער קעלער איז געווען טיף געגראָבן אין דער ערד, און צוליב דעם האָט זיך אין אים געהאלטן א נידעריקע טעמפּעראטור און עטוואס פייכטקייט. האָט ער דערפאר געהאלטן פריש די עסנווארג־פּראָדוקטן (גרינווארג, פיש און פלייש, מילעכיקס אד״ג) ; אין אייניקע ערטער האָט מען איינגעריכטעט אייז־קעלערס („ליאדאווניעס"), אין וועלכע מ׳האָט אין די ווינטער־פרעסט צונויפגעפירט גרויסע אייז־בלאָקן, אויסגעהאקטע פונעם טייך, באדעקט זיי מיט רויען שטרוי, פארבויט פון אויוון מיט א געדיכטן שטרוי־דאך. דאָס אייז פלעג זיך אזוי ארום האלטן ביז עט שפּעט אין זומער און מ׳האָט עס צעטיילט אין די אנשטאלטן : שפּיטאָלן, סעלצער־זאוואדן א. א.

בייביידע זייטן טראָטואר האָבן הויך געשטעקט די לאמטערנס און יעדע 100 מעטער — די טעלעגראף־און־טעלעפאָן־דרעגנגער. די צענטראלע טעלעפאָן־סטאנציע איז געווען אין דער פּאָסט געביידע ; פונדאנעט האָבן זיך געצויגן די

הרחוב הראשי במרכז העיר — רחוב הפוסטה. פאטשטאווע גאס — אין צענטר

דראָטן פון טעלעפאָן-טעלעגראַף צווישן די שכנותדיקע שטעט און שטעטלעך; אין פּריוואַטע הייזער האָט מען אין יענער צייט ניט געקלערט פון אַזעלכע לוקסוסן. ערשט שפּעטער האָבן צוויי שותפים — בן-ציון קויפמאַן און יוסף קויפמאַן — אַריינגעצויגן טעלעפאָן. האָבן יידן טאַקע געהאַט וואָס צו לאַכן און וויצלען זיך אויף זייער חשבון...

ארום 1922 האָבן זיך באַוויזן הויכע, ברייטע און שטאַרקע סלופּעס, שטאָלצע מיט אָפּגעשוואַרצטע דיאָגעט-פּיס, און אויף וועלכע מ׳האָט אָנגעהויבן צו ציִען מעשענע, גראָבע דראָטן. דער סוד האָט זיך שנעל אַנטפּלעקט: מען גייט איינריכטן אין שטאָט אַן עלעקטרישע סטאַנציע.

און טאַקע אינגיכן זענען די גאַסן באַלויכטן געוואָרן מיט עלעקטריש ליכט, און די קעראָסין-לאָמפּן זענען אינגאַנצן פאַרשווונדן געוואָרן. אַזוי האָט מען אויך באַלויכטן אייניקע שוי-פענצטער, וואָס האָבן רעקלאַמירט די שיינע סחורות-אַרטיקלען און די ציוויליזאַציע האָט אונדז געבראַכט — אַ נייעם קינאָ-אַנשטאַלט. די צענטראַלע איז אויפגעשטעלט געוואָרן אין דעם גוט-באַוווסטן באַבאַנטשיק-הויף, דורך איינעם פּרימציס, וואָס האָט געשטאַמט פון מאַהילעוו-פּאָדאָלסק. עטלעכע יאָר האָבן נאָך די קעראָסין-לאָמפּן געשיינט צוזאַמען מיטן עלעקטרישן ליכט, ביסלעכווייז אָבער האָבן די דראָט-ליניעס זיך צעשפּרייט אויך אין די זייטיקע געסלעך, און די מאָדערניזאַציע האָט זיך געשפּירט אין אַלע ווינקעלעך.

אָבער אַ וואַסער-לייטונג האָט נאָך ניט געפונען דעם וועג אין די שטיבער אַריין.

די וואַסער-קוועלן זענען געווען די ברונעמס, צעוואָרפן אין פאַרשידענע פּונקטן פון שטאָט, און פון זיי האָט מען אויף אַ גאַנץ פּרימיטיוון אופן דאָס וואַסער געשעפּט. חוץ די מינימאַלע נויטן, האָט חברה וואַסערפירערס פאַרזאָרגט די שטאָט מיט פריש קוואַל-וואַסער, געשעפּט פונעם איזוואַר און צעפירט אין פעסער אויף צוויי-רעדער-וואָגנס, געשלעפּטע פון אַ פערד. אַלס איינצעלהייט-מאָס האָבן געדינט די הילצערנע קאַנען און באַצאָלט זענען די וואַסערפירער געווען לויט דער וואָך אָדער חודש. חוץ דעם האָט מען באַדאַרפט צומאָל צוקויפן וואַסער, לויט דער פאָדערונג פון דערווירטשאַפט.

ביי דער געלעגנהייט וויל איך זיך דערמאָנען וויאַזוי מ׳האָט געגראָבן אַ קערניצע. ס׳איז געווען פון די אַרבעטן וואָס יידן האָבן זיי ניט געטון, כאָטש דער אונטערנעמער האָט געקאָנט זיין אויך אַ ייד. דאָ האָט זיך געפאָדערט אַ שטאַרקער קערפּער, פעסטע פּלייצעס, אויסגעאַרבעטע מוסקולאַטור, כדי צו גראָבן אין דעם שווערן אָדער נאַסן ליים-באָדן, וואָס מ׳האָט דערנאָך געשעפּט אין גרויסע ציבערס פון דעם גרוב און אַרויסגעשיט, אַרום דעם לאָך פון דעם וואָס געדאַרפט זיין דער ברונעם. די טיפקייט האָט באַלאַנגט פון דעם ווו מ׳האָט די וואַסער-קוועלעס דערגרייכט. געקענט אַמאָל גרייכן צו גוטע עטלעכע צענדליק מעטער די טיף, און אַפילו אַריבער די דריי ציפערן נאָכאַנאַנד.

די דרענאזש פון די איבריקעווירטשאפט-וואסער האָט ווייניק פאראינטע-רעסירט ווּעמען ס'ניט איז. כדי דערווייטערן די ניט נויטיקע וואסער-מענגע אין א געוויינלעכן מאַנטיק אָדער מיטוואָך — האָט מען גאנץ ערנסט און אייגפאך ארויסגעגאָסן אויף דער גאס, און די זון און דער ווינט האָבן עס אויסגעטרוקענט. אין רעגן-טעג אָדער ווינטער-צייט, איז עס אין אלגעמיין ניט געווען קיין פּראָבלעם: די גרויסע וואסערן אָדער שנייען האָבן אלץ פארשלעפּט אזש ביזן ים.

מחמת די באפעלקערונג איז געווען א שטעטישע, האָט זי זיך ווייניק וואָס באשעפטיקט מיט גרינוואַרק, בלומען, ביימער און אנדערע פלאנצונגען. אָפּגע-ריקט פון די מסחר-קוואַרטאלן, אָבער אויך אין די רואיקע טיילן פון שטאָט, האָט זעלטן ווו א בוים אָדער א קוסט באפוצט דעם פאסאד פון בנין; אמערסטן האָט דער בוים געוואקסן פון זיך, ווי גאָט האָט אים באשאפן... גלייך אָדער קרום — קיינעם האָט דאָס ניט געקימערט און קיינער האָט אים ניט געפלעגט; ביימעלעך זענען געווען אָדער בלומען זער ווייניקע, אויך אָן פלאן או קענטעניש, חוץ פון אייניקע הייף (די אלטע זאל, הערש בעדריק א.א.וו.).

פון מיינע קינדער-יאָרן געדענק איך, אז לעבן הויז פון חיים צוקער, איז געווען א שטח אין דריי-עקיקער פאָרם, ארומגעגרייזט מיט א הילצערן גרין געפארבט פלויטל. דער שטח איז געווען גרין פון גראָז און ביימעלעך און אינמיטן איז געווען אויפגעשטעלט א מין דענקמאָל מיט א שילד, אויף וועלכן ס'איז געווען אן אויפשריפט אין רוסיש.

בלויז אין א פּאָר זייטיקע גאסן פון צווייטן ראנג, ווי די שפּיטאָל- אָדער כאטינער גאס, איז דאָס אויסזען געווען בעסער. דאָ האָבן אייניקע הייזער געהאט ביימער, קוסטן, גרינס און בלומען, און אפילו א פּאָר פרוכטנביימער. דאקעגן — די קריסטלעכע טייל פון שטאָט איז געווען פול מיט סעדר און גערטנער, און אין דער זומער-צייט האָט געדינט אלס דאטשעס פאר דער יידישער באפעלקערונג.

יעדן דינסטיק פלעג פאָרקומען דער יריד; חוץ די קריסטלעכע יומי-דפגרא, און זונטיק-טעג, ווען די פויערן זענען געווען פריי פון פעלד- און גאָרטן-ארבעט, פלעגן זיי קומען אין שטאָט אריין מיט זייערע פּראָדוקטן (גרינוויג, אייער, מילך, בהמות, עופות א.א.וו.) צו פארקויפן און פארן געלט איינקויפן זייערע אלע באדערפענישן.

אין איינגעשפּאנטע וואָגנס קומען זיי מאסנווייז (און כמעט א יעדער גוי האָט שוין געהאט זיין באשטענדיק רו-פּלאץ), אויסגעשפּאנט די פערד און זיי געשטעלט מיטן קאָפּ צום וואָגן, ווו זיי האָבן געקענט עסן פונעם שטרוי און היי. די פויערים מיט זייערע פרויען און קינדער, פלעגן מיטברענגען זייערע פּראָדוקטן, און נאָכן פארקופן ארייגגיין אין א טראקטיר; דאָרט פלעגן זיי פארטרינקן א היפּשע טייל פונעם באקומענעם געלט.

אין די יריד-טעג זענען די גאסן געווען איבערפולט מיט וועגעלעך מיט בהמות, און די פויערן אין זייערע דאָרפישע קליידונגען, האָבן זיך ארומגעדרייט

צווישן די יידישע געשעפטן, געקויפט און זיך פיל געדונגען, געאמפּערט און געקריגט זיך, עקשנותדיק געשטאַנען אויף א פּאָר קאָפּעקעס, געפּאַטשט האַנט אין האַנט און לאַנגזאַם נאָכגעגעבן א דרייער נאָך א דרייער, ביז זיי האָבן איינגעקויפט דאָס וואָס זיי האָבן אָפּגעקליבן. דערביי האָבן זיי פיל מאָל אָנגעמאָסטן, זיך באַקוקט אין צוגעטראָגענעם שפיגל, זיך געדרייט אַרום און אַרום און אַלעמען געפרעגט מבינות אויפן אָנגעטוענעם בגד, הוט, שיך, אָדער אַנדער חפץ.

ניט ווייניק קריגערייען, געשרייען און אָפּטמאָל אויך געשלעגן, זענען פאָרגעקומען אין אַזא טאָג, באַזונדערס ווען די דאָרפסלייט האָבן געטרונקען אָן איבעריק ביסל בראָנפן און האָבן זיך צעאַמפּערט צווישן זיך צי מיטן טראַקטיר-שטשיק, אָדער סתם זיך געטשעפּעט צו א יידן און אויסגעגאָסן אויף אים דעם גוישן כעס.

חוץ דעם יריד אין שטאָט, וואָס האָט אַריינגעבראַכט לעבן און מיטלען צום לעבן, איז אַרויס דער שטאָט פאָרגעקומען דער בהמות-מאַרק. פריער איז דער מאַרק געווען אויפן שטח צווישן דער פייערלעשער-טאַלעקע; מיט דער צייט איז דאָס פּלאַץ געוואָרן צו ענג און צו נאָענט צום ישוב — האָט מען אים איבערגע-פירט אין דער מערב-זייט פון שטאָט, אויפן וועג צום ראַסאַשאַנער וואַלד (דער וועג וואָס פירט צו דער קרייז-שטאָט — כאַטין).

וואָס פאַר א רעש איז דאָרט געווען! קולות פון מענטשן, קי און פערד, עופות און שאָף, — אַלץ האָט זיך אויסגעמישט אין א געוואַלדיקן טומל; אין איין ווינקל האָט מען אויסגעפּרוווט די פערד, ווי זיי גייען און לויפן; דאָ האָט מען אויסגעטאַפּט די גענז און הינער; דאָרט האָט מען געריכט די רעדלעך און די וואָגנס, געדונגען זיך איבער די פּרייזן אויף קולי-קולות ביז מען האָט זיך פאַר-גלייכט, און נאָכן מאַכן דעם עסק, האָבן די צדדים, פאַרשטייט זיך, פאַרענדיקט אין טראַקטיר מיט א לחיים...

צי האָט מען געדאַרפט ספּעציעלע מאַגאַזינען אויף צו פאַרקויפן גרינצייג, פּרוכטן, פיש, א.א.וו. ? בריטשאַן האָט געקאָנט באַווייזן, אַז אויף העלצערנע צונויפ-געקלאַפּטע ברעטער, וואָס שטייען אויף צוויי הילצערנע פּרימיטיווע פיסלעך, קען מען די אַלע סחורות און פּראָדוקטן אַזוי גוט פאַרקויפן ווי אין די שענסטע איינגעריכטעטע מאַגאַזינען. די פויערטעס האָבן דאָס אויך ניט באַדאַרפט: זיי האָבן זייערע סחורות אויסגעלייגט אויף דער בלויזער ערד, אפילו ניט אונטער-געשפּרייט קיין וואַרעטקעלע פון הינטן, זיצנדיק אויפן ברעג פון טראָטואַר און פאַרקויפט אַלץ אויף דער מאָס אָדער אויף צאָל.

אויף די שטעלעכער האָט מען אַמווייניקסטנס געקאָנט אויפהענגען א פּאָר וואַגשאָלן צום וועגן די סחורה און געבן א ריכטיקע מאָס...

קיין גוטן נאָמען האָבן די זיצערס פון די שטעלן ניט געהאַט: מ׳האָט זיי געהאַלטן פאַר מבוזה-ניקעס און סקאַנדאַליסטן, אַז מען מוז זיך פון זיי היטן, ווי פאַר פייער... האָסטו פאַרטשעפּעט מיט זיי, נאָכפרעגנדיק דעם פּרייז, אָדער אָנרירנ-

דיק דעם פראָדוקט — האָסטו זיך שוין ניט געקאָנט אָפּטשעפּן. — קויפן האָסטו שוין געמוזט! און האָסטו געפרוווט אוועקגיין, קויפן ביי א שכן א זיצער — האָט מען דיך געקענט אָפּבאָדן פון קאָפּ ביז פיס מיט אלערליי צונעמען, פריטשעפּקעס און סתם בזיונות, סיידן ס׳האָט אויסגעפּעלט דער סאָרט וואָס דו באַדארפסט.

א געוויסער פאָרשריט זענען געווען א פּאָר שטעלן, פון וועלכע איין וואנט אָדער צוויי זענען געווען פארשטעלט מיט לאָדנס אָדער מיט זעק. איין חסרון נאָר פאר אחינו בני-ישראל, וואָס בשכנות זענען אויך געווען די שטעלן פון די חזיר-ניקעס, און זייערע ריחות האָבן זיך געטראָגן גאנץ ווייט.

די שטעלן זענען געווען אויסגעבויט אין עק פון דער טארהאוויצע און האָבן דאָרט צעטיילט די שטרעקע כמעט אויף צוויי גאסן. וואָס האָט באטייט די „טארהאוויצע?" דאָ איז געווען פול א טראקטיר לעבן א טראקטיר, און אלע זענען געווען בשעת די ירידים פארפולט מיט דאָרפסלייט. דער פּארקער איז געווען אן אומגעהויערער: דאָ זענען געשטאנען די שטעלן מיט גאלאנטעריי און ביליקע זאכן: קעמעלעך, שפּיגעלעך, שפּילקעס און פינגערלעך, ניי-געצייג, קרעלן, אלערליי פּוצעריי, ביליקע שפּילצייג, בראסלעטן, קייטעלעך און הויפּטזעכלעך — תשמישי-קדושה, ד. ה. צלמלעך און איקאנעס.

פון איין זייט האָט זיך געצויגן א שורה הילצערנע באראקן — קלייטלעך מיט וויכטיקע באדערפענישן: זאלץ און טרוקענע פיש, פארבן און געשפּאן-טיילן, שטריק און זעק, וואקס און אלערליי שווארצע שמירעכץ, דזשעגעכץ פאר די רעדלעך, טאבאק און שוועבעלעך, זייף און אַרבעט-כלים: קאסעס, ווילעס, סערפּן, שארף-שטיינער א.א. נויטיקע זאכן פארן פּויער.

אינעם מזרח-דרום חלק האָט זיך אָפּט איינגעריכטעט די קארוסל- אָדער אקראָבאטן-פאָרשטעלונגען, און לעבן זיי שטעלן מיט צוקערלעך. אין די איבריקע טיילן איז די טארהאוויצע געשטאנען א פּוסטע און געוואַרט אויף די פרעלעכע מארק-טעג.

א מארק-טאָג האָט אריינגעבראכט לעבן און צום לעבן, ד.ה. מיטלען צו חיונה אויף דער גאנצער וואָך, אָדער ביז צום קומענדיקן יריד.

די מאגאזינען פון תבואה האָבן זיך אמערסטן קאָנצענטרירט אין דער געגנט פון יעדינעצער בריק און אין משך פון יאָרן האָבן זיי זיך אריבערגעצויגן אויך אין דער צווייטער זייט פון בריק, אויפן וועג קיין סעקוריאן; פון דאנען האָבן די תבואה סוחרים געשיקט „וואגאָנען" מיט קערנער און אויך פאר שאפן אייל-קערנער פאר די בוימל-פאבריקן. מ׳האָט צוגעשטעלט טראנספּאָרטן איבער דער גרעניץ און ניט ווייניקע זענען געשיקט געוואָרן קיין ארץ-ישראל.

א ספּעציעל פּלאץ האָט די יידישע געמיינדע אָפּגעטיילט פאר די קצבים, צום פארקויפן פליישׂ פון כשרער שחיטה: רינדער-פליישׂ און שאָפן-פליישׂ, עוף, ד.ה. פליישׂ פון הינער, גענדז, קאטשקעס און הינדיקעס — פלעגט יעדע בעל-בית׳טע איינקויפן לעבעדיקע ביי די פּויערטעס און קוילן ביי א שוחט, נאָכדעם

וואָס מ׳האָט געקויפט א קוויטל אויף צו שחטן. דער אָפּצאָל איז געגאַנגען אין דער טאקסע, וואָס האָט אויסגעהאלטן די שוחטים.

די יאטקעס זענען געשטאַנען אין צוויי קעגנאיבערדיקע שורות, געבויט פון הילצערנע ברעטער, אָפּגעפארבט שווארץ, און געשטאַנען הויך, אז מ׳האָט געמוזט ארויפקלעטערן אויף טרעפּ. אין דעם שטח פון אונטער די געביידעס האָבן זיך אויפגעהאלטן מחנות הינט, וואָס פלעגן זיך רייסן איבער א ביין און אָנמאכן א בהלה מיט זייער בילעריי. דאָס רינד-פלייש פלעג מען ברענגען פון דעם שטאָטישן שחיטה-הויז. שאָף און ציגן האָט מען געקוילעט אין די זייטיקע הויפן פון די שכנות-דיקע הייזער.

מיט פלייש-מסחר האָבן געהאנדלט עטלעכע געציילטע משפּחות — קצבים פון דור-דורות.

אויף צו קוילן עופות האָט יעדער שוחט ביי זיך געהאט א שחיטה הויז. די שוחטים וואָס איך געדענק: יחיאל שוחט (דער גרויסער) פון כאטינער גאס, יחיאל דער קליינער — אויף בערל-יוסף-יצחק׳ס גאס, שמואל — לעבן דער גאלאנסקע קלויז; לייביש — אקעגן יוסי-פּיניעס (זילבער), איצי — אויף דער רימאקאוויצער.

זייט איך געדענק זענען די רעגירונגס-אנשטאלטן געשטאַנען אינעם דרום-מזרח ווינקל פון דער טאראהאוויצע; די געביידע, כאָטש זי איז ניט געווען קיין באזונדערע, ניט הויך, אָן ספּעציעלע איינריכטונגען — פלעג דאָך ארויפוואַרפן אויף מיר, ווי אויף אנדערע יידישע קינדער, א פּחד.

דאָ פלעגן פאָרקומען די געריכטן — סיי בירגערלעכע, סיי קרימינעלע, אָפטמאָל פלעגן מיר נאָכפאָלגן די פּאָליציאנטן, וואָס האָבן געפירט א גנב אין קייטלעך, אונטער א וואך פון ביקסן, צום שופט, אָדער צו פארשפּארן אין חד-גדיא... פון צייט צו צייט פלעגט מען אריבערברענגען אויף איבערנעכטיקן גזלנים און רוצחים, וואָס זענען געווען אונטערוועגס אין עטאפּ; דאָ האָט זיך שטענדיק געפונען א וואך פון פּאָליציי, א קארצער, אזשאנדארם-אָפּטיילונג — „אויף ניט צו באדארפן״... מיט יאָרן שפּעטער האָט מען אָנגעהויבן בויען די נייע תפיסה, אין דער ליפּקאנער גאס, אנטקעגן דער גימנאזיע. אין די צייטן פון צאריסטישן רעזשים איז דער סטראזשניק (פּאליסמאן) געווען דער אלמעכטיקער, און דער אוריאדניק — א גאנצער בעל-בית פונעם שטעטל און אלע ארומיקע דערפער.

דער פּריסטאוו איז געווען צום מלך גלייך, און ער האָט עס געהערשט אויפן ברייטן שטייגער; העכער פון אים איז געווען דער איספּראווניק, אָבער ער איז געווען ווייט — אין דער אויעזד שטאָט. אונדז אָבער איז דער אוריאדניק מיטן פּריסטאוו געלעגן גוט אין די ביינער...

פארוויילונגס-פּלעצער זענען פריער געווען צוויי זאלן: דער אלטער זאל (אויף דער כאטינער גאס) און מאטיע קרעמער׳ס זאל. שפּעטער האָבן די ברידער הורביץ אויסגעבויט דעם דריטן לאָקאל. דער אלטער זאל איז געשטאַנען אין א

גרויסן הויף מיט פרוכטנביימער פארזעצט, אָבער זער נידעריק, און דער צוגאנג איז געווען ניט לייכט. די פענצטער — שמאָלע, גראד אונטער דער סטעליע, און דאָס ליכט האָט קוים אריינגעקוקט דערין.

די בינע א טונקעלע, כאָטש גענוג גרויס; דאָס מעבל — פשוטע לאנגע בענק, הארטע און ניט באקוועמע.

דאָס פובליקום איז ניט געווען צופרידן מיט די אָפּגעשטאנענע איינריכ-טונגען, און דער בעל-הבית אליין איז געווען א שווערער מענטש; ס'איז שווער געווען מיט אים דורכצוקומען; איז מיט דער צייט דער זאל געשטאנען פוסט.

דערפאר אָבער איז דער זאל פון ה' קרעמער געשטאנען אויף דער הויפט-גאס — אין סאמע צענטער. די איינריכטונגען זענען דאָ געווען צוועקמעסיקע, מיט א גאלעריע, בענקלעך אין די ערשטע 5 שורות, באלויכטן מיט לוקס-לאמפּן און שפּעטער מיט עלעקטריש ליכט; גרים-צימערן פאר מענער און פרויען באזונדער, ארויסגאנג-טירן אין פיר פארשידענע ריכטונגען, רעקוויזיט — מער אָדער ווייניקער צוגענגליכע. דער אייגענטימער מיט זיינע טעכטער — לייטישע, שטילע און רואיקע מענטשן.

דאָ פלגט מען פראווען חתונות, איינאָרדענען קולטורעלע, ספּאָרטיווע און ליטעראַרישע אָוונטן. טעאטער-פאָרשטעלונגען פון ליבהאבער אָדער אָנגעקומענע קינסטלער, ליטערארישע משפּטים, בעלער, פּאָליטישע ארויסטרעטונגען, ציוניסטישע אונטערנעמונגען און פארזאמלונגען פון פארשידענע אנשטאלטן.

מיט דעם אויפבוי פונעם דריטן זאל, וואָס איז געווען פיל גרעסער און איז אויך געשטאנען אויף דער הויפּט-גאס, איז לייכטער געוואָרן דאָס איינאָרדענען פון קולטורעלן און געזעלשאפטלעכן לעבן אין שטאָט.

אנאָנסירן פלעגט מען מיט פלאקאטן, אָפישעס און מיט אויסשרייען אין די גאסן. ווער געדענקט ניט דעם שרייער יצחק לץ, מיט זיין קלינגנדיקער שטימע, וואָס האָט אריינגעדרונגען אפילו ווינטער דורך די טאָפּלטע פענצטער; אויך אנדע-רע שרייערס האָבן אנאָנסירט, אָבער די וויציקע אויסרופן און דאָס קול פון יצחק לץ, האָבן קאָנקורירט מיט אלע אנדערע.

די טויערן פון ציון האָבן זיך געעפנט אין דעם „שערי-ציון" — דער אָנ-שטאלט פון די ציונים אין בריטשאַן. געהייסן האָט עס א קלויז (א שול), אָבער דער עיקר איז עס געווען דער צענטער פון ציוניסטן; שבת און יום-טוב האָט מען דאָ געדאוונט. ארום 1924 איז מען אריין אינעם נייעם אייגענעם בנין פון שערי-ציון, א פיינע צווייִשטאָקיקע געביידע, וואָס האָט אין זיך אנטהאלטן די נייע תלמוד-תורה, שפּעטער אויך דעם לאָקאל פון ספּאָרט-אָרגאניזאציע „מכבי" און אנדער'ע ציוניסטישע אינסטיטוציעס. פאר דעם — האָט מען געדאווענט אין איינעם פון די זאלן, קרעמער'ס; דערנאָך האָט מען געקויפט א דירה אויף דער שפּיטאָל-גאס און באשטעלט מעבל — בענק מיטן טישן וואָס האָבן געדינט אויך צו לערנען

פאר תלמידים, געפארבט טונקל-ברוין. א לאנגע צייט פלעגן זיך די מלבושים צוקלייבן צו די בענק און טישן. אין פלוש (ארייגאנג) האָבן זיך געפונען צוויי צימערלעך פארן שמש יחזקאל, און שפּעטער אברהם-לייב.

א סך יאָרן האָט געדאַוונט פארן עמוד יצחק פייטעלעס, מיט זיין שיין קלינגנדיקן קול און שיינעם נוסח. מערערע ציונים האָבן אָנגעהויבן באַזוכן די שבתים אין שערי-ציון, ווו עס זענען איינגעפירט געוואָרן מאָדערנע מנהגים פון פארטיילן עליות לויט אן אלף-בית רשימה, אָן קריגערייַ און פיינטלעכע קאָנקו-רענץ פאר א שלישי אָדער מפטיר; ס׳ניט געווען קיין מזרח וואנט; בכלל האָט מען קיין פלעצער ניט פארקויפט, און יעדער מתפלל האָט געקאָנט זיצן ווו אים איז געפעלן אָדער ווו ס׳איז געווען א פריי פלאץ. די תפילה א רואיקע, געלאסענע און אָן באזונדערע דערשיינונגען. די עליה צו דער תורה — לויט איינלאדונגען וואָס די מתפללים האָבן געקריגן פארטיילט פונעם גבאי, נאָך פארן אָנהויב פון דאַווענען, לויט א פריער באשטימטער אָרדענונג. קיין עליות האָט מען ניט פארקויפט, חוץ אין זעלטענע פאלן, און דאָס אויך לטובת ציוניסטישע אונטערנעמונגען אין ספּעציעלע פאלן.

ארום 1925 האָט מען ארויסגעגעבן דעם נייעם „שערי-ציון" און צוויי גרויסע צימערן פון צווייטן שטאָק פאר דער תלמוד-תורה. דער תפילה-זאל איז געווען פלאנירט מיט א פארנעם, גאַלעריעס, און האָט אָנגעהויבן דינען פאר די ציוניסטישע צוועקן אין שטאָט און פאר טעטיקייט פון די ציוניסטישע עסקנים.

אינגיכן האָבן זיך דאָ קאָנצענטרירט די געזעלשאפטלעכע-ציוניסטישע אינס-טיטוציעס, די יוגנטלעכע אָרגאַניזאַציעס, די קרן-קימת און קרן-היסוד אקציעס און אנדערע ענלעכע אינסטיטוציעס.

כ׳ווייס ניט צי איז ווער אומשטאנד זיך צו דערמאנען וועגן אלע פּרטים, גרויסע און קליינע, און זאָל אויך באזיצן די קונסט און מעגלעכקייט איבערצוגעבן און דערציילן אלץ ווי ס׳איז געווען, און ווי ער האָט דאָס באגרייפט צוריק מיט א פּאָר צענדליק יאָר, און דאָס אלץ אויפבוין אויפניי אין דער געהעריקער פאָרם.

אין מיינע שורות האָב איך געוואָלט זיך טיילן מיט לאנדסלייט וועגן פעריאָד 1910—1926. מיט אים איז פארקניפּט א שיינער טייל פון מיינע פערזענלעכע איבערלעבענישן, פון דער צייט וואָס האָט אָנגעפאנגען ערנסט דענקען און באגרייפן די דערשיינונגען פון נאָך די קינדער-יאָרן, פון מיין יוגנט ביז מיין פארלאָזן די געבורט-שטאָט, ווען איך בין געפאָרן זוכן תורה און א פאך, כדי זיך צוגרייטן צום לעבן אין ארץ-ישראל — לויט מיין שטרעבונג און דערציאונג אין הויז פון מיינע עלטערן.

מיכאל בן יחיאל טשערקים

בריטשאַן מיט א פופציק-זעכציק יאר צוריק

איידער איך גיי איבערגעבן מיינע זכרונות, איז כדאי צו באמערקן, אז אין אָקטאָבער 1906 האָבן מיר, ד.ה. אונדזער פאמיליע פארלאָזט בריטשאַן, בעסאראביע, און עמיגרירט קיין ארגענטינע, וווהין מיר זענען אָנגעקומען דעם 8-טן דעצעמבער. אזוי אז מיינע זכרונות קאָנען נאָר אָפּשפּיגלען א גאנץ ווייטן פעריאָד פון מיינע אדאָלעסענץ און יוגנט-יאָרן.

פון אלע שטעטלעך ארום, ווי יעדינעץ, ליפקאַן, סעקוראַן און אפילו כאטין, די קרייז-שטאָט (אויעזד) איז בריטשאַן געווען די מער פאָרגעשטריטענע. איז געווען א צענטער פון א פרוכטבארער זאָנע, מער פון אלעמען אין תבואה: גוטע ווייצן,

שלמה לרנר
(בן משה־שלמה שמחה־ס) ארגנטינה

גערשטנס, קאָרנס, סימניע, גרעטישקע, פאסאָליעס א.ד.ג. ארום בריטשאַן האָבן זיך יידן אויך אָפּגעגעבן מיט גאָרטנווארג, טאבאק-פלאנטאציעס, פרוכטן-סעדער וכדומה. בריטשאַן האָט געהאט ארום זיך א גרויסע סביבה פון 19 דערפער, מערסטנ-טייל וואלעכישע, וואָס האָבן געגעבן פרנסה ברווח די שטאָטישע איינוווינער. חוץ סוחרים פון תבואה איז אויך געווען א סך פאסעסאָרן, ד.ה. פארמעגלעכע יידן וואָס האָבן געהאלטן אין ארענדע פריצישע מאיאנטקעס. געוויינלעך, מיט אזא סביבה איז געווען אין שטעטל א גאנץ אָנגעזעענע קאָמערץ.

בריטשאַן האָט פארמאָגט א צוויי-קלאסיקע רוסישע רעגירונגס-שולע, צוויי פריוואטע רוסישע עלעמענטאר שולן, אָנגעפירט פון דיפּלאָמירטע יידישע לערער

(י. חאנציס און זוסיע לערנער), א סך פריוואטע לערערס, פיל חדרים, צווישן וועלכע עס האָבן זיך געציילט א גרויסע צאָל מאָדערנע, משכילישע, ווו מ׳האָט געלערנט, חוץ גמרא מיט תוספות אויך תנ״ך און דקדוק, וואָס פאר די אנדערע שטעטלעך איז נאָך געווען טריף-פסול.

בריטשאַן האָט געהאט צוויי גרויסע ביבליאָטעקן: איינע א העברעישע פון חברי מפיצי השכלה, אונטער דער אויפפאסונג פון באוווסטן משכיל, אברהמ׳לע קליינמאן און איינע א רוסישע, אונטער דער לייטונג פון פריילין קאטיא גינזבורג, א באוווסטע סאָציאַל-דעמאָקראַטן. א זעמסקי שפּיטאָל און אויך א יידישן מיט 15-12 בעטן; א פּאָר גמילות-חסדים קאסעס, געשטיצט פון דער יק״א. הכלל, בריטשאַן איז געווען אַן עיר ואם בישראל.

בריטשאַן האָט געהאט א יוגנט וואָס האָט געלערנט, „אויף קלאסן״, געשמאק עקסטערניטשייעט און געפּאָרן אין די גרויסע שטעט ווי קאמעניעץ-פאדאלק, אָדעס און אפילו קיעוו, געבן עקזאמענס אויף 4, 6 און אפילו 8 קלאסן גימנאזיע. קיין גרויסע גבירים, מאגנאטן האָט בריטשאַן ניט געהאט, חוץ דעם אלטן משה בערשטיין וואָס איז געווען א אייגנטימער פון דריי אימעניעס, צוויי מילן, איין גוראלניע מיט א רעקטיפיקאווענעם זאוואד (רעפינירן פאבריק פון בראַנפן) און זיין איידעם, הירשל שטיינבאָרג, וואָס האָט געהאלטן א באנק-געשעפט. אנדערע פארמעגלעכע פאמיליעס ווי די זילבערס, וואָס האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט וואלד-געשעפט און די ברוידעס, די בני יוסף איציקס, און די זין און אייניקלעך פון אלטן בערשטיין האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט פּאָסעסיעס; די בני דוד-לייבס, בעלי-טאקסעס.

קיין אינדוסטריעס איז נישט געווען אין שטעטל. איבעריקס אויב ס׳איז געווען א פּאָר היימישע אינדוסטריעס ווי: לעכטציער, וואטן-מאכערס, אלייענעס, גארבער, קירזשנערס וואָס האָבן אויסגעארבעט קוטשמעס און פעלצן פאר דער דאָרפישער באפעלקערונג, שוסטערייען וואָס האָבן געהאלטן ווארשטאטן, אויסאר-בעטנדיק שטיוול און טשאבאטעס, אָבער זיי האָבן נישט געטראָגן דעם קלינגענדיקן נאָמען פון פאבריקן, פאבריקאציע, אינדוסטריע.

בריטשאנער יידן זענען געווען א רירעוודיקער, קוועקזילבערדיקער עלעמענט, סיי אין תבואה-מסחר, פעל-מסחרים, דעפּאָזיטן פון אייער און פרוכטן וואָס צוליב דער נאָענטקייט פון דער רומענישער און עסטרייכישער גרעניצן פלעגן ארויסגע-שיקט ווערן גרויסע טראנספּאָרטן אויף יענער זייט גרענעץ.פארשטייט זיך, אז ס׳איז געווען קליינע מארק-הענדלער און גרויסע אויפקויפערס, הורט-סוחרים: מעקלערס מכל המינים פאר תבואה, פעל, פרוכטן, און אפילו פאר דינסטן און משרתים. יעדער גרעמיע האָט געהאט זיין געגנט: ארום דער יעדינצער, ליפקאנער און ראמיקאוויצער בריקן — תבואה-סוחרים מיט זייערע מאגאזינען; א שניידערישע גאס, א קירזשנערישע גאס א.א.וו.

יעדע געגנט האָט זיך געהאט איר אייגן שולעכל: א שניידעריש, קירזשנע-ריש, וואסערפירעריש. אין מיטן צענטער-שטאָט, אויף דער טארהאוויצע זענען

געווען די גרויסע שילן: די גרויסע שול — א הויכע, גרויסע געביידע, געבויט אין דער טיף כדי מקיים זיין דעם „ממעקים קראתיך ד׳״... אקעגן, די אלטע קלויז, רעכטס פון דער גרויסער שול — דאָס בית מדרש, אקעגן בית-מדרש — די סעלע-שער קלויז; ארויף צו דער כאטינער גאס — די סאטאנאווער קלויז; ארויף צו די בערשטיינס — די גאלאנסקי קלויז; די בערל-יוסף-איציקס קלויז און נאָך איינע צום יידישן שפיטאָל-צו א גרויסע קלויז, וואָס כ׳האָב שוין פארגעסן נאָך וועמען מ׳האָט איר גערופן. גאנצע 14 שילן זיינען געווען אין בריטשאן. יעדערע מיט איר בעל-תפילה. נאָר אין דער גרויסער שול האָט געדאוונט דער שטאָט-חזן, ה׳ משה אכלער — א מגושמדיק גרויסער ייד, וואָס האָט אמאָל געהאט א באס-שטימע, א גרויסער קענער פון מויזק און וואָס האָט געהאלטן א כאָר. אלע מיינע יאָרן געדענק איך דעם ר׳ משה אכלער (ווייל ער האָט שטארק געהאלטן פון דער אכילה).

דאָס איז געוויינלעך אן אלגעמיין בילד פון מיין געבורט-שטעטל בריטשאן. דאָרט בין איך געבוירן, זיך אנטוויקלט און פארבראכט מיינע קינדער, אדאָלעסענץ און בחור-יאָרן... נאָר מיט וואָס בריטשאן האָט זיך מער אויסגעצייכנט איז — מיט דער אנטוויקלונג און פארשפרייטונג פון פּאָליטישן ציוניזם. אין בריטשאן האָט שוין פון לאנג עקזיסטירט א אגודה פון אלטע חובבי ציון, פון וועלכע מיין פאָטער, ר׳ משה ל׳ערנער, שמואל שלמה שמחהס, איז נישט געווען איבעריק באגייסטערט.

א ייד א למדן, און א משכיל, אין די יונגע יאָרן זיך געגרייט אויף רב, געשווומען אין ים התלמוד, געווען קלאָר אין פוסקים, יורה דעה, יד החזקה, א סך געלערנט, זיך פארטיפט אין חקירה-ספרים, געקענט כמעט אויף אויסנווייניק מורה נבוכים להרמב״ם, מורה נבוכי הזמן לר׳ נחמן הכהן קראכמאל, דעם כוזרי און אנדערע השכלה-ספרים. פארשטייט זיך אז קיין רב האָט ער שוין נישט געקאָנט זיין... די דריי רבנים, ר׳ יודעלע ר׳ הערשעלע און ר׳ דניאל, האָבן זיך געהיט צו פסקנען א דין אין מיין פאָטערס אָנוועזנהייט... איך געדענק נישט אז עס זאָל האָבן געפעלט ביי אונדז אין שטוב די „הצפירה״, חוץ אנדערע העברעישע צייטונגען, ווי „המליץ״, „הזמן״, ווי אויך די מאָנאטלעכע אויסגאבן „השלוח״, „הדור״ א.ד.ג. בכלל, געדענק איך, אז אונדזער שטוב איז געווען א בית ועד לחכמים. איך געדענק די פרייטיק-צונאכטן אין ווינטער-צייט: אין שטוב איז ווארעם, א חיות. אויפן שבתדיקן טיש צווישן די בענטש-ליכט, א לאָמפּ, פאר׳זאָרגט מיט געגנוג בוימל, ס׳זאָל סטייען ביז שפּעט אין דער נאכט. עס קומען זיך צונויף מיין טאטנס מקורבים און אבי ז״ל איז זיי מכבד א מאָל מיט א אייגענעם ארטיקל און אמאָל מיט א וויכטיקן ארטיקל אין „השלוח״, „על פרשת דרכים״ א.ד.ג. און איך... בין א... מתאבק בעפר רגליהם של תלמידי חכמים״...

מיטן אויפקום פון פּאָליטישן ציוניזם רוט נישט אבי ז״ל און גיט זיך איבער בלב ונפש דעם גרויסן, ליכטיקן, הייליקן אידעאל. כ׳געדענק: באלד נאָך דעם ערשטן באזעלער קאָנגרעס, אסיען צייט, האָט מיך אבי ז״ל מיטגענומען אויף דער

ערשטער אסיפה, וואָס איז פאָרגעקומען ביי שלמה בערישעס אין שטוב, ווו עס איז געגרינדעט געוואָרן די „אגודה הציונית". פון דעמאָלט אָן האָט זיך אָנגעהויבן אן אקטיווע טעטיקייט ביי אונדז אין שטאָט, וואָס האָט געדינט אלס צענטער פאר אלע אנדערע שטעטלעך פון ארום.

די „אגודה" האָט נישט דורכגעלאָזט קיין יום-טוב, קיין איין נאציאָנאלן פייערטאָג אז ס'זאָל נישט געהאלטן ווערן קיין רעדעס וועגן ציוניזם. אזוי געדענק איך אז שבועות איז אבי ז"ל ארויסגעטרעטן אין דער אלטער קלויז מיט א דרשה וואָס ער האָט א נאָמען געגעבן „וחד בחד כי סבוך ועביד קרבותא". פסח האָט די דרשה געהייסן „ארבע כוסות כבמחזה", און אזוי יעדער יום טוב מיט זיין טעמע. און א פובליקום האָט מיין פאָטער געהאט — נישט צו פארזינדיקן... אבי מ'האָט געוווסט אין שטאָט, אז משה לערנער וועט רעדן אין דער אָדער יענער שול, האָבן געצויגן בעלי-בתים פון אלע עקן שטאָט אים הערן.

א חוץ אבי ז"ל פלעגן אויך ארויסטרעטן מיט דרשות הרב יהודה בארשעווס-קי (קאזיאָני-ראבין), אברהמלע קליינמאן און דער פלאמפייערדיקער ציוניסט, הארציקער רעדנער משה'לע ראָזענבלאט, דאָס איז געווען א אמת איבערגעגעבענער בלב ונפש דעם ציוניסטישן אידעאל, אליין א גרויסער קענער פון תנ"ך און בעל דקדוק, א גאָלדענע העברעישע שפראך, סופר ומשורר, וואָס קיין זאך איז פאר אים נישט געווען שווער צו טאָן פארן ציוניזם. גרויס עגמת-נפש האָבן פארשאפן די ציונים די אלטפרענקישע יידן, חסידים פון פארשידענע רביים, ווי סאדעגערער, סאָטאָנעווער, באיאנער, זינקעווער א.ד.ג. מיט זיי איז טאָג ווי נאכט געווען צוזאמענ-שטויסן, וויכוחים.

איך געדענק: איינמאָל אין א שבת בייטאָג אין סעלעשטשער קלויז, אין אָנגעפאלן אויף אבי ז"ל א פארברענטער חסיד, א פינצטערער פאנאטיקער: „כופר בעיקר, עוכר ישראל" א.ד.ג. אויף צוריקוועגס אהיים איז אונדז גראָד אויסגעקומען צו מאכן דעם זעלבן וועג. דער חסיד איז געגאנגען פאָרויס און מיר הינטער אים. איך בין געווען זייער אויפגערעגט און רוף זיך אָן צו אבי ז"ל: אָט נעם איך א שטיין און ווארף אים אין קאָפּ אריין... ניין, מיין קינד, זאָגט מיר מיין פאָטער, מ'טאָר נישט... דער ייד איז א פאנאטיקער און מיינט עס ערנסט... ער גלויבט אז ער איז מקדש שם שמים... אבי ז"ל האָט געהאט טאָלעראנץ...

ווען ציונים פון די נאָענטע שטעטלעך האָבן געוואָלט מעורר זיי זייערע עדות, פלעגט מען זיך ווענדן צו אבי ז"ל און מ'פלעגט אים שיקן אָפּאָטאָן ער זאָל קומען אויף שבת און פאר זיי, פאר די ציונים פון די שטעטלעך, איז דאָס געווען א גרויסער יום טוב.

אין יאָר 1902 איז פאָרגעקומען דער אלרוסישער ציוניסטישער קאָנפערענץ אין מינסק (אגב, דער ערשטער און לעצטער, ווייל נאָכדעם איז דער ציוניזם פארווערט געוואָרן). אבי ז"ל און אברהמ'לע קליינמאן זענען געווען דירעקטע דעלעגאטן דאָרטן האָט זיך אבי ז"ל באקאנט פערזענלעך מיט די גרעסטע פני

פון רוסישן ציוניזם. באזונדער האָט ער זיך באפריינדעט מיט הרב פישמאן (דע- מאָלט מארקאָלעשטער רב און צוקונפטיקער שר הדתות, הרב יהודה לייב מימון), מיט וועלכן ער האָט זיך שפּעטער איבערגעשריבן און אראָפּגעבראכט קיין בריטשאן אויף סוכות. איינגעשטאנען איז הרב פישמאן ביי אבא׳לע ברוידע אין זיין גאָרטן- שטוב.

יאָרן זענען געגאנגען. די רעוואָלוציע אין רוסלאנד איז געוואָרן שארפער און די קאָנטר-רעוואָלוציע — שטארקער... די שווארץ מאה האָט געארבעט אויף אלע כלים. דער קעשענעווער פּאָגראָם האָט אָנגעזאָגט נייע רדיפות אויף יידן... כ׳געדענק דעם שבועות נאָכן קעשענעווער פּאָגראָם. די אגודה הציונית האָט צעשטעלט רעדנער אין אלע קלויזן, אויפפּאָדערנדיק צו אָרגאניזירן זיך אין זעלבסטשוץ (סאמאבאָראנא). די עלטערע ציונים זיינען געגאנגען אין די גרויסע שילן און אונדז יונגווארג האָט מען געשיקט אין די בעלי-מלאכה׳שע קלויזן. איך בין געגאנגען אין קירזשנערישן קלייזל, און מיין פאָטער ע״ה האָט גערעדט און בערל יוסף איציקס קלויז (אקעגן איז געווען אונדזער שטוב). אָבער ביי אונדז אין בריטשאן איז קיין פּאָגראָם נישט געווען; דאָס שטעטל איז געווען גוט אָרגאניזירט.

אין אָקטאָבער 1905 בין איך געשטאנען צום פּריזיוו. צוריקקומענדיק האָבן מיר געטראָפן דעם דעקרעט פון 17-טן אָקטאָבער, פּראָקלאמירנדיק די „קאָנסטיטו- ציע״. אלע גוטע זאכן זיינען אויסגערעכנט געוואָרן אין דער קאָנסטיטוציע: א דעפּוטאטן און סענאט קאמערן, רעליגיעזע פרייהייט, אלגעמיינע וואלן און אנדערע גוטע, פיינע זאכענישן, נאָר צום סוף א עיקר שכחתי: דער צאר באהאלט פאר זיך דאָס רעכט פאנאנדערלאָזן די קאמערן, ווען זיי וועלן אים נישט געפעלן. ווי האָט געזאָגט אונדזער לייזער אבאלעס: פּאָניע מיט דער קאָנצעפּוציע, מיט דער גנבאָציע...

און עס האָט זיך אָנגעהויבן. ס׳האָט קיין סך נישט געדויערט און דער צאר האָט באשטימט א דיקטאטאָר — גענעראל טרעפּאָוו, וועלכער האָט אויף די פרייהטס פּראָקלאָמעס געלאָזט קלייבן דריי ווערטער: פּאטראָנאָוו ניע זשאליעט — נישט זשאלעווען קיין קוילן... און דאָס ערשטע צו באווייזן די קראפט פון דער זעלבסט- הערשאפט איז געווען... פּאָגראָמען אויף יידן. מיין פאָטער ע״ה האָט זיך שטארק גענומען צום הארצן. ער האָט געהאלטן אז די רעוואָלוציע הויבט זיך ערשט אָן און פאר אונדז יידן וועט פון איר קיין ישועות ונחמות נישט ארויסקומען. און מען מוז עמיגרירן, אָבער וווהין? די עמיגראציע קיין פּאלעסטינע — איז פארשלאָסן. איבעריקנס, וואָס איז צו יענער צייט געווען אין ארץ? די פּאָר קאָלאָניעס האָבן זיך קוים געהאלטן אויף די פיס.

כדאי זיך אביסל אָפּשטעלן אויף דער פּרערעוואָלוציע און רעוואָלוציאָנערן פּעריאָד. שוין אין צייט פון דער רוסיש-יאפּאנישער מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן א גרויסע פרייהייטס באוועגונג. די זעלבסטהערשאפט האָט נאָכגעלאָזן אביסל די

לייצעס; רעגירונגס קאבינעטן האָבן זיך אָפּט געביטן און א פרייערער גייסט האָט זיך צעטראָגן איבער דער גרויסער רוסישער אימפּעריע. צייטונגען האָבן זיך גע-מערט אלע טאָג, עס האָט זיך געהערט א פריי וואָרט. איך געדענק, אז איך האָב זיך אבאָנירט אויף א טעגלעכער צייטונג אין פעטערבורג, מיטן נאָמען „קאָפּעיקא", וואָס איז געווען די ערשטע וואָס איז ארויס מיט שארפע דיבורים. אין א שיינעם טאָג, נאָך דער שלאכט פון צוסימא, ווו דער רוסישער פלאָט האָט געליטן א שענד-לעכע מפּלה, פּובליקירט די „קאָפּעיקא" א שארפן ארטיקל, ארומגענומען מיט א שווארצן ראם, אָפּזאָגנדיק רבנן קדיש נאָך דער צארישער זעלבסטהערשאפט. פארשטייט זיך, אז די צייטונג איז באלד פארמאכט געוואָרן. נאָר עס האָט נישט געדויערט קיין וואָך און עס איז מיר אָנגעקומען א נייע צייטונג, אונטער אן אנדער נאָמען, וואָס איז געווען נאָך שארפער.

ווען די ערשטע „דומא" איז צעלאָזט געוואָרן און 185 דעפּוטאטן האָבן זיך אריבערגעפּעקלט קיין פינלאנד, וויבאָרג, און ארויסגעלאָזט א צירקולאר פּשוט און פּראָסט, אז מ'זאָל ניט צאָלן קיין שטייערן, ניט געבן קיין סאָלדאטן, באָיקאָטירן די רעגירונג... האָבן איך באקומען א העקטאָגראפישן צירקולאר און איך האָב שוין צונויפגענומען מיין חברה, ערגעץ אין דער קירזשנערישער גאס, און פאר זיי געלייענט און מסביר געווען זיין אינהאלט.

איינמאָל אין א פרייטיק בייטאָג קומט צו אונדז פּיניעלע קריינדלס, א מוכר תבואהניק ביי דער יעדינעצער בריק, און פרעגט זיך ביי מיין מאמען ע"ה אויף מיר. באלד בין איך טאקע אָנגעקומען פון גאס. וואָס איז, ר' פּיניע? — פרעג איך — און ער דערציילט מיר אזא געשיכטע: מיטן עטאפּ האָט מען געבראכט איינעם א בחור, זיינעם א ווייטן קרוב, א שוחטס א זון, וואָס איז אוועק אין דער ליטע לערנען אין א ישיבה און וואָס איז דאָרט, רחמנא ליצלן, אראָפּ פון גלייכן וועג און איז געוואָרן א ציציליסט... אריינפאָרנדיק אין שטעטל דורך דער ליפקאָנער בריק און וויסנדיק, אז ער האָט אים אלס קרוב, האָט דער בחור אריינגעוואָרפן א צעטעלע וואָס הארצי אדוואָקאטס קינדער האָבן אויפגעהויבן און דאָס אים איבערגעגעבן. איז ער געקומען צו מיר איך זאָל זען עפּעס אויפטאָן. ער האָט אים שוין געזען, איז פארשפּארט אין „חד גדיא", אין וואָלאָסט. דער בחור איז שטארק אָפּגעצערט, נאקעס און באָרוועס, אויסגעמאטערט פון לאנגע חדשים טורמע און לאנגע עטאפּן. ער, פּיניעלע, האָט אים שוין געזען, ווייל דער סטאָראָזש איז זיינער אן אלטער באקאנטער און ווען ער האָט שוין אפילו מטמא געווען מיט א פּאָר גריוועניקעס...

— גוט, ר' פּיני — זאָג איך אים — ניט געזאָרגט... אלץ וואָס איר דארפט פון זיינעם וועגן, קומט צו מיר. נאָר הזהר והזהר... ס'שמעקט מיט קראמאָלא...

— וואָס מיינסטו, שלמהלע, איך בין אזא נאר? פארלאָז דיך אויף מיר — ענטפערט פּיניעלע! און ס'איז באלד געשאפן געוואָרן א פּאָר רובל. מיין פאָטער ע"ה האָט ניט גערוט. די מאמע ע"ה האָט שוין פארזאָרגט פּיניעלן מיט א פּאָר

ווארעמע אונטערוועש, א ווארעמע באראשקענע שאַפּקע, וואָס איך האָב שוין ניט גענוצט, א פּאלטאָ אד״גל. דאָס גאנצע שטעטל האָט געקאָכט.

איך קום איינמאָל א היים און טרעף מיין געוועזענעם לערער יוסף האנציס סודעט זיך מיט מיין טאטן און איך הער ווי אבי ז״ל זאָגט: „איך ווייס ניט ווי איך וואָלט עס אויסגעהאלטן ווען, חלילה, ס„טרעפט אזא פאל מיין שלמהן״... און מיר האָבן אים אַרויסגעראַטעוועט! ווען מ׳האָט אים געפירט קיין כאָטין אין טורמע, זיינען צוויי רייטער איבערגעפאלן דעם עטאַפּ און אים באפרייט...

איינמאָל קום איך אהיים גאָר שפּעט ביינאכט, נאָך 12, און טרעף דעם טאטן וואכנדיק. וואָס עפּעס אזוי שפּעט ניט שלאָפן? — גאָרניט, זאָגט ער. אָבער די מאמע האָט מיר שוין אויפן צווייטן טאָג דערציילט, אז ער קען ניט איינשלאָפן ווען איך בין אין שטוב ניטאָ... און ווידער, איינמאָל אין א שבת פארנאכט, כ׳קום אהיים פון גאס און... מיין פאָטער ליגט צו בעט. ניט זיין טבע. שטענדיק פלעגט ער גיין דאווגען מנחה. איבער׳אשט פרעג איך: וואָס איז געשען? דער טאטע ענטפערט: גאָר ניט, עפּעס ניט מיט אלעמען. די מאמע גיט מיר שוין א ווונק, רופט מיך אוועק און דערציילט מיר, מיט טרערן אין די אויגן: האָט זיך צוגעלייגט שלאָפן ווי שטענדיק און פּלוצים האָט ער זיך א וואָרף געטאָן פון שלאָף און אראָפּגעפאלן פון בעט... זי האָט באלד געשיקט רופן דר. הויכמאן, וואָס חוץ דאָקטער איז ער געווען א פערזענלעכער פריינט פון אבי ז״ל און דר. הויכמאן האָט דיאגנאָסטיקירט: נערוון. ר׳ משה, האָט ער געזאָגט, איר נעמט זיך צופיל צום הארצן... איר דארפט אוועק פון דעם ארץ הדמים...

אָט די אלע עפּיזאָדן האָבן שטארק געווירקט אויף מיין פאָטערס געזונט און מיר האָבן באשלאָסן צו עמיגרירן. אָבער ניט אזוי גיך און ניט אזוי גרינג טוט זיך ווי עס רעדט זיך. די פּאָליטישע סיטואַציע האָט זיך דערווייל פארערגערט. א כוואליע פון פּאָגראָמען האָט פארפלייצט א סך יידישע ישובים. בריטשאן איז געווען אָרגאניזירט אין זעלבסטשוץ. א גאנצן ווינטער האָבן זיך צענדליקער יונגעלייט ניט אויסגעטאָן און, ווי געזאָגט, ביי אונדז איז קיין פּאָגראָם ניט געווען.

ביי אונדזער פאמיל׳יע איז געשטאנען די פראגע עמיגראציע. די ערשטע פראגע איז געווען: וווהין? אין נאָרד-אמעריקע האָבן מיר געהאט א סך קרובים, אָבער מיר האָבן שוין צופיל געוווסט פון צפון אמעריקאנער גליקן מיט איר שוויץ סיסטעם. חוץ דעם באאיינפלוסט פון לאנג יאָריקע פּראָפּאגאנדע פון ה׳ נחום סאָקאָלאָוו אין דער „הצפירה״, האָט מיין פאָטער מער געצויגן צו עבודת האדמה... אין ארגענטינע איז שוין דעמאָלט געווען א גאנץ פארפונדעוועטע באראָן הירש קאָלאָניזאציע. מיר ווילן עמיגרירן אין דעם פרייעם לאנד, און דער פרייער רעפּובליק און ווילן ווערן ערד-ארבעטער...

דער צוזאמענשטעל פון אונדזער פאמיליע איז פּונקט אָנגעמאָסטן פאר דעם צוועק: מיין פאָטער קוים איבער די פערציקער, איך קוים א צוואנציקער, צוויי שוועסטער און נאָך צוויי ייִנגלעך פון 15 און 6 יאָר. הכלל, אז מיר קומען נאָר קיין

ארגענטינע און פארפאָרן אין א יידישער קאָלאָניע, כאפט מען אונדז באלד אויף און מ׳גיט אונדז א קאָלאָניע, ד.ה. א טשאקרע, און אבי ז״ל האָט אָנגעהויבן אקטיוו זיך אָפּגעבן מיטן ארויספאָר. זיך איבערגעשריבן מיט דער עמיגראציע ביוראָ פון דער ייקא אין פעטערבורג, געקריגן ענטפער מיט גענויע דעטאלן, איינגעגעבן אויף א גובערנאטאָר פּאס, כדי ארויסצופאָרן לעגאל און ניט דארפן דורכמאכן דעם חיבוט הקבר פון גנבנען די גרעניץ; זיך איבערגעשריבן מיט דער עמיגראציע ביורא אין אָדעס, וועמענס סעקרעטאר איז דעמאָלס געווען זלמן איציס, א אח לדעה. חוץ דעם האָט מען דאָך באדארפט פארקויפן די שטוב, אויספארקויפן די פון לאנגע יאָרן איינגעפונדעוועטע בעלי בתישקייט און בכלל זיך גרייטן צו דער רייזע.

אלץ איז פאוואָלינקע, אין משך פון זומער פארטיק געוואָרן. נאָר וואָס נענטער ס׳איז געקומען צום אָפּפאָר, אלץ שווערער איז געוואָרן זיך שיידן מיט משפחה מיטגלידער, פריינט און גוטע פריינט און ועל כולם מיט חברים לדעה. האָט דאָך אבי ז״ל דערצויגן א גאנצן דור, ניט נאָר פון שול עלטער, נאָר אויך פון יונגעלייט משכילים... שווער געווען זיך אָפּרייסן פון דעם מקור. דאָס גאנצע שטעטל האָט געקאָכט. דער אָפּפאָר איז געווען באשטימט אויף באלד נאָך סוכות. פון ראש השנה אָן האָט די שטוב ניט גערוט. א גאנצן טאָג ביז שפּעט אין אָוונט זיינען געקומען מענטשן זיך געזעגענען. מיר זיינען פשוט פארמאטערט געוואָרן פון אויפנעמען יעדן איינעם, פון ניט דערשלאָפן. ציונים האָבן איינגעאָרדנט אן אָפּשייד-וועטשערע. דער שענסטער און בעסטער עלעמענט פון שטעטל איז געווען פארטראָטן אויף דעם באנקעט. ס׳האָט ניט געפעלט, פארשטייט זיך, קיין רעדעס און שירה בציבור. אויפן באנקעט איז באשלאָסן געוואָרן צו מאכן א פאָטאָגראפישע אויפנאמע פון אלע וואָס זיינען בייגעווען און אויפן צווייטן טאָג, זיינען זיך צונויפגעקומען אלע חברים, פריינט און קרובים צו שלום בארטפעלד אין גאָרטן-שטוב, ווו די פאָטאָגראפיע איז געמאכט געוואָרן. אָנבאָטנדיק די פאָטאָגראפיע אלס אָנדענק, אין נאָמען פון אלע חברים, האָט אברהמ׳ל גאָלדגעל אָנגעשריבן: „אח יקר! רחוקים אנחנו במקום, אבל קרובים אנו אליך ברוח. נשמתנו אחוזה דבוקה בך. והיתה הצלמניה למזכרת אהבת עולם לך אחינו, רוח אפינו, מר משה בר׳ יוסף לערנער. ובהביטך וראית את תואר פנינו וידעת כי אוהבים מוקירים לך. מוקטר מוגש לך מאת אחיך זוכרי שמך הטוב לעולם. בריטשאני, כ״ז תשרי תרס״ו לפ״ק.

16 פורלעך האָבן אונדז באגלייט צו דער באַן סטאנציע ראָמאנקאָוויצי דעם 3-טן אָקטאָבער, פון וואנען מיר זיינען אָפּגעפאָרן קיין אָדעס און פון דאָרט האָבן מיר דעם 13-טן פון זעלבן מאָנאט גענומען די שיף קיין ארגענטינע.

בוענאָס איירעס, 10-טן יוני 1956.

שלמה לערנער

צווישן די צוויי וועלט-מלחמות

דער אויסזע פון בריטשאַן

אדאנק איר צענטראַלער לאגע, האָט בריטשאַן אלעמאָל פארנומען א הויכע סאָציאַלע, עקאָנאָמישע און קולטורעלע מדרגה אין דער אומגעגנט, ניט געקוקט דערויף וואָס אנדערע שטעטלעך האָבן זיך געפונען ביים ברעג פון א גרויסן טייך (דניעסטער אָדער פּרוט), אָדער ביי א אייזנבאַן-סטאַנציע. ס'איז אפילו דערלויבט געוואָרן צו באהויפּטן, אז פריער אָדער שפּעטער וועט בריטשאַן אוועקרויבן ביי דער שטאָט כאָטין די פּריווילעגיע פון א קרייז-שטאָט.

ס'פעלן גענויע דאָקומענטן וואָס זאָלן אויפקלערן די אנטשטייאונג און איינזעצונג פונעם שטעטל בריטשאַן, צוריק מיט עטלעכע הונדערט יאָר. מ'קען אָבער פעסטשטעלן אז די נויטווענדיקייט פון א אָפּרו-פּונקט אין דעם פארקער צווישן דנעסטר און פּרוט, אין די פארשידענע ריכטונגען, האָט דערפירט צו דער פיקסירונג און אנטוויקלונג פון א וויכטיקן באפעלקערונג-צענטער אינעם קרייץ-פּונקט ווו ס'געפינט זיך בריטשאַן.

וואָס איז נוגע דעם אויסוואל פון דער אייגנטלעכער שטעלע פארן שטעטל, איז צו באמערקן, אז ער האָט אנטשפּראָכן דעם מינימום פון שטאָט-בוי-פאָדע-רונגען: די נאָענטקייט פון פליסנדיק וואסער, וואָס איז אין דעם פאל א גרונט-ליגנדיקע באדינגונג; די עקזיסטענץ פון א כמעט פלאכן ברעג מיט א אומבא-גרענעצטער מעגלעכקייט פאר צעשפּרייטונג; גוטע טאָפּאָגראפישע שטריכן — ניט אינגאנצן פלאַך, אבער אויך ניט בארגיק — און דאס הייסט: לייכטער פארקער און קיין געפאר פון וואסער-סטאַגנאציע און פארפלייצונגען.

בנוגע דער סטרוקטור גופא פונעם שטעטל בריטשאַן, קאָן מען זאָגן אז זי ווארפט זיך ניט אונטער קיין איינער פון די קלאסישע סכעמען: ניט די „רעכט-עקיקע", ניט די „רינג"-סכעמע און אויך ניט די „שטערן"-סכעמע, כאָטש עפּעס איז פון יעדער איינער יאָ צו טרעפן, ספּעציעל פון דער שטערן-סכעמע.

דער שניט פון די גאסן איז אזוי ארום ניט סתם א אומרעגעלמעסיקער, נאָר, פארקערט, ס'איז אין אים דאָ א געוויסע סיסטעמאטיזירונג. פאר אלעמען זיינען פאראַן צוויי הויפּטגאסן, וואָס שניידן זיך רעכטעקיק און וואָס זיינען די אקסן פון די שטאָט: פון מזרח צו מערב — די פּאָטשטאָווע גאס, און פון צפון קיין דרום — די רימקאָוויצער-באָד גאס. די צוויי גאסן שניידן דורך די גאנצע שטאָט, צעטיילן זי אין 4 פערטלען, און גייען איבער, אויסער דער שטאָט, אויף די וועגן וואָס פירן צו די ארומיקע שטעטלעך און צו דער אויסערדיקער וועלט: די פּאָטשטאָווע-יעדיניצער גאס קיין יעדיניץ און סעקוראַן אין איין ריכטונג, און קיין כאָטין אין דער צווייטער; און די רימקאָוויצער-באָד גאס קיין וואסקאוץ (באַן-סטאַנציע), אין איין ריכטונג, און קיין ליפּקאַן, אין דער אנדערער. דער קרייצפּונקט פון אָט די

צוויי הויפטגאסן איז דער עקאָנאָמישער און פּארקער-צענטער פונעם שטעטל, דער פּולס פונעם ישוב.

פּאראלעל צו די צוויי הויפּטגאסן טרעפט מען גרויסע הינטערגאסן, וואָס פארלייכטערן דעם פּארקער ווען ער איז געפּרעסט אויף יענע הויפטגאסן. דאָס זיינען די כאָטינער און קאַוועלישע גאסן, פּאראלעל צו דער פּאָטשטאָווער גאס, און די שפּיטאל-גאס און די ליפּקאַן'ער-פּאראלעל צו דער רימקאַוויצער.

עס פעלן אויסדריקלעכע דיאגאָנאלע גאסן, אָבער אין א קליין שטעטל זיינען זיי ניט פון גרויסער נויטווענדיקייט, און אחוץ דעם זיינען פאראן די גרויסע פּלעצער („פּאָזשארנע" און „טארהאַוויצע"), וואָס דערלויבן א פרייען דיאגאָנאלן פּארקער.

וואָס איז שייך דער פאָרם פון די גאסן, מוז מען באהויפּטן אז זי איז אין אלגעמיין א גוטע און אנטשפּרעכט די טאָפּאָגראפישע כאראקטעריסטיקעס: זיי זיינען ניט קיין לאנגע, גראדליניקע, און אויך ניט קיין שלענגלדיקע, נאָר מילד געקרומטע. א דאנק דעם, ווי אויך א דאנק דער לייכטער בערגיקייט פון אייניקע שטעלן, זיינען די האָריזאָנטן באגרעניצטע און דער אויסזע א עסטעטישער.

די עטנישע זאָנירונג איז א בולטע: די יידישע באפעלקערונג אין צענטר און די קריסטלעכע (רוסישע) אויף דער פּעריפעריע, ווו ס'שפּרייטן זיך אויס די „מאהאלאס". מען דארף אָבער באמערקן אז די צעטיילונג איז ניט קיין סימעט-רישע: די מאהאלאס זיינען ניט איינהייטלעך, אין גרויס און אין וויכטיקייט, און ס'איז איבערהויפּט ניט פאראן קיין מאהאלאס אין א פּערטל פון דער פּעריפעריע (**פּערטל 1**). פון די איבעריקע דריי, פארמאָגט דאָס פּערטל 4 די גרעסטע און וויכטיקסטע מאהאלא.

הגם קיין שטרענגע „פּראָפעסיאָנעלע" זאָנירונג איז ניט פאראן, איז זי דאָך באמערקבאר אין קלאָרע שטריכן און פארמאָגט א געוויסן לאָגישן גרונט: דער אלגעמיינער הויפּט-קאָמערץ — אויף די צענטראלע טיילן פון פּאָטשטאָווער און פון דער רימקאָוויצער-באָד גאס, אלזאָ ארום דעם „פּערעקרעסט") (קרייצונג); **דער תבואה-האנדל — ביים אָנהויב פון דער פּאטשאווע גאס, לעבן דער יעדינעצער בריק**; איינפאָרן און אכסניה'ס — ארום דער טארהאוויצע, רעכטע זייט; שענקן — נאָענט צו דער טארהאוויצע, לינקע זייט; בעלי-מלאכות — אין די צווייטראנגיקע הינטערגאסן, ספּעציעל אין דעם פּערטל 2.

ס'איז צו זען אז די מאַהאַלאַס נעמען ניט קיין שום אָנטייל אינעם עקאָנאָמישן לעבן פונעם שטעטל.

די עפנטלעכע אנשטאלטן און פּלעצער — אדמיניסטראטיווע, רעליגיעזע, קולטורעלע און סאָציאלע — זיינען גוט פארטיילט, מיטן צוועק צו דינען ניט נאָר די פארשידענע געגענטן פון דער שטאָט נאָר אויך די פארשידענע סאָציאלע שיכטן און עטנישע גרופּעס פון דער באפעלקערונג.

אזוי איז צו באהויפּטן אז די אָפיציעלע רעגירונג-אָנשטאלטן, ווי אויך די ריין קריסלעכע, קאָנצענטרירן זיך אין דער הויפּט-מאַהאַלאַ פונעם פּערטל 4. דאָס

זיינען דער שפּיטאָל („באַלניצע"), די טורמע („חד-גדיא"), די 2-קלאַסיקע שולע („אוטשילישטשע"), די גימנאַזיע, דער קלויסטער און דער צווינטער; די איבעריקע אָפּיציעלע אַנשטאַלטן, וואָס האָבן א שייכות צו קאָמערץ און איבערהויפּט צו דער ברייטער באַפעלקערונג, געפינען זיך אין יידישן תחום: פּאָסט, טעלעפאַנישע סטאַנציע, „וואָלאָסט" (שטייערן און יוסטיץ).

די ריין יידישע אינסטיטוציעס ווידער (קלויזן, בית-חולים, תלמוד-תורה, טעאַטער) געפינען זיך הויפּטזעכלעך אין צענטער פונעם שטעטל, אָבער אויך אין עטלעכע ווייטערע פונקטן פונעם יידישן ראַיאָן.

פרייע פּלעצער זיינען פאַראַן 4, גוט פּאַרטיילטע: צוויי מאַרק-פּלעצער „פּאָזשאַרנע" און פּערטל 1 און „טאַרהאַוויצע" אין פּערטל 3) און צוויי שפּאַציר-פּלעצער (פּאַזשאַרנע-טאָלעקע אין פּערטל 1 און קלויסטער-טאָלעקע אין פּערטל 4); אחוץ דעם איז פאַראַן א גאָר גרויסער פרייער פּלאַץ, אויף דער רעכטער זייט טייכל, שוין אַרויס דער שטאָט — דאָס איז די בריק-טאָלעקע — וואָס דינט הויפּטזעכלעך דער באַפעלקערונג פונעם נאָענטן עק שטאָט.

דער בית-עולם פאַרנעמט א גאָר באַזונדערע לאַגע: אויסער דער שטאָט, פון דער אַנדערער זייט טייכל, אויפן העכסטן שפּיץ באַרג. א שטאָט פון טויטע וואָס באַהערשט טאָפּאָגראַפיש די שטאָט פון די לעבעדיקע. אדאַנק דער ערהויבונג פון זיין שטעלע, קאָן מען אָנזען דעם בית-עולם פון גאָר פאַרשידענע ווינקלען פון דער שטאָט, און ספּעציעל אימפּאָנירנדיק איז ער אין די פאַרנאַכט-שעהן, פאַרן זונזעץ, ווען די זון-שטראַלן פון מערב שאַפן פייערדיקע רעפלעקסן אויף די שוואַרצע גראַניטיקע מצבות און מאַוזאָלייען אין מזרח.

קיין דענקמעלער זיינען נישטאָ. בלויז א קליינער היסטאָרישער געדענקשטיין („פּאַמיאַטניק") ביים אָנהויב פון דער פּאָטשטאָווע גאַס, ווו ס'איז וואַרשיינלעך געווען דער קערן פונעם שטעטל, און פון וואַנען ס'האָט זיך מיט דער צייט אויס-געשפּרייט אין דער אַלגעמיינער ריכטונג אויף מערב.

ריאָ-דע-זשאַנייראָ שלמה סערעבּרעניק

ווי אזוי האָבן יידן געלעבט ביי אונדז

ווי איז געווען דער סאָציאַלער באַשטאַנד פון בריטשאַנער יידן?

ניט האָבנדיק קיין שום סטאַטיסטישע צאָלן בלייבט אונדז בלויז זיך צו פאַרלאָזן אויף השערות'דיקע אָפּשאַצונגען. ס'וועט אָבער, מיין איך, זיין גאַנץ נאָענט צו דערווירקלעכקייט. אויך מיר וועלן אָפּשאַצן, אז אן ערך פערציק פּראָצענט בריטשאַנער יידן האָבן זיך באַשעפטיקט מיט האַנדל, א דריטל בערך זענען געווען האַנטווערקער, און די איבעריקע זענען געווען פאַרשידענע פאַר-מיטלער, פריי-פּראָפעסיאָנאַלן, „כלי-קודש" (רבנים, שוחטים, מלמדים, שמשים,

נאמנים און אנדערע), סתם יידן אָן א באשטימטער פּרנסה און זיכערע קוועלן פון פּרנסה, און אזוינע וואָס האָבן קיין שום חיונה ניט געהאט.

ברישאַן האָט געגילט פאר א שטאָט פון פּרנסה. אין גרונט שיינט עס מיר צו זיין איבערטריבן, און ווען ס׳וואָלט מעגלעך געווען די זאך אונטערזוכן, וואָלט עס גאנץ אנדערש אויסגעזען. פארהעלטניסמעסיק אָבער, אין פארגלייך מיט אנדערע ענליכע פּלעצער, איז די לאגע פון בריטשאנער יידן געווען גאנץ גוט.

בריטשאַן האָט פארמאָגט א פּעריפעריע פון אן ערך צוואנציק גרויסע און רייכע דערפער, און פון זיי האָט זי געצויגן איר הויפּט-פּרנסה. די ארומיקע פּויערן פלעגן ברענגען אין שטאָט אריין זייער גאנצע פּראָדוקציע פון פעלד און פון גאָרטן: ווייץ, קאָרן, גערשטן, פרוכטן פארשידענע און כל המינים גרינוואַרג. חוץ דעם האָבן זיי געבראכט עופות און אייער און אויך בהמות צום פארקויף: קי, שאָף, פערד, חזירים און אנדערע. אויך די פּויערטעס פלעגן ברענגען זייערע היימישע האנדווערק, וואָס זיי האָבן באוויזן אויסצואַרבעטן אין די לאנגע, קאלטע ווינטער-נעכט, ווי האנטוכער, קילימעס, גראָבע לייווענטן אד״ג. דאָס האָבן זיי פארקויפט די שטאָטישע יידן, סיי סוחרים און סיי אנדערע צום אייגענעם געברויך, און פארן געלט איינגעקויפט טאקע דאָ אין שטאָט ביי די קרעמער און בעלי-מלאכות אלץ וואָס זיי האָבן באדארפט: שפּייז-מיטלען, קליידונג, שוכוואַרג, היטלען (קוטשמעס), כלים פארשידענע און ארבעטס-געצייג, און נאָך און נאָך. חוץ דעם פלעגן זיי דאָ ברענגען פארריכטן פארשידענע זאכן. די עקאָנאָמישע עקזיסטענץ פון די שטאָטישע יידן איז, אלזאָ, געווען ענג-פארבונדן און גענצלעך אָפּהענגיק פון דער לאגע, אין וועלכער עס האָבן זיך געפונען די ארומיקע דאָרפישע פּויערן, און פון דעם איז אויך באיינפלוסט געווען זייער סאָציאַלע סטרוקטור.

ס׳האָט זיך אויסגעבילדעט א ספּעציעלער שיכט יידן — די אזוי-גערופנע תבואה-סוחרים, וואָס האָבן זיך באשעפטיקט מיט איינקויפן די תבואה ביי די פּויערן. אמערסטן זענען דאָס געווען קליין-הענדלער, באגרעניצטע אין געלד-מיטלען, וואָס האָבן די איינגעקויפטע תבואה שוין דעם זעלבן טאָג, אָדער באלד אויף צו מאָרגנס, איבערפארקויפט צו די גרעסערע סוחרים, באגנוגנדיק זיך מיט מינימאלע רווחים. בלויז ווייניקע פון זיי האָבן זיך געקענט דערלויבן צו האלטן די תבואה אין די מאגאזאנעס און ווארטן אויף בעסערע פּרייזן. זייערע הייזער זענען געשטאנען אין סאמע עק פון שטאָט — די גרעסטע טייל ביי דער יעדינעצער בריק, ווו זיי האָבן, יעדער ביי זיין הויז, אויפגעשטעלט מאגאזאנעס פאר דער תבואה. קיינער האָט אָבער ניט געווארט אז דער פּויער זאָל קומען צו אים. יעדער פלעג ארויסגיין אויף יענער זייט בריק אים דאָרט צו באגעגענען און שטילערהייט מתפּלל געווען אז ער זאָל זוכה זיין צו זיין דער ערשטער און ארייכאַפּן דעם גוי מיט זיין ביסל תבואה. האָט זיך נאָר באוויזן פונדערווייטנס א פּויערישע פור, האָבן זיך באלד א לאָז געטון צו אים א פּאָר צענדליק יידן. יעדער איינער שלעפּט דעם פּויער צו זיך; יעדער איינער שלאָגט אים פאָר א בעסערן פּרייז, אבי ער זאָל אים פארקויפן זיין תבואה. איינער רעדט מיטן פּויער, א צווייטער האלט די פערד און

לאָזט אים ניט פאָרן, א דריטער זיצט שוין אויפן וואָגן און טרייבט די פערד, זיי זאָלן דווקא יאָ פאָרן... פערצן יידן רייסן זיך איבער איין גוי, און יעדער זאָגט אים צו גאָלדענע גליקן, און דער גוי אליין שטייט א צעטומלטער און ווייסט ניט וואָס צו טון...

די קאָנקורענץ איז געווען גרויס און פון יאָר צו יאָר האָט זי זיך אלץ פארגרעסערט. מ׳האָט שוין אויפגעשטעלט מאגאזאנעס פון יענער זייט בריק, און וואָס אמאָל אלץ ווייטער. מ׳האָט אָנגעהויבן איינקויפן די תבואות נאָך אין פריען פרילינג, און געטיילט די פויערן א דערויף אויפן קינפטיקן אוראָזשאי (ערנטע). ס׳האָבן זיך, פארשטייט זיך, געפונען פויערן, וואָס האָבן דאָס געוווסט גאנץ גוט אויסצונוצן: זיי האָבן גענומען אוואנסן ביי איינעם און אויך ביי א צווייטן, און אז ס׳איז געקומען די צייט, האָבן זיי די תבואה פארקויפט גאָר א דריטן או גיי לאד מיך... ניט ווייניק יידיש געלט איז אזוי ארום געגאנגען לאיבוד, אָבער וואָס קען מען מאכן — מען מוז דאָך ווי ס׳ניט איז לעבן...

ס׳זענען אויך געווען ביי אונדז א היפשע צאָל גרעסערע סוחרים, וואָס פלעגן, מיט דער הילף פון פארמיטלער, איבערקויפן די אלע תבואות און אויך אָפּקויפן די ערנטע ביי די פּריצים פון די ארומיקע דערפער. די תבואות פלעגן זיי וואגאָנעס-וויַיז טיילוויַיז איבערשיקן אין די אינערלעכע גובערניעס און טיילוויַיז עקספּאָרטירן קיין אויסלאנד, קיין דייטשלאנד און עסטרייך.

ענלעך צו דעם איז אויך געווען דער אייער-און-עופות-האנדל, מיט וועלכן ס׳האָבן זיך באשעפטיקט ניט זער פיל. אויך דאָ זענען געווען יידן איינקויפערס פאר גרעסערע סוחרים, בלויז מיטן אונטערשיד, וואָס די לעצטע זענען אלע געווען ניט קיין אָרטיקע און די איינגעקויפטע עופות און אייער פלעגן נאָך דעם זעלבן טאָג ארויסגעשיקט ווערן קיין נאוואסעליץ, די גרעניץ-שטאָט מיט עסטרייך.

א גאנץ קליינע צאָל יידן האָבן זיך פארנומען מיט בהמות-האנדל, באזונדערס מיט אָקסן. חוץ פאך-קענטניש און געניטקייט האָט מען צום מסחר באדארפט גרעסערע געלד-סומעס, סיי מזומנע און סיי אין קרעדיט, צוליב די גרויסע אינוועסטיציעס און ווייל ס׳האָט זיך דערצו געפאָדערט אויסדויער. דערביי איז אויך די ריזיקא געווען א גאנץ גרויסע, אבער די פארדינסטן פונעם מסחר זענען, ווי ס׳שיינט, געווען אָנגעזעענע, ווייל די אלע סוחרים זענען תמיד געווען רייך. אויך דער מסחר איז געווען אויסגעשטאַלט בעיקר אויף עקספּאָרט קיין עסטרייך און קיין דייטשלאנד, אָבער אויך דער אינערלעכער רוסישער מארק האָט איינגעקויפט ניט ווייניק אָקסן אלס ארבעטס-בהמות און אויך פאר פלייש.

פון א גאנץ גרויסן פארנעם איז געווען דער מסחר מיט שאָף-פעלעכלעך — שמוישן, וואָס מ׳האָט באנוצט פאר היטלען (קוטשמעס) און פעלצן. נאָך ווייט פארן פרילינג האָבן די שמוישן-הענדלער, צווישן זיי אויך פארמעגלעכע בעלי-מלאכות, קירזשנער און קוטשמארעס, זיך ארויסגעלאָזט אין די נאָענטע און אויך ווייטערע דערפער און אָפּגעקויפט ביי די פּריצים און ביי די רייכערע פויערים, וואָס האָבן גרויסע טשערעדעס מיט שאָף, אלע לעמעלעך, וואָס וועלן שפּעטער

געבוירן ווערן — און ווען די צייט איז געקומען, האָבן זיי די לעמעלעך אָפּגענומען. דאָס פלייש האָבן געקויפט די קצבים, די פּשוטערע פעלעכלעך זענען אין א גרויסן טייל געגאנגען פאר אינערלעכן געברויך און די בעסערע זענען עקספּאָרטירט געוואָרן קיין אויסלאנד. דער מסחר האָט באדייטנד זיך פארגרעסערט נאָכן ערשטן קריג, אין דער צייט פון דער רומענישער אָקופּאציע, און האָט ארומגענומען פיל צענדליקער יידן, וואָס האָבן באקומען היפּשע פארדינסטן.

איינע פון די הויפּט-פרנסות איז געווען קרעמעריי, וואָס איז מייסטנס געווען אויסגעשטעלט אויף פּויערישער קונדשאפט. יעדן דינסטיק, ווען ס'איז געווען דער מארק-טאָג, און אין די טעג פון קריסטלעכע ימים-טובים, זענען די קראָמען געווען איבערפולט מיט קונים, פּויערים און פּויערטעס, וואָס זענען אומגעגאנגען פון קראָם צו קראָם און, נאָך פיל דינגעניש און האנד-פּאטשעניש, איינגעקויפט אלץ וואָס זיי האָבן געברויכט פון קליין ביז גרויס. שפּייז מיטלען, פארשידענע שטאָפן, פארטיקע הלבשה (טאנדייט), שוכווארג, קוטשמעס, גאלאנטעריע, כל המינים כלים, לאנדווירטשאפטלעכע און אנדערע ארבעט-געצייג און נאָך און נאָך. אויך די ווייגשענקער און כארטשעווניעס האָבן יענע טעג גוט געלעזט. דער סעזאָן האָט אָבער אָנגעצויגן בלויז א קורצע צייט — אין הערבסט און אין די ווינטער-חדשים. די איבעריקע מאָנאטן איז דער פארקויף געווען זער שוואך, די קראָמען האָבן כמעט געפּוסטעוועט, און די קרעמער פלעגן זיצן פאר די טירן און ארויסקוקן אויף א קונה.

אויך די גרעסטע טייל פון די בעלי-מלאכות האָבן געארבעט פארן געברויך פון די ארומיקע פּויערים. עס זענען, אמת, געווען ווייניקע שניידערס וואָס האָבן גענייט פאר די איינוווינער לויט באשטעלונג (די יידן האָבן קיין גרייטע הלבשה ניט געקויפט); די גרעסערע צאָל, אָבער, האבן גענייט פארטיקע און ביליקע הלבשה („טאנדייטניקעס"), וואָס פלעג מערסטנס צעשטעלט ווערן אין די קראמען. אבער עס זענען אויך געווען שניידער, וואס פלעגן אין די מארק-טעג ארויסשטעלן זייער הלבשה אויף שטעלעכלעך און זיי אליין פארקויפן, צומאל אויך אין די אייגענע הייזער. פּונקט ווי פיל קרעמער פלעגן זיי ארויספאָרן מיט זייער סחורה אין די ארומיקע דערפער: פארן ערשטן קריג פלעגן אייניקע גרייכן מיט זייערע סחורות אין די פאדאלישע שטעטלעך פון יענער זייט דניעסטר. און ניט נאָר די שניידערס — אזוי האָבן געטון אויך קיזשנערס, היטל-מאכערס (קוטשמארעס), שוסטערס און אנדערע בעלי-מלאכות. דאָס איז געווען א מין צוזאמנגוס פון מלאכה מיט מסחר.

די גרעניצן צווישן מלאכה און האנדל זענען כמעט גענצליך פארווישט געווען אויך ביי אנדערע בעלי מלאכות, וואָס פלעגן אויסארבעטן געברויכס-ארטיקלען און זיי אליין אויספארקויפן, ווי: סטאליארעס, בלעכערס, סטעלמאכעס, קאוואלעס, באדנערס און אנדערע. חוץ זיי איז, פארשטייט זיך, געווען א היפּשע צאָל ארבעטס-מענשן וואס האבן געצויגן זייער חיונה פון דער שטאָטישער,

יידישער באפעלקערונג, ווי קצבים, זייגער-מאכערס, כלי-זמרים, בעלי-עגלות, טרעגערס, פארבערס און אנדערע.

א קליינע צאָל יידן האבן זיך באשעפטיקט מיט לאנדווירטשאפט (פאסע-סיעס״). די ערד, גאנץ היפשע שטחים, האָבן זיי ארענדירט ביי די פריצים און זי איז באארבעט געווארן דורך פויערים פון דער נאָענטער סביבה. די פאסעסארס פלעגן מענסטן גוט פארדינען און האבן זיך גלעבט פארהעלטניסמעסיק גאנץ בהרחבה׳דיק. נאָכן ערשטן קריג, ביי דער רומענישער אָקופּאציע, ווען דאס צארישע געזעץ, וואס פארבאט יידן צו קויפן ערד, איז אָבגעשאפן געוואָרן, האבן אייניקע פאסעסארן, און אויך אנדערע, געקויפט אייגענע ערד.

אין בריטשאן איז געווען א באקאנטע פאמיליע — משה בערשטיין און זיינע זון — וואס האט נאך אין די צייטן פון צארישן רעזשים באקומען ספּעציעלע רעכט צו באזיצן אייגענעם באָדן. די פאמיליע איז געווען פון די רייכסטע אין בעסאראביע און האט פארמאָגט גרויסע שטחים ערד און א אייגענעם גוט, דאס דארף סאנקאוץ מיט א גוראלניע און א גרויסער מיל. נאך א גרויסע מיל האט אויפגעבויט אין דאָרף טשעפּלעאוץ א צווייטער בריטשאנער רייכער ייד, יוסף באבאנטשיק. די ביידע מילן זענען געווען פון די גרעסטע אין בעסאראביע און האבן געליפערט מעל ניט נאָר פאר בריטשאן און דער אומגעגנט, נאר אויך פאר פיל אנדערע שטעט אין בעסאראביע און אוקראינע.

זעלבסט-פארשטענדלעך אז די סאָציאלע לאגע איז ניט ביי אלעמען געווען גלייך, און ס׳האָבן זיך אויסגעבילדעט פארשידענע שטאנדן. צווישן די סוחרים און קרעמערס זענען געווען אזוינע, וואָס האָבן געפירט גרעסערע געשעפטן, און א ברייטער לעבן. דאקעגן זענען געווען א גרויסער צאָל, וואָס האָבן אלע זייערע יאָרן אָפּגעלעבט אין נויט און אין דחקות,דער מוח האָט זיי געטריקנט פון דאגות, און שטענדיק פלעגן זיי זיך אומיאָגן צו „כאפּן״ א גמילות-חסד אָדער אַן הלואה אויף פראָצענט, כדי זיך צוגרייטן צום קומענדיקן מארק-טאָג.

דאָס זעלבע ביי די בעלי-מלאכות: עס זענען געווען אזוינע וואָס האָבן זיך גאנץ גוט ארויפגעארבעט און דערגרייכט צו א גוטן שטאנד. זיי האָבן פאר-גרעסערט זייערע ווערקשטאטן, זיי האָבן געקענט איינקויפן די נויטיקע מאטעריאלן צו דער צייט און וויפיל זיי האָבן געוואָלט, און האָבן תמיד געהאט וואָס צו פאר-קויפן. די גרעסערע טייל, אָבער, האָט אומדערמידלעך און מיטן בלוטיקן שווייס געארבעט פארן שטיקל ברויט און עס שווער באקומען. און פיל פון זיי זענען זייער גאנץ לעבן פארבליבן אין אָרעמקייט און ניט געקענט דערנערן זייערע פאמיליעס.

עס זענען אויך געווען ניט ווייניק יידן וואָס האָבן אליין ניט געוווסט פון וואָס זיי לעבן. זיי האָבן ניט קיין שום בארוף און קיין באשטימטע באשעפטיקונג, און זייער פרנסה איז געווען א צופעליקע — פון וואָס ס׳מאכט זיך. זיי האָבן געלעבט פון „אפשר״: אפשר וועט זיך טרעפן א ג׳עקלעריי צי א שדכנות; אפשר וועט זיך מאכן אָפּצוקויפן א מציאה׳לע, אפשר וועט געלינגען זיך צוטשעפּן און

צושטיין פאר א שותף צו עמיצנס א מסחר און עס וועט עפּעס דערפון אַרױספאַלן... די יידן האָבן געלעבט מיט ארויסקוקען אויף נסים, און, ווי באקאנט, ניט אלע טאָג געשעט א נס. א סך פון זיי האָבן זיך דערפאר געװיטיקט אין שטיצע פון נאָענטע און ווייטערע קרובים און צומאָל — אויך פון קהל, אָפּגערעדט שוין פון די פּראָפעסיאָנעלע בעטלער...

איז דעריבער קיין חידוש ניט, וואָס א סך האָבן געמוזט פארלאָזן זייער היים און זוכן זייער מזל אין די ווייטע לענדער, אין בראזיל צי אין אמעריקע. צום ערשטן האָבן אויסגעוואנדערט בלויז יינגערע בחורים. צי דערפאר וואָס די נויט האָט זיי געטריבן, צי ווייל ס׳איז זיי נמאס געוואָרן דאָס פּוסט-און-פּאסעווען, ניט האָבנדיק קיין אויסזיכטן ביי עפּעס וואָס זיך איינצואָרדנען. אייניקע האָבן זייער היים פארלאָזט כדי אויסצומיידן דאָס מיליטער-דינסט ביי „פאניען"; אנדערע — ווייל זיי האָבן זיך עפּעס פארשטעפּעט מיטן געזעץ און זיך פארזינדיקט פאר דער מאכט (אפשר דערפאר פלעג מען זאָגן: „אנטלאָפן קיין אמעריקע")...

ס׳איז אוועק א צייט און פון די בחורים פלעגן אָנקומען בריוו אז „מען מאכט א לעבן" און אז אמעריקע איז בכלל א גאָלדענע מדינה און מען קען דאָרט קומען צו גרויס רייכטום; גאָלד וואלגערט זיך אין די גאסן — כאָטש נעם און שאר עס מיט לאָפּעטעס... פון די בילדער וואָס זיי האָבן צוגעשיקט האָט מען טאקע געזען אז די בחורים זעען אויס זער שיין און צופרידן און זיי זענען פיין געקליידעט. שפּעטער האָבן אָנגעהויבן צו קומען פון דאָרט טשעקן מיט דאָלארן און שטילערהייט האָט מען אָנגעהויבן טראכטן פון ארויספאָרן. און אז די צייט איז געקומען און דער זון האָט צוגעשיקט שיף-קארטעס פאר דער פאמיליע האָט מען זיי שטארק מקנא געווען, כאָטש זיי אליין האָבן ניט גערן עס דערציילט און ווייניק דערפון גערעדט.

בכלל פלעג מען עס האלטן בסוד און ניט דערציילן אז מען האלט אין פאָרן קיין אמעריקע. אלע פאָרברייטונגען זענען געמאכט געוואָרן ווי ווייט מעגלעך שטילערהייט. פארוואָס? דאכט זיך צוליב צוויי טעמים: ערשטנס האָט מען מורא געהאט פאר בייזע צינגער — די גרעגעץ פלעג מען „שווארצן" און ס׳איז גלייכער, אז וואָס ווייניקער מענטשן וויסן דערפון, שוואַרים האָט דאָך יעדער מענטש!... און צווייטנס האָט עס ביי די שטעטלישע יידן גלאט אויסגעזען ניט אנשטענדיק צו עמיגרירן. האָט מען דאָך שטענדיק געמאכט דעם אָנשטעל און פארדעקט די אמת׳ע לאגע, — ווי זאָגט מען דאָס: „א קניפּ אין באק — די פארב זאָל שטיין" — און דאָ גאָר מוז מען עמיגרירן.

איז טאקע אין אָנהויב די עמיגראציע געווען א קליינע און ערשט מיט דער צייט האָט זי זיך פארשטארקט און פארוואנדלט געוואָרן אין א ברייטן שטראָם. גאנצע פאמיליעס האָבן זיך אויפגעהויבן און איבערגעוואנדערט קיין אמעריקע. האָבן זיך ביי עמיצן די געשעפטן פארערגערט, צי ס׳איז גאָר פון אָנהויב געגאנגען ניט גוט; האָבן ביי וועמען אונטערגעוואקסן די טעכטער און ער איז ניט אומשטאנד געווען צוגרייטן פאר זיי נדן און אויסשטייער; האָט זיך איינעם צוגעגעסן דאָס זיצן ליידיק און ווארטן אויף בעסערע צייטן — איז אים געבליבן

איין אויסוועג צו עמיגרירן... פאַרן ערשטן קריג און א פּאָר יאָר נאָך אים האָט זיך די עמיגראַציע געצויגן קיין אמעריקע (פאראייניקטע שטאַטן) און — ווייניקער — קיין בראַזיל.

שפּעטער, ווען אמעריקע האָט אין א גרויסער מאָס באַגרעניצט דעם אריינ־קום פון עמיגראַנטן, און, אונטערן איינפלוס פון דעם פארשטאַרקטן ציוניסטישן רוף, האָט זיך אָנגעהויבן און אַלץ מער פארגרעסערט די עליה קיין ארץ־ישראל, באַזונדערס צווישן די יוגנטלעכע.

פון צייט צו צייט פלעגן אָנקומען שלעכטע יאָרן. איין מאָל — ווייל ס'איז געווען ווייניק רעגן, די פעלדער זענען ניט געראָטן און די פּויערן האָבן ניט געהאַט וואָס צו פאַרקויפן און מיט וואָס צו קויפן. א צווייט מאָל איז דווקא געווען א גרויס גערעטעניש — די פּרייזן זענען אָבער שטאַרק געפאַלן און ס'איז ניט געווען קיין מאַרק. דאָ איז געווען צו א קאַלטער ווינטער אין דאָ — צו א נאַסער זומער... צומאָל האָבן אויך ווייטע געשעענישן, ערגיץ ווו אין אויסלאַנד, געווירקט אויפן מאַרק. סוחרים פלעגן דאָס רופן מיטן נאָמען „קריזיס". אַזוינע קריזיסן פלעגן זיך צומאָל אָפּט איבערחזרן און ווערן לאַנגדויערנדיקע. דעמאָלט איז די עקאָנאָמישע לאַגע אין שטעטל דערשיטערט געוואָרן און די שפּורן האָבן זיך געמערקט גאַנץ לאַנגע צייטן.

נאָך דער אָקופּאַציע פון בעסאַראַביע דורך די רומענער איז די עקאָנאָמישע לאַגע אין בריטשאַן, פּונקט ווי אין גאַנץ בעסאַראַביע, שטאַרק פאַרערגערט געוואָרן.

בעסעראַביע איז, ווי באַקאַנט ,א לאַנדווירטשאַפטלעכער געביט און איר פּראָדוקציע פלעג געליפערט ווערן, חוץ קיין אייסלאַנד, אויך אין די אינערלעכע רוסישע גוברניעס. מיט אמאָל איז זי געוואָרן אָפּגעריסן פון אירע מאַרקן און איז געוואָרן א טייל פון רומעניע, וואָס איז אליין א רייך לאַנדווירטשאַפטלעך לאַנד. דאָס אליין איז גענוג געווען, אז די סטאַבילע עקאָנאָמישע לאַגע פון דער געגענט זאָל דערשיטערט ווערן. דערצו האָט נאָך רומעניע אָנגעווענדעט א דער־דריקונג־פּאָליטיק קעגן דער גאַנצער בעסאַראַבער באַפעלקערונג און באַזונדערס קעגן די יידן. זי האָט אבסאָלוט זיך ניט גערעכנט מיט עקאָנאָמישע באַדערפענישן פון בעסאַראַביע און איר ניט אָפּגעגעבן די מינדעסטע אויפמערקזאַמקייט. די רעזול־טאַטן דערפון האָבן זיך באַלד געלאָזט מערקן אויך ביי אונדז. עס האָט זיך אָנגע־הויבן א לאַנגזאַמער אָבער אונאויפהערלעכער פּראָצעס פון עקאָנאָמישער ירידה און פון אַלגעמיינער פאַראָרעמטקייט, וואָס בלויז ווינציקע זענען פון איר ניט געטראָפן געוואָרן. פון יאָר צו יאָר זענען געפאַלן די הכנסות. די צאָל פון פרנסה־לאָזע איז געוואָרן גרעסער, און די נויט איז געוואַקסן, באַזונדערס אין די אָרעמע שיכטן.

ס'איז געקומען דערצו אז מ'האָט געמוזט עפענען נייע צדקה־אַנשטאַלטן, כדי עטוואָס צו פאַרלייכטערן די נויט. מ'האָט דאַן געגרינדעט דעם „ביקור חולים",

וואָס האָט געזאָלט פאַרזאָרגן די אָרעמע קראַנקע מיט מעדיקאַמענטן און מיט בעסער שפּייז (פאַר האָספּיטאַליזאַציע האָט געדינט דער יידישער שפּיטאָל), די חברה „מלביש ערומים״ — צו באַזאָרגן די נויטבאַדערפטיקע מיט עפּעס הלבשה און ס׳איז געעפנט געוואָרן די קאַנטינע, אין וועלכער מען האָט אַרויסגעטיילט מאָלצייטן גאַנץ אומזיסט פאַר אַריבער הונדערט קינדער פוןביידע תלמוד־תורות. ס׳איז קיין ספק ניט אַז די צאָל קינדער, וואָס האָבן זיך גענויטיקט אין אַ מאָלצייט איז געווען פיל גרעסער, ווייל, ערשטנס, האָבן ניט אַלע קינדער — באַזונדערס מיידלעך — געלערנט אין די תלמוד־תורות, און צווייטנס, האָבן זיך דאָך געפונען ניט ווייניקע עלטערן, וואָס האָבן, אויס בושה, ניט דערלויבט זייערע קינדער צו געניסן פון דער קאַנטינע... פון אַ דאָקומענטלעכער רשימה וואָס **געפינט זיך**, איז צו זען, אַז אין יאָר 1937 האָט די קהילה פאַנאַנדערגעטיילט טיילווייזע הלבשה און שוכונג פאַר הונדערט אַכט און צוואַנציק(!) אָרעמע קינדער, און ווער ווייסט וויפל קינדער זענען אַרומגעגאַנגען נאַקעטע און באָרוועסע און האָבן צוליב פאַרשידענע טעמים גאָרניט באַקומען? די קהילה האָט טאַקע געמעלדעט, אַז זי קען ניט אָקעגנ־קומען אַלע פאָדערונגען.

קלאָר אַז די בריטשאַנער יידישע באַפעלקערונג האָט ניט געקענט אַליין לייסטן אַ מאָנאַטלעכע אויסגאַבע פון צענדליקער טויזנטער לייעס. מען דאַרף דערצו געדענקען אַז די נאָך פון פריער עקזיסטירנדיקע אַנשטאַלטן — דער שפּיטאָל, מושב זקנים, די נייע און אַלטע תלמוד־תורות און אַנדערע, האָבן איצט אויך געמוזט פאַרברייטערן זייער טעטיקייט. מ׳איז דעריבער געווען געצוווּנגען צו פאָדערן הילף פון בריטשאַנער רעליף אין אַמעריקע. אַפילו נאָכדעם וואָס די קהילה איז געגרינדעט געוואָרן, איז איר ניט געלונגען צו באַקומען די דערצו נויטיקע געלטמיטלען און געמוזט אָנקומען צו דער שטיצע פון אויבנדערמאָנטן רעליף.

פאַרן מיטל־קלאַס און די אַרבעטס־עלעמענטן זענען ניט ווייניק בייגעשטאַנען די עקאָנאָמיש־פינאַנציעלע אַנשטאַלטן, וואָס האָבן לענגערע יאָרן פונקציאָנירט און דערלאַנגט זייער הילף — די באַנק און די קאָאָפּעראַטיווע ליי־און־שפּאָר־קאַסע. די באַנק האָבן באַדינט די כוחרים און די גרעסערע קרעמערס, די ליי־און־שפּאָר־קאַסע — דעם קליינהענדלער און די אַרבעטס־שיכטן. נאָך פאַרן ערשטן קריג האָבן די סוחרים מיט אייגענער איניציאַטיוו געגרינדעט זייער באַנק „פאַר געמיינזאַמען קרעדיט״, וואָס האָט זיך גוט אַנטוויקלט און האָט דערגרייכט די מעגלעכקייט צו פאַרטיילן קרעדיטן ביז צוויי טויזנט רובל — אַ גאַנץ היפּשע סומע אין יענע צייטן און לויטן מאַסשטאַב פון מסחר אין בריטשאַן. נאָכן קריג האָבן זיך געעפנט אַנדערע בענק — אָרטיקע און אָפּטיילונגען פון גרעסערע צענט־ראַלע בענק אין רומעניע. אויך זיי האָבן אויסגעפילט אַ וויכטיקע ראָל אין מסחר־לעבן פון שטאָט און פיל מיטגעהאָלפן די סוחרים מיט קורצטערמיניקע און לענגערע הלוואות.

די קאאפעראטיווע ליי-און-שפּאָר-קאסע איז געגרינדעט געוואָרן נאָך פאַרן ערשטן קריג מיט דער הילף פון „יקא" און האָט שוין דאן געצעלט עטליכע הונדערט מיטגלידער. דער ערשטער לייטער איר איז געווען יצחק ווארטיקאָווס-קי, און ער האָט זער פיל געלייסטעט פאר איר שנעלער און גוטער אנטוויקלונג, אזוי אז גאָר אינגיכן האָט די קאסע געקענט אויסצאָלן קרעדיטן ביז דריי הונדערט רובל.

נאָכן קריג איז די קאסע פון ס'ניי אויפגעשטעלט געוואָרן מיט דער הילף פון „צענטראלן קאָאָפעראטיוון פארבאנד" אין קעשענעוו און מיט דער שטיצע פון „דזשאינט". די גרעסטע טייל פון דער יידישע באפעלקערונג איז אין איר געווען איינגעשלאָסן. די הילף וואָס די מיטגלידער האָבן באקומען פון איר איז ניט אָפּצושאצן. די הלוואות וואָס זי האָט פארטיילט זענען געווען זער וויכטיק פאר כמעט אלע שיכטן פון דער באפעלקערונג: סיי פארן בעל מלאכה, סיי פארן קליינהענדלער, ביי פיל פון וועלכע די ל.א.ש. קאסע האָט געדינט אלס איינציקער מקור צו קריגן אן הלוואה. איז טאקע די קאסע געווען זער געשעצט ביי דער גאנצער באפעלקערונג און יעדער האָט זי באטראכט ווי א אייגענעם אנשטאלט.

דעריבער טאקע האָבן די יערליכע אלגעמיינע פארזאמלונגען פון דער ליי-און-שפּאָר-קאסע ארויסגערופן א גרויסן אינטערעס, און זיי פלעגן דורכגעפירט ווערן זער לעבעדיק און צומאָל אפילו שטורמיש. הונדערטער מיטגלידער פלעגן קומען צו דער פארזאמלונג כדי אויסצוהערן און צו קריטיקירן דעם באריכט פון דער פארוואלטונג און, בעיקר, אויסצוויילן די נייע פארוואלטונג. די פאר-זאמלונגען פלעגן דויערן צוויי און צומאָל אויך דריי נעכט נאָכאנאנד. ווי געוועהנלעך האָבן זיך אויסגעבילדעט צוויי צדדים, וואָס האָבן געקעמפט צווישן זיך — דער אזויגערופענער בעל-הבית'ישער טייל פון איין זייט און די בעלי-מלאכות פון דער צווייטער זייט. יעדער צד האָט זיך באמיט צו פארשטארקן זיין איינפלוס אין דער קומענדיקער פארוואלטונג און דעריבער געשטרעבט צו א גרעסערער פאר-שטעהערשאפט אין איר.

שטורמיש פלעג אויך באהאנדעלט ווערן די פראגע ווי פונאנדערצוטיילן די רווחים פון דער קאסע. חוץ דעם זענען צו דער פארזאמלונג געקומען אלע די, וואָס האָבן זיך געפונען געקריוודעט פון דער פארוואלטונג און דאָרט געזען דעם פלאץ זיך מיט איר „אָפּצורעכענען". און ס'זענען געקומען גלאט שרייערס, קאָך-לעפל, און אזוינע וואָס גייען שטענדיק ארום פארביטערט אויף דער גאָרער וועלט און זוכן א געלעגנהייט אויסצולאָזן זייער כעס... איז טאקע געשטאנען אויף דער פארזאמלונג א רעש, א טומל, און ס'איז אָפט ניט מעגלעך געווען צו הערן וואָס עמיצער רעדט. ערשט ווען די שרייערס זענען שוין געווען הייזעריק און די הויפּט-קהלערס זענען שטארק אויסגעמוטשעט געוואָרן — ערשט דעמאָלט פלעג די פארזאמלונג זיך אין איילעניש פארענדיקן, און אירע בחפזונדיקע באשלוסן האָבן קיינעם נישט באפרידיקט. דער עולם פלעג זיך פונאנדערגיין מיט א פעסטן

באשלוס צו זאמלען כוחות צום ווייטערדיקן געראנגל אויף דער קומענדיקער יערליכער פארזאמלונג.

אזוי האָבן אונדזערע יידן געלעבט זייער טאָג-טעגלעך לעבן אין שטענדיקער זוכעניש און יאָגעניש, טאָג-איין טאָג-אויס געשלעפט דעם יאָך פון פרנסה, מער-ווייניקער צופרידן אין די ווייניקע צייטן פון שפע, און כמורנע-פארזאָרגט אין די מערערע צייטן פון דחקות. שטענדיק, אָבער, פול מיט בטחון או האָפענונג אז עס וועט נאָך דאָך זיין גוט.

יעקב עמיצור (שטיינהויז)

די אלגעמיינע פארזאמלונגען פון ליי-און-שפאר-קאסע

די צאָל מיטגלידער פון דער ליי-און-שפאָר-קאסע האָט ביים סוף דערגרייכט ביז 1,400. דאָס הייסט, אז כמעט אלע פארדינסטפעאיקע מענטשן פון מיטל-קלאס און בעלי-מלאכות זענען געווען איינגעשלאָסן אין דער קאסע, וואָס האָט זיי, מיט דער הילף פון בעסאראבער קאָאָפעראטיוון פארבאנד, אויסגעטיילט הלוואות אויף צו פירן און פארגרעסערן זייערע געשעפטן.

ס'איז דערפאר קיין חידוש ניט וואָס כמעט די גאנצע באפעלקערונג האָט זיך אזויווארעם באצויגן צו „אונדזער בענקל" און די יערליכע אלגעמיינע פארזאמלונגען האָבן ארויסגערופן אן אלגעמיינעם אינטערעס און האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט א היפשע געשעעניש אין לעבן פון בריטשאנער געזעלשאפטליכקייט. ניט בלויז מען הערט דאָרט אויס דעם באריכט פון דער פארוואלטונג, נאָר מען קען אויך קריטיקירן איר טעטיקייט, ארויסשטעלן טענות, זאָגן א דעה, מיטווירקן אויף פארשידענע באשלוסן און, דער עיקר, אויסוועלן א נייער פארוואלטונג...

די פאָר טעג, וואָס די פארזאמלונג האָט געדויערט, איז די שטאָט געגאנגען אויף רעדלעך. צו די זיצונגען וואָס פלעגן פארקומען ביי מאטי קרעמער אין זאל, פלעגן קומען די גאנצע שטאָט, קינד און קייט, און מ'איז ניט מיד געוואָרן צו זיצן ביז אין די גאנץ שפעטע שעהן פון דער נאכט. די פארזאמלונגען זענען, בדרך כלל, ניט דורכגעגאנגען איבעריק שטיל, און די דעבאטעס זענען גאנץ אָפטמאָל געווען הייסע, צומאָל אפילו שטורמישע. באזונדערס געדענק איך צוויי שטורמישע פארזאמלונגען:

1. צום פינעף-יעריקן יובילֵיי פון דער קאָסע איז אויפגעבראכט געוואָרן א פאָרשלאג צו באערן דעם פארדינסטפולן פאָרזיצער פון דער קאסע, באָריס שולמאן, און אים איינשרייבן אין ספר-הזהב פון קרן-קימת. דאָ האָט אויסגעבראָכן א געוואלדיקער שטורם. די אנטיציוניסטן האָבן געמאכט אן אָבסטרוקציע. די פארזאמלונג האָט אויסגעזען ווי א ברויזענדיקער ים. מיט גרויס מי איז דאָך געלונגען דעם פאָרזיצער ברענגען דעם פאָרשלאג צום אָפשטימען, און ער איז מיט א גרויסער מערהייט אָנגענומען געוואָרן.

2. אויף איינער פון די פאַרזאַמלונגען האָט דער פאָרשטייער פונעם קאָאָפּעראַטיוון פאַרבאַנד געמאָלדן, אַז לויט דער רעוויזיע פון דער בוכהאַלטעריע האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער בוכהאַלטער האָט ניט ריכטיק אָנגערעכנט די פּראָצענטן פון די אָפּשפּאָרער און זיי אויסגעצאָלט 2 פּראָצענט שטאָט 2½ פּראָצענט. לויט זיין מיינונג האָט עס דער בוכהאַלטער געטון כדי צו ווייזן גרעסערע רווחים פון דער קאַסע און דערמיט צו באַרעכטיקן זיין פאָדערונג אויף אַ גרעסערן געהאַלט. דער פאָרשטייער האָט פאָרגעשלאָגן פשוט אָפּצוזאָגן דעם בוכהאַלטער פון דער אַרבעט.

ס'איז ניט צו באַשרייבן די אויפרעגונג וואָס האָט מיטאַמאָל באַהערשט די פאַרזאַמלונג; מען האָט געפאָדערט טאַקע באַלד דורכפירן דעם פאָרשלאַג. בלויז געצעלטע מענטשן האָבן זיך געכאַפּט אַז דאָ האַנדלט זיך אין דיני נפשות, און אַז אַ גאַנצע פאַמיליע קען דורך דעם רואינירט ווערן. זיי האָבן געפרוווט באַרואיקן דעם אויפגעשטורמטן עולם, אָבער אָן דערפאָלג.

דעמאָלט האָט דער שרייבער פון די שורות, אַלץ פאָרזיצער פון דער רעוויזיאָנס-קאָמיסיע, גענומען אויף זיך די געוואַגטע מיסיע צו פאַרטיידיקן דעם בוכהאַלטער. ער האָט ציטירט אויסצוגן פון פריערדיקע פּראָטאָקאָלן, ווו דער בוכהאַלטער ווערט געלויבט דורך די פאָרשטייער פון פאַרבאַנד פאַר זיין גוטער און איבערגעגעבענער אַרבעט. אויב ער איז איצט געשטרויכלט געוואָרן, איז נאָך ניט באַוויזן אַז ער האָט דאָס געטון מיט בייזע כוונות. ער האָט אַפּעלירט צום מענטשלעכן געוויסן און צום יידישן האַרץ און זיי געראָטן ניט צו זיין די תליינים פון אַ יידישער פאַמיליע.

די רייד האָבן געווירקט און די שטימונג האָט זיך לחלוטין געביטן. און ווען חיים שוואַרץ האָט ווידער געפרוווט אויפהויבן דעם עולם קעגן דעם בוכהאַלטער, האָט מען אים גלאַט ניט געלאָזט רעדן. דער בוכהאַלטער איז געבליבן ביי דער אַרבעט.

ש. וייסבערג

רבנים אין בריטשאַן

בריטשאַן האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אירע רבנים, וואָס אַ סך גרעסערע שטעט האָבן זיך ניט געקענט מעסטן מיט זיי.

דער ערשטער רב, וואָס פון אים האָב איך געהערט פון פיל עלטערע יידן, איז געווען ר' ברוכ'ל ז"ל. חוץ אין תורה איז ער געווען אַ גרויסער חכם אין מילי דעלמא. מ'האָט אים דעריבער גערופן צו זיין אַ בורר אין די גרעסטע סכסוכים. אפילו קריסטן או פּריצים פלעגן גערן זיך פאַרלאָזן אויף זיין פסק-דין.

ווייל ער איז געווען קינדערלאָז, האָט ער נאָך פאַר זיין פּטירה אַראָפּגעבראַכט זיינעם אַ קרוב פון ניקאָלאַיעוו, ר' איציקל, ער זאָל פאַרנעמען זיין פּלאַץ. ר' איציקל ז"ל איז אויך געווען אַ גרויסער חריף. ער איז אָבער געווען ביי אונדז

חיים דעם סופר׳ס — הרב מילמאן
(ניו־יארק)

נאָר א קורצע צייט, און אויף זיין אָרט איז געקומען ר׳ דניאל פינקעלזאָן, וואָס האָט זיך קונה שם געווען מיט זיין קלוגשאפט און פיינע באנעמונג מיט מענטשן.

חוץ ר׳ ברוכ׳ל זענען דאן געווען ביי אונדז נאָך צוויי רבנים, ר׳ יענקעלע און ר׳ יהודה׳לע.

ר׳ יענקעלע (שטיינהויז) האָט געשמ׳ט פאר א גאון. אויף אים האָט מען געזאָגט אז ער קען גאנץ ש״ס ופוסקים אויף אויסנווייניק. דערצו איז ער געווען באַרימט מיט זיין גרויס צדקות, און דאָס פאָלק האָט אים באקרוינט מיט לעגענדעס.

ר׳ יהודה׳לע (ראבינאָוויטש) איז געווען א גרויסער למדן און א זעלטענער מתמיד. אויף אים מעג מען זאָגן אז ער איז געזעסן על התורה ועל העבודה. בייטאָג און ביינאכט האָט ער נאָר געלערנט. דערצו איז ער געווען זייער פרום און כמעט אינגאנצן אויסגעטון פון וועלטלעכע ענינים.

ווען ר׳ יהודה׳לע ז״ל איז נפטר געוואָרן, האָט דאָס פלאץ פארנומען זיין זון ר׳ שלום ראבינאָוויטש ז״ל, וואָס איז דאן געווען רב אין לעאווע, ביי-בעסאראביע. אויך ער האָט פיל געירשנט אין פרומקייט פון זיין פאָטער און איז געווען א גרויסע למדן.

נאָך ר׳ יענקעלעס פטירה איז אויף זיין פלאץ געקומען זיין אייניקל ר׳ הערשעלע.

ר׳ הערשעלע (שטיינהויז) ז״ל איז געווען א למדן פון א הויכער מדרגה

און א טיפער חקרן, וואָס האָט גוט געקענט די יידישע פילאָסאָפישע ווערק פון מיטל-אלטער, ווי רמב״ם, ר׳ יהודה הלוי און אנדערע. ער איז געווען פון אלטן שניט, אָבער האָט אויך אריינגעקוקט אין השכלה-ביכער, און די ביכער פון דער נייער העברעאישער ליטעראטור. נאָך זיין פטירה איז דאָס פּלאַץ געבליבן ליידיק. קיינעם פון זיינע זין האָט ניט געצויגן צום כסא הרבנות.

ר׳ דניאל פינקענזאנס פּלאַץ האָט פארנומען זיין איידעם, ר׳ דוד קאָפּליוואצ-קי פון קאפרעשט. ער איז געווען ביי אונדז זער א קורצע צייט, ווייל נאָך זיין פאַטערס פטירה האָט ער זיך אומגעקערט אין זיין געבורט-שטאָט און דאָרט געוואָרן רב.

דעמאָלט האָט מען ביי אונדז אויפגענומען אלס רב ר׳ איציקל ביק פון מאהילעוו-פּאָדאָלסק. ר׳ איציקל איז געווען באקאנט אין דער גאנצער סביבה מיט זיין למדנות און מיט זיין פיקחות. דערצו איז ער אויך געווען א מענטש מיט מאָדערנע אנשויאונגען און האָט זיך אויך אָפּגעגעבן מיט געזעלשאפטלעכער ארבעט. ער האָט אינגיכן פארלאָזט אונדזער שטעטל, ווייל זיינע לאנדסלייט אין די פאראייניקטע שטאטן האָבן אים אהין ארויסגערופן.

נאָך לאנגע זוכענישן האָט דעם כסא-הרבנות אין בריטשאן באזעצט הרב יעקב-שמשון אפרתי ז״ל, וואָס איז אינגיכן באליבט געוואָרן אויף אלע שיכטן פון דער באפעלקערונג, צוליב זיין איידעלער אויפירונג און זיין וואכזאמקייט צו קהל׳שע ענינים. ער איז אויך געווען טעטיק אין ציוניסטישער ארבעט און האָט געגרינדעט ביי אונדז די „מזרחי״ אָרגאניזאציע. אינעם גירוש איז ער מיט אנדערע קדושים טראַגיש אומגעקומען.

חיים מילמאן (ניו-יאָרק)

משה קיזשניר (משה ראצעס) ע״ה

איינער פון די ערלעכסטע פערזענלעכקייטן אין בריטשאן איז געווען ר׳ משה קיזשנער, וועלכן מ׳האָט גערופן משה ראצעס, אויפן נאָמען פון זיין שוויגער ראצע, א באוווסטע באבע (הייבאם) אין שטאָט.

ר׳ משה איז געווען מלא וגדוש אין תלמוד און אין פוסקים, און דער עיקר, א גרויסער בעל-תנ״ך און מדקדק; איינער פון די ערשטע משכילים אין אונדזער שטאָט, א מענטש מיט גרויסע פעאיקייטן, מיט א שארפן מוח און א פענאָמענאלן זכרון. ער איז געווען באקאנט ניט נאָר אין בריטשאן, נאָר אויך אין פיל נאָענטע און ווייטערע שטעט, און ניט איינמאָל זענען צו אים געקומען פארשידענע מחברים צו בעטן ביי אים זיין הסכמה אויף זייערע ווערק, ווי דער שטייגער איז דאן געווען. איז קיין חידוש ניט, וואָס אלע אונדזערע משכילים האָבן זיך גערעכנט פאר זיינע תלמידים.

משה ראצעס האָט געהאט א גרויסע דירה אויף דער טארהאוויצע, א איינ-

פאר-הויז, מיט וועלכן ס'האָט אָנגעפירט זיין אשת-חיל רעכיל, א קלוגע, ארבעט-זאמע פרוי, וואָס האָט ניט גערוט פון פארטאָג אָן ביז אין דער זינקנדיקער נאכט. ר' משה אליין האָט זיך געהאט זיינע וויכטיקע ענינים: חוץ דעם וואָס ער איז געווען א מלמד, האָט ער זיך נאָך באשעפטיקט מיט בוררותן און מיט פּאָליטיק. זיין שטוב איז געווען אן אמתר בית-ועד לחכמים. ס'פלעגן זיך דאָרט צונויפקומען די גאנצע „פני" פון דער משכילישער אינטעליגענץ. דאָרטן האָט מען געפירט דיסקוסיעס אויף פארשידענע ענינים, דאָרטן האָט מן באהאנדלט אלע וועלטלעכע און שטאָטישע פראגעס. ס'האָט זיך ניט אָפּגעטון קיין זאך אין שטאָט, אז ס'זאָל פריער ניט האָבן ארומגערעדט ביי אים אין שטוב. א ייד א שותק, א שווייגער, מיט גרויסע ברעמען, וואָס האָבן צוגעגעבן זיין פּנים א שטרענגען אויסזיי, מיט א שיטער בערדל, וואָס ער האָט געהאלטן אין איין צופּן. פלעגט ער אויפמערקזאם אויסהערן די וויכוחים און באטראכטן די ארומיקע מיט זיינע קורצזיכטיקע אויגן און ביים סוף ערשט א בלאָז געטאָן: „פּכע! האָט איר שוין, הייסט עס, אָפּגערעדט? נו, עס הויבט זיך גאָרניט אָן... איר ווייסט פּשוט ניט וואָס איר זאָגט!..." און מיט עטלעכע נעציילטע ווערטער אומגעוואָרפן אלע רייד און ראיות, וואָס זענען אויפגעבראכט געוואָרן, און ארויסזאָגן זיין מיינונג, וואָס איז אָפּטמאָל געווען גאנץ אייגנארטיק.

געשטאָרבן איז ר' משה פארהעלטניסמעסיק גאנץ יונג, קוים אריבער 55 יאָר. נאָך א שווערן בוררות, וואָס ער האָט געהאט, האָט ער געקריגן אין מוח א בלוט-שטורץ, און איז געבליבן פּאראליזירט און פארלוירן דאָס לשון. זיין זון, וואָלף, האָט געמוזט איבעררייסן זיין שטודיום אין אָדעס און אהיים קומען באדינען זיין קראנקען פאָטער, וואָס איז נאָך צוויי יאָר שווערע ליידן נפטר געוואָרן, 8 טעג אין שבט תרס"ה.

חיים מילמאַן

מיין יוגנט-חבר משה ראזענבלאט

אין אונדזער שטעטל בריטשאַן האָט מען גערעדט אין אלע ווינקלען וועגן א וואונדער-קינד משה'לי, אזוי האָט מען אים פארצויגן, מחמת ליבשאפט.

ווען ער איז אלט געווען 10 יאָר האָט ער שוין געקאָנט כמעט אויף אויסנ-ווייניק גאנץ תנ"ך, און עס איז ניט געווען איין שווער וואָרט פון תנ"ך, אז ער זאָל ניט וויסן ווי עס לעגט זיך אויס.

צו דרייצן יאָר האָט ער שוין געשריבן שירים אויף אלע ימים טובים, אין ימים נוראים מיט די ראשי החרוזים אויף זיין נאָמען און פאָטערס נאָמען „חזק". נאָכגעפאָלגט די אמאָליקע פייטנים.

ער האָט געלערנט גמרא און תוספות און אנדערע מפרשים ביי די בעסטע מלמדים און ביים שטאָט-רב ר' יהודה'לי ע"ה. די משכילים אין שטאָט, זעענדיק אין אים דעם גרויסן טאלאנט צום שרייבן שירים אין העברעאיש, האָבן צוגע-

רעדט דעם פֿאָטער יוסף נפתלי׳ס, ער זאָל געבן דעם זון צו די משכילישע מלמדים, וועלכע זענען געווען דעמאָלט אין בריטשאן, ווי ר׳ משה ראציס, ר׳ משה יעקב. און דער פֿאָטער האָט זיי געפאָלגט. און דעמאָלט הייבט זיך אָן א נייע עפּאָכע אין זיין לעבן.

ער האָט זיך פון זיי דערוווסט, אז עס עקסיסטירט, א חוץ גמרא ומפרשים, אויך השכלה ספרים און חקירה ספרים פון דער אלטער ליטעראטור, ווי דעם רמב״ם, עקידה, עיקרים, און אויך פון דער נייער ליטעראטור, ווי ר׳ יצחק בער לעווינזאָן, וכדומה, און די קלאסיקער ווי מאפו, סמאָלענסקין, גאָרדאָן וכד׳. און ער איז פון זיי

הרב משה ראזענבלאט

פארכאפּט געוואָרן, געשלונגען די ספרים פון דער נייער ליטעראטור יומם ולילה. ער האָט געליינט די העברעאישע צייטונגען פון יענער צייט, „המליץ״ און „הצפירה״, פון וועלכע ער איז באלד געוואָרן זייער קאָרעספּאָנדענט און פלעגט זיי שיקן זיינע שירים און די נייעסן פון שטעטל, וועלכע מען פלעגט זיי באלד דרוקן.

ער איז געוואָרן א טרוימער און קעמפער פון א נייעם יידישן לעבן פון ליכט און ציוויליזאציע, און געשטרעבט אויסצוראָטן פאנאטיזם און געטאָ-לעבן, צו פארטרייבן פינסטערניש און איבערגלויבן. ער פלעגט ארויסטרעטן אָפן קעגן די חסידים און פאנאטיקער אין די שולן, און ער האָט זיך באנוצט מיט א גוטן כלי-זין. ער האָט איבערגעוויזן מיט מאמרי חז״ל, פון תלמוד און מדרשים, רמב״ם אבן-עזרא, אברבנאל, ר׳ סעדיה גאון א.א.וו., אז די השכלה איז א צווילינג-שוועסטער מיט יידישן גלויבן, אז די יידישע אמונה איז אזוי ווייט אמת און שטארק, אז מ׳האָט נישט מורא פאר פילאָסאָפיע און בילדונג. ער האָט זיך באנוצט מיט די ספרים

פון ר׳ יצחק בער לעווענזאָן „תעודה בישראל״, „בית יהודה״, „דברי שלום ואמת״, פון ר׳ נפתלי הערץ ווייזעל וכדומה, וועלכע משה׳לי האָט זיי כמעט געקאָנט אויסנווייניק.

ער איז געוואָרן איין עסקן און דער פירער פון דער יוגנט. אין דער צייט ווען אונדזערע משכילים פון שטעטל, ווי ר׳ משה ראצעס און אברהם קליינמאַן האָבן זיך גענומען פארשפרייטן השכלה, צווישן דער יוגנט, איז ער „משה׳לי״ געווען זייער רעכטע האנט, און האָט זיי פיל געהאָלפן אין זייער ארבעט.

ער האָט זיך געוואָרפן אויף דער ארבעט מיט א ברען און ענטוזיאזם. ווען די אויבנדערמאנטע משכילים האָבן זיך פארטראכט צו גרינדן א העברעאישע ביבליאָטעק, כדי מען זאָל קענען געבן דער יוגנט די מעגליכקייט צו באקומען צום לייענען די אלע העברעאישע ספרים פון יענער צייט, האָבן זיי שוין פארשטאנען אז צו דער ארבעט מוזן זיי האָבן נישט קיין אנדערן ווי אונדזער משה׳לי. און אזוי איז עס טאקע געווען. זיי זענען געווען די איניציאטאָרס און דער מוציא מכוח אל הפועל איז געווען משה׳לי. מען האָט צונויפגענומען אלערליי העברעאישע ספרים פון די משכילים פון שטעטל און צונויפגעקויפט נייע פון די פארלאגן „תושיה״, „אחיאסף״ וכדומה. דער באוווסטער כלל-טוער און משכיל ר׳ אברהם קליינמאַן האָט אונדז געגעבן ביי זיך אין הויז א צימער פאר דעם צוועק און משה׳לי האָט אונדז אָרגאניזירט, אז יעדן טאָג, אין א געוויסער שעה זאל איין אנדערער פון אונדז זיצן דאָרט און בייטן די ספרים פאר די לייזערס. ער האָט געוואָרבן חותמים פאר די העברעאישע צייטונגען „הצפירה״, „המליץ״ און זשורנאלן ווי „השילוח״ וכדומה.

ער איז געוואָרן באוווסט מיט זיינע מעשים טובים אין אונדזער גאנצער געגנט פון בעסאראביע ווי אויך אין פּאָדאָליע.

אין יעדן שטעטל ווו ער איז געקומען האָט ער געהייסן אויסצוזוכן די שארפזיניקע יינגלעך און אין זיי דערוועקן א חשק צו השכלה, אויך זיי באגייסטערן מיט זיין ענטוזיאזם. עס לעבן מיט אונדז דאָ אין אמעריקע לעבעדיקע עדות, גרויסע העברעאישע שריפטשטעלער וואָס וועלן עדות זאָגן, אז נאָר א דאנק משה׳לי זענען זיי געקומען צו דעם וואָס זיי זענען איצט.

ער האָט שוין אין דער יוגנט אָנגעהויבן שרייבן אין „המליץ״ און אין „הצפירה״. ער האָט געגרינדעט אין אונדזער שטעטל און אין די ארומיקע שטעטלעך די ערשטע אגודות „שפה ברורה״ און „דוברי עברית״.

ער האָט די שטיינער פון שטעטל געמאכט רעדן העברעאיש.

יעדן אָוונט, ווען ער האָט געזען א גרופע יונגעלייט שפּאצירן אין גאס און רעדן רוסיש, האָט ער באלד מאָביליזירט זיין ארמיי, די חברה „דוברי עברית״, צווישן וועלכע איך האָב אויך געהאט די ערע צו זיין, און איינגעשלאָסן א קייט פון אונדז, און מיר זיינען געגאנגען זייט ביי זייט מיט די רוסיש שפרעכענדיקע און האָבן גערעדט א לעבעדיקן העברעאיש, אזוי אז מען האָט זיי פארשריען. „אויף א יידישער גאס, זאָגט משה׳לי, דארף מען הערן נאָר העברעאיש ניט רוסיש״.

ער פלעגט ארומלויפן שבת אין די שולן און בתי מדרשים און האלטן רעדעס אין העברעאיש. ער האָט פיל געארבעט כדי עס זאָל עקסיסטירן דער „חדר מתוקן", ווי מען האָט געלערנט די לימודים אין דער העברעאישער שפראך, כאָטש ער האָט געהאט אויסצושטיין רדיפות פון די קעגנער.

הייגט זיינע עבודות צבוריות אין שטעטל לטובת די אָרימעלייט!

ס'איז ניט איבערצוגעבן זיין מסירת נפש און זיין ארומלויפן טאָג און נאכט צו העלפן יחידים, נויטבאדארפטיקע נסתרים.

אלע פאר פסח האָט ער אָרגאניזירט אלע יינגלעך און מיידלעך. מען פלעגט אליין באקן מצות פאר די אָרימע, וועלכע האָבן געקראָגן מצות צו ביליקע פרייזן און טיילווייז אומזיסט. משה'לי פלעג נעמען א פאָר חברים אוועקלאָזן צו די גבירים פון שטעטל און באקומען געלט אפילו ביי ניט אזוי מילדע. אייניקע האָבן אים געגעבן פאר רעספעקט, אייניקע פאר מורא, משה'לי האָט געסטראשעט, ער וועט זיי באשרייבן אין די צייטונגען.

אָט האָט אויסגעבראָכן די כאָלערע ר"ל. מענטשן זענען געפאלן ווי פליגן און די דאָקטוירים האָבן ארויסגעלאָזט א רוף: עס זאָל זיך אָפרופן וואלאנטערן צו ווערן סאניטארן, צו געבן די קראנקע מעדיצין, מאכן מאסאזשן. פארשטייט זיך, אז משה'לי איז געוועז פון די ערשטע, און האָט געארבעט טאָג ווי נאכט מיט אמתער מסירת נפש.

זיין פאָטער האָט זיך ארומגעקוקט ווי זיין זון איז פארנומען אין עבודות צבוריות, אזוי אז עס איז אים פארבליבן זער ווייניק צייט צום לערנען. האָט ער אים מיט געוואלט אָפּגעריסן פון דעם אלעמען און אים אריינגעשטופט אין דער אלטער קלויז ער זאָל דאָרטן לערנען גפ"ת.

גראד אין יענער צייט איז תמיד געזעסן און געלערנט אונדזער רב הגאון הר' יהודה'לי ז"ל. אז דער רב האָט אים דערזען האָט ער אים שוין נישט אָפּגעלאָזט און מיט אים געלערנט ש"ס ופוסקים און אים צוגעגרייט לכסא הרבנות.

און אין גאס האָט געדודערט:

„נישטאָ משה'לי! ער האָט געפעלט ביי יעדן טריט און שטריט. מען האָט טאקע פרובירט אים ארויסרייסן פון דער קלויז, אָבער זיין פאָטער האָט נישט צוגעלאָזט.

איין זאך איז געוועזן, די ארבעט פאר חיבת ציון, פאר וועלכער ער האָט געארבעט אפילו פון דער קלויז ארויס. ער האָט דעמאָלט שוין פארטיילט צירקולירן פון רבנו שמואל מאהילעווער ז"ל און זיין סעקרעטאר הרב יצחק ניסענבוים. ער איז געוועזן דער, וואָס האָט צונויפגעשטעלט צו די קערות ערב יוהכ"פ די צעטלען „לישוב ארץ ישראל", און א גאנצן טאָג ארומגעלאָפן פון שול צו צול און געארבעט אויף אלע כלים.

ער האָט משפיע געוועזן אויפן גביר פונעם שטעטל, הערשעלע שטיינבערג, צו ווערן דער „מורשה פון חובבי ציון", און נאָך אנדערע גבירים פון שטעטל זענען דורך משה'ליס השפעה צוגעצויגן געוואָרן צו דער אידע פון חיבת ציון.

ווען משה׳לי האָט זיך דערוווּסט פון דעם ספר „מדינת היהודים״, וואָס ד״ר הערצל האָט ארויסגעגעבן, און אז עס גרייט זיך דער ערשטער ציוניסטישער קאָנגרעס אין באזל, האָבן שוין ניט זיין פאָטער און נישט זיין רבי הרב יהודה׳לי ז״ל נישט געקאָנט אים איינהאלטן.

ער האָט זיך מיט געוואלט ארויסגעריסן פון דער קלויז און פון די ד׳ אמות של הלכה, און האָט זיך אריינגעוואָרפן אין דער נאציאָנאלער ארבעט מיטן גאנצן ברען פון זיין נשמה. ניט געגעסן, ניט געטרונקען, ניט געשלאָפן, ארומגעלאָפן אין די שולן און ניט מיד געוואָרן צו רעדן און אגיטירן. „קיין ייד״, האָט ער געשריגן, טאָר נישט פארבלייבן מחוץ למחנה הציונות״. ער אליין האָט געוואָלט זיך אוועקלאָזן צופוס קיין באזל. נאָר מיט שוועריקייטן האָט מען אים אָפּ-געהאלטן.

אָבער אונדזער שטעטל בריטשאן איז אדאנק אים געוואָרן דער מיטלפּונקט פון א סביבה ציונית (און ד״ר כהן-בערנשטיין, דער מורשה הציוני בקישינוב האָט מעיד געווען אז בריטשאן שטייגט איבער קישינוב און אנדערע גרויסע שטעט, מיטן פארקויף פון שקלים און אקציעס פון קאָלאָניאלבאנק, און מיט די אינטערע-סאנטע תשובות אויף זיינע צירקוליארן, וואָס ער פלעגט באקומען פון בריטשאן אין דעם „פאטשטאווי צענטער״.

ווען הערצל האָט גערעדט פון כיבוש הקהילות, האָט משה׳לי געוואָלט פארווירקלעכן אין לעבן און האָט מיטגעהאָלפן צו גרינדן די ציוניסטישע שול „שערי ציון״ אין בריטשאן, וועלכע האָט געדינט אלס צענטער פון ציוניזם, השכלה און כל עבודות צבוריות. און אזוי האָט משה׳לי, נאָך זייענדיק א יונגער בחור, מיט זיין אייזערנעם ווילן און מיט זיין גרויסער נשמה דורכגעפירט אלע אידעאלן אין שטעטל.

ווען בריטשאן איז שוין געוואָרן ענג פאר אים האָט ער געזוכט א ארבעטס-פעלד פאר זיין ציוניסטישער, נאציאנאליסטישער און העברעאישער טעטיקייט. האָט ער פארלאָזט בריטשאן און איז אוועקגעפאָרן קיין קיעוו.

ער איז אהין ארויסגערופן געוואָרן דורך דער רעקאָמענדאציע פון ד״ר כהן-בערנשטיין, און איז דאָרט געווארן די רעכטע האנט פון פראפעסאר מאנדעל-שטאם, וועלכער איז געווען דעמאָלט דער אלוועלטלעכער גזבר פון די שקלים און פון די אקציעס פון קאָלאָניאלבאנק.

ערשט דאן הייבט זיך אָן די טעטיקייט פון אונדזער משה׳לען אויף אלע נאציאָנאלע געביטן מיט ריזיקער אונערשעפּלעכער ענערגיע.

ער איז מיטגעפאָרן מיט פראָפעסאָר מאנדעלשטאם צו די קאָנגרעסן און קאָנפערענצן, און ער האָט, זייענדיק אין קיעוו, מער פון איין פערטל יאַרהונדערט, געשאפן געשיכטע.

אברהם גאָלדגעל

ערינערונגען

מיין געבורטס-שטאָט בריטשאַן האָט זיך געפונען אין צענטער פון דער בעסאראבישער מעסאפּאָטאמיע, לאַנג אויס צוויי טייכן: אין דרום — דער פּרוט און אין צפון — דער דניעסטר. אין מזרח פון בריטשאַן זענען געווען: סעקוריאַן, יעדינעץ, רישקאַן, אין מערב — ליפּקאַן, נאַוואסעליץ, כאטין. בריטשאַן — אין צענטער. אָט די אַלע שטעט און שטעטלעך האָבן ניט געפירט קיין פּנקסים, און מען ווייסט עד היום נישט ווען ס'האָבן אהינצו איינגעוואנדערט די יידן וואָס זענען געווען איינגעזעסן און רעלאטיוו עקאָנאָמיש בעסער איינגעאָרדנט ווי די יידן אין פּאדאליע, וואָלין, ליטע און פּוילן.

בעסעראביע איז אמאָל געווען א טייל פון דער מאלדאווישער מלוכה; זי

ברוך הויכמאַן (ארגענטינא)

איז א סך יאָרן געווען אונטער דער טערקישער הערשאפט, און פאר מיינע צייטן — א רוסישע גובערניע. די כסדרדיקע מלחמות האָבן ניט איבערגעלאָזט קיין סימנים פון יידישן לעבן אויף קיין שום געביט.

אין פארגלייך מיט די שכנותדיקע שטעט און שטעטלעך איז בריטשאַן געווען א פּראָגרעסיווע, קולטורעלע שטאָט. ס'איז געווען א היפּשע צאָל שטודירנדיקע יונגע לייט, וואָס האָבן אָנגעהויבן א וועלטלעכע טעטיקייט און געשטרעבט צו אָרגאניזירן א סיסטעמאטיש-דערציערישע נאציאָנאלע געזעלשאפטלעכקייט, אמת ניט אין קיין

גרויסן מאסשטאב — ס׳האָבן דערצו אויסגעפעלט די נויטיקע אינסטיטוציעס און מיטלען. ס׳איז שוין אָבער געווען א רייפער עלעמענט אויף אריינצוברענגען אין אלע שיכטן פון דער באפעלקערונג די שפּראַצונגען פון יידישן רענעסאַנס. די השכלה באוועגונג פאַר אלוועלטלעכער אויסבילדונג פון די יידישע מאסן, דער ציוניזם, דער טעריטאָריאליזם און דער סאָציאליזם זענען גאנץ היימיש דעבאטירט געוואָרן און געשלאָגן טיפע וואָרצלען. כאָטש איך האָב פון דעם בלויז א בלאסן אָפּשיין, ווייל פערזענלעך האָב איך זיך אין זיי ניט באטייליקט.

איך בין געבוירן אין בריטשאן, אָבער מיינע עלטערן האָבן כמעט כסדר געוווינט אין א דאָרף, מחמת מיין פאָטער האָט זיך אלע זיינע יאָרן באשעפטיקט מיט אגריקולטור. אויך זיינע עלטערן און די גאנצע משפחה זענען געווען דאָרפס-יידן און געצויגן זייער פרנסה פון פעלדארבעט, גערטנער און גרינוואַרג, פּרוכטן, סעדער, פלאנטאציעס פון טאבאק און צוקער--בורעקעס. מערסטנס האָבן מיר געוווינט אין קאטיוזשאן, ניט ווייט פון סאנקאאוץ, וואָס איז געווען די גרעסטע פאסעסיע פון דעם יידישן גוט-באזיצער משה בערשטיין — אריבער צוויי טויזנט דעסיאטין לאנד מיט א גוט אינסטאלירטער עלעקטרישער מיל. דאָרט האָט געוווינט און פערזענלעך אדמיניסטרירט דעם מאיאנטעק זיין יונגסטער זון באָריס (ברוך) בערשטיין. ביי אים פלעגט מיין פאָטער אָפּדינגען צוואנציק דעשאטין לענג-אויס דעם טייך און זיי באארבעטן. די צארישע רעגירונג פלעגט אלע מאָל גוזר זיין און שטרענג אויסגעפירט צו פארטרייבן די יידן פון די דערפער, וואָס שטייען נאָענט ביי דער גרענעץ. קאטיוזשאן איז געשטאנען ניט ווייט פון דער עסטרייכי-שער און רומענישער גרענעץ, און מיינע עלטערן האָבן געמוזט ליקווידירן די ווירטשאפט און זיך באזעצן אין בריטשאן.

ווען מיר האָבן געוווינט אין דאָרף איז אונדזער שטוב געווען גוט איינגע-פונדעוועט און איינגעאָרדנט מיט אלדעס גוטס. די שטוב איז געווען א גרויסע, א באקוועמע מיט עטלעכע צימערן, א רחבות׳דיק הויף, א פּרוכטן-סאד, א גוטער שייער, א קעלער און פארשידענע איינריכטונגען פאר עופות און בהמות. עס זענען געווען וואָגנס צום פירן די פּרוכטן אין שטאָט אריין און פאר אייגענעם געברויך, עטליכע גוטע פערד, א פּאָר קי, ציגן, שאָף, הינער, גענדז, קאטשקעס, הינדיקעס און טויבן. אין גרויסן שייער האָבן זיך תמיד געפונען פארשידענע פּראָוויאנטן: ווייצנמעל, קאָרנמעל, קוקורוזמעל און פארשידענע גרויפּן. אין קעלער זענען געשטאנען גרויסע פעסער מיט איינגעזייערט קרויט, זויערע אוגערקעס, ארבוזעס, פעפערלעך און פאטלאזשאנעס; פעסער מיט געזיייערטע עפל, סלויעס מיט פארשי-דענע איינגעמאכצן פון ווייַנשל, קארשן, אגרעסן, מאלינעס און אנדערע פּרוכטן; געפּרעגעלטע פאווידלע און עפל, פון פלוימען, פון בארן א.א. חוץ דעם זענען געשטאנען קריגלען מיט מילעך, מיט סמעטענע, פּוטער, פארשידענע געפּרעסטע קעזן פון קי און פון שאָף: ברינדזע, קאשקעוואל און הורדע; א פעסעלע הערינג און געטרוקנטע פיש. ווינטער-צייט איז דער קעלער געווען פול מיט קאטראָפּל,

ציבעלעס, קנאָבל, בורעקעס און אנדערע פּראָדוקטן און עטליכע בוטילעס מיט ווינשניאק. אויפן בוידעם איז געשטאנען געפּרעגלט שמאלץ פון הינער און געגדז, און עס זענען געווען אויסגעהאָנגען געראויכערט פלייש, פאסטראמען, דארע געפילטע קישקעס.

אין קאטיוזשאַן האָבן געוווינט נאָך יידישע פאמיליעס. אייניקע האָבן געהאט פּרנסה פון קלייטלעך; אנדערע האָבן געדונגען וועלדער צום האקן און דאָס האָלץ פארקויפט אין שטאָט און אין די ארומיקע דערפער. איין ייד האָט אפילו געהאלטן א כשרע יאטקע. א שוחט איז אויך געווען אין דאָרף (אויך פאר די ארומיקע דערפער). שבת און יום-טוב איז געווען א מנין, און אלע יידן פלעגן גיין דאווענען פון איין עק דאָרף ביזן צווייטן. זומער אין די גרעסטע היצן און ווינטער אין די גרעסטע זאווערוכעס — קיינער האָט ניט געפעלט. פארן דאווענען און נאָכן דאווע-נען האט מען געמיטלעך געשמועסט וועגן פארשידענע היימישע און וועלטלעכע ענינים. גערעדט האט מען רואיק, שטיל, ערנסט און מיט גרויס דרך-ארץ.

מ׳האָט אין דאָרף געבראכט בשותפות א מלמד; כמעט שטענדיק אן עלטערן יידן, וואָס האָט געלערנט מיט די געציילטע קינדער. יעדער פאָטער פון קינדער האָט, חוצן שכר-לימוד, אויך אויסגעהאלטן דעם מלמד ביי זיך אין שטוב עטליכע וואָכן מיט פולע קעסט און וועש (די קינדער האָבן זיך דערפון ניט געפילט אזוי גליקלעך...). דאָס „חדר״ איז געשטאנען אין צענטער פון דאָרף, כדי עס זאָל זיין באקוועם פאר אלע קינדער צו קומען לערנען. די לימודים זענען ניט געווען קיין גאנץ הויכע און זענען באשטאנען פון חומש מיט רש״י, שרייבן יידיש און א ביסל חשבון. די קינדער האָבן, ווי געוויינלעך, ניט ארויסגעוויזן קיין איבעריק גרויסע ליבשאפט צום לערנען. זיי האָט עס גיכער געצויגן אינדרויסן צו דער זון, צו די ביימער, צום טייכל און צו בערג, וואָס רינגלען ארום דאָס דאָרף, און באזונדערס צו די ווינט-מילן, וואָס זענען געשטאנען אויפן בארג ביים ליפּקאנער וועג. אָט די ווינט-מילן מיט זייערע גרויסע ריזיקע פליגלען, וואָס האָבן זיך אזוי שיין געדרייט, האָבן קיינמאָל ניט אָנגעוווירן זייער צויבער אין אונדזער קינדערישער פאנטאזיע.

ברוך הויכמן

ארגענטינא

זכרונות פון בריטשאן

די שול

לויט מיין זיידע האָט מיר דערציילט, איז די בריטשאנער גרויסע שול געשטאנען שוין אין זיינע יאָרן אן ערך 150 יאָר (לויט אנדערע, מער-וויניקער זיכערע ידיעות, איז די שול אויפגעבויט געוואָרן אין יאָר תקפ״ו — 1826 י.ע.). און דאָס איז א שול, פלעג ער צוגעבן, וואָס מעג שטיין אין אָדעס. זי איז געבויט פון שטיין גרויס און הויך. פאר דער שול, ביים ארייגאנג איז דאָ א גאנעק; דערנאָך קומט מען אריין אין פלוש, וואָס פון זיינע ביידע זייטן זענען דאָ צוויי שילעכלעך. מען גייט אראָפּ פינעף טרעפּ און מען קומט אריין אין גרויסן היכל. עס באַפאלט א באזונדערער יראת-הכבוד — די הויך, די גרויס, דער פארנעם!

דער קופאל איז געווען געמאָלט ווי דער הימל און ס׳זענען געווען איינגע-פאסט די לויכטנדיקע לבנה מיט פינקלנדיקע שטערן. ארום די ווענט — די מזלות. אויף דער לינקער וואנט ביים ארייגאנג האָט געהאנגען פאר אן ערוב א רונדע גרויסע מצה.

קינדער פלעגן זאָגן אז די ערשטע נאכט פסח קומען אהער די מתים און פּראווען דאָ דעם סדר. בכלל פלעגן קינדער אויסמיידן צו גיין ביינאכט נאָענט צו דער שול... ביי דער מערב-וואנט איז געווען א גאלעריע, צו וועלכער ס׳האָבן ארויסגעקוקט די פענצטער פון עזרת-נשים, און אין סאמע מיט פון שול איז גע-שטאנען דער גרויסער באלעמער.

דער זיידע מיינער פלעג אָבער אָפּט א קרעכץ טון: „דער ארון-קודש! אזא גרויסע שול דארף האָבן א שענערן און א גרעסערן ארון-קודש״. די צוויי פלעצער פון ביידע זייטן ארון-קודש זענען געווען רעזערווירט, איין זייט פארן רב ר׳ יודעלע ראבינאָוויטש, א ייד א זקן, א פאנאטיש-פרומער, א לערנער און א מתמיד. חוץ וואָס ס׳קער זיך אָן מיט גאָט איז אים גאָרניט אָנגעגאנגען, ניט די קהילה, ניט די אייגענע שטוב — ער האָט גלאט קיינעם ניט געזען... פון דער צווייטער זייט — פארן רב מטעם (קאזיאָנע ראבינער) ה׳ יודל באָרשטשעווסקי, וואָס איז געווען דער היפך פון ר׳ יודעלען. א קלוגער ייד אין הוויות-העולם מיט א ווארעם הארץ, מיט היפּשער יידישער און אלגעמיינער בילדונג. א באגאבטער רעדנער — האָט ער זייער פיל געזאָרגט און געטאָן פאר דער קהילה, געפרייט זיך מיט איר פרייד און געוויי-טיקט איר ווייטיק.

די מתפללים פון שול זענען מייסטנס באשטאנען פון בעלי-מלאכות. קיין רייכערע האָבן דאָרט כמעט ניט געדאוונט. דאָך האָט מען לאנגע יאָרן דאָרט אויסגעהאלטן א חזן ר׳ משה (קיעווסקי?) „אָכלער״ מיט א כאָר. דער חזן איז געווען א גרויסער מנגן, א תלמיד פון בארימטן חזן ניסי בעלזער. חוץ דעם פלעגן דאָרט דאווענען אָפּט דורכרייזנדיקע חזנים, אייניקע אפילו בארימטע.

כ׳געדענק ווען דער בארימטער חזן ר׳ ניסי בעלזער האָט מיט זיין כאָר פון עטליכע און דרייסיק משוררים געדאווגט ביי אונדז א שבת. ר׳ ניסי איז פארבעטן געוואָרן צום סאדיגורער רבין צו דאווענען דאָרט א שבת. דערוווסט זיך דערפון, האָט די בריטשאנער שול געזאָרגט דערפאר, אז ער זאָל אויפן וועג זיך פארהאלטן ביי אונדז אויף א שבת. געווען איז ר׳ ניסי א קליינטשקער, מיט א קליין ציגן-בערדל, אָנגעטון א שווארצע קאפאָטע, לאנג ביז צו דער ערד, און דערצו איז ער געווען א כבד-פה. די שול איז געווען געפאקט אויף סכנות נפשות. די היץ איז געווען גרויס, און יעדער איז געווען באדעקט מיט שווייס, אָבער קיינער האָט ניט פארלאָזט ביז צום ענדיקן דאָס דאווענען. א קלייניקייט ? — ניסי בעלזער דאווגט ! ס׳איז געווען ר׳ ניסיס לעצטער וועג. נאָך א פאָר שבתים דאווענען אין סאדיגורע, איז ער דאָרט נפטר געוואָרן.

די צייט פאר אן ארון-קודש איז אויך געקומען. אין איינעם א שמחת-תורה ביינאכט, בשעת די הקפות, ווען עולם איז געווען בגילופין און געטאנצט נאָך יעדער הקפה, האָט הרב באָרשטשעווסקי אויסגענוצט די געהויבענע שטימונג, איז ארויף אויפן באלעמער, האָט מיט פשוטע אָבער ווארעמע רייד גערופן די מתפללים אז אויף מאָרגן, ווען יעדער ייד פון קליין ביז גרויס איז עולה לתורה, זאָלן די נדרים גיין אויף אן ארון-קודש. עולם האָט עס ווארעם אונטערגעכאפט מיט פולער הסכמה. און ווירקלעך : מאָרגן ביים לייענען זענען אויפן באלעמער געזעסן הרב בארשט-שעווסקי און דער שטענדיקער גבאי פון דער שול חיים צימערמאן און יידן האָבן מנדר געווען מיט דער ברייטער האנט. ס׳האָט ניט לאנג געדויערט און די שול איז באצירט געוואָרן מיט א פרעכטיקן ארון-קודש אויף דער גאנצער הויך פון דער שול, באדעקט מיט בלויען עמאיל און מיט גאָלד באגילדעט. די שול בעלי-בתים — און ניט נאָר זיי — האָבן זער שטאָלצירט מיט זייער ארון-קודש : „אזוינס איז אפילו אין אָדעס נישטאָ !״...

דער רבי ר׳ זלמן ז״ל

אין איינעם פון די שילעכלעך, וואָס ביי די זייטן שול האָט געלערנט יעדן שבת פארן עולם דער רבי ר׳ זלמן רפאלוביץ ז״ל. גערופן האָט מען אים סתם דער רבי. געשטאמט האָט ער פון זער א יחוסדיקער פאמיליע און איז געווען א גרויסער למדן. ער האָט זיך אויסגעקליבן זיין פלאץ ניט דאָס בית-המדרש, ניט איינער פון די אנדערע קליינע קלויזן מיט די אזויגערופענע שיינע בעלי-בתים, נאָר דוקא דאָס קליינע שולעכל, ווו ס׳האָט געדאווגט דער פשוטער האָרעפאשנער עולם. פאר זיי פלעג ער לערנען יעדן שבת פאר מנחה. און די צאָל צוהערער איז געוואקסן. געווען איז ער א ליכטיקער פאָלקס-מענטש, א מורה-דרך, וואס האט זיך באצויגן צו יעדן מענטשן מיט גרויס ליבשאפט און פאר יעדן פארביטערטן שטענדיק געפונען א טרייסט-וואָרט.

זשידעס שלאגן

דעם לעצטן טאָג פּסח תרס״ג האָט אויסגעבראָכן דער גרויסער פּאָגראָם אין קעשענעוו, וואָס האָט אויפגערודערט די וועלט. ביי אונדז אין שטאָט, פּונקט ווי אין אנדערע יידישע שטעט און שטעטלעך, איז דער טיפער שמערץ פון פּאָגראָם געווען באגלייט מיט פּחד, אז ביי אונדז זאָל, חלילה, אויך אזוינס נישט פּאסירן, און גאָר אינגיכן איז טאקע פאָרגעקומען א פאל, וואָס האָט געקענט ברענגען צו א גרויסן בלוט-באָד.

אין דער רימקאוויצער גאס איז געווען א בחור, יאָסעלע, וואָס האָט זיך געשמד׳ט. אין איינעם א יריד-טאָג, וואָס איז גראד אויסגעפאלן אין א קריסטלעכן חגא, איז דער משומד געקומען צוזאמען מיט זיין פּויערישער כלה און עטליכע מחותנים פון דאָרף, ארויסגעוואָרפן די מוטער פון שטיבל און זיך אליין באזעצט, מיט דער טענה, אז דאָס איז זיין ירושה פונעם פארשטאָרבענעם פאָטער.

שכנים האָבן עס ניט געקענט דערליידן און האָבן זיך אריינגעמישט. האָט אויסגעבראָכן א געשלעג, אין וועלכן ס׳האָבן זיך געריסן כמעט אלע גויים, וואָס זענען געווען אויפן יריד, פון איין זייט, און כמעט אלע יידן, פון דער צווייטער זייט. די פּאָליציי איז געווען מאכטלאָז צו שטילן דאָס געשלעג. די גאנצע מענגע גויים און יידן האָט זיך גערוקט צום וואלאסט.

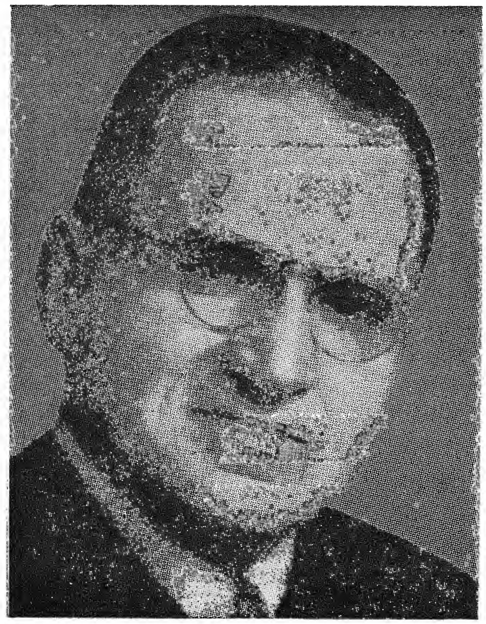
איינער א קאוואל-געזעל האָט ווי ס׳ניט פארשטעלט דעם וועג ביים דענקמאָל, און די מאסע האָט דעריבער אריינגעדרונגען אין דער קאוואלישער גאס. דאָ האָבן די גויים באקומען פון די קאוואליעס זער א „ווארעמען״ קבלת-פּנים. מיט אָנגעגליטע אייזנס האָבן די קאוואליעס זיך א וואָרף געטון אין געשלעג און באלד זענען פארוואונדעט געוואָרן א פּאָר גויים. די איבעריקע זענען זיך צעלאָפן מיט געשרייען: „די זשידעס שלאָגן!״ ס׳האָט קיין סך נישט געדויערט און אי שטאָט איז קיין איינער פון זיי ניט געבליבן.

מיט דער פּאָליציי, סיי פונעם קרייז, סיי די אָרטיקע, האָט מען זיך דערנאָך אן עצה געגעבן: מ׳איז אָפּגעקומען מיט געלט...

דער באזוך פון ד״ר הירשבערג

אין שטעטל רעש׳ט זיך: ד״ר הירשבערג איז געקומען פון אמעריקע, זיך זען מיט זיין אלטער מוטער, מיט זיין ברודער און זיינע אמאָליקע יוגנט-חברים.

ד״ר הירשבערג?! — ווער איז עס? ווייזט זיך ארויס אז דאָס איז שמואל ברינדזארס א ברודער. א סך געדענקען אים נאָך — ער איז אוועקגעפאָרן נאָך א קליין יינגל, און איצט — זע נאָר זע — א דאָקטער!.. א הויכער, א שענער, מיט גרויסע ברילן, און שבת גייט ער אין שול מיט א הויכן צילינדער — מאכט עס א רושם אויף די שטעטלישע, און ס׳איז דאָס פון וואָס צו רעדן. ער באווייזט א מעדיציניש בוך וואָס ר׳האָט פארפאסט און זיין בילד איז אָפּגעדרוקט נאָכן שער-בלעטל. און יידן, באזונדערס זיינע אמאָליקע חברים, שטאָלצירן ניט ווייניק.

ד"ר הירשבערג ז"ל

זיין ברודער שמואלברינדזאר האָט אים אין אָנהויב אויך פריינטלעך אויפ-
גענומען, כאָטש ער האָט זיך ניט געקענט פאָרשטעלן, וואָס הייסט: מען ברענגט
אויס אזויפיל געלט גלאַט אויף צו זען זיך ?!... אָבער שפּעטער מיט עטליכע טעג
האָבן זיך אָנגעהויבן רייסערייען צווישן די ברידער צוליב דער מוטער. דער
דאָקטאָר האָט געפאָדערט פון זיין ברודער ער זאָל זיך בעסער באַנעמען מיט איר
און זאָל זי ברייטער אויסהאלטן. האָט שמואל ברינדזאר מורא באקומען אז דער
ברודער מיינט צו באקומען זיין טייל ירושה — האָט ער אָנגעהויבן פארשפרייטן
קלאנגען, אז דער דאָקטאָר איז א משוגענער: ער האָט אליין געזען, ווי ער וואשט
יעדן אינדערפרי זיין קערפּער מיט קאלט וואסער, ער פּוצט זיך די ציין מיט עפּעס
א מין קאלעך, און בכלל זענען זיינע תנועות גאָרנישט פון קיין נאָרמאלן מענטשן...
ער האָט אים געקרוינט מיט א נאָמען „קאהוט" און אָנגעשטעלט קינדער זיי זאָלן
אים נאָכלויפן אין די גאסן און נאָכשרייען: „משוגענער דאָקטער!" „קאהוט!"
קינדער האָבן עס גערן געטון, און ווו נאָר דער דאָקטער האָט זיך באוויזן, האָט מען
אים באגלייט מיט געשרייען, מיט געלעכטערן און אים אפילו מיט שטיינער
באוואָרפן. פריריקע פריינד און חברים האָבן זיך פון אים דערווייטערט און באמיט

זיך — צו זייער שאנדע — אים אויסצומיידן, און ד״ר הירשבערג האָט געמוזט אינגיכן אנטלויפן פון בריטשאַן.

זאָל דערביי פארצייכנט ווערן אז ניט געקוקט דערויף, האָט דער נאָבעלער ד״ר הירשבערג אין זיין צוואה אָפגעזאָגט פינף טויזנט דאָלאר, א גמילות-חסדים-קאסע, פאר די בריטשאנער וואָס זענען דאָ אין ישראל.

פראפעסיאנעלער גוראנגעל

די רעוואָלוציאָנער באוועגונג אין רוסלאנד אין יאָר 1905 האָט איר אָפקלאנג געפונען אויך ביי אונדז. די יוגנט האָט אראָפגעוואָרפן די פאפירענע קראגנס און מאנישקעס מיט די קראוואטן און אָנגעטאָן שווארצע סאטין-העמדלעך (רובאשקעס) מיט רויטע שנורן. מיידלעך האָבן אָפגעשוירן די צעפּ און אָנגעהויבן טראָגן בלוזעס מיט שטיקלעך דעקאָלטע. די שטודירנדיקע יוגנט האָט זיך אריינגעוואָרפן מיט גרויס ברען אויפצוקלערן די ארבעט-מאסן וואָס באטייט סאָציאליזם און וואָס איז אזוינס מאר׳קסיזם ; געגרינדעט קרייזלעך און שטודירט מיט די שניידער-מיידלעך און שניידער-געזעלן בראָשורן פון פלעכאנאָוו, קאוטסקי, לאסאל און אנדערע.

ס׳האָבן אָפט באזוכט פרעמדע לעקטאָרס („אראטאָרס״), וואָס האָבן געליינט לעקציעס אויף פארשידענע טעמעס. פארטייען זענען פלוצלינג אויסגעוואקסן ווי שוואָמען נאָך א רעגן: ס.ד. (סאָציאל-דעמאָקראטן), ס.ר. (סאָציאל-רעוואָלוציאָנערן), בונד, ס.ס. (סאָציאליסטן-ציוניסטן), י.ס. (יידישע סאָציאליסטן), פּ.צ. פועלי-ציון). און יעדע פארטיי האָט געשיקט אירע אָראטאָרס. זיי זענען אמערסטן אויפגענומען געוואָרן פון דער זעלבער אודיטאָריע מיטן זעלבן ענטוזיאזם און געפּאטשט בראוואָ אין דער שטיל, כדי דער אוריאדניק זאָל ניט דערהערן. גאָר ווייניקע זענען מסוגל געווען צו באנעמען די טונטערשידן צווישן די פארטייען.

ס׳איז געגרינדעט געוואָרן א ליין-זאל, וווּ מ׳האָט געקענט לייענען פארשידענע סאָציאליסטישע אויסגאבעס, צייטונגען און זשורנאלן אין רוסיש און אין יידיש, לעגאלע און אומלעגאלע. א סך האָט דערצו מיטגעווירקט א סטודענט, אלעקסאנדער, וואָס איז פון ערגעץ ווו אראָפּגעקומען און זיך באשעפטיקט מיט פּריוואטלעקציעס. ער איז געווען א ס.ד. און בייגעהאָלפן אויסבילדן די שטארקע „איסקרא״ גרופּע, וואָס האָט אנטוויקלט א גאנץ היפּשע טעטיקייט. מ׳האָט אפילו א שאפירא-גראף פארשאפן און ארויסגעלאָזט אייגענע פּראָקלאמאציעס.

דער אוריאדניק האָט אָנגעהויבן נאָכשמעקן און מ׳האָט געמוזט צושליסן דעם ליין-זאל. דעם שאפּיראגראף האָט מען מיר איבערגעגעבן און איך האָב אים באהאלטן אויפן בוידעם פון אונדזער שטוב. מ׳האָט געמוזט שטרענגער היטן קאָנספּיראציע. אז ס׳איז געקומען א לעקטאָר, האָט מען געמאכט א פארזאמלונג (א „מאסאווקע״ — האָט מען דאָס גערופן) ערגעץ ווייט אין וואלד, אָדער אין פעלד צווישן די קוקורוזעס, און ווינטער — אין פארוואָרפענע שטיבער אין אן אונטערגאס. די לער-קרייזלעך האָט מען באגרענעצט אין צאָל צוהערער.

דער קאַפּ פון דער באוועגונג איז געווען די אקושערן קאטיע גינצבורג. ארום איר האָט זיך קאָנצענטרירט די מער באוווסטזיניקע און די סאמע טעטיקסטע יוגנט, סיי פון די שילער, סיי פון די ארבעטער. די ארבעט האָט זיך פארצווייגט און מ׳איז צוגעטרעטן צו אָרגאניזירן די ארבעטער אויף פּראָפעסיאָנעלע יסודות. בריטשאַן איז אפשר געווען דאָס איינציקע שטעטל אין דער גאנצער געגנט וואָס האָט פארמאָגט א גוט אָרגאניזירטע פּראָפעסיאָנעלע באוועגונג און אפילו אן ארבעטער-ראט לויטן מוסטער פון פעטערבורג.

באזונדערס שטארק איז געווען דער פּראָפעסיאָנעלער פאריין פון די פריקאשטשעקעס. מיט דער באשטעטיקונג פון ארבעטער-ראט האָט דער פאריין געוואגט און געשטעלט א פאָדערונג פון א צוועלף-שעה׳דיקן ארבעטס-טאָג, פון אכט אין דער פרי ביז אכט אויף דער נאכט. די פאָדערונג האָט אויסגעזען גאנץ לעכערלעך אין די אויגן פון אלע איינוווינער און פון די קרעמערס בפרט. אזוינס איז דאָך נאָך ניט געהערט געוואָרן, און ס׳לעגט זיך גלאט ניט אויפן שכל, אז מ׳זאָל די קראָמען עפענען ערשט אכט א זייגער און פארמאכן זיי שוין אכט א זייגער.. אָבער דער פאריין האָט עס אָנגענומען גאנץ ערנסט און האָט געצווינגען די קרעמערס צו שליסן די געשעפטן צו דער צייט.

דאָס האָט ארויסגערופן שארפע קריגערייען און געבראכט אפילו צו געשלעגן. די בעלי בתים האָבן דאָס ניט געקענט פארליידן און האָבן דערקלערט א „לאָקאאוט״; דאָס הייסט, זיי האָבן פשוט אָנגעטריבן זייערע אָנגעשטעלטע. דערויף האָט דער סאָוויעט דערקלערט, צוליב סאָלידאריטעט, א איין-טאָגיקן אלגעמיינעם שטרייק, וואָס איז שטרענג און פּינקטלעך אויסגעפירט געוואָרן. צו קיין פראקטישע און פאר די ארבעטער גינסטיקע רעזולטאטן איז עס אָבער ניט געקומען.

די רעוואָלוציאָנערע באוועגונג פון יאָר 1905 איז, ווי באוווסט, דורכגעפאלן. זי האָט אָבער געלאָזט אירע שפורן אויף א גאנץ לאנגער צייט. זי האָט פיל מיט-געווירקט צו פארשטארקן און פארטיפן דעם באוווסטזיין פון גרעסערע יוגנטלעכע שיכטן און צווישן א היפשער טייל פון די ארבעטער.

אגודת דוברי עברית

צוויי יידן, דוד-שמואל קאצאפניק׳ס און מאטי קריינדלס, האָבן אראָפּגע-בראכט צוויי איידעמס, דער ערשטער — דוד לערנער, און דער צווייטער — יהושע קהת. א דריטער ייד, יהודה׳ל סטאָליאַר, האָט אראָפּגעבראכט א שנור פון זוואניעץ. די דריי האבן געמאכט א רושם אין שטעטל מיט זייער קענען העברעאיש. דאָס האָט געבראכט דערצו אז ביי יוסף שטיינהויז, הערשל דעם רב״ס זון, איז געבוירן געוואָרן דער געדאנק אויסצונוצן די נייע קרעפטן און גרינדן אן „אגודת דוברי עברית״, און ער האָט עס טאקע באלד געטון.

די ערשטע אסיפה איז פאָרגעקומען ביי מיין פאָטער אין שטוב. ווי געווינ-

לעך, איז צום אלעם ערשטן אויסגעקליבן געוואָרן א ועד. איך האָב גענומען אויף זיך צו מאכן א שטעמפל „אגודת דוברי עברית, בריטשאני״, און אויך זאמלען צייטשריפטן פאר דער אגודה. די ערשטע פּאַר העפטן „השלוח״ האָב איך באקומען פון שליאמע בערישעס (ווײַנשטיין).

דעם קומענדיקן שבת, ביי דער אסיפה, ווען מיר זענען צוגעטרעטן צו פּראַקטישער ארבעט, האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אין די ערשטע שוועריקייטן: ס׳האָבן אונדז געפעלט ווערטער. ווי אזוי, למשל, באגריסט מען זיך? ווי זאָגט מען „גוט-מאָרגן״, „גוט-שבת״? און קיינער פון אונדז האָט ניט געוווּסט... איז געבליבן זיך צו ווענדן צום רב ר׳ הערשעלע ז״ל און אים פרעגן. איך מיט זיין זון יוסף זענען דערצו באפולמעכטיקט געוואָרן. דער רב ר׳ הערשעלע האָט אונדז גאנץ פריינדלעך דערקלערט אז גוט-מאָרגן דארף מען זאָגן צפרא-טבא, גוטן אָוונט — ערבא טבא, גוט-שבת — שבתא טבא, און סתם גאָט-העלף — יומא טבא. היינט זעט עס אויס א ביסל משונה; צו יענער צייט — צוריק מיט קנאפּע זעכציק יאָר — איז עס געווען כמעט אן אנדעקונג פאר אונדז.

די אגודה האָט ניט לאנג אָנגעהאלטן. צוליב פארשידענע טעמים האָט זי שטיל אויסגעהויכט די נשמה.

דוד בעזנאסי

מעות חיטים

אַרום חנוכה האָבן שוין בעלי-בתים אָנגעהויבן זיך אָפּגעבן מיט מעות חיטים צו יענער צייט פלעג אראָפּקומען קיין בריטשאן דער רבי ר׳ ישראל׳ניו מעזשבישער, אן אוראייניקל פון בעל שם ז״ל. דער מנהג איז געווען אז ער פלעגט בענטשן א גילדן רענדל (15 רובל) און דאָס אוועקשענקן דער קהילה. מען פלעגט עס אויס-שפּילן, און יונגוואַרג האָט שוין געהאט איין ארבעט צו צעטיילן (פארקויפן) די גורל-צעטלען: דער ריוח האָט געדינט אלץ התחלה פאר מעות חיטים. חוץ דעם פלעגן בעלי בתים שאפן א קאָמיסיע צו זאמלען פאר דעם זעלבן צוועק.

עס דערמאָנט זיך אן עפּיזאָד וואָס איז זער כאראקטעריסטיש און עס איז כדאי צו דערציילן.

צווישן די מיטגלידער פון דער קאָמיסיע איז געווען ד״ר פיינבערג. זער א טייערער ייד, כאָטש אביסל אסימילירט. ער האָט פארוואלטעט מיטן יידישן שפּיטאָל. ער איז געווען א גוטער ציוניסט, איז אפילו געווען דעלעגאט אויף דעם צווייטן אָדער דריטן באזעלער קאָנגרעס.

א גוטער מעדיצינער וואָס האָט געשמ׳ט מיט זיין פּראַקטיק, האָט ער דאָך נישט געקענט קריגן קיין שטעלע אין א זעמסקי שפּיטאָל, ווייל ער איז געווען א ייד. א גוטע בריאה בטבע, א גאָלדן הארץ, נאָר א קפּדן. מאכט זיך א מעשה:

ווען ד״ר פיינבערג האָט באדארפט ארויספאָרן אין דער שטאָט זאמלען פאר מעות חיטים האָט אים יוסי פיניעס געליגן דעם שליטן מיטן קוטשער חיים זאוועררוכא, א קליין איינגעדארט יידל, וואָס איז געווען א שמייסער ביי די רייכערע בעלי-עגלות און איז נתעלה געוואָרן צו ווערן א קוטשער ביי יוסי פיניעס.

חיים זאוועררוכע איז געווען א גרויסער אביון און א מטופל מיט א גרויסער פאמיליע, און דערצו א גרויסער כעסן (דערפון זיין צונאָמען זאוועררוכע). אז חיים איז בייז געוואָרן פלעג ער זיך זידלען כאחד הריקים. ארויספאָרענדיק מיט ד״ר פיינבער׳ג אין א קאלטן פראָסטיקן טאָג, האָט זיך דער דאָקטאָר ערגעצווו גראדע פארזאָמט א לענגערע צייט. חיים זיצט אויף דער קעלניע א איבערגעפרוירענער, און עס זידט אין אים די רציחה.

אז ד״ר פיינבערג קומט ארויס, איז אים חיים מכבד מיט א פאָרציע זידלעריי. אויסגעגאָסן זיין גאנץ פינסטער הארץ. ד״ר פיינבערג, וו געזאָגט, אויך א כעסן אָן אויפגערעגטער, מאכט ניט קיין טענות, הייבט אויף די האנט און לאָזט אראָפּ חיים׳ן א הילכיקן פאטש...

חיים, פארשטייט זיך, האָט זיך צעוויינט און געפרעגט: „פאר וואָס שלאָגט איר מיך?״

ד״ר פיינבער׳ג האָט זיך געכאפּט, אז ער האָט אָפּגעטאָן גאָר ניט קיין שיין שטיקל ארבעט, און טאקע באלד געקריגן מיטלייד צום אָרעמען שמייסער.

„חיים, ס׳טוט דיר ווײ, חיים?״ זאָגט דער דאָקטאָר.

חיים קריגט מוט און שיט אויס זיין בינטל צרות:

אז ער איז א גרויסער אביון, האָט א שטוב מיט קליינע קינדער, און אזוי

„האָסט א שטיבל, חיים? פרעגט דער ד״ר פיינבערג.

„ווו האָב איך? קרענק האָב איך... איך וואלגער זיך ביי יענעם אין קאמערינע (אין שכנות) זאָגט חיים און וויינט.

„נו, גוט, חיים, זאָגט ד״ר פיינבערג, נא דיר איין הונדערטער און קויף דיר א שטיבעלע. זיי מיר מוחל, חיים. כ׳בין געווען אויפגערעגט, האָב איך געהויבן א האנט. זיי מיר מוחל, חיים.

און חיים זאוועררוכא האָט זיך געקויפט א קליין שטיבל מיט א שטרויענעם דאך, ניט ווייט פון ריטשקעלע, אונטער דער באָד, אקעגן דעם מצבה-שלעגער.

אָט דאָס זענען געווען אונדזערע יידן!

ווען עס האָט אויסגעבראָכן די רוסיש-יאפּאנישע מלחמה, סוף 1903, איז גערופן געוואָרן ד״ר פיינבערג צו מיליטערישער דינסט. זיין גרויס יידיש הארץ, וואָס האָט געעבלוטיקט פאר יעדן יידן בפרט און פאר כל-ישראל בכלל, האָט נישט אויסגעהאלטן, און אין כאטין ביי ד״ר קלאָפּשטאָק אין שטוב האָט ד״ר פיינבערג געטראָגן א הארץ-שלאג און אויפן אָרט געשטאָרבן. אגב, האָב איך זיך געטראָפן דאָ אין בוענאָס-איירעס מיט זיינעם א זון, וואָס איז אנטלאָפן פון די באָלשעוויקעס.

און ווידער וועגן מעות חיטים. — די שטאָט האָט געוואקסן און מיט איר די קבצנים, און צווישן זיי געוויינטלעך גלאט שנאָרערס.

די זאמלונגען האָבן ניט גענוגט, און ס'איז אויפגעשוווּמען די נייטיקייט צו שאפן א מער זיכערן פאָנד פאר מעות חיטים. מיין פאָטער ע"ה און זיינע פריינט האָבן פארטראכט צו בויען אן אויוון (מען האָט נאָך דעמאָלט נישט געוווּסט צו זאָגן פאבריק), אויף צו באקן מאשין מצות.

אין שטאָט האָט מען דערציילט גליקן אז מאשין-מצות זענען אזוינס ווי אזעלכס. זענען בעסער, געשמאקער, היגיענישער און באטעמטער פון די געוויינט-לעכע מצות וואָס ווערן געוואַלגערט און געקנאַטן מיט דער האנט.

אָבער ווי מאכט מען עס ?

קודם כל איז נייטיק קאפיטאל אויף אויפצושטעלן א געביידע, אויסבויען א צוגעפאסטן אויוון, איינשטעלן מאשינען און אנדערע כלים. חוץ דעם דארף מען באטראכטן די ארבעטער-פראגע, וואָס איז זער וויכטיק און קאָמפליצירט.

אין בריטשאַן האָבן פון פאר פּורים אָן ביז סאמע ערב-פסח פונקציאָנירט 20—25 אויוונס, וואָס האָבן זיך ספעציעל אָפּגעגעבן מיט באקן מצות. ניט חלילה קיין בעקערס, בעלי מלאכות פון פאך, נאָר אָרעמע יידן וואָס האָבן זיך אָפּגעגעבן א גאַנץ יאָר מיט אלערליי אנדערע פרנסות, האָט זיי אויף צו מאכן פסח ניט געסטאַיעט חוץ דעם דאַרף מען דאָך עפּעס אויך אנטאָן א קינד א פאר שיכעלעך, א מלבוש, איינקויפן א מאָל כלים פאר דער שטוב א.ד.ג.

איז שוין געווען אזוינע הייזער, וואָס האָבן געהאט ספעציעלע אויבנס דער מאן איז געווען א מומחה אין שיבן (איינזעצן און ארויסנעמען די מצות פון אויבן), דאָס ווייב אין קנייטן, די קינדער — ווער א וואַסער-יינגל, ווער א מצה-ריידלער, און מ'האָט געשמאק צוגעארבעט פיר וואָכן צייט. גוט פארשוואַרצט געוואָרן, אבי צורעכטמאכן אביסל די מערכה און פראַוון יום טוב מיט לייטן גלייך.

און ווו זענען ערגעץ די צענדליקער ווייבער, ווייבלעך און מיידלעך וואָס האָבן געוואַלגערט די מצות ? הכלל — א שווערע פּראָבלעם...

ס'האָט זיך געשאפן א קאָמיסיע פון געזעלשאפטלעכע עסקנים, וואָס האָבן גוט באטראכט און דורכשטודירט די אלע פּראָבלעמען, און סוף כל סוף איז פארטיג געוואָרן א פּלאַן.

די קאָמיסיע האָט געלאָזט רופן אלע יידן וואָס האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט באקן מצות. מ'האָט זיי פאָרגעלייגט אז אלע ספעציאליסטן מיט זייער פּערסאָנאַל גייען אריין אין דער נייער מצה-בעקעריי. די מעלה: אויפן אָרט וואָס יעדער האָט געארבעט 12—14 שעה אין מעת-לעת גאנצע 4 וואָכן צייט, וועט ער נאָר ארבעטן 8 שעה אין טאָג און ס'וועט גאראנטירט די פּריריקע פארדינסטן. אָבער דערמיט איז מען נאָך נישט פארטיק געוואָרן. מ'האָט נאָך באדארפט לייזן די „לעגאַלע" פראגע, דאָס הייסט די פּרומאקעס זאָלן נישט האָבן קיין טענות, אז די מצות זענען נישט כשר חלילה.

מ'האָט באדארפט האָבן די הסכמה פון די רבנים. און דאָ האָבן זיך אוועקגע-שטעלט אונדזערע דריי רבנים, אז זיי קאָנען ניט געבן זייער הסכמה אויף מאשין-

מצות. וואָס איז די מעשה? אונדזערע רבנים האָבן מורא געהאַט, אַז זיי וועלן אָנווערן זייערע פּרנסות פון הכנסות וואָס זיי פּלעגן קריגן פאַר כשרן די אויוונס.

מ׳האָט זיי פאַרזיכערט אַז פאַרקערט: אויפן אָרט פון 20—25 אויוונס וועלן זיי נאָר דאַרפן כשרן און משגיח זיין אויף איינאונאיינציקן אויוון, און וועלן קריגן די זעלביקע הכנסה ווי אַלע יאָרן.

אומזיסט די לאָגיק. זיי געבן ניט נאָך. אין שלחן ערוך זאָגט זיך גאָרנישט וועגן מאַשין-מצות...

הכלל מ׳האָט באַדאַרפט קריגן די הסכמה פון אַ גרויסן רב אַ באַוווּסטן בר סמכא, וואָס אונדזערע רבנים זאָלן מוזן אָנערקענען און אויך מסכים זיין. און ס׳איז אַוועק אַ רבנישע בריוו, רעדאַקטירט פון אבי ז״ל צו ר׳ אַלטער קאָנסטאַנטינער, אַ באַוווּסטע רבנישע פּערזענליכקייט אין הלכה, און עס איז באַלד געקומען אַן ענטפער אַז מאַשין-מצות זענען כשר למהדרין מן המהדרין.

האָבן שוין אונדזערע רבנים געמוזט מסכים זיין. און געלט? ווו נעמט מען קאַפּיטאַל?

אויף דערויף האָט זיך שוין געפונען אַ טייערער ייִד, ברוך מאַטלס. כדאַי זיך אַביסל מער אָפּשטעלן אויף דער פּערזאָן פון דעם ערלעכן איבערגעגעבענעם און טרייען עוסק בצרכי ציבור באמונה, ר׳ ברוך מאַטלס (זיין פאַמיליען-נאָמען געדענקט איך נישט). ער איז געווען אַ ייִד אַ תּלמיד חכם, אַ פיינער לענער, אַ קלוגער מיושבדיקער מענטש און דערצו אַ פּראַקטישער רייכער געשעפטסמאַן. געקליידעט האָט ער זיך דווקא ניט ווי אַ וועלטלעכער מאָדערנער ייִד, ווי ער איז בפירוש געווען.

ער שטייט מיר פאַר די אויגן מיט זיין ריסיאַווע בערדל, חלילה ניט אונטער-געשוירן, מיט אַ גרויסן טלית קטן, די ציציות אַרויסגעשטעקט פון אונטערן וואַרעמען קאַמזויל, מיט אַ לאַנגער קאַפּאָטע און לאַנגע געקרייזלטע פּאות. ניט געקוקט אויף דער הלבשה איז ער געווען דאָך אַ פיינער משכיל.

זיין גרויסע דירה איז געשטאַנען צווישן בערל ברוידעס און שלמה׳לי אַקסעלראַד׳ס דירות. אין דער יוגנט איז ער געווען אַ מלמד, האָט זיך דערנאָך גענומען צו מסחר, און דווקא נישט קיין געווענטלעכער אין אונדזערע קאַנטן.

ער האָט זיך אַוועקגעלאָזט קיין אַסטראַכאַן אויפן קאַספּישן ים, און פון דאָרט באַזאָרגט די גאַנצע געגנט מיט געזאַלצענע געטרוקנטע פיש, טראַן און אַנדערע פּראָדוקטן. זיין פּאַרוואַלטער איז געווען שמואל מינצע-לאַה׳ס, אַ טייערער ייִד, מיין פאָטערס אַ ידיד.

ברוך מאַטלס פלעג אַוועקפאָרן פון בריטשאַן באַלד נאָך פּסח און צוריקקומען ערשט אויף חנוכה.

ווי געזאָגט, איז ברוך מאַטלס געווען איינער פון די ערשטע מיטגלידער אין דער קאָמיסיע פון אויפשטעלן אַ נייעם אויוון צו באַקן די מאַשין-מצות.

דאָס ערשטע וואָס ער האָט געטאָן איז געווען איינצוקויפן 600 זעקלעך מעל ביי באָריס בערנשטיין, גלויבנדיק אז פאר פסח וועט מעל שטייגן.

און ווירקלעך, יענץ יאָר איז ארויף מעל מיט א רובל אויף יעדעס זעקל.

קיין פאסענדע געביידע פאר דער געפּלאנטער פאבריק איז אין שטאָט ניט געווען, האָט מען באשלאָסן אויפצושטעלן א ספּעציעלע הילצערנע געביידע.

יוסי פיניעס האָט מנדב געווען דאָס גאנצע געהילץ פאר דער געביידע.

שלמה יאירס, אן ענערגישער תבואה-סוחר, האָט אויף זיך גענומען די אדמיניסטראַ-טיבע טייל פון גרויסן ווערק. א גאנצע פלעיאדע פון יינגערע און מיטליעריקע טרייע עסקנים, האָבן זיך ארייַנגעוואָרפן אין דער ארבעט. פארשייט זיך, שלא על מנת לקבל פרס.

פון דעמאָלט אָן האָט בריטשאַן געגאָסן פון מאשין-מצות אויף פסח. אָרעמעלייט זענען פארזאָרגט געוואָרן, ניט נאָר מיט מצות נאָר אויך מיט ארבע כוסות, אייער, שמאלץ, א.ד.ג.

די פאבריק האָט געגעבן אויף אלעמען.

שלמה לערנער

ארגענטינא

באמערקונג:

שרייבנדיק „אונדזערע רבנים האָבן פּשוט מורא געהאט אז זיי וועלן אָנווערן זייערע הכנסות", מאכט שלמה לערנער א גרויסן פעלער. מעגלעך אז די דעמלטיקע משכילים האָבן טאקע אזוי געמיינט, און אפשר האָבן זיי גלאט אזוי געזאָגט, כדי צו באקעמפן די רבנ'ים.

ווען איך בין אונטערגעוואקסן האָב איך געליינט די גאַנצע קאָרעספּאָנדענץ וואָס מיין פאָטער, ר' הערשעלי ז"ל, האָט געפירט מיט מערערע גרויסע רבנים אין רוסלאנד וועגן פיל ענינים, און צווישן אנדערע אויך וועגן מאשין-מצות, און דאָס בילד זעט אויס גאָר אנדערש.

אין בריטשאַן זענען דאַן געווען דריי רבנים: ר' יודעלע (ראבינאָוויטש), ר' דניאל (פינקעלזאָן) און מיין פאָטער ר' הערשעלע ז"ל. אין דער פראגע האָבן זיך די מיינונגען צווישן די דריי געטיילט, מיין פאָטער האָט נוטה געווען מתּיר צו זיין מאשין-מצות. ר' דניאל האָט געצווייפלט, און ר' יודעלע, וואָס איז בכלל געווען א מחמיר, האָט ממש מרעיש-עולמות געווען און בשום אופן ניט דערלאָזט מתיר צו זיין. על-כן האָט מען געמוזט זיך ווענדן צו גרויסע רבנ'ים (ניט נאָר צו ר' אלטער קאנסטאנטינער), כדי צו באקומען זייער הסכמה. ווער אָבער ס'האָט געקענט ר' יודעלען ווייסט ווי ווייט ער איז געווען פון עולם הגשמיות (מ'האָט געזאָגט אויף אים אז ער האָט קיין צורת מטבע ניט געקענט). און ווי גרויס איז די עוולה אים צוצושרייבן מחשבות וועגן הכנסות...

יעקב עמיצור

ז.

מעשים שהיו

נשף שהושבת

הימים הם ימי מלחמת העולם הראשונה, ימי קדרות מעיקה ודכאון מחפיר. הז'נדארמריה משתוללת: מחפשת, בולשת ומעלילה. כי מגבוה הרי יצאה העלילה הנמבזה, כי כל יהודי ברוסיה הוא בחזקת מרגל ועוסק בגילוי סודות המדינה לאויב. ואין יום שהז'אנדארמים לא יבקשו להם תואנות להתגולל על מישהו מתושבי העיר ולטפול עליו האשמות למיניהן. לילה אחד נתפסו עשרים ראשי-משפחה בערך, כבני ערובה והוגלו מהמקום.

על כך נוספה גם צרת המשתמטים מהצבא („ארנבות"), שלשם חיפוש אחריהם הגיעה לעיירה פלוגת ז'אנדארמים מיוחדת (על שם לבושם כונו בפי כל בשם „פעלצלעך". זו החלה מייד בפעולתה כדי לגלות את המשתמטים. כצעד ראשון הוכרז על עוצר-בית בשעות הערב והלילה, ואוי לו לאיש שהעז ויצא באותן השעות לפני פתח ביתו.

אך בני הנעורים לא נטו לקבל עליהם את הדין. בדרכים מדרכים שונות היו מערימים על הז'אנדרמריה ומפירים את תקנות העוצר. הם היו מוצאים להם שבילים נסתרים, עוברים בסמטאות נידחות ובחצרות אפלות, מטפסים על הקירות, מקפצים על הגדרות ו... נפגשים חבורות-חבורות ומבלים זמנם בנעימים. והמשתמטים — צמאי תנועה, כמהים למגע עם אנשים — אף הם הרהיבו עוז, ובחשכת הלילה היו יוצאים „לשאוף אויר צח ולראות פני אדם חי"...

אותו זמן בא לעירנו בחור צעיר למצוא לו בה מקלט עד יעבור זעם. מי הוא? למה איווה את עירנו למקום מושב לו? — דברים כגון אלה שלהם הם בבחינת סוד ואין נוהגים לשאול עליהם, ואפילו את מקום מגוריו בעיר לא נסינו לגלות. ורק זה נודע לנו מפיו, כי הוא שחקן, חבר לאחת הלהקות היהודיות הנודדות, שבימי המלחמה פסק קיומן לחלוטין מטעמים מובנים. לא עברו ימים מרובים ואותו בחור נקלט בחברתנו וכמעט שהיה לאחד מאתנו. אך נודע לנו כי אמצעיו הכספיים מוגבלים ביותר ושהוא נתון לחרפת רעב, החלטנו לערוך לו נשף קריאה ומשחק. וניגשנו במרץ לבצוע ההחלטה.

נשף-בימים ההם? כלום לא נסתתרה בינתם של היוזמים? וכי יש תקווה כלשהי שהדבר יצליח? חשדנותם של השלטונות כה גדולה, ויחסם לכל דבר יהודי, ובמיוחד למפעל תרבות יהודי, כה חמור, עד שאין להעלות על הדעת כי מישהו יטול על עצמו לטפל בקבלת רשיון לנשף יהודי פומבי. אך אפילו יימצא

האיש שיעז לבוא בדברים עם השלטונות בעניין זה, וייתכן שבעזרת „מתנת-יד" יעלה בידו לשדל את מי שצריך, והרשיון המבוקש יינתן — הרי יהיה בתנאי שהנשף ייערך ברוסית. ובשום פנים לא ביידיש, שכן חל עליה איסור חמור בכל רחבי רוסיה. ונוסף לזה הבחור דנן אינו „כשר" בתכלית ועליו להיזהר מ„עין רעה"... כל זה לא נעלם מעינינו; ידענו גם ידענו מה קשיים צפויים לנו וכמה מכשולים ותקלות נכונו לנו, אבל לא נרתענו.

החלטנו, אפוא, שהנשף לא יהיה פומבי. יגענו ומצאנו בית פרטי, ב״ת אחד החברים, משה קליבנר, שהוריו ניאותו — על אף הסיכון — להעמידו לרשותנו לעריכת הנשף. כרטיסים נמכרו, כמובן, מיד ליד ומתוך זהירות רבה וסודיות גמורה — והצלחת הנשף היתה כמונחת בכיסנו.

לשעה הקבועה התאסף הקהל וכבר עמדנו לפתוח את הנשף, והנה נפתחה הדלת והופיע י. א., יהודי מקורב לרשות ומפורסם כ„אוכל קורצא", ואתו נכנסו שלשה ז׳אנדארמים. הללו שמחו שמחה גלויה על המציאה הכשרה שנפלה לידיהם, מציאה שהיא שתיים: גם אסיפה בלתי חוקית וגם מספר משתמטים לא קטן.

קמה בהלה נוראה. רבים מהנאספים ניסו לברוח — מי דרך הדלת האחורית ומיד דרך החלון, מי שניסה להתחבא באחד החדרים הצדדיים ומי שרצה להתחמק מעיני הז׳נדארמים ופנה דווקא אל הדלת הראשית...

למזלנו היה הז׳אנדרמים וי. א. שתויים במדה גדושה. הצלחנו איך שהוא להפיס דעתם בסכום כסף לא קטן, והעניין טושטש.

והנשף? — הוא נתקיים כעבור שבועיים, לאחר שהרוחות נרגעו.

י. ע.

משפט לינץ׳

סתיו של 1917. ימי הזוהר של המהפכה עברו חלפו. שוב השתרר אי־שקט ברחוב, ובלב קיננה דאגה לעתיד. מצד אחד התקוממו גינראלים צאריים וניסו למגר את המהפיכה, ומצד שני הגבירו הבולשביקים לחצם על הממשלה הזמנית. החיילים שבחזית, עייפי מלחמה ואכולי געגועים לבית ולמשפחה, נלאו לחכות לשלום המקווה, וגדודים רבים נתפוררו מאליהם. חיילים עריקים שוטטו בדרכים ונשקם עמם. רפיון הידיים של השלטונות הורגש בכול, ואלמנטים מפוקפקים שונים הרימו ראש. בכמה ערים שברוסיה נערכו פוגרומים ביהודים. אימת פוגרום היתה מרחפת ותלויה גם על ראש יהודי בריצ׳אני.

בכפר הסמוך לעירנו, טאבאן, גדל בנו המאומץ של הפריץ, בעל האחוזה באקאל. הוא היה מפורסם בסביבתנו בחיי ההוללות שלו, ועוד יותר בשנאתו העזה ליהודים. כשפרצה המהפיכה נעלם הצעיר מן האופק ולא נודעו עקבותיו.

עתה חזר לכפרו בלי כל פחד וניהל בקרב האיכרים וגדודי-הצבא, שחנו בסמוך, הסתה בלתי מרוסנת נגד המהפיכה ונגד היהודים. עזר לו בכך קאסיאן, גנב ושיכור ידוע לשמצה בבריצ׳אני והסביבה. שבועות אחדים פעלו השניים והסיתו באין מפריע, עד אשר הצליחו לארגן מספר ניכר של איכרי הכפר, ועמם נתלוו גם מקצת מהחיילים. ערב אחד נכנסו העירה כדי לערוך פוגרום. מייד נשמעו הקריאות המפורסמות „הכו ביהודים — הצילו את רוסיה!״, יריות, ניפוץ שמשות, שבירת דלתות ושוד חנויות. הנוער היהודי יצא נגד הפורעים, הסובייט הזעיק את החיילים מהסביבה, שהיו נאמנים למהפיכה, והפוגרום דוכא בראשיתו. עוד באותו לילה נערכו חיפושים על ידי הסובייט, ובאקאל נתפס יחד עם שותפו קאסיאן. הם נכלאו באחד מחדרי הסובייט, וכמה בחורים הועמדו לשמור עליהם.

ההתרגשות בעיר היתה גדולה מאד. אנשים לא שכבו לישון, והרחובות המו כל אותו הלילה. למחרת בבוקר נתאסף המון רב של חיילים ותבעו מאת הסובייט כי הפורעים יימסרו לידיהם, והם יעשו בהם שפטים. אנשי הסובייט התנגדו לכך וניסו להשפיע על ההמונים ולהרגיעם, אך ללא הועיל, החיילים המשולהבים הסתערו על אנשי הסובייט, והללו היו נאלצים לסגת ולהימלט דרך הדלת האחורית. אז פרצו החיילים אל בית הסובייט, הוציאו את באקאל הצעיר ואת קאסיאן אל הרחוב, התנפלו עליהם במקלות ובקתות הרובים עד אשר נפלו חללים. רק אז נרגעו החיילים והתחילו מתפזרים.

כאן עלינו להזכיר את קאטיה גינצורג.

זו היתה אחת הדמויות המרכזיות שבעיר. לפי מקצועה היתה מיילדת מוסמכת. את כל זמנה הפנוי הקדישה לפעילות סוציאליסטית ומהפכנית וזכתה להיקרא בפי כל „סבתא של הריבולוציה בבריצ׳אני״. השפעתה על חוגי הנוער הלומד ועל המוני הפועלים היתה עצומה, ודבריה בהלכות הסוציאליזם נתקבלו על הכל ללא ערעור. כבר בראשית המאה הנוכחית החלה לארגן את הפועלים בעירנו, תחילה בחוגי-למוד והשכלה עצמית, ואחר-כך גם בתאים פרופסיונליים; בשנת 1905 אף הקימה מועצת-פועלים ואירגנה שביתה כללית חד-יומית ותהלוכה נגד השלטון הצארי. גם לאחר כשלון המהפיכה באותה שנה הוסיפה לפעול וקיימה רשת של חוגים חשאיים ללימוד בעיות הסוציאליזם ותנועת הפועלים. קנאית לדרכה ולוחמת אמיצה לדיעותיה, פעלה ללא רתיעה כדי להקנותן לחוגים נרחבים ביותר, והצלחותיה בכך היו ניכרות: כרוב הסוציאליסטים היהודים בני דורה היתה גם היא מתבוללת ולוחמת קיצונית בציונות על כל גילוייה.

לשיא פעילותה הגיעה קאטיה בשנת 1917 לאחר פרוץ המהפכה. היא הועמדה אז בראש הסובייט המקומי — „מועצת הפועלים, החיילים והאינטליגנציה בבריצ׳אני״, אשר התמודד לשפוך שלטונו על כל שטחי החיים החברתיים בעירנו המוניציפליים, הכלכליים והתרבותיים. אכן, אז כבר נתקלה בהתנגדותם הנמרצת של ארגוני הציונים החזקים, שהגבירו אף הם השפעתם על ההמונים.

כשכבשו הרומנים את ביסרביה שוב נתעורר עניין השניים שנפלו במשפט

לינץ׳. השלטונות הרומנים אסרו את קאטיה גינצבורג, והטילו עליה את האחריות למשפט-לינץ זה. היא נכלאה בבית-הסוהר שבחוטין והואשמה ברצח. מלכתחילה היה בדעתם של השלטונות במחוז לתת למשפטה של קאטיה כיוון פוליטי, אך משום-מה לא נעתר להם התובע הכללי, והוגש נגדה כתב אשמה פלילי.

17 חדשים היתה קאטיה עצורה בבית הסוהר ומחכה למשפט. אנשי העיר, חבריה וידידיה, עשו רבות והשתדלו בכל הדרכים אצל אנשי הרשות במחוז, כדי לבטל את המשפט או, לפחות, לשחררה בערבות ולא הצליחו. הדבר חרג גם מעבר לתחום המחוז: שאילתות נשאלו בפארלאמנט ובסינאט: סינאטורים התערבו והשתדלו במיניסטריון-המשפטים. אך דבר לא עזר.

להגנתה במשפט הועמדו סניגורים טובים, וביניהם הסיפר קונסטאנטין סטרה, עורך-דין ידוע-שם מבוקארשט וציר בפארלמנט, שהיה בימי נעוריו חבר-לדעה של קאטיה, ועתה התנדב ובא ללמד עליה סנגוריה. המשפט נמשך ארבעה ימים רצופים ונשמעו בו כשבעים עדים. ברם, המושבעים שהו בהתייעצותם דקות ספורות בלבד וזיכו את קאטיה.

אסתר עמיצור (שטיינהויז)

המשלחת הראשונה של קרן-היסוד

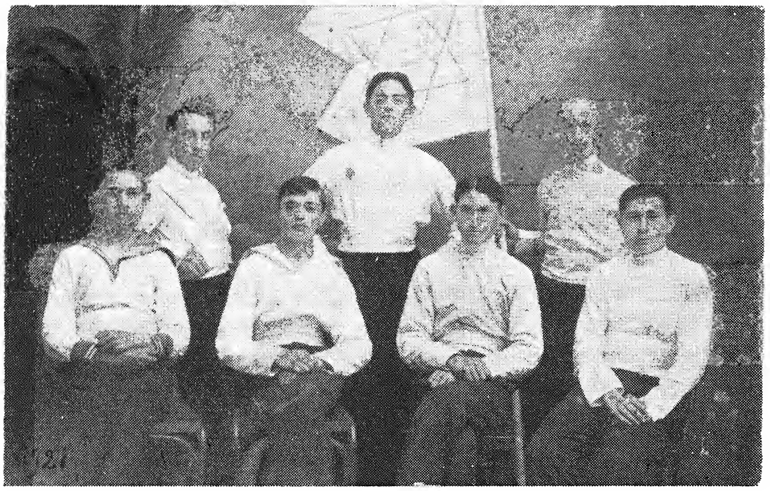
פעילותם הרבה של ציוני עירנו, ובמיוחד בשטח הקרנות הלאומיות, היתה ידועה וזכתה להערכתו של המרכז הציוני בקישינוב. ולא פחות מזה החשיבו שם את הלבביות שבה היו אנשי עירנו מקבלים את פני השליחים הציוניים. שליחים אלה ביקרו בה ברצון ורבים מהם אף נתקשרו קשרי ידידות עם ציוני עירנו.

עם בוא הידיעה על ביקורה הקרוב של משלחת קרן־היסוד הראשונה בעיר הוקם ועד לקבלת פניה ולארגון פעולתה המעשית. הדבר פורסם ברבים ובעיר החלה תכונה לקראת בוא האורחים.

גם אנו, חברי „המכבי", לא עמדנו מנגד וערכנו את שורותינו לקראת המאורע. התחלנו מתאמנים בתרגילי-סדר; הכינונו תלבושת אחידה — חולצות לבנות, מכנסיים כחול-כהה וחגורה תכלת-לבן; הותקן הדגל הלאומי: והרגשה של ערב־חג שרתה עלינו. גם נשף ספרותי־אמנותי הוכן.

בא היום. מבעוד בוקר הורגשה בעיר אווירה חגיגית, הנוער, עליז וצוהל, התרוצץ ברחובות כדי להשלים את ההכנות. רבים מהציונים התארגנו לצאת לקראת האורחים במרכבות, ואפילו תזמורת הוזמנה לשם כך. רבים מאנשי המקום תלו דגלים וקישטו בתיהם בשטיחים. דומני, שלא היתה עוד בעירנו תכונה רבה כל כך, חוץ אולי, מהתהלוכה החגיגית בימי המהפיכה. חברי ה„מכבי" היו צריכים להתכנס בשעות המוקדמות שלאחר הצהריים על מגרש הכבאים, ומשם לצאת בסך ולעבור ברחובות העיר. הכל היה מוכן, והלב רחב...

כשיצאתי לרחוב מייד לאחר האכילה החטופה כדי ללכת למצעד, הבחנתי

ועד מכבי על דגלו
ביום בא המשלחת הראשונה של קרן היסוד, בתלבושת החדשה של „מכבי" — 1922
יושבים (מימין לשמאל): ליקרמן ישעיהו, גוזמן יצחק, גיוולדר שאול, שילר ברוך.
עומדים: צ׳רקיס שלום, לרנר יוסף, צ׳רקיס מיכאל.

מייד בשינוי הגדול שהתחולל. ברחוב הראשי סבבו משמרות של חיילים רומניים מזויינים. הסמלים פקדו בצעקות להסיר את הדגלים ואת השטיחים, לא נתנו להתהלך בחבורות. חברי ה„מכבי", לבושי המדים, גורשו לבתיהם, ואחדים מהם אף ספגו מכות. הה, מה זה עוללו לנו? הלא המפקד־הקלונל הבטיח שיעלים עין?! נתברר שהפקודה באה מגבוה, בעטיה של מלשינות נמבזה... הכל בוטל: קבלת הפנים, המפגן, הנשף — רק כאב צורב נשאר בלב. כניסת המשלחת לעיר הושהתה וחבריה: ד"ר שברצמן, שלמה ברליאנד והרב שטרנברג מדומברובני, נעצרו בכפר הסמוך עד רדת הלילה.

ברם, הפעולה המעשית למען קרן־היסוד לא נפגמה. ונהפוך הוא: דווקא משום כך עברה ההתרמה בהצלחה גדולה מהמקווה.

אך בלב נשאר משקע מר לזמן ארוך מאד, ועד היום זכור אותו מקרה מעליב ומדכא.

מ. אמיץ

נאום באזני איש אחד

יום פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים, ד' ניסן תרפ"ה. החלטנו לחוג את היום הזה ברוב פאר. ראשית, מפני עצם חשיבותו של המאורע: הן לא דבר פעוט הוא פתיחת אוניברסיטה עברית ראשונה ויחידה בעולם, ומה גם שמקומה — ירושלים!...
שנית, ראינו בזה מקור עידוד והתרוממות הרוח לציונים עצמם ולהמוני העם כאחד, לאחר שנות השפל והאכזבה שבאו בעקבות התקוות הגדולות שתלינו בהצהרת באלפור.

עיבדנו, איפוא, תכניות נרחבות, שאת פרטיהן איני זוכר עוד, והתחלנו בהכנות לביצוען. אך עד מהרה באה המציאות וטפחה על פנינו, — נבצר מאתנו לשוות לחגיגות אותה צורה שעלתה בדעתנו תחילה, וזאת עקב סירובם של השלטונות לתת את הרשיון הדרוש לכך. רק לאחר התרוצצויות והשתדלויות רבות ניאותו סוף־סוף השלטונות והרשו לנו לערוך תפלה חגיגית בבית־הכנסת הגדול בשעות הבוקר, עם נאום אחד או שניים לכל היותר, ומסיבה חגיגית בערב באולם „התלמוד־תורה החדש", בתנאי שלא ישאו בו כל נאום.

אכן, קוצצה התכנית עד מאד, ואופיה ותוכנה נשתנו תכלית שינוי, אבל, באין ברירה, נאחזנו גם באפשרות זו שניתנה לנו, וניגשנו לבצעה, אם כי בלא התלהבות יתרה. רבים מאתנו פקפקו אם אמנם ייענו ההמונים ויבואו לתפילה החגיגית. עצם המאורע, אמרו, איננו כה קרוב לליבותיהם של ההמונים, ולא רבים הם היודעים להעריך את גודל חשיבותה של האוניברסיטה לעמנו. נוסף לכך, התפילה החגיגית תיערך בשעות הבוקר של יום חול רגיל, שעה שהכל טרודים בעסקיהם — ומי זה יסגור את חנותו או את בית-מלאכתו וייפנה לבוא לבית־הכנסת בשל דבר כה רחוק!?

והנה אתא בוקר. והמונים — אנשים, נשים וטף — נהרו לבית־הכנסת הגדול ומילאוהו עד אפס מקום. הושרו כמה מזמורי תהילים ונשמעו שני נאומים מפי הרב אפרתי ומפי משה גיוולדר, ששימש אז רב מטעם הממשלה. האוויר היתה חגיגית ורבת השראה, ורבים בירכו איש את רעהו בברכת „לשנה הבאה בירושלים".

גם המסיבה החגיגית שנועדה לאותו ערב עוררה בנו בתחילה ספקות לא מעטים: מסיבה ציונית — ולרגל מאורע כה חשוב — וללא כל נאום, היתכן?... והרי עיקר מטרתה לעשות פומבי לרעיון הציוני. לבטל את המסיבה, כדעת חברים מעטים, לא רצינו, אך מן ההכרח היה לצמצם את המסגרת בכלל ואת מספר המוזמנים למסיבה זו, כך שרק אנשי שלומנו, ציונים פעילים, יקחו בה חלק. אך לא! נתבדינו גם הפעם. באו רבים, וביניהם גם כאלה אשר לא פיללנו לראותם במסיבה ציונית. ואם לא יכולנו למלאה תוכן ציוני כאשר רצינו, שקדנו הפעם ביותר על קישוט המקום ולהעלות בו אורות

רבים. על מלאכה זו ניצח ברוך יקיר, ממורי הת"ת, שלא נמנה דווקא עם הציונים הפעילים.

ישבנו, איפוא, שרנו משירי ציון, נהנינו מ„השלחן הערוך", אך הלבבות לא התחממו. האלם שנגזר עלינו היה מעיק ומדכא. נמצא מי שהוא מהיושבים בראש השלחן שהציע לנאום. מאחר שבמסיבה אין אף נציג של השלטונות. אך רבים מהנוכחים התנגדו לכך. תוך כדי ויכוח פנה יעקב שטיינהויז אל חיים גולד, שהיה מראשי המתנגדים לנאום והשמיע באזניו דברים על התרבות העברית הקמה לתחיה ועל מקומה של האוניברסיטה ותפקידה בתהליך תחיה זה. כדי לשוות לדברים של שיחה פרטית פנה יעקב שטיינהויז אל חיים גולד בשמו הפרטי, ולאמיתו של דבר נתגלגלו הדברים והיו לנאום חגיגי אשר עזר בהרבה להפיג את רגש המרירות שבלב.

פתאום היתה רוח אחרת מסביב. המסובים נתעוררו. פרצה שירה אדירה, נשתלבה יד ביד, וזרוע-בזרוע, הרגליים נתרוממו מאליהן ונתלקח הריקוד. עד שעה מאוחרת בלילה בילינו תוך השראה והתרוממות הרוח.

י. ע.

די פטירה פון דר. הרצל

אין מיין געבורט שטעטל בריטשאן (בעסאראביע) האָט ווי אין אלע גרויסע שטעט און שטעטלעך איבער דער גאנצער וועלט, פונקציאָנירט א ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע.

באלד נאָך דעם ערשן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל אין 1896טן יאָר האָט מען אין אונדזער שטעטל געגרינדעט א ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע אונטער דעם נאָמען „שערי ציון".

באוווסטע אינטעליגענטע פערזענליכקייטן אין יענער גרויסער עפּאָכע, האָבן גרינטלעך פארשטאנען דעם הייליקן און פּאָליטישן ציוניזם. און פון איין אסיפה צו דער צווייטער האָט זיך מ'ט דעם גרעסטן אימפּעט צעוואקסן דער הייליקער בוים, וואָס דר. בנימין זאב הערצל ע"ה האָט פארפלאנצט אין יעדן יידישן הארץ.

יעדן שבת בייטאָג איז געווען איינגעפירט זיך צוזאמענצוקומען אין „שערי ציון" צו הערן ריידן, און ווי אויך די יידישע נייעס פון דער גאנצער וועלט בכלל און ציוניסטישע נייעס בפרט וואָס די צייטונגען „פריינד" און „הצפירה" האָבן געבראכט, און דער שבת'דיקער עולם פלעגט זיך מיט גרויס יראת הכבוד איינהערן.

צום צווייטן ציוניסטישן קאָנגרעס וואָס האָט באדארפט פאָרקומען, האָט מען ביי א ספּעציעלער פארזאמלונג דערוויילט די פאָלגענדע צוויי דעלעגאטן: דעם גרויסן גאון און וועלט-מענטש ר' משה רייציס און ר' אברהם קליינמאַן, און ערשט פון דאן אָן האָט זיך די באוועגונג צעבליט און מעכטיק אויסגעוואָקסן אזוי, אז

וועלוויל־וויליאם קיזשנער (ניו־יארק)

מען האָט געמוזט דינגען א שטענדיקע היים דעם גרויסן „זאל״ ביי מאָטיע קרעמער (צעראָלניק) ווו מען פלעגט פראוועו חתונות, כדי דאָרטן דורכצופירן די אסיפות.

אין א שיינעם יולי־טאָג פון 1904, האָט ווי א דונער פונעם לויטערן הימל געטראָפן די טרויעריקע ידיעה וועגן דער פטירה פון דר. בנימין זאב הערצל ע״ה. פון דער שרעקלעכער בשורה זענען אלע יידן אבלים געוואָרן...

א בריוו איז אין עטליכע טעג ארום אָנגעקומען פון דעם ציוניסטישן קאָמיטעט, אדרעסירט צום קאזיאָנעם ראבינער הער בארשטשעווסקי וועגן דיזר גרויסער אבדה, מ׳זאָל פאררופן א טרויער־פארזאמלונג דורכצופירן די הזכרה און עס וועט קומען א ספעציעלער רעדנער אדרעסירן דעם טרויער־אָוונט.

בארשטשעווסקי האָט באלד דורך זיין שטענדיקן שליח ר׳ חיים גודמאן (טשארני פוי) געשיקט צו ר׳ משה רייציס, ר׳ מענדל מארגאָליס, אברהם קליינמאן, ר׳ משה שלמה שמחה׳ס, אז זיי זאָלן למען השם באלד קומען וועגן א טרויעריקן ענין.

אויף דעם דריטן טאָג אינדערפרי איז אָנגעקומען דער ספעציעלער שליח (אויב מיין זכרון דינט מיר נאָך, איז זיין נאָמען געווען כאזאנאָוו) האָט מען אים געפירט צו ר׳ מענדל מארגאָליס פאר א צייטווייליקער היים.

דער טרויער־אָוונט איז פאררופן געוואָרן דורכצופירן די הזכרה אין דער

גרויסער שול, ווו עס איז געווען איבערגעפּאַקט מיט מענער און פרויען אין דער ווייבערשער אָפּטיילונג.

ווען דער קאַזיאָני ראַבינער בארשטשעווסקי האָט מיט דער הילצערנער יד פון שולחן געגעבן א קלאַפּ אין דעם לעדערנעם קישעלע, האָט דאָס באַלד געפירט צו אָרדנונג, אז מען האָט געהערט דעם מאָנאָטאָנעם טיק-טאַק פון דעם אַלטן וואַנט-זייגער, און ער האָט פאַרגעשטעלט דעם ספּעציעלן שליח — הער כאַזאַנאָוו.

— תהי... נשמתו... צרורה בצרור החיים! — אזוי האָט ער אָנגעהויבן מיט א צעבראָכענעם געמיט, אז ס׳איז געפאַלן א שרעקליכער פּחד אויף דעם גרויסן עולם.

ווי נאָר ער האָט פאַרענדיקט די פינף מ׳סטישע ווערטער איז ר׳ מענדל מאַרגאָליס געוואָרן שרעקלעך היסטעריש און ס׳איז איבערגעשלאָגן געוואָרן דער רעדנער פאַר אייניקע מינוט צייט, ביז דאָקטאָר הויכמאַן האָט ר׳ מענדלען באהאַנדלט און בארואיקט...

ווען דער רעדנער האָט פאַרענדיקט זיין איינדרוקספולען הספד, האָט מען ערשט אויפסניי אָנגענומען די צ׳יוניסטישע שבועה „אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני...

אז ר׳ מענדל מאַרגאָליס האָט זיך געפילט א ביסל בעסער, האָט ער זיך אויפגעשטעלט און זיך אנטשולדיקט פאַר דעם גרויסן עולם פאַר זיין איבעררשלאָגן און געבעטן ביי ר׳ משה שלמה שמחה׳ס, ער זאָל אים שניידן קריעה נאָך אונדזער אומפאַרגעסלעכן גרויסן שעפער פון דעם הייליקן און פּאָליטישן ציוניזם בנימין-זאב הערצל ע״ה.

ר׳ מענדל מאַרגאָליס, משה רייציס, אברהם קליינמאַן און משה שלמה שמחה׳ס האָבן געזאָגט קדיש...

וועלוול קיזשענער

„מ׳איז מודיע דעם עולם״

ווי אין אלע אנדערע שטעט און שטעטלעך אין בעסאַראַביע איז אויך ביי אונדז געווען איינגעפירט דער מנהג פון „שרייען״.

ווער האָט עס בעדאַרפט אנאָנסן, אפישעס, מודעות? מ׳האָט ארויסגעשיקט דעם „שרייער״, ער איז דורכגעגאַנגען די הויפּט-גאַסן, זיך אלע מאָל אָפּגעשטעלט און אויסגערופן וואָס מען דאַרף צו וויסן טון דעם עולם: „מ׳איז מודיע דעם עולם אז ס׳איז אראָפּגעקומען א סוחר מיט שיך און פאַרקויפט ביליק״. „א טרעפער א באַרימטער איז געקומען, א חזן א גרויסער וועט דאַווענען שבת, יידיש טעאַטער וועט שפּילן, זיידע הערצקעס האָט אָנגעבראַכט גוטן וויין אויף ארבע כוסות״ — אלץ איז מודיע דער „שרייער״. אויך די אָרטיקע חברות און אָרגאַניזאַציעס באַנוצן

זיך מיט אים צו פארעפנטליכן זייערע פאראנשטאלטונגען און פארזאמלונגען. בקיצור, אָנעם „שרייער״ האָט קיין זאך זיך ניט געקענט אָפּטון אין שטאָט.

דאָס שרייערײַ איז געווען זער א שווער פאך און ניט קיין סך האָבן אים געקענט אָנהאלטן א לענגערע צייט. עס זענען אָבער געווען אזוינע וואָס האָבן זיך לענגער באשעפטיקט דערמיט און האָבן אפילו מיט דער צייט זיך אויסגעארבעט א באזונדערן שטייגער פון „שרייען״. לאָמיר דאָ דעמאָנען דריי פון זיי.

פסח שרייער

א קליין יידל מיט א ווייסער באָרד און מיט א שארף קלינגנדיק קול, וואָס האָט זיך געלאָזט הערן פון איין עק גאס ביזן צווייטן. ווי די אנדערע שרייערס איז ער געווען אויך א טרעגער דערצו אָבער מיט א וועגעלע און א פערדל. פלעג ער אויסשרייען, פאַרנדיק אין וועגעלע. ווי נאָר אָבער ער האָט אָנגעהויבן שרייען, האָט דאָס פערדל זיך דערשראָקן און אָנגעהויבן לויפן. פסח פלעג מיט גרויס מי איינהאלטן דאָס פערד, פארגעזעצט דאָס „שרייען״ און דערביי צוגעלעגט קללות אויפן פערדל, נעבעך. „מ׳איז מכריז ומודיע, אז מ׳האָט פארשפּארט די טשערעדע, טפררו, כאָלערע! — ביי שטעפּאנאקי אין דער אבארע, ווער באגראָבן מיט אים אינאיינעם״... עולם האָט, פארשטייט זיך, פון אזא „שרייען״ ווילד הנאה געהאט...

לייביש קאטינקע

לייביש פלעג זיין שרייערײַ אויסזינגען. ער איז געווען באגאבט מיט א זעלטן-שיינער טענאָר-שטימע, און ס׳איז געווען אן אמתער פארגעניגען אים צו הערן זינגען. ליידער, פלעג ער — באזונדערס אין די שפּעטערדיקע יאָרן — זער ווייניק זינגען. ס׳האָט זיך פשוט ניט געזונגען...

איינמאָל, ווען ער איז נאָך א יונגער בחור געווען, איז ער ביינאכט געשטאנען אויף דער טארהאוויצע אלס נאכט-וועכטער ביי די ארבוזעס און האָט זיך צעזונגען. האָט אים געהערט דער דירעקטאָר פון א יידישער טעאטער-טרופּע, וואָס האָט דעמאָלט באזוכט ביי אונדז אין שטאָט. ער איז געווען באגייסטערט פון זיין זינגען, האָט אים פאַרגעלעגט ער זאָל מיטפאָרן מיט זיין טרופּע, אים צוגעזאָגט די בעסטע באדינגונגען. אָבער לייביש האָט זיך אויסגעלאכט און געענטפערט: „און די בריטשאנער ארבוזעס, וואָס וועלן טון אָן מיר?״

אין די שפּעטערדיקע יאָרן פלעג ער עס דערציילן מיט א געלעכטער פון צוריקגעהאלטענער חרטה. אז עס פלעג קומען א חזן אויף א שבת איז לייביש, פארשטייט זיך, געווען פון די ערשטע, וואָס זענען געקומען הערן. ער פלעג דעמאָלט זאָגן: „איי, ווען איך קען זיין „עברי״, וואָלט איך אייך באוויזן וואָס הייסט דאווענען... אוי, וואָלט איך געדאווענט!״... קיינער האָט ניט געצווייפלט אין דעם, עס האָט געפעלט בלויז דאָס ביסל „עברי״...

איציק לץ

איציק לץ האָט אָנגעהאַלטן דאָס „שרייערײַ" א גאַנץ לאַנגע צייט. געווען איז ער א הויכער, ברייט-ביייניקער, פעסטגעבויטער יונג מיט א קינדיש-גוטמוטיקן שמייכל און מיט א פּאָר אויסגעלאָשענע אויגן — און איז געווען א בלוטיקער אָרעמאַן. דאָס „שרייען" איז אים די ערשטע צייט אָנגעקומען שווערלעך. ער פלעג איבערקערן די ווערטער און זיי אויסמישן אין איין קאַשע, אזוי אז ניט איינמאָל איז שווער געווען צו וויסן וואָס ער רופט אויס. שפּעטער, אָבער, האָט מען אים ניט באַדאַרפט צוויי מאָל זאָגן וואָס צו „שרייען"; ער פלעג שוין אפילו אליין די נויטיקע ווערטער געפונען. זיין ארבעט פלעג ער טון בשלמות, מיט פולער אחריות און אַלץ מיט א שמייכל, אָט גלייך ער „שרייט" פאַר פאַרגעניגן.

איינמאָל, אין א זומערדיקן דאָנערשטיק נאָכמיטאָג, איז ער געשטאַנען און געוואַרט אויף עפּעס א פאַרדינסטל. דעם גאַנצן טאָג האָט ער געוואַרט, און ס'איז נישטאָ געאַרביט: ניט טרעגעריי, ניט שרייערײַ. פּלוצים האָט ער א געשריי געטון: „מ'איז מודיע דעם עולם", ווי געוויינלעך האָט יעדער אין גאַס זיך אָפּגעשטעלט צו הערן וואָס רופט אויס דער „שרייער", און איציק שרייט אויס: „מ'איז מודיע דעם עולם אז כ'האָב ניט אויף שבת", און דערביי האָט ער זיך הויך צעלאַכט — א שפּאַס, הייסט עס, האָט ער געמאַכט. עולם האָט אויך געלאַכט, אָבער איציק האָט שוין דאַן געהאַט אויף שבת...

י. ע.

אין פּאַגראָם־שרעק

ס'איז געווען חנוכה 1906. דינסטיק — דער געוויינלעכער יריד-טאָג, און דאָס מאָל איז טאַקע געווען א היפּשער יריד. ס'איז ערב זייערע חגאות, און די פּויערן פון ארום קומען מאַסנווייז אין שטאָט פאַרקויפן און איינקויפן.

געוויינלעך קוקן יידן ארויס אויף אזא טאָג. די לעצטע צוויי-דריי יאָר, אָבער נאָכן קעשענעווער פּאָגרום אין 1903 און די גרעסערע צאָל פּאָגראָמען אין יאָר 1905, גנב'עט זיך אין אזוינע טעג אריין אין הארצן אויך א באַהאַלטענע אומרואיקייט: ווער ווייסט מיט וואָס אזא טאָג קען זיך, חלילה, ענדיקן... יעדער פּויער, וואָס קומט אריין אין קראָם, איז, פאַרשטייט זיך, אָנגעלעגט, אָבער צוזאַמען מיט דער האָפענונג אויף פּדיון דערוועקט ער אויך א געוויסן חשד...

אָבער דער טאָג איז אריבער גאַנץ רואיק. ס'זענען שוין די שפּעטע נאָכמי-טאָג-שטונדן. די נאַכט פאַלט צו. די קראָמען האָבן זיך אויסגעליידיקט פון קונים. פיל פּויערן זענען שוין אהיים געפאָרן. יידן, מידע אָבער צופרידענע, האָבן פריי אָפּגעאָטעמט. אָט באַלד וועט מען שוין קענען אהיים גיין, זיך אָפּרוען נאָכן רוישיקן יריד.

פּלוצלינג האָט אויסגעבראָכן א טומל, א געלויף, געשרייען. יידן דערשראָ-

קענע, ניט ווינסדיק וואָס ס'איז געשען האָבן פיבערהאפט שנעל אָנגעהויבן שפּאַרן די קראָמען. פרויען ברעכן ציטערדיק די הענט און קוקן מיט פּחד אין דער ריכטונג פון מארק, פון וואנען דער טומעל איז געקומען.

ס'האָט זיך ארויסגעוויזן, אז צוויי אָנגעטרונקענע פּאָליציאנטן (סטראזשני-קעס) זענען ארויס אין גאס, אויפן סאמע מיטן מארק, האָבן אנטבלויזט זייערע שווערדן, האסטיק געפאָכעט מיט זיי אין דער לופט, אויסרופנדיק דערביי דעם באקאנטן שווארץ-מאה'דיקן לאָזונג : „שלאָג די יידן — ראטעווע רוסלאנד!"

עטלעכע יידישע בחורים האָבן זיך אויף זיי א וואַרף געטאָן, ארויסגענומען פון זייערע הענט די אנטבלויזטע שווערדן און זיי אָפּגעפירט אין פּאָליציי-אמט (וואלאסט), באגלייט פון א גרויסער צאָל יידן. אויפן וועג האָבן זיך צוזאמענגע-קליבן אויך א גרויסע צאָל פון די איבערגעבליבענע פויערן. ביים פּאָליציי-אמט זענען זיי צו הילף געקומען עטליכע פּאָליציאנטן. די פארהאלטענע סטראזשניקעס, ווי אויך א טייל פון די פויערן, האָבן מיט אמאָל באקומען קוראזש און באלד האָט צווישןביידע מחנות אויסגעבראָכן א בלוטיקער געשלעג. איינער א בחור האָט דערלאנגט א סטראזשניק מיט א „לישניע" איבערן קאָפּ, און יענער איז געפאלן א טויטער. ווער איז געווען דער בחור, איז געבליבן א סוד, וואָס נאָר וויניקע האָבן אים געוווסט. די פויערן זענען זיך צעלאָפן. די סטראזשניקעס האָבן זיך צוריקגע-צויגן, און די יידן זענען אומרואיקע זיך צעגאנגען. ביינאכט האָט די פּאָליציי ארעסטירט דעם קצב משה קארלאן (ראבוי) און אים באשולדיקט אין דערמאָרדן דעם סטראזשניק. ער איז טאקע באלד איבערגעפירט געוואָרן אין כאטינער טורמע. ווו ער איז חדשים לאנג אָפּגעזעסן.

ס'איז לייכט זיך פאָרצושטעלן די געדריקטע שטימונג און דער פּחד, וואָס האָט באהערשט די יידישע באפעלקערונג. מ'האָט זיך געגרייט צו אלעמען. מ'האָט „געזאָרגט" אז די אָרטיקע מאכט זאָל ניט אויפהויבן קיין צו-גרויסן רעש ארום דעם פאל, און אז דער סטראזשניק זאָל באערדיקט ווערן „שטיל". די זעלבסטשוץ איז געשטאנען גרייט אויף יעדן פאל. אז די ערשטע טעג זענען אריבער, האָט מען גענומען זאָרגן פאר דעם ארעסטירטן.

יענעם ווינטער איז משה קארלאן געשטאנען אין צענטער פון דער געזעל-שאפטלעכער זאָרג. די סאָציאליסטן האָבן אין אים געזען א העלדישן קעמפער קעגן צאריזם. אנדערע — אן אומשולדיקן קרבן פארן כלל ; אלע האָבן געוווּסט וואָס ער קומט אָפּ פאר זיי. ס'האָט זיך געגרינדעט א קאָמיטעט, וואָס האָט פאר-שאפט די נויטיקע מיטלען אויף „ארויסצוראטעווען משה קארלאן פון גוישע הענט".

די „מיטלען" האָבן געווירקט, און משה קארלאן איז נאָך 6—7 מאָנאטן באפרייט געוואָרן אָן א משפט. דער פּראָקוראר האָט גלאט „ניט געפונען די נויטיקע באווייזן אים צו באשולדיקן"...

דער טאָג פון זיין באפרייאונג איז געווען אן אמתדיקע שמחה ביי אלע שיכטן פון בריטשאנער יידן.

י. שטיינהויז (עמיצור)

עפיזאָדן פון מיין שטעטעלע

כ׳בין אלט געווען 5 יאָר, ווען ס׳האָט אויסגעבראָכן די באָלשעוויסטישע רעוואָלוציע. מיר האָבן דאַן געוווינט ביי דער יעדינעצער בריק, און איך געדענק קלאָר ווי אזוי די יידן זענען ארומגעגאנגען דערשראָקענע, פארכמורעטע, און זיך געשושקעט. כ׳האָב דאַן בשום אופן ניט געקאָנט פארשטיין וואָס זיי האָבן געמיינט מיט די ווערטער „פאָניע איז אראָפּ פונם בענקל!״.

דערנאָך זענען געקומען טעג ווען די רוסישע ארמיי האָט אָנגעהויבן צו פארלאָזן בעסאראביע. טאָג און נאכט האָבן זיך געצויגן פאָלקן פון קאָזאקן און טשערקעסן, באגלייט מיט שווערע און גרויסע משא-אויטאָס און רוישיקע מאָטאָציק-לעטן, וועלכע מ׳האָט גערופן „פליאָטקעמאכערס״...

היינט, נאָך אָפּגעלאָפענע 43 יאָר, זע איך נאָך אין מיין זכרון די יידענעס וואָס האָבן מיט די פארטוכער געווישט די נאסע פארוויינטע אויגן — דאָס זיינען זיכער געווען מאמעס וואָס האָבן געהאט זייערע זין אין די קאזארמעס, אָדער אין פייער פון די פראָנטן פון דער גרויזאמער מלחמה.

פּטור געוואָרן פון די רוסן, איז בריטשאַן אָקופּירט געוואָרן פון די עסטריי-כער. די באציאונג פון די אָקופּאנטן, אין גאנץ בעסאראביע, וועלכע איז דערקלערט געוואָרן אלס „דעמאָקראטישע רעפּובליק פון מאָלדאוויע״, איז געווען זייער א גוטע. אָבער, אזוי ווי דאָס געדויערט קיינמאָל ניט צו לאנג איז בעסאראביע, לויטן ווערסאליער טראקטאָט, אנעקסירט געוואָרן צום אלטן רומענישן קעניגרייך.

און דאַן האָט זיך אָנגעהויבן א טרויעריק קאפּיטל אין דער געשיכטע פון דער בריטשאנער קהילה. די אומגעהויער-גרויסע שנאה פון די רומענער צו די יידן און די רוסן האָט פאראליזירט דעם נאָרמאלן גאנג פון יידישן לעבן און פארוואנדלט בריטשאַן אין א טויטער שטאָט. דאָס לעבן איז געוואָרן ביטער און פינצטער. גרויס איז געווען דאָס אָרעמקייט אויף דער יידישער גאַס.

נאָך א פּאָר יאָר פון פינצטערניש, האָט ווידער אָנגעהויבן ליכטיק ווערן אויף דער יידישער סטעזשקע. די יידישע ענערגיע און וויטאליטעט האָבן זיך ווידער געלאָזט מערקן, און די אלגעמיינע לאגע האָט זיך אָנגעהויבן צו פארבעסערן.

✶

מיינע חברים פון קינדהייט און יוגנט — יוזיק טראכטענבערג און יוזיק לאנדאו — האָבן פון קליינערהייט געהאט נייגונג צו פּאָעזיע. יוזיק טראכטענבערג האָט אין יענער צייט פארעפנטלעכט א ליד, איך גלויב אַז ס׳איז געווען אין „אונדזער צייט״, פון קעשענעוו. דאָס ליד האָט ער אָנגעהויבן מיט פאָלגנדיקע ווערטער:

„מיין שטעטעלע בריטשאַן,
גרויס ווי א שפּאַן,
מיט א שעף א מאלדאוואַן״.

וואָס מיט יוזיק טראַכטענבערג איז געוואָרן, ווייס איך ניט. מ׳זאָגט, אז ער לעבט ערגעץ-ווו אין רוסלאַנד.

וואָס שייך יוזיק לאַנדאו, האָט ער, ווי צענדליקער אנדערע, עמיגרירט קיין בראַזיל, און לעבט אין ריאָ דע זשאַנעיראָ. דאָ איז ער באַקאַנט אלס פּאָעט — דער פּאָעט י. לאַנדע, אויטאָר פון בוך „ליכטיקע קאַיאָרן", וואָס איז דערשינען אין 1959, אין ריאָ דע זשאַנעיראָ.

איינע פון זיינע לידער איז געווידמעט זיין מוטער, וואָס איז אומגעקומען אויפן וועג קיין טראַנסניסטריע, אין 1942.

✶

ווער פון בריטשאַן געדענקט ניט דעם כלי-זמר פּוי מיט דער פליייט? און די לעצטע פון די דרייסיקער יאָרן איז ער שוין געווען אלט, קראַנק און צעבראָכן. איינמאָל האָט ער באַזוכט דעם דאָקטאָר אברהם טראַכטענברויט, ער זאָל אים אונטערזוכן.

— פּוי — האָט דער דאָקטאָר אים געזאָגט — איר האָט וואַסער אין בויך.

— האָסט א טעות, אברהם — האָט פּוי אים געענטפערט — ס׳איז ניט קיין וואַסער, ס׳איז אַלקאָהאָל...

✶

אין דרום-זייט פון בריטשאַן, אויף דער ליפּקאַנער גאַס, קעגן דער שטוב פון דוד-יאָסל קירזשנער, האָט זיך געפונען די שוסטערישע קלויז.

דאַכט זיך אז אין יאָר 1928 האָט מען געשענקט דער קלויז א ספר-תורה. האָבן די שוסטערס איינגעאָרדנט א גרויסע שמחה. פון שבת-צו-נאַכטס ביז דינסטיק אינדערפרי, האָט מען געגעסן, געטרונקען און געטאַנצט. און מיט זיי האָט זיך אויך געפרייט קאָסטאַקע דער שוסטער, וואָס האָט גערעדט א גוטן יידיש און געלעבט נאָר צווישן יידן. האָט אימיצער אים א פרעג געטאָן:

— מילא, די יידן פרייען זיך, מ׳האָט זיי געשענקט א ספר-תורה, אָבער וואָס טוסטו דאָ, ביסט דאָך ניט קיין ייד?

— אמת, האָט ער געענטפערט — קיין ייד בין איך טאַקע ניט, אָבער א שוסטער בין איך?...

✶

די מאַמע איז געווען א פּרעפעקטע, האָט פאַרקויפט הינער אין סאַמע האַרץ פון דער שטאָט, און איר זון איז געווען א טרעגער. גערופן האָט מען אים גאָדל ממזר.

איינמאָל האָבן מאַמע און זון זיך צעקריגט אינמיטן מאַרק און זיך געשאָלטן מיט טויטע קללות, ביז די מאַמע האָט אויסגעשריגן, אז אלע זאָלן הערן:

— גאָדל, ווער ס׳ווייסט ניט דעם אמת, אָבער איך ווייס דאָך אז דו ביסט א ממזר!

✶

אין די דרייסיקער יאָרן האָבן צענדליקער בריטשאנער משפחות עמיגרירט, ווער קיין נאָרד-אמעריקע, ווער קיין ארגענטינע, פערו, בראזיל און אנדערע לענדער.

אָנהויב יאָר 1931, האָב איך פארלאָזט בריטשאן און בין אָפּגעפאָרן קיין בראזיל.

אין מיינע אויגן איז בריטשאן קיינמאָל אזוי שיין ניט געווען ווי אין יענעם מאָמענט, ווען כ׳האָב עס געזען צום לעצטן מאָל. הגם כ׳בין ארויסגעפאָרן מיטן געדאנק צו מאכן געלט אין בראזיל און דערנאָך זיך אומקערן קיין בריטשאן, האָב איך דאָך אינסטינקטיוו געפילט, אז כ׳האָב זיך דאן געזעגנט אויף אייביק מיט מיין שטעטעלע, מיט די פריינט, באקאנטע, שכנים און אלע יידן. צום גרויסן אומגליק האָט דער אינסטינקט מיך ניט אָפּגענארט. בריטשאן, דאָס אמאָליקע בריטשאן, דאָס לעבעדיק-פריילעכע, אינטעליגענטע און הארציקע בריטשאן, איז חרוב געוואָרן, עקזיסטירט ניט מער. די עטלעכע טויזנט יידן, די טייערע בריטשאנער יידן, זענען נעבעך אומגעקומען... פארוואָס? פאר וועלכע זינד? ווער קאָן פארשטיין גאָטס וועגן?...

ריאָ-דע-זשאנעראָ נעלסאָן ווײַנער

דער „ארגון יוצאי בריצ׳אני אין ישראל"

אין ישראל געפינט זיך א היפשע צאָל בריטשאנער; א טייל פון זיין זענען אהערגעקומען נאָך ווייט פארן אויפשטיין פון מדינת ישראל. דאָס זענען געווען מערסטנס יוגענטלעכע עולים, באאיינפלוסטע פון ציוניסטישן געדאנק און פון דער חלוצישער באוועגונג. זיי זענען געקומען מיט אויסגעבילדעטע און מיט פעסט-געשטעלטע אָנשויאונגען. נאָך פון חוץ לארץ האָט יעדער פון זיי אָנגעהערט צו א באשטימטער אידעאישער באוועגונג, אין וועלכער ער האָט זיך איינגעראַמט, קומענ-דיק אין לאנד. על כן איז דעמאָלט ניט געווען קיין באדערפניש צו שאפן פאר זיי א באזונדערע אָרגאניזירטע קערפּערשאפט ווי א לאנדסמאנשאפט.

גאנץ אנדערש האָבן אויסגעזען די וואס זענען אנגעקומען נאכן אנטשטיין פון דער מדינה, מיטן גרויסן שטראָם פון סטיכישער עליה. כאָטש זייער צאָל איז געווען גרויס, האָבן זיי זיך אין דער ערסטער צייט געפילט איינזאם און פאר-פרעמדעט אין די שווערע באדינגונגען פון א נייעם עולה. זיי האָבן געמוזט מיט אייגענע כוחות דורכשלאָגן א וועג כדי זיך איינצופאסן אין דער נייער ווירקלעכקייט.

ועד ארגון בריצ׳ני בישראל — 1961

יושבים מימין לשמאל: 1. וייסברג שלמה, 2. גב׳ הוכמן דבורה, 3. גב׳ רכטר אסתר, 4. אמיץ מיכאל (מזכיר).

עומדים: 1. הורביץ יוסף, 2. אבן עזרא מנחם, 3. חורש שמואל (יו״ר), 4. עמיצור יעקב, 5. גנסין יהושע.

יעדער פון זיי האָט איבערגעלעבט טעג פון האָפענונגען און אנטוישונגען און זיך שווער געמאַטערט אין — ווי ס'האָט זיך אים געדאכט — אויסזיכטלאָזע זוכענישן.

פאַר זיי איז עס נויטיק געווען צו שאַפן דעם „ארגון יוצאי בריצ'אני", וואָס זאָל מיטהעלפן דעם נייעם עולה ווי ווייט מעגליך סיי מאַטעריעל, סיי מאָראַליש.

דעם שטויס צו גרינדן דעם ארגון האָט געגעבן דער באַזוך פון ה' יוסף קעסלער (קעסטעלמאַן), דער זון פון חוה און איצי שוחט.

יוסף קעסלער האָט אין דער הינזיכט גרויסע דערפאַרונג. חוץ דעם וואָס ער איז א פאַרדינסטפולער עסקן, שלא על מנת לקבל פרס, אין אייניקע ציוניסטישע און יידישע ארבעטער-אינסטיטוציעס אין אמעריקע, איז ער אויך יאָרנלאַנג געשטאַנען אין דער שפּיץ פון בריטשאַנער רעליף אין ניו-יאָרק, און ער האָט אנטוויקלט א פרוכטבאַרע און היפּש-פאַרצווייגטע טעטיקייט לטובת די געזעלשאַפטלעכע אנ-שטאַלטן אין בריטשאַן, פאַר דער מלחמה, און פאַר דער שארית הפליטה נאָך דער מלחמה. (פּרטים — אין ארטיקל איבערן רעליף און זיין טעטיקייט).

אינעם קבלת-פנים-אָוונט לכבוד ה׳ יוסף קעסלער, דעם 5-טן מאי 1951, אין תל-אביב, האָבן זיך באטייליקט עטלעכע צענדליק בריטשאנער און דאָרט איז געמאכט געוואָרן דער פארזוך צו גרינדן דעם „ארגון" מיט דער אויפגאבע צו געפינען וועגן און מיטלען צום פארלייכטערן די קליטה (איינבירגערונג) פון די אָנגעקומענע עולים. אויפן פּלאַץ איז באשטעטיקט געוואָרן א צייטווייליקער קאָמיטעט אין שפּיץ פון ה׳ נתן לערנער ז״ל — געוועזענער דעפּוטאט אין רומענישן פּארלאמענט. די אנדערע מיטגלידער — סוניע געלגאר, יוסף הורביץ, טוביה ווארטיקאווסקי ז״ל, שלמה ווייסבערג, שמואל חורש, יעקב עמיצור (שטיינהויז), און אסתר רעכטער (קויפמאן), האָבן זיך פרייוויליק ארויסגערופן צו באטייליקן זיך אין דער ארבעט. שפּעטער זענען קאָאָפּטירט געוואָרן צו דער ארבעט אין קאָמיטעט די ה״ה: מיכאל אמיץ, דבורה האָכמאן (דאניע סאפיר), אליעזר און יהושע רעדענסקי — דער לעצטער אלץ פאָרשטייער פון די בריטשאנער אין חיפה און איר געגנט.

דער ארגון איז עפנטלעך פארערגיסטרירט געוואָרן און געזעצלעך באשטע-טיקט פון דער רעגירונג.

אויך דער משרד הסעד (מיניסטעריום פאר סאָציאלער ארבעט), האָט אנער-קענט דעם ארגון אלץ קערפּערשאפט, וואָס איז ווערט צו געניסן פון זיין שטיצע און סאָציאלע אונטערנעמונגען.

גמילת-חסדים קאסעס

ביים ארגון פונקציאָנירן צוויי גמילות חסדים קאסעס:

די ערשטע קאסע איז געגרינדעט געוואָרן דורכן רעליף אין אמעריקע באלד נאָכן באזוך פון ה׳ יוסף קעסלער אין ישראל. די לאנדסלייט אין אמעריקע האָבן צוליב דעם צוועק צוגעשיקט אן ערך 2,000 דאָלאר (3,600 לירעס). פיל האָבן דערצו געלייסטעט די הערן הערשל ווארטיקאָווסקי (הארי ווארטן) ז״ל און פנחס ספּיוואק ז״ל. דער לעצטער — געבוירן אין אוקראינע, זיין פרוי אָבער איז געוועזן א בריטשאנער — האָט פרייוויליק א סך געטון פארן רעליף און איז געוועזן זיין סעקרעטאר. ער טאקע האָט, קומענדיק אויף א באזוך קיין ישראל, מיטגעבראכט מיט זיך די אויבנדערמאנטע סומע.

די קאסע האָט ביזן יאָר 1961 באוויזן אויסצוטיילן 160 הלואות אין א סכום פון 17,350 לירעס, וואָס כמעט אלע זענען געגעבן געוואָרן אויף קאָנסטרוקטיווע צוועקן, ווי שיכון (קריגן א וווינונג), איינריכטונגען און אויסבעסערונגען אין די דירות, עליה פון קרובים, ארבעט און פרנסה, ווי אויך מעדיצינישע הילף און פארשידענע אנדערע.

160 בריטשאנער עולים האָבן אזוי ארום געקריגן הילף און שטיצע פון דער גמ״ח-קאסע.

די סאָציאַלע הילף, וואָס דער קאָמיטעט פירט אָן, פליסט אין צוויי ריכטונגען:

ערשטנס, האָט ער אויף זיך גענומען די זאָרג צו דערלאַנגען הילף די נויטבאַדערפיקע בריטשאַנער וואָס געפינען זיך אין ישראל און ווענדן זיך צו אים אין פאַרשידענע אַנגעלעגנהייטן. די הילף ווערט געגעבן אין פאַרשידענע פאָרמעס, סיי מיט מזומן געלט סיי מיט מעדיצינישער הילף און אַנדערע. ער פאַרטיילט די סקריפּטן און מעות-חיטין, וואָס ניו-יאָרקער רעליף שיקט איבער. ער האָט אויך געזאָרגט (מיט דער אַקטיווער מיטהילף פון פרוי מינה אמיץ), איינצואָרדענען אַ בריטשאַנער עלטערע און עלנטע פרוי אין אַ מושב זקנים, וואָס איז געווען פאַר-בונדן מיט גרויסע שוועריקייטן און מיט נאָך גרעסערער מי צו קריגן די היפּשע געלטער דערצו.

צווייטנס, טוט דער קאָמיטעט ניט ווייניק פאַר בריטשאַנער לאַנדסלייט, וואָס געפינען זיך אין ראַטן-פאַרבאַנד און אין רומעניע. פאַר זיי ווערן געשיקט, ווי ווייט ס'איז מעגליך, פּאַקעטן דורכן „מגן-דוד אדום". הונדערטער פּעקלעך זענען געשיקט געוואָרן לויט באַשטימטע אַדרעסן און זיי האָבן מיט זיך געבראַכט ניט נאָר אַ גרוס פון אייגענע און היימישע, נאָר אויך אַ געוויסע מאַטעריעלע פאַרלייכטערונג.

פאַראייביקונג

חוץ דאָזיקן בוך, וואָס איז נאָך לאַנגער און מיפּולער אַרבעט אַרויסגעגעבן געוואָרן, פירט דער ארגון דורך יערליכע צוזאַמענקונפטן פון די בריטשאַנער אין ישראל, וווּ עס ווערט איינגעאָרדנט אַ הזכרה פאַר די אומגעקומענע פון די נאַצי-חיות און זייערע מיטהעלפער אין דער צייט פון גירוש, אין די לאַגערן און אויף די פײַנפולע וועגן. אויך ווערן דאָרט אויפגעבראַכט זכרונות פון געשעענישן, צופאַלן און פאַרשידענע פּערזאָנען.

אונדזער ארגון איז געווען פון די ערשטע — און דערמיט געווען אַ מוסטער פאַר אַנדערע — וואָס האָבן געטאָן אין אויפשטעלן אַ גרינעם דענקמאָל פאַר די קרבנות, און האָט געפלאַנצט הונדערטער ביימער אין יער-הקדושים אויפן נאָמען פון די געפאַלענע בריטשאַנער.

דער ארגון שטייט די גאַנצע צייט אין נאָענטע פאַרבינדונגען מיט בריטשא-נער אין לאַנד און אין חוץ-לארץ.

ס'איז מיט גרויס דערפאָלג איינגעריכטעט געוואָרן אַ חנוכה-אָוונט מיט אַן אינהאַלטרייכן ליטעראַרישן און מוזיקאַלישן פּראָגראַם.

צוזאַמען מיט די ארגונים פון די שכנות'דיקע שטעט זענען דורכגעפירט געוואָרן אייניקע פּורים-בעלער; דער הויפּט-צוועק איז געווען ניט נאָר די מאַטע-ריעלע הכנסה, נאָר אויך די אינטימע, היימיש-פריידיקע באַגעגעניש פון נאָענטע חברים און סתם באַקאַנטע.

עס זענען געמאכט געוואָרן באַגעגענישן און אויפנאַמעס פאַר בריטשאַנער, וואָס זענען געקומען מיט באַזוך קיין ישראל פון פאַרשידענע לענדער.

אַן ענגע שריפטלעכע פאַרבינדונג פירט דער ארגון אָן מיטן רעליף אין אַמעריקע און אויך מיט פיל איינצעלנע בריטשאַנער אין דער ברייטער וועלט: אין די פאַרייניקטע שטאַטן, בראַזיל, אַרגענטינע, ווענעצועלע, טשילי און אַנדערע, וואָס אינטערעסירן זיך מיטן ארגון און העלפן מיט זיין טעטיקייט.

דער ארגון האָט זיך באַטייליקט אין אַרויסגעבן דעם בוך „על אדמת ביסאַראַביה" און די ווערק פונעם געוועזענעם פּרעזידענט פון כנסת (פּאַרלאַמענט) אין ישראל און באַקאַנטן פירער פון דער ציוניסטישער אַרבעטער באַוועגונג, ה' יוסף שפּרינצאַק ז"ל, וואָס איז, ווי באַקאַנט, געווען אַ שטיק בעסאַראַבער און האָט דאָרט אָנגעהויבן זיין ציוניסטישע און געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט.

מ. אמיץ-טשערקים

דער בריטשאַנער רעליף אין אַמעריקע

קיין זכרונות פון בריטשאַן וועל איך אפילו ניט פּרובירן צו שרייבן, שוין פּשוט דערפאַר וואָס איך בין שוין אַריבער אַ האַלב-יאָרהונדערט פון דאָרטן און כ'האָב שוין אַ סך פאַרגעסן פון מיין קינדהייט. חוץ דעם האָב איך אפילו זייענדיק אין בריטשאַן ווייניק מענטשן געקענט. מיין פאָטער, איצי שוחט עליו השלום, האָט קיין עסקים ניט געפירט, און איך האָב ניט געהאַט די געלעגנהייט צו קומען אין פאַרקער מיט אַ סך מענטשן אין שטאָט.

כ'האָב געקענט נאָר דעם וועג צו גיין אין חדר, אָדער אין קלויז, וווּ מיין פאָטער איז געווען אַ בעל-תפילה אין די ימים-נוראים, און כ'בין געווען איינער פון זיינע כאָר-משוררים. כ'פלעג אויך אַמאָל אין אַ שבת גיין צו די רבנים, ר' דניאל און ר' יודעלע, זיך „פאַרהערן" דאָס לערנען גמרא פון דער וואָך... אַזוי אַז חוץ מיינע מלמדים: איצי כאַראַסטקעווער, שמעון מלמד און אברהם חיים סופרס און זייערע תלמידים, און חוץ די גאָר נאָענטע שכנים, האָב איך כמעט קיינעם ניט געקענט.

ערשט שפּעטער, ווען כ'האָב, אונטערן איינפלוס פון מיין פעטער שליאָמע בערישעס, אָנגעהויבן לערנען העברעאישע ביכער, האָב איך זיך באַקענט מיט עטלעכע מענטשן, ביי וועלכע מ'האָט געקענט לייען ביכער, ווי אברהם גאָלדגעל ע"ה (געשטאָרבן אין ישראל), אהרן שטיינהויז עליו השלום, וואָס איז שפּעטער געוואָרן מיין שוואָגער און איז צוזאַמען מיט מיין שוועסטער פייגע און זייערע צוויי קינדער הערשל און שפרה, אומגעקומען אין טראַנסניסטריע, און נאָך אַ פּאָר ענלעכע מענטשן.

אויך אין אַמעריקע האָב איך לאַנגע יאָרן ניט געהאַט די געלעגנהייט צו קומען אין פאַרקער מיט מיינע בריטשאַנער לאַנדסלייט, ווייל מיין געזעלשאַפט-לעכע טעטיקייט אין „אַרבייטער-רינג" און אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג

בריטשאנער רעליף אין ניו־יורק — 1939

האָבן מיר ניט געלאָזט געגוג צייט זיך צו טרעפן מיט מענטשן פון אנדערע ספערעס. ערשט אין יאָר 1933 האָב איך צופעליק באַגעגנט הערי ווארטן עליו השלום (ווארטיקאווסקי) און פון אים האָב איך זיך דערוווסט, אז נאָך מיט צוויי יאָר צוריק האָט זיך געגרינדעט א בריטשאנער רעליף, פון וועלכן ער איז דער פּרעזי-דענט, און אז זיי קלויבן צוביסלעך געלד אויף צו שטיצן די צדקה-אנשטאלטן פון בריטשאן, ווי מלביש-ערומים, די תלמוד-תורה קינדער א.א.וו.

ער האָט מיר דערציילט אז מוצאי-יום-כפור תרצ״ג האָבן זיך ביי נעכע און פּסח שניידער אין הויז פארזאמלט חוץ אים אויך סעם קליין, נעסי פלאטקין און קויפמאן און האָבן דאָרט באשלאָסן צו גרינדן די רעליף אָרגאניזאציע, און טאקע באלד באשטימט אים, הערי ווארטן, אלס פּרעזידענט, סעם קליין — סעקרעטאר,

יוסף קעלער (קעסטעלמאן) (ניו־יארק)

און פּסח שניידער — קאסירער. ער האָט זיך פארענטפערט פאר מיר, וואָס איך בין ניט איינגעלאדן געוואָרן אויף דער פארזאמלונג דערמיט, וואָס קיין עפנטלעכע פארזאמלונגען קענען זיי ניט רופן, מחמת זיי זענען באגרענעצט אין געלטמיטלען, און דערביי האָט ער זיך באקלאָגט אויף אונדזערע לאנדסלייט, אז זיי רופן זיך ניט אָפּ ווי געהעריק אויף דער פאָדערונג פון רעליף.

כ׳האָב ווידער ניט געהערט פון דער אָרגאניזאציע ביז אין יאָר 1934, ווען שלום קיִלימניק איז געקומען פון בריטשאן מיט באזוך קיין אמעריקע און האָט געוואָלט אויסנוצן זיין אָנוועזנהייט אויף צו רופן אונדזערע לאנדסלייט, זיי זאָלן עפּעס טון ממשותדיקס צו העלפן די בריטשאנער אינסטיטוציעס. עמיצער האָט איב

קילימניקען, אַנגעוויזן אויף מיר, און ער איז געקומען צו מיר און מיך געבעטן כ׳זאָל אָנטיילנעמען אין דער ארבעט פון רעליף און העלפן פירן די אָרגאַ-ניזאַציע צו גרעסערע מעשים. כ׳האָב אים פאַרשפּראָכן און בין טאַקע געקומען צו דער פאַרזאַמלונג וואָס דער רעליף האָט גערופן לכבוד שלום קילימניק. ווען הערי וואַרטן האָט געעפנט די פאַרזאַמלונג, האָט ער שטאַרק געטאַדלט אונדזערע לאַנדס-לייט פאַר זייער ענגהאַרציקייט און זיך באַקלאָגט אז אין פאַרלויף פון צוויי יאָר וואָס דער רעליף עקזיסטירט האָט ער געשאַפן בלויז קנאַפּע דריי הונדערט דאָלאַר, וואָס זיי האָבן איבערגעשיקט קיין בריטשאַן.

כאָטש כ׳האָב פריער באַשלאָסן ניט צו רעדן אויף דער פאַרזאַמלונג, האָב איך דאָך געפונען פאַר נויטיק צו פאַרענטפערן אונדזערע לאַנדסלייט און כאָטש טיילווייז אַרויסוואַרפן די שולד אויף די גרינדער פון רעליף, וואָס זענען, אמת, זער פיינע, גוטהאַרציקע מענטשן און האָבן די בעסטע כוונות, אָבער, ווייזט אויס, זער ווייניק דערפאַרונג אין אָרגאַניזיר-ארבעט. דערפאַר טאַקע איז דער רעליף ניט פּאָפּולער צווישן די בריטשאַנער לאַנדסלייט.

ער איז געבליבן א סוד צווישן די 6—7 גרינדער. דער קאָמיטעט איז פון קיינעם ניט דערוויילט געוואָרן, און ער איז ממילא ניט פאַרפליכטעט אָפּצוגעבן א דין-וחשבון פון זיין טעטיקייט און פון די געלטער וואָס ער האָט געזאַמלט. ער ארבעט אפילו אָן א שום געזעצלעכן סטאַטוס, וואָס זאָל געווינען דעם צוטרוי פון די בריטשאַנער לאַנדסלייט.

על-כן איז באַשלאָסן געוואָרן אויסצוווילן א צייטווייליקן קאָמיטעט, וואָס זאָל צוגרייטן ארבעטס-פּלענער און זאָל רופן א גרויסע פאַרזאַמלונג און גרינדן א געזעצלעכע, פון דער רעגירונג-באַשטעטיקטע, אָרגאַניזאַציע. און ערשט דאָ הויבט זיך אָן מיין אָנגעהעריקייט צו דער אָרגאַניזאַציע.

דער כבוד אַלץ גרינדער פון רעליף קומט, הייסט עס, נישט מיר, נאָר די אַלע אויבנדערמאַנטע מענטשן. צום באַדויערן זענען שוין אייניקע פון זיי אויפן עולם-האמת — כבוד זייער אָנדענקען! — און נאָר די פריינד נעכע און פּסח שניידער זענען געבליבן צווישן אונדז.

מיר האָבן, לויט מיין פאָרשלאַג, באַקומען פון די עקזעסטירנדיקע דריי בריטשאַנער סאָסייעטעס א סך אדרעסן פון אונדזערע לאַנדסלייט און זיך מיט זיי פאַרבונדן שריפטלעך און דורך פּערזענלעכע באַגעגענישן. דורך הערי וואַרטן האָבן מיר אויסגעפונען אַן אַדוואָקאַט א לאַנדסמאַן, און ער האָט דורכגעפירט די געזעצלע-כע פונקציעס מיט קליינע הוצאות. אויך האָט ער אונדז אָנגעוויזן אויף סעם שרייבער, דער אייגנטימער פון א גרויסער דרוקעריי, אז ער איז אונדזערער א לאַנדסמאַן, און סעם שרייבער האָט אונדזער דרוק-ארבעט פאַר א יאָר געמאַכט גאַנץ אומזיסט.

ווען מיר האָבן באַקומען די באַשטעטיקונג פון דער רעגירונג, האָבן מיר גערופן א גרויסע פאַרזאַמלונג, אין וועלכער ס׳האָבן זיך באַטייליקט מער פון צוויי הונדערט מענטשן און דער פאַרקויף פון אַרויפשטעלן דעם נאָמען אויפן טשאַר-

טער״ האָט אין א שעה-צייט ארייגעבראכט העכער אכט הונדערט דאָלאר. דאָס איז געווען די ערשטע סומע געלט, וואָס דער רעליף האָט געשאפן און דער אָנהויב פון ווייטערדיקער גרויסער טעטיקייט.

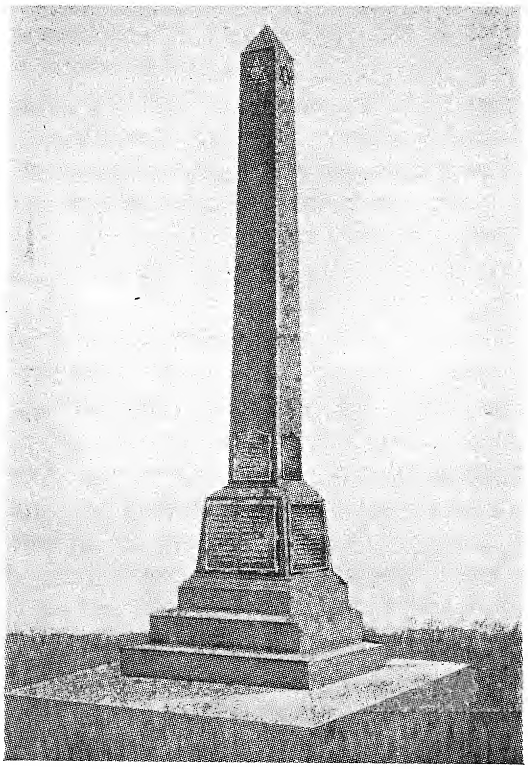
כאָטש מ׳האָט מיר פאָרגעשלאָגן דעם כבוד צו ווערן דער ערשטער געזעצלעך-אויסגעוויילטער פאָרזיצער פון רעליף, האָב איך געהאלטן, אז דער פאָרזיצער דארף זיין א פערזענלעכקייט, וואָס זאָל פארדינען אלעמענס צוטרוי און דערוועקן צו זיך יראת-הכבוד. לויט מיין פאָרשלאָג איז אויסגעוויילט געוואָרן אלס פרעזידענט דאָקטאָר גאָלדשמיד, וואָס האָט אָנגענומען דעם אמט מיטן באדינג, אז די טאָג-טעגלעכע ארבעט זאָל איך טון. און ער וועט זיין פאָרזיצער פון די פארזאמלונגען. אונדזער ארבעט האָט זיך דערפאָלגרייך אנטוויקלט. אונדזערע לאנדסלייט האָבן זיך ווארעם אָפּגערופן און שוין אין ערשטן יאָר האָבן מיר איבערגעשיקט קיין בריטשאן מער פון פופצן הונדערט דאָלאר.

אין 1936 בין איך אויסגעוויילט געוואָרן אלץ פאָרזיצער און האָב דעם אמט געהאלטן ביז 1942, ווען הערי ווארטען האָט אים איבער׳גענומען אויף א יאָר צייט.

די אלע יאָרן האָבן מיר פיל געטון פאר די בריטשאנער אינסטיטוציעס, ווי למשל: דער מושב-זקנים, ביקור חולים, יידישער שפיטאָל, מלביש-ערומים, תלמוד-תורה. איך וויל דאָ זיך ניט אָפּשטעלן אויף די שוועריקייט וואָס די פארשידענע קאָמיטעטן אין בריטשאן האָבן אונדז פארשאפן מיט זייערע מחלוקת׳ן און פאסקווילן, וואָס איין קאָמיטעט האָט געשריבן אויפן צווייטן — און מיר פון ניו-יאָרק האָבן זיי גערארפט אויסגלייכן...

וויל איך דאָ דערמאנען א אונטערנעמונג, וואָס האָט זיך דערנאָך באוויזן אלץ גרויסער דערפאָלג און, דרך אגב, דערמאנען צו גוטן אונדזער לאנדסמאן ישראל קרעמער, עליו השלום, יקותיאל טאדרעסעס זון. ביי א צופעליקער, גאנץ געוויינלעכער, באגעגעניש מיט אים האָב איך אים געזאָגט אז מיר איז איינגעפאלן דער געדאנק צו עפענען א קאנטינע פאר די תלמוד-תורה קינדער אין בריטשאן, כדי זיי זאָלן באקומען כאָטש איינמאָל אין טאָג א ווארעמען נארהאפטן מאָלצייט. ישראל האָט אין אָנהויב געצווייפלט: ווו וועט מען קריגן די מיטלען דערצו? איך האָב אים דערקלערט, אז דערצו דארף מען אָרגאניזירן די פרויען אין בריטשאן, זיי זאָלן אויף זיך נעמען די ארבעט פון צוגרייטן און סערווירן די מאלצייטן, און מיר דאָ וועלן זאָרגן פאר די מיטלען. ישראל האָט דעמאָלט ענטוזיאסטיש אָנגענומען דעם פאָרשלאג, און מיר האָבן באשלאָסן דאָס פאָרצוברענגען צו דער קומענדיקער פאר-זאמלונג פון רעליף.

ביז צו דער פארזאמלונג בין איך געווען זער געשפאנט. כ׳האָב אלץ באטראכט פלענער, ווי צו קריגן געלט-מיטלען, און — ווער ווייסט — אפשר וועט די פארזאמלונג ניט אָננעמען דעם פלאן... און ווי גליקלעך בין איך געווען, ווען די פארזאמלונג האָט אים מיט התלהבות אָנגענומען, ווי איך האָב אים פאָרגעשלאָגן. אינגיכן האָבן מיר געקריגן פון בריטשאן די ידיעה, אז אזא קאָמיטעט איז דאָרט

מאנומענט פאר די בריטשאנער קדושים אויפין ניו־יארקער
בית־עולם

געגרינדעט געוואָרן. מיר זענען צוגעטרעטן צו רעאַליזירן דעם פּלאַן, כדי צו דעקן דעם בודזשעט. איצט זעט עס אויס גאַנץ איינפאַך: יעדער וואָס וויל צאָלט איין אין אונדזער רעליף די קאָסטן פאר א טאָג שפּייז אין דער קאַנטינע (ארום צוואַנציק דאָלאר), און זיין נאָמען זאָל אויפגעשטעלט ווערן אין דער קאַנטינע, אַז די הוצאות יענעם טאָג ווערן געדעקט פון אים.

ס'איז א פרייד געווען צו זען ווי וואַרעם און האַרציק אונדזערע לאַנדסלייט האָבן זיך אָפּגערופן און געשפּענדעט די קאָסטן פאר טעג און אפילו פאר גאַנצע וואָכן. איך האָב זיך געפילט דערהויבן און האָב שטאָלצירט צו זיין דער פאָרזיצער פון אזא אָרגאַניזאַציע.

און זאָלן דאָ דערמאָנט ווערן לזכות עטליכע לאַנדסלייט, וואָס האָבן פיל מי און צייט געגעבן פאר דער דערפאָלגרייכער טעטיקייט פון רעליף אין אַלע זיינע

אונטערנעמונגען. זיי האָבן פיל מיטגעארבעט ביים פארבערייטן די יערליכע זשור-נאלן, געקריגן אנאָנסן און באגריסונגען; זיי האָבן פארקויפט בילעטן צו די פון אונדז איינגעאָרדנטע בעלער און באנקעטן, און זיי האָבן געבראכט די לאנדסלייט צו אונדזערע פארזאמלונגען און בכלל מיטגעהאָלפן צו פארגרעסערן די הכנסות פון אלע אונטערנעמונגען פון רעליף.

ואלה שמות: הרב משה ראָזנבלאט ע״ה, אברהם באראג ע״ה, אברהם גאָלדגעל ע״ה, לואי ליבמאן ע״ה, יעקב ראָזנבלאט ע״ה, ישראל קרעמער ע״ה, ישעיה נודלמאן ע״ה, פיליפ בעסט ע״ה, אברהם רויטמאן, דוד און דינה פלאמנבוים ע״ה, מאקס שיין ע״ה, פעני סקאלניק ע״ה, און — זיי צו לאנגע יאָר! — שמואל שרייבער, פסח און נעכע שניידער, בערטא און חיים מילמאן, שלמה לערנער, ראָז ראָזנבלאט, ואחרון אחרון חביב — אונדזער סעקרעטאר פנחס ספיוואק. (אויב איך האָב על-פי-טעות עמיצן ס׳איז פארגעסן, בעט איך סליחה ומחילה).

אדי אלע האָבן זער א סך אליין געטון און אנדערע דערצו באוועגט לטובת אלע אונדזערע אונטערנעמונגען.

ווען די וועלט-מלחמה האָט אויסגעבראָכן אין אייראָפּע האָבן מיר אונדזער אָרגאניזאציע ניט אויפגעגעבן, און געוואַרט אויפן שלום... און ווען די וואָלקנס פון קריג זענען אוועק, און די זון פון שלום האָט א שיין געטון, האָבן מיר ערשט דערזען ווי גרויס איז דער בראָך וואָס האָט אונדז געטראָפן.

פון בריטשאן האָבן מיר געקריגן עטלעכע קורצע, טרוקענע בריוולעך. מיר האָבן געשיקט פאקעטן מיט קליידונג און עסנווארג, האָבן מיר אויף זיי — אָדער גאָר קיין ענטפער ניט באקומען, אָדער, אין בעסטן פאל, א פּאָר געציילטע שורות מיט א דאנק פארן באקומענעם פעקל, און דאָס איז אלץ... מיר האָבן זיך, זעלבסט-פארשטענדלעך, אינטערעסירט וואָס איז מיט אונדזער שטעטל בריטשאן, ווער איז לעבן געבליבן און ווער איז, חלילה, אומגעקומען — די אלע ברענענדיקע פראגעס זענען געבליבן הענגען אין דער לופט, און עד היום האָבן מיר קיין ענטפער אויף זיי ניט באקומען.

און אָט האָבן מיר געקריגן א בריוו פון רומעניע, געשריבן פון משה זילבער, אין וועלכן ער לאָזט אונדז וויסן, אז א סך בריטשאנער געפינען זיך אין רומעניע; ער האָט צוגעלעגט א רשימה פון א פּאָר צענדליק נעמען.

האָבן מיר, פארשטייט זיך, גלייך ארויסגעשיקט פעקלעך שפּייז און קליידונג און אים באאויפטראגט צונויפרופן אלע בריטשאנער און גרינדן א קאָמיטעט, וואָס זאָל זיין אין שטענדיקער פארבינדונג מיט אונדז. — מיר וועלן דעם קאָמיטעט ארויסשיקן פעקלעך, און ער וועט זיי צעטיילן די נויט-באדערפיקע. די מענטשן אויפן אָרט קענען וויסן מער פון אונדז ווער עס נויטיקט זיך. מיר האָבן אויך געבעטן צו באקומען א פולע רשימה פון די בריטשאנער, וואָס געפינען זיך אין רומעניע.

משה זילבער מיטן קאָמיטעט האָבן זייער אויפגאבע דורכגעפירט אויפן בעסטן אופן. זיי האָבן צוגעשיקט א ליסטע פון הונדערטער נעמען, פאר וועלכע מיר האָבן ארויסגעשיקט גאנצע טראנספּאָרטן מיט שפּייז-פּראָדוקטן און הלבשה.

זאָל דאָ פאַרצייכנט ווערן די גרויסע, שווערע, זאַרגזאַמע און אויסדויערלעכע אַר-בעט, וואָס משה זילבער ע״ה, האָט געלייסטעט דורכצופירן די הייליקע מיסיע און זיין אומגעהויער גרויסע איבערגעגעבנקייט צו איר (ניט ווייניק שטיינער האָט ער געקריגן אלץ „דאנקבארקייט״...).

אונדזערע הכנסות האָבן געוואַקסן און צוזאַמען מיט זיי — אונדזער טעטיקייט. מיר האָבן זיך, אָבער, פאַרמאָסטן אויף נאָך גרעסערע אויפגאַבן.

נאָך א דערפאָלגרייכן באנקעט וואָס מיר האָבן דורכגעפירט לכבוד אונדזער לאַנדסמאַן אייזיק מאַלעסטער מיט א ספּעציעלן זשורנאַל און וואָס האָט אריינגע-בראַכט א ריוח פון העכער פינף טויזנט דאָלאַר, האָבן מיר, דער עקזעקוטיוו-קאָמיטעט פון רעליף, זיך פאַרזאַמלט אויף צו באַשליסן וואָס ווייטער צו טון. די זיצונג איז פאַרגעקומען אין ביוראָ פון הערי וואַרטען ע״ה (וואַרטיקאָווסקי), וועלכער האָט באַוויליקט איבערצונעמען דעם פאַרזיץ פון דער אָרגאַניזאַציע אויף איין יאָר. כ׳האָב דאָרט איבערדערציילט וואָס כ׳האָב מיט אפּאָר טעג פריער געהערט פון מיינעם א פריינד, אַז זייערע לאַנדסלייט גייען אויפשטעלן א מאָנומענט אויף זייער לאַנדס-מאַנשאַפט-בית-עולם פאַר די קדושים פון זייער שטעטל. דערביי האָב איך צוגע-געבן אויך אַז מיר וואָלטן באַדאַרפט אויפשטעלן א מאָנומענט פאַר אונדזערע קדושים.

ווי געוויינלעך, ווען מען ברענגט אויף א נייע אידיי, זענען פאַראַן פיל צווייפלער און סתם איפכא מסתבראַניקעס. הערי וואַרטען, אָבער, איז אָנגעצונדן געוואָרן פון דער אידיי און זיך אריינגעוואָרפן מיט ברען און מיט אימפּעט צו אגיטירן פאַר איר.

מיר האָבן פיל מי געגעבן כדי איבערצייגן די קעגנער, אַז דער מאָנומענט קומט ניט אַנשטאָט דער מאַטעריעלער הילף פאַר אונדזערע לאַנדסלייט. אַז דאָס געלט, וואָס איז געזאַמלט אויף שטיצע, וועט ניט אויסגענוצט ווערן פאַרן מאָנומענט. אומגעקערט: מיר גלויבן אַז חוץ דעם הויפּט-ציל פון אויפשטעלן א דענקמאָל אונדזערע קדושים און פאַראייביקן זייער נאָמען, וועט ער נאָך דינען א מקור פון הילף פאַר אונדזערע לאַנדסלייט. ווען אונדז איז געלונגען צו איבערצייגן אונדזערע מיטגלידער, איז אויפגעשווומען די פראַגע: וווּ וועט מען שטעלן דעם מאָנומענט?

ביי אונדז אין ניו-יאָרק זענען פאַרהאַן גאַנצע דריי בריטשאַנער „סאָסייע-טיס״: 1) „ערשטע בריטשאַנער סאָסייעטי״, 2) „אינדעפּענדענט בר טשאַנער בענע-וואָלענט סאָסייעטי״ און 3) „בריטשאַנער פּרויען-סאָסייעטי״. די גרעסטע פון די דריי איז די „אינדעפּענדענט״, וואָס ציילט מער מיטגלידער ווי די ביידע אַנדערע. איז אָבער, מעשה-שטן, גראַד דעמאָלט געווען נייע וואַלן פאַר באַאַמטע אין סאָסייעטי, און די אָנהענגער פון אונדזער רעליף, וואָס זענען דאָרט מיטגלידער, זענען דורכגע-פאַלן. ס׳איז, אַזוי אַרום, געווען א גרונט צו מיינען, אַז זיי וועלן ניט באַוויליקן צו געבן אונדז א פּלאַץ פאַרן מאָנומענט אויף זייער בית-עולם. איך האָב אָבער אַנדערש אָפּגעשאַצט אונדזערע לאַנדסלייט און געגלויבט אַז מיר וועלן דאָס פּלאַץ באַקומען. אוןווירקלעך, ווען כ׳בין צו זיי געקומען — ניט זייענדיק זייערער

א מיטגליד — און זיי אופגעפאדערט אפצוגעבן אונדז א פלאץ פארן מאנומענט פאר די קדושים צווישן וועלכע עס זענען אויך זייערע טאטעס, מאמעס, ברידער און שוועסטער, האָבן זיי גלייך באשלאָסן אונדז איבערגעבן צו דעם צוועק וואָס פאר פלאץ מיר וועלן אויסקלייבן אויף זייער בית-עולם.

איצט האָט די ארבעט זיך אָנגעהויבן אויף גאַר א ברייטן פארנעם. און ווידער דארף מען דאָ פארצייכענען, אז הערי ווארטען ע״ה האָט זיך איבערגעגעבן צו דער ארבעט מיט לייב און לעבן; ער האָט פארנאכלעסיקט זיינע אייגענע געשעפטן און ניט גערוט גאנצע טעג צוליבן דערפאָלג פון פראָיעקט.

דעם 19-טן סעפטעמבער 1947, אין דער אָנוועזנהייט פון א פאַר הונדערט לאנדסלייט, איז פאָרגעקומען די אָפיציעלע איינדרוקספולע אויפדעקונג פונעם מאנומענט. פון דעמאלט אן האבן מיר עטלעכע יאר כסדר אראנזשירט אן ארויס-פאָר צום מאָנומענט (ארום אלול צייט). צום באדויערן זענען די לעצטע יאָרן — צוליב פיל טעמים — ניט מער פאָרגעקומען קיין אָרגאניזירטע ארויספאָרן.

דער מאָנומענט איז 17 פוס הויך און איז מאיעסטעטיש שיין, און פארשטיי-ער פון א ריי גרויסע אָרגאניזאציעס זענען געקומען באטראכטן אים מיט קנאה. ער האָט אָפּגעקאָסט 5.054 דאָלאר און האָט איינגעבראכט דורך אָפּצאָל פאר אויפשרייבן די נעמען פון אייגענע — אפשר די איינציקע מצבה וואָס איז פאר-בליבן — 10,029 דאלאר. אזוי אז ס׳איז נאך געבליבן א ריוח פון קנאפע פינעף טויזנט דאָלאר.

כ׳מיין אז דאָס איז דער גרעסטער און שענסטער אויפטו פון אונדזער אָרגאניזאציע. דער מאָנומענט וועט דינען ניט נאַר ווי א דענקמאָל פאר אונדזערע קדושים, נאָר אויך — א זכר פון דער רומפולער ארבעט פון אונדזער בריטשאנער רעליף.

אין די וויטערדיקע דריי יאָר האָבן מיר מער קיין גרעסערע אונטערנעמונגען ניט געקענט דורכפירן. ערשט אין 1950 האָבן מיר ארויסגעגעבן א זשורנאל (דער לעצטער) און איינגעאָרדנט א באנקעט לכבוד אונדזער טעטיקן מיטגליד מאקס פורמאן, וואָס האָט אונדז איינגעבראכט 4000 דאָלאר, דאָס איז געווען איינע פון די לעצטע אונטערנעמונגען.

צום באדויערן איז אונדזער ארבעט אין די לעצטע יאָרן א סך אָפּגעשוואכט געוואָרן. א סך פון די עלטערע לאנדסלייט זענען שוין מער נישטאָ מיט אונדז. די איבעריקע זענען עלטער און שוואכער געוואָרן און דער יונגער דור — נו, זיי זענען דאָך שוין ניט קיין בריטשאנער... וואָס זאָגט פאר זיי דער נאָמען „בריטשאן ?״ וואָס פילן זיי צום שטעטל ?...

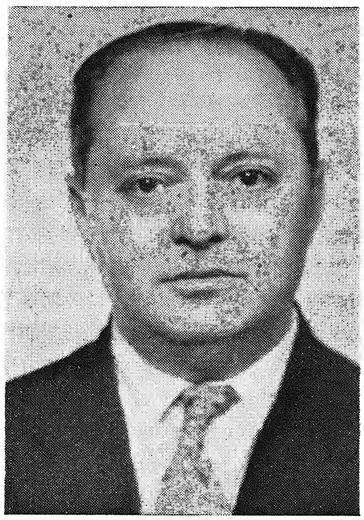
און ווען אונדזער ערן-מיטגליד שרייבער האט זיך אומגעקערט פון א באזוך אין ישראל און אונדז פאָרגעשלאָגן צו גרינדן דאָרט א גמילות-חסדים קאסע פאר אונדזערע לאנדסלייט, האָבן מיר מיט באגייסטערונג דעם פאָרשלאג אָנגענומען און— זאָל אויך די קאסע דינען א דענקמאָל דעם בריטשאנער רעליף.

יוסף קעסלער (קעסטעלמאן)

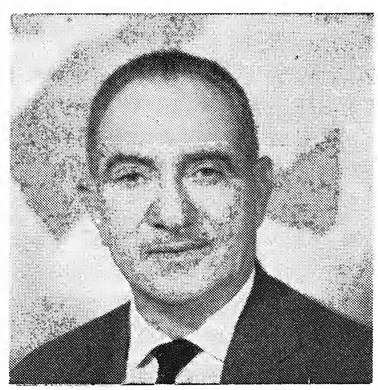
לאנדסלייט אין בראזיל

שלמה סערעברעניק, ריאו

שאול גיוועלדער, ריאו

אבא וויינער, סאן־פאולו

יעקב בערנשטיין, סאן פאולו

בריטשאנער אין בראזיל

אין בראזיל זענען אונדזערע בריטשאנער ניט אָרגאניזירט אין א באזונדער רעליף אדער סעציעלע קערפּערשאפט; זיי זענען אבער זער גוט פארטראטן אינם אלגעמיינעם בעסאראבער פאריין, ווי זיי באווייזן א זער אָנגעזעענע טעטיקייט. פיל פון זיי זענען אויך זער טעטיק כמעט אויף אלע געביטן פון דער אלגעמיין-יידישער געזעלשאפטליכקייט אין בראזיל און אין דער ציוניסטישער און פראָ-ישראל ארבעט.

ה׳ שאול גיוועלדער — פון די טיכטיקע ארבעטער אויפן ציוניסטישן געביט אין ריאָ, ער קאָנצענטרירט דארט אלע ארבעטן פאר ישראל און פאר איר ארבעטער באוועגונג.

ה׳ שלמה סערעברעניק — אָנגעזעענער אינזשינער אין ריאָ. זיינע זכרונות פון אונדזער שטעטל ווי אויך די זער געלונגענע מאפּע פון בריטשאן, ווערן פארעפנטלעכט אין דעם בוך.

ה׳ ניסן (נעלסאָן) וויינער — א באגאבטער זשורנאליסט און שרייבער אין דער בראזיליאנער יידישער פרעסע. עטוואָס פון זיינע זכרונות האט ער צוגעשיקט פאר דעם בוך.

ה׳ יעקב בערנשטיין — פארנעמט א אָנגעזען פלאץ אין בעסאראבער פארבאנד אין סאן-פאולא און איז זיין פרעזידענט.

ה׳ אבא וויינער — זער טעטיק אין סאן פאולער בעסעראבער פארבאנד אלס געהילף-פרעזידענט.

נעלסאָן־ניסן וויינער, ריאָ־דע־זשאניירא

יהושע רעדענסקי

האט פיעל מיטגעהאלפן דער ארבעט אין ישראל פון אונזער ארגון. יעצט אין נארד־אמעריקא

פריינד און מיטהעלפער פון ווענעצואלא, ה׳ הרשל (צבי) קליינערמאן און פרוי.

א ביסל פאלקלאר

ניט נאָר פּריוואטע מענטשן, נאָר אויך גאנצע שטעט, האָבן זוכה געווען באַקרוינט צו ווערן מיט א צונאָמען, און אזוי פלעג מען ביי אונדז זאָגן:

„בריטשאנער גנבים, ליפּקאנער דוראַקעס (נאַראָנים), יעדינעצער פּעלצן, כאָטינער מוסרים, סעקוריאנער מיוחסים און נאָוואָסעליצער פּרעסערס".

✶

„בריטשאנער האָבן לאַנגע הענט" — א פאָלקס-וואָרט.

✶

„אתם נצבים — בריטשאנער גנבים" — א קינדער-גראַם.

✶

אַז מ'האָט ביי יעקב בערשטיין אין אַן אויפדערנאַכט אַרויסגעגנבעט אַלע קאַלאָשן פון די שטוביקע און פון די געסט, וואָס זענען דעמאָלט געווען ביי אים, האָט ער אויפצומאָרגנס זיך נאָכגעפרעגט אויף דער גנבה ביי יענקל ח. פּ. (א באַקאַנטער אָנפירער פון חברה גנבים).

— „ר' יענקל, ענטפערט אים יענער א באַליידיקטער, איר האַלט מיך עס עפּעס פאַר א קאַלאָשן-גנב?"

— „כ'ווייס, זאָגט אים יענקל בערשטיין, אפשר האָסטו געשיקט א לער-יינגעל"...

(דערציילט פון ש. חורש)

✶

א. ג. איז געווען א שטאָם-בורר און האָט געהאַט ניין מאָס רייד. ער פלעג פאַרקניפּן א וואָרט אין א וואָרט און א מעשה אין א מעשה און מ'האָט קיינמאָל ניט געוווסט ווען און מיט וואָס ער וועט ענדיקן.

איינמאָל איז ער אָפּגעזעסן א היפּשע פּאָר שעה ביים ראַבינער באַרשטשעווס-קי און, ווי זיין שטייגער איז, גערעדט... ווען ער איז אַוועקגעגאַנגען, זאָגט באַרשטשעווסקי צו די אַרומיקע:

— „כ'ווייס ניט מיט וואָס כ'האָב זוכה געווען צו זיין ראַבינער אין א עיר-ואם בישראל ווי בריטשאַן. אין אמתן, ווייזט זיך אַרויס אַז איך בין א גרויס פערד... ס'טייטש, עס זיצט א מענטש און רעדט צו מיר דריי שעה נאָכאַנאַנד, און איך פאַרשטיי ניט קיין וואָרט...

✶

משה ק. איז געווען א באַקאַנטער נודניק. איינמאָל אויפדערנאַכט איז ער אַריינגעקומען צו שלמה ווייסבערג. ער זיצט אָפּ א שעה און צוויי און טראַכט

גאָרניט פון אוועקגיין. די שטוביקע זענען אלע געגאנגען שלאָפן; שלמה זיצט און געניצט, און משה זיצט...

— הערט איר, משה, אייך בין איך איצט רעכט מקנא: איר זענט איצט א פרייער מענטש; ווילט איר — זיצט איר; ווילט איר — קענט איר גיין. איך, אָבער, בין א געבונדענער — איך מוז זיצן...

✶

יעקב בערשטיין איז געווען א פארוואלטונג-מיטגליד פון דער באנק „געמיינ-זאנמער קרעדיט". אויף די זיצונגען, ווו מ'האָט באשטעטיקט הלוואות, פלעגט ער אמאָל אונטערדרימלען, אָדער — ווי מ'האָט געזאָגט — זיך מאכן דרימלענדיק... איינמאָל, ווען מ'האָט געמוזט הערן זיין מיינונג, האָט מען אים אויפגעוועקט.

— „ר' יענקל, ווי מיינט איר, מען מעג געבן ראובנען טויזנט רובל קרעדיט?"

ר' יענקל שטעלט אויף א פּאָר אויגן:

— „ראובנען?... טויזנט רובל?... גיט אים, גיט אים, ער וועט נעמען — ער וועט נעמען!...."

✶

משה לערנער (קוצענקיס) איז כל ימיו געווען א ייד אן אָרעמאן, אָבער א גרויסער וויצלער. איינמאָל אין א יום-טוב קומט משה אין דער אלטער קלויז, ווו ער האָט שטענדיק געדאוונט, אָנגעטון אין א ניי היטל. גייט ער אום פון איינעם צום צווייטן און פרעגט: ווי געפעלט דיר עפּעס מיין היטל?... וואָס זאָגסטו עפּעס אויף מיין היטל? —

— „ר' משה, פרעגט מען אים, וואָס דאַרפט איר וויסן צי אונדז געפעלט ס'היטל? אייך דאַרף עס געפעלן".

— „חלילה, ענטפערט משה, דאָס היטל האָב איך געקויפט צוליב אייך. איך האָב געקענט טראָגן דאָס אלטע היטל; מיין יידענע, אָבער, טענה'ט, אז ס'איז ניט שיין פאר לייט"...

✶

אז קוזיצקי דער אוריאדניק איז ארויס אין גאס און זיך גענומען מאכן „אקטן" פאר ניט ריינהאלטן ביי די הייזער, האָבן אלע געוווּסט אז ער מיינט — ווי ער אליין פלעג זאָגן — „פּרנסה". דאָך האָט יעדער געכאַפּט דעם בעזעם און זיך גענומען קערן פאר דער שטוב. ס'האָט אָבער ווייניק וואָס געהאָלפן... אין איינעם אזא טאָג איז משה לערנער אויך געשטאַנען מיטן בעזעם און פלייסיק געארבעט. קוזיצקין גייט עס נישט אָן. ער נעמט ארויס א פּאַפּיר און הייבט אָן שרייבן.

— „ווי רופט מען דיך" — פרעגט ער משה'ן מיט גרויס רוגזה.

— „פאלטיניק" (א האלב רובל) — ענפערט משה מיט א שמייכל.

י. עמיצור (שטיינהויז)

אפגעקויפט פרעמדע עבירות

די דאַזיקע טרויעריקע געשיכטע האָט פּאסירט אין דעם יאָר 1883 אין מיין געבורט-שטעטל בריטשאַן. די צוויי טרויעריקע העלדן פון דער געשיכטע האָבן צופעליק ביידע געהייסן איציק. דער פארקויפער פון די עבירות איז געווען איציק חיים-הערש-לייבס, אַדער איציק פון דער פּאָטשט. זינט כ'האָב אים געקענט, האָט ער קיינמאָל זיין האנט אין קאלט וואסער נישט ארייַנגעטון, כסדר ארומגעגאנגען אן אָנגעגעסענער, אן אָנגעטרונקענער מיט א געזונטן קאצאפּישן פּנים און פלעג טיילן געלט די ליוועראנטן (וואָס האנדלען מיט פערד), און ס'איז אים שטענדיק געווען גוט ווי די וועלט. פון עולם הבא האָט ער קיינמאָל נישט געטראכט.

ווען איציק חיים הערש לייבס איז געקומען אין די טיפע זעכציקער, האָט ער אָנגעהויבן טראכטן: עס וועט דאָך פּאָרט ווען עס איז קומען דער טאָג און ער וועט דארפן אַפּגעבן דין וחשבון; קיין מצוות האָט ער ניט, און עבירות האָט ער אויפן פּוד... בכן, דארף ער זוכן א וועג וויאזוי זיך אָפּצופּטרן פון זיי. איז ווי זאָגט מען, אז מע' זוכט געפינט מען, און ער האָט טאקע געפונען. און איצט הייבט זיך אָן די טרויעריקע געשיכטע:

געווען איז עס שבעה-עשר בתמוז, ווען איציק חיים-הערש-לייבס האָט זיך דערוווסט, אז איציק משה-פרויקיס נייטיקט זיך אין געלט, האָט אים דער ערשטער איציק פאָרגעזליייגט ווי אזוי ער, איציק משה-פרויקיס, קאָן זיך שאפן א פּאָר הונדערט רובל זייער גרינג.

ביידע איציקס זענען געווען גאָר פּראָסטע מענטשן.

זאָגט איציק חיים הערש-לייבס צו איציק משה-פרויקיס:

— איך גיב דיר, איציק, צוויי הונדערט רובל, בתנאי דו זאָלסט ביי מיר אָפּקויפן מיינע עבירות.

איציק משה-פרויקיס איז געבליבן שטיין א ווײַלע, טוט א קלער און ענפערט:

— יאָ, גוטער ברודער איציק, איך קויף זיי.

— אָבער — דינגט זיך איציק חיים-הערש-לייבס — דו זאָלסט מיר אונטערשרייבן.

— יאָ — זאָגט איציק דער קויפער — כ'וועל דיר געבן כתוב וחתום.

די פיר גוטע ברידער זייערע, וועלכער זענען אויך געווען דערביי, זענען מבולבל געוואָרן פון דעם טשיקאַווען מסחר. דערווייל זענען זיי אלע געגאנגען צו ברײַנע יאָסל-בויד'ס (א באלעבאטישער שענק) עפּעס עסן און טרינקען. דערנאָך זענען זיי געגאַנגען צו ר' איציקל דעם רב.

ר' איזייקל דער רב האָט אזש א ציטער געטון פונעם משא-ומתן, און ער האָט זיי ביידע געוואָרנט נישט צו טון אזא זאך. ביידע איציקס האָבן זיך אָבער אויסגעלאכט.

ר' איצקל דער רב האָט געבראכט טינט און פּען און האָט אָנגעשריבן א שטר מכירה מיט אלע פּרטים. איציק משה-פרויקיס, וואָס האָט אָפּגעקויפט דעם

„סטאָק" עבירות, האָט זיך אונטערגעשריבן. די פיר גוטע ברידער האָבן זיך געחתמעט א״ס עדות און איציק חיים-הערש-לייבס האָט אויסגעצאָלט די צוויי הונדערט רובל במזומן.

ווען די טרויעריקע געשיכטע איז באקאנט געוואָרן איבערן שטעטל, האָט גאנץ בריטשאן, געקאָכט ווי אין א קעסל. סטייטש, ווי קומט עס, האָט מען געטענהט, אז א ייד זאָל אָפּקויפן פרעמדע עבירות! און פון אלע זייטן איז מען צוגעשטאנען צו איציק דעם קויפער:

— סטייטש, איציק, דו זאָלסט טון אזא זאך, אָפּקויפן פרעמדע עבירות? ווינציק האָסטו דיינע אייגענע עבירות?

איציק האָט זיך דעם ענין גענומען צום הארצן, און איז קראנק געוואָרן און ר״ח אלול איז ער שוין געשטאנען פארן בית-דין-של-מעלה...

וועלוועל קיזשענער (דוד יאסל׳ס)

ח.

בני עירנו שנפלו
במלחמת הקוממיות

מאיר גלמן ז״ל

מאיר גלמן נולד בבריצ׳אני בשנת תרפ״ד.

משפחתו התגאתה בו, כי היה תלמיד טוב וגמר את בתי-הספר בהצטיינות. אך להמשיך בלימודיו לא ניתן לו, כי באו ימי הגירוש — ומאיר נשלח יחד עם אחיו הגדול לניקולאייב. כאן עבדו יחד עם אלפי יהודים אחרים בבניית גשר על הבוג. כשאחיו נפצע ושותק, התחבר מאיר עם עוד שלשה נערים בני גילו, שהחליטו לברוח מהמחנה. אחרי נדודים בדרכם רבת התלאות והסבל נהרג אחד החברים, אך מאיר וחבריו הגיעו לבסוף לרומניה.

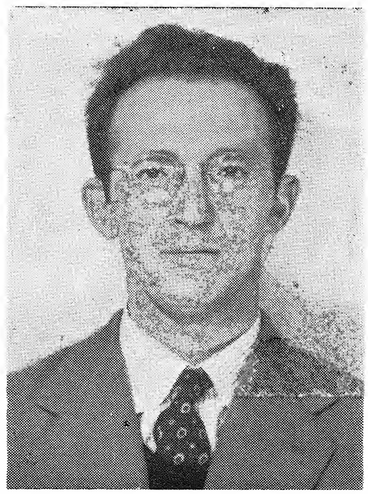
גלגולים רבים עברו עליהם בעבודות-כפיה אצל הרומנים, — ועם גמר המלחמה במכרות הפחם של הדונבאס. משניתנה האפשרות לכמה מאות מיתומי טראנסניסטריה לעלות לארץ, הצטרפו אליהם גם מאיר ושני חבריו, ובדצמבר 1944 הגיעו ארצה.

את הכשרתו קיבל מאיר בכפר־יהושע ועד מהרה הרגיש שם את עצמו כמו בביתו. גם כשעבר עם גרעין ההכשרה למושב בית־אשל התגעגע על כפר־יהושע וחזר שמה.

בראשית מלחמת השחרור היה מאיר בין הראשונים, שיצא עם בני הכפר להגן על העמק, ובקרב עם כנופיותיו של קאוקג׳י נפל חלל ביום כ״ט בניסן תש״ח (6. 5. 1948).

א. פיינברג
(כפר יהושע)

יאשה (יעקב משה) גנסין ז"ל

יאשה גנסין נולד בבריצ'אני, ובעודו רך בשנים יצא עם הוריו לצ'ילי ושם גדל.

הוריו, דבורה ז"ל ויהושע היו בביתם הישן מנאמני „צעירי-ציון", גם במקומם החדש המשיכו בפעילותם הציונית. יאשה התחנך, איפוא, משחר ילדותו באווירה ציונית. זמן רב היה בוחן דרכו ולא נצטרף לשום תנועת נוער. ולבסוף נכנס לשורות „השומר-הצעיר". ומשעשה זאת, הפסיק לימודיו באוניברסיטה — בעוד לו שנה אחת בלבד לסיומם ולקבלת דיפלומה של מהנדס כימאי — ויצא להכשרה לחווה „לה־גרנכה" שעל־יד סנטיאגו. שם התבלט מייד בנאמנותו לחברה ובמסירותו לעבודה.

בימים הסוערים ביותר בארץ, כשנה לפני קום המדינה, החליט יאשה — יחד עם קבוצת חבריו — עלות לארץ. הוריו — כרבים אחרים — הפצירו בו שידחה את עלייתו ויחכה עד יעבור זעם... הנה, אמרו, תקום המדינה וכולנו נעלה"... אך הוא עמד על דעתו, שדווקא עתה צריך כל צעיר לעלות ולעמוד לימין הלוחמים.

אחרי גלגולים רבים הגיע יאשה באניית מעפילים ונכנס לקיבוץ נגבה. גם כאן נתבלט מייד בכשרונותיו ובמסירותו אין קץ ועד מהרה תפס מקום בשורות המגינים על הקיבוץ, לאחר שעבר קורס חבלנים. יום אחד, אחרי שביתת הנשק, יצא לבדוק את המקומות הממוקשים, דרך על מוקש ונפצע קשה. הוא הועבר

לגדרה. נותח שם ואחרי שעות אחדות הוציא את נשמתו. לפני מותו ביקש מחבריו שלא יודיעו להוריו על המקרה — הוא יכתוב להם בעצמו...

אביו יהושע עלה לארץ עם קום המדינה. אך אמו דבורה לא זכתה לכך. עם התקבל הידיעה על נפלו של יאשה מתה מהתקפת־לב.

בכ״ט תמוז תש״ח הובא יאשה למנוחות בקיבוץ נגבה.

(מתוך: ,,מונדו חודיו״, צ׳ילי, ,,ד/ס אידישע וו/רט״, צ׳ילי. חוברת משק נגבה לזכר מגניה).

טפרמן חנן ז״ל

חנן בן יעקב ומלכה טפרמן נולד בבריצ׳אני בשנת 1930.

עם מגורשי עירנו הוגלה יחד עם אמו ואחותו לטראנסניסטריה, לאחר שאביו ואחיו הבכור נורו ע״י הנאצים.

בשנת 1943 הוחזר לרומניה בקבוצת נערים יתומים ומכאן הגיע ארצה, כשהוא בגיל 12½; עד למלחמת השחרור שהה במוסד ילדים, בו למד ועבד; עם פרוץ המאורעות התגייס לצה״ל כמתנדב, אך היה בין ראשוני הנופלים במלחמת הקוממיות שלנו.

הניח אם חולה ואחות בביסראביה.

רייכמן שרה

ט.

נר זכרון
להנצחת המשפחות

אולחובצקי שמואל

בן שמחה וחנה, נולד בשנת 1887 ביאנאוצי. גורש לטראנסדיניסטריה. נפטר ו׳ אדר א׳ תשי״ד (1954) בקרית טבעון.

אברהם ומאסיה ביינישיס

נפטרו בטראנסדניסטריה ונקברו בקבר אחים שם.
תהיה זו מצבה לזכר הורי.

דבורה ביינישיס-פישר (בנימינה)

סוניה בעזנאסי

געבוירן 1914, די טאכטער פון דוד און רבקה, געשטארבען בעת׳ן צוטיילן מעדי־צינישע הילף פאר די רויטע ארמייער — 1.5.1942 אין קאזאן (רוסלאנד).

בעזנאסי דוד

נולד 1889 נפטר ז׳ סיון תשכ״ג
בקרית ישראל

משפחת זאב ברב שמואל בידרמן

זאב בידרמן מת בעודו בבריצ׳אני. עץ רב פארות ועפאים. אשתו חיה־דבורה בת משה מעסטער — מתה מטיפוס.

מצד שמאל, ליד הסבתא — נכדם דב בן פייטל סטעלמאכער — נהרג ע״י״ הרומנים בבריצ׳אני. הבת רחל — מתה עוד לפני השואה. מצד שמאל הבת מאסיה סטעלמאכער (צ׳רנוביץ). הנכד דוד, בנה של מאסיה חי בבאר (רוסיה).

ואלה בני משפחתו שנספו בשואה:

יוסף בן זאב בידרמן — נורה בגירוש ליד סקוריאני.
הגיס שמואל פיירמן, נהרג ביער קוריסטואוצי.
שרה בת שמואל גאלפרין — נהרגה בסיקוריאני.
בתי סאסיע בת לייב פורמן נספתה בברשד בגיל 14.
בתי העניה בת לייב פורמן נספתה בברשד בגיל 17.
אמי מרים בת ר׳ שאול, אשת שלמה פורמן, נהרגה בקאמניץ (בגיל 60).
אחי שאול בר׳ שלמה פורמן, נהרג גם הוא בקאמניץ (בגיל 30).
אחי בצלאל — נספה ביער קוריסטואוצי (בגיל 26) יחד עם אחותי רחל אשת שמואל פייארמן, ואחותי חנה פורמן — מתה ממחלה.

המתאבל מרה
אברהם פורמן ומשפחתו

מנוסיה גרויסמן

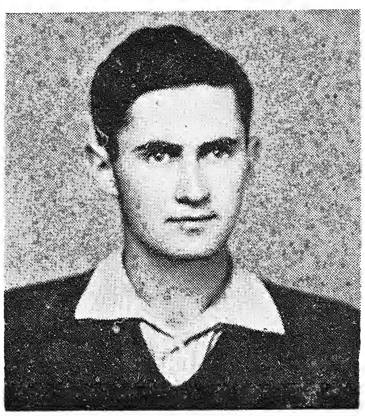

בת יעקב וחנה מתחנת דרוקיה. נולדה — 1919; נפטרה בדרך למוהילוב, בשנת 1941.

ד"ר זאב (ווני) גרופנמכר
נפטר בקופיגורוד בגיל 40

מקובל כרופא עממי והגיש עזרה רפואית חינם לאנשי עירו בגידוש טרנסניסטריה.

משולם — זוסיא (זיזי) וייסברג

„את חיי לא אמסור בלא מחיר" — מימרה היתה שגורה בפיו בימי הסבל והנדודים בדרכי אוקראינה. וכשפשטה השמועה שבדרך חזרה ממוהילב לאטאקי יטביעו הגרמנים את כולנו בדניסטר, תיכנן לגרור אחריו את „דוחפו".

בן 22 היה במותו, אך זקן ורגיל בעבודת „התנועה" שלו („השומר הצעיר") והציונות, שמאז עמדו על דעתו הקדיש להן את כל מרצו בשנות חייו המועטות. היה מועמד לעליה בשנת 1940, אך צרכי התנועה עיכבו את עלייתו, ובינתיים נתחלף המשטר, והסובייטים נכנסו לביסראביה. גם אז לא נפסקה פעילותו הציונית, הפעם במחתרת, עד שעלה הכורת...

כשגורשו הפליטים מקופייגורוד, לא רצה להשלים עם חיים של ציפיה, למות מרעב או במחלה, והחליט להימלט למקום אחר. „יעלה נא בידי — אמר לנו — להגיע למקום יותר בטוח, ואתאמץ להציל גם אתכם מגיא צלמות זה". אכן, עלה בידו לברוח לקו־ילביץ, ושם נספה יחד עם כל תושבי העיירה בעת השחיטה הכללית. עדי ראייה מהשרידים המעטים סיפרו, שהוא נזרק לקבר אחים, אך קפץ משם והתחיל לברוח. כדור שנשלח אחריו פגע בו, והוא נפצע ברגלו. אז סחבוהו והשליכוהו לבור שנקבר בו חיים.

בכה תבכה נפשי על האי שופרא דבלי בארעא.

האב השכול

ווייסברג פרומה

בר׳ יוסף לייב שילר
נולדה כ״ב תמוז תרנ״ו
נפטרה י״א אדר תשכ״ג בתל־אביב

דוד און איידל חאסעליאוו

אומגעקומען אויפן וועג קיין טראנסדניסטר׳יע; אויך זייערע 3 טעכטער — כ׳אלע, קאקע, ריזוע, מיט די מענער און קינדער, זענען אומגעקומען אין די לאגערן, ווערען באוויינט פונעם זון מיליע און טאכטער פאליע (ריאו — בראזיל).

פוליה טראכטנבוים

אשת יצחק (בן נפתלי־צבי ורייזה)
ובתם גולדה.

לזכרון

פוליה בת יוסף וגולדה פיינברג, נולדה ב־1898 ומתה בדובינה (טראנסיל־סטריה) כ״ח שבט תש״ב (15.2.1942).
גולדה׳לה — נולדה 20.2.37 ומתה כ״ט כסלו תש״א (19.11.1941) בדובינה.

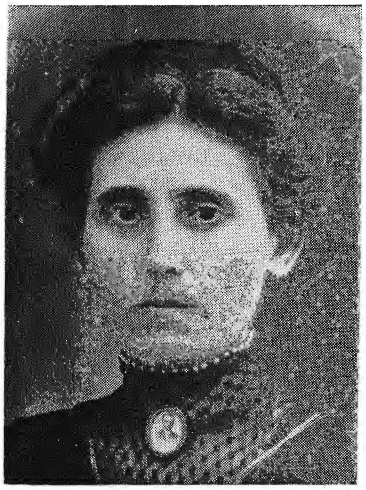
בני המשפחה — טראכטנברויט אב־רהם, חייקה, מלכה עם ילד בשם צבי (בגיל־4), נספו במחנה גוזדיובקה, תשרי תש״ב (1941).

משה (משקה) טראכטנברויט ורעיתו רחל

(בת אלתר ורייזה הוכמן מליפקאני).
נפטרו בטאשקנט (רוסיה).

גיטל אשת יחיאל טשערקס

בת־לוויה נאמנה של אבא ז״ל. במיטב רצונה הלכה בדרכיו, סייעה לו בפעולותיו הציבורית והציונית. את כוס התרעלה שתתה עם המגורשים מבריצ׳אני. בגאוותה העצמית והמיוחדת לה, בחזותה את העומד לבא, הפרה את מזימת הנוגש להתל גם בגורלה ובנפשה; בדעה צלולה צללה במי־הנהר האדירים בדרך היסורים ומנעה מגופה ונשמתה סבל בל ישוער.

לא תמוש מזכרוננו לעד!

בניה:

מיכאל, שלום, שרה והמשפחות

דוד וחיה לרנר ובנם משה

דוד לרנר בן 65 ואשתו חיה בת 61 נספו ביער סקוראני, בדרך לטרנסדניסטריה—1941; בנם משה בן 20 נספה אף הוא וקברו לא נודע היכן הוא.

ליבמן ניוניה

ילידת בריצ׳אני (14.11.1919) בת שמואל ופא״ה, מתה בקיבוץ שמיר לאחר לידה, ז׳ תשרי תשט״ז.

ליבמאן שמואל (קריינים)

נפטר — 1929

מאניה מילמן
יוסף שטילוואסער

געשטארבן פון הונגער אין טשיטשעלניק
(טראנסדניסטריע) — 1941.

משפחת מייקלר

הנני מעלה את זכרם של בני משפחתי שנספו בברשאד (טראנסדניסטריה)
בשנת 1941 :

אחי ראובן בגיל 45
אשתו פייגה בגיל 42
בתם סיירל בגיל 20
חתנם לייב בן דוני ברייטמן בגיל 21.

יצחק מייקלר

ניסן ספיר

בן משה ודבורה

בני אהובי, בחמד נפשי. במשך שנים לא משת מזכרוני אף לא ליום אחד.
המלים האחרונות שלך לפני פרידתנו לנצח, מצלצלות עדיין באזני:
„אל תבכי, אמא! אחזור אליך בעוד יום־יומים".

בהתחלה חשבתי שעוד אזכה לראותך, אך אהה! גדול אסוני הכפול: בשובי ממחנה הרכוז הגיעה אלי הידיעה המדאיבה ששניכם כבר אינכם בחיים: אתה ואבא שלך. טובים וישרי לב הייתם שניכם. באיזו תמימות ומסירות נהגת בכיבוד הוריך. למרבה הצער והיגון — נקפדו חייך הצעירים ללא תועלת כלשהי עבור מולדתנו.

על מה נפלת בגיל הזהב שלך? אשרי אביך שהלך יחד אתך, אותו הלא אהבת בכל נימי נפשך.

בגן העדן תמצאו שניכם את מנוחתכם לעד.

המתאבלת עליך
אמך — הורתך
דוניה פורמן־ספיר

ד"ר מנשה קולקר

עבד בתור רופא בבריטשאן בשנים 1927 — 1938.

הד"ר מנשה בן הרב ניסן קולקר נולד בשמיני לאלול תרנ"ח (1898) בביסרביה.

קיבל הינוך מסורתי יהודי ב„חדר", סיים גימנסיה רוסית, למד רפואה והשתלם ברפואת עינים.

עבד כרופא עד למותו במגפת טיפוס הבהרות בטרנסדניסטריה, לשם הוגלה יחד עם יתר יהודי ביסרביה. מת על משמרתו כרופא בשנת 1944, בהחישו עזרה לחולים שבמחנה.

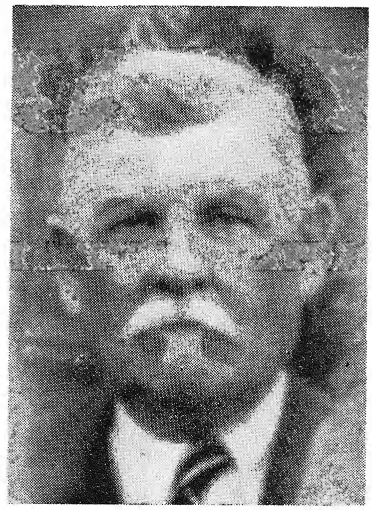
התמסר בהפעלת רשת החינוך העברית „תרבות" בביסרביה.

בבריטשאן נתן יד לפעולות המוסדות הציוניים והקרנות הלאומיות.

בשנת 1938 עלה ארצה וחזר לביסרביה על מנת להסדיר גם את עליית בני משפחתו, ולא הספיק. יהא זכרו ברוך!

אלמנתו ובנו עלו לאחר המלחמה ארצה, והגשימו בזאת את רצונו.

שלמה ועניה קויפמן

שלמה (שלוימקה) קויפמן ז״ל, נפטר כ״ב מנחם אב תש״ז 1947 בבוקרשט לאחר שובו מטרנסניסטרה בגיל 76.

עניה קויפמן ז״ל, נפטרה י״ד כסלו תש״ב 1941 במחנה הסגר של ברשד-טרנסניסטריה, בת 66 במותה.

שמואל (סיומה) בנם של עניה ושלוימקה קויפמן ז״ל, נספה ע״י הנאצים בשנת תש״ד 1943, מעבר לנהר בוג, בגיל 26.

יצחק וחוה קסטלמן

יצחק דב בר׳ יוסף (איצי׳ שוחט), נפטר ר״ח מנחם־אב, תרפ״ט אין עלטער פון 67 יאר.

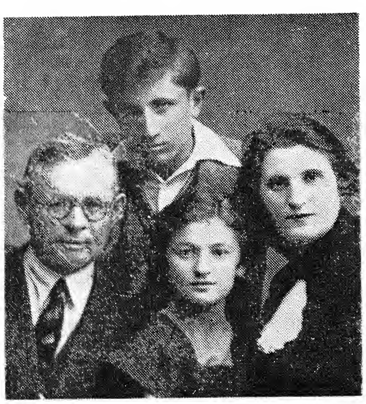
חוה-יענטע בת ר׳ דוד שוחט ג׳ י׳ בכסלו תרץ אין עלטער פון 67 יאר.

ר׳ איצי שוחט, א איד א למדן וירא שמים, א חסיד וועלכער איז תמיד געווען טריי צו גאט און צו לייט, א אוהב ישראל און ארץ־ישראל, געשפענדעט פאר די ציוניסטישע פאנדן און אפילו אין זיין צוואה געלאזט א סכום געלד פארן קרן־קיימת לישראל גאנץ פרייוויליק.

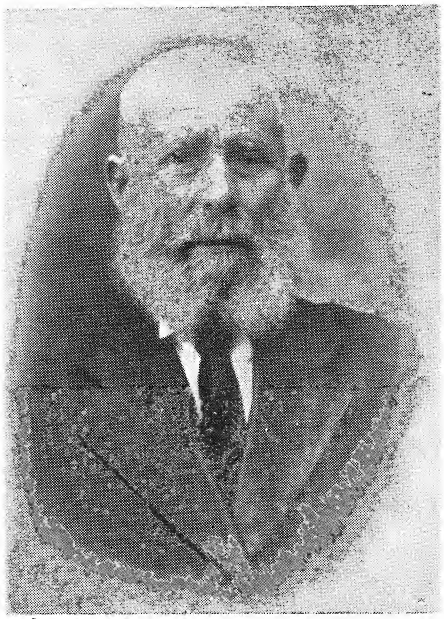
ת. נ. צ. ב. ה.

שטיינהוז
אהרון, פייגה, הרשל, שפרה

נספו בשואה:
אהרון בגיל 52, פייגה — 52, הרשל — 25, שפרה — 20.

פאמיליע קליינערמאן

שלמה און מרים קליינער־מאן האבן פון יאר 1930 געוווינט אין בריטשאן (פרי־הער אין דארף לענקאוץ) האבן געפירט א פיין־בעל־הבית׳שע יידישע שטוב און זענען געווען באקאנט מיט זייער צדקה און הכנסת אורחים.

שלמה איז געשטארבען אין יאר 1940 אין בריטשאן. זיין פרוי מרים איז אומגע־קומען אין טראנסניסטריע.

זייער שנור סוסיע קליי־נרמאן (געבוירענע קאזשוך) מיט צוויי זין דוד און הירש, ארויסגעשיקט פון בריט־שאן, —

זייער טאכטער קיילע און איר מאן משה לייבאוויטש מיט זייערע קינדער נעטע און דוד, ארויסגעשיקט פון בריטשאן.

אסתר אשת ישכר ראבינאוויטש מיט א קינד.

מישא פערפער
מיט זיין פרוי גיטעלע

זייער טאכטער פרומע און איר מאן יוסף כהן מיט זייער זון לייב, ארויסגעשיקט פון ליפקאן.

זייער טאכטער אסתר און א״ר מאן ישכר ראבינאוויטש מיט צוויי קינדער רחל און יוסף, ארויסגעשיקט פון בעלץ.

זייערע אייניקלעך גיטעלע, טאכטער פון לייב קליינערמאן מיט איר מאן. מישא פערפער און איר ברודער יעקב, ארויסגעטריבן פון בריטשאן —

און זענען אומגעקומען אין טראנסניסטריע.

ת. נ. צ. ב. ה.

מאיר ושיינדל שווארצמן

עם בנותיהם פאניה ושרה ז"ל, שנרצחו ע"י הרוצחים הפאשיסטים ביוני 1941.

שניידר משה — דוד

נורה בגיל 48 בדרך לטראנסדניסטריה (1941)
אשתו נטה (בת 44) מתה בברשד.
בנם יצחק נורה בדרך לקאמניץ — פודולסק.

מונצחים ע"י הבנים: צבי, יחיאל ואליעזר ובתם חנה חורש.

שרה רויטמאן

בת זאב (נפטר כ"ד באב תש"א בטרנסניסטריה)

אמה פייגה (נפטרה ד' באלול תש"א בטרנסניסטריה)
(קראו לה שרקה'ל וגם סוניה)

נולדה 1916 ונפטרה 1946 בבוקרשט, בהיותה בדרכה לארץ־ישראל

משפחת ישעיהו (שעיה) שילר

שעיה בן יוסף לייב, נולד 1891, נרצח בטרנסניסטריה, היה עסקן ציוני פעיל בכפרו — ינאוצי.

זינה אשתו — לבית שטילווסר, נרצחה גם היא בטרנסניסטריה בהיותה בת 50.

בתם רחל — ילידת 1922 נספתה גם היא בגיא ההריגה.

י.

בריטשאן כיום

א בריף פון א בריטשאנער

(מתוך מכתב של יליד בריצ׳אן, שביקר שוב בעיירה ב־7 בספטמבר 1957,
לאחר שנעדר ממנה ח״י שנים)

...„דאָך שטעטל בריטשאַן אליין. ווען מען לאָזט אייך אראָפּ צופעליג מיט א לופט-באלאָן אויף דער טעריטאריע פון בריטשאַן, וואָלט איר פארבלאָנדזעט געוואָרן און וואָלט זיך ניט אָנגעשטויסן אז דאָס איז בריטשאַן; די צייט ענדערט בערג אויף טאָלן און ימים אויף טרוקעניש, וואָס-זשע מאכט אויס אזא קליין שטעטעלע ביי דער צייט ?... דאָס זענען מיר אזעלכע בטלנים, וואָס קוקן רעאל אויף אלע וועלט-געשעענישן, נאָר אויף אונדזער געבורטס-שטעטעלע קוקן מיר מיט ברילן פון קינדער-פאנטאזיארן...

א באזוך אין בריטשאַן — 1961

...אנומעלט, פאָרנדיק דעם חודש אלול אויפן טראדיציאָנעלן קבר-אבות, האָב איך באשלאָסן באזוכן די שטאָט.

האָב איך געשפאנט איבער דער לאנגער הויפטגאס אונדזערער — די פאטשטאווקע, זיך פארנומען רעכטס צו דער באלניטשנע, אריבערגעוואָרפן זיך דורך דער רימאקאוויצער און בוקאווינע גאסן; פון דאנען זיך פארקערט דורך דער טראוויצע אויף דער ליפקאנער גאס.

דעם גאנצן לאנגן וועג האָב איך קיין איין באקאנטן, אָדער בריטשאנער, ניט באגעגנט.

ערשט דאָ האָב איך דערזען פון ווייטנס א מאן וואָס קאטשעט זיך, און קומענדיק נעענטער האָט ער מיך דערקענט: ס׳איז געווען א מאן וועלכער האָט געדינט צוריק מיט יאָרן אלס א באאמטער אין דער בריטשאנער פּאָסט.

אין בריטשאַן ווינען געציילטע געוועזענע בריטשאנער יידן. די מערהייט איינוווינער זענען אָנגעפאָרענע פרעמדע, און א סך ציגיינערס.

דאָס שטעטל אליין איז זייער צעשטערט און צעבראָכן, חרוב ונחרב געוואָרן

און א סך פרייע פלעצער, ווו עס זענען אמאָל געווען הייזער און אנדערע געביידעס. עס הערשט א טויט-שטילקייט, אז ס׳כאפּט אזש אָן א ציטער.

ווער ס׳האָט געקענט בריטשאַן פון אמאָל, סיי ווער ס׳איז געווען אָרגאַניש מיט איר פארבונדן, גלייכער ער זאָל זיך פאָרשטעלן בריטשאַן פון יענע צייטן. בריטשאַן פון היינט צו טאָג — איז ניט דאָס בריטשאַן פון אמאָל.

א בריטשאַנער